

De iuris peritorum meritis 15.

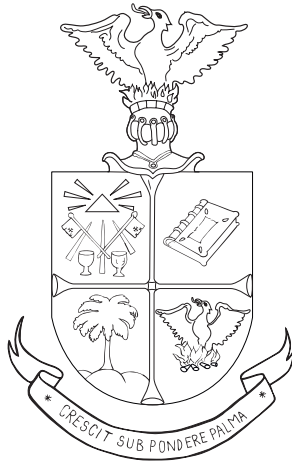
70

STUDIA IN HONOREM
IMRE SZABÓ

DE IURIS PERITORUM MERITIS 15.

70

STUDIA IN HONOREM
IMRE SZABÓ

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Budapest, 2021

A kötet szerzői:

Birher Nándor – Boóc Ádám – Czine Ágnes – Cservák Csaba – Domokos Andrea
Homicskó Árpád Olivér – Király Lilla – Kun Attila – Miskolczi Bodnár Péter
Móré Sándor – Muzsalyi Róbert – Osztovits András – Rixer Ádám
Szuchy Róbert – Udvary Sándor

Szerkesztette:

Udvary Sándor

Olvasószerkesztő:

Nagy Lenke

© Szerzők, 2021

ISSN 1789-0896
ISBN 978-615-5961-67-0

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

Dékáni köszöntő	9
Szerkesztői előszó	11
Szabó Imre tudományos munkássága	13
Birher Nándor Jog, erkölcs, és a józan belátás	39
Boóc Ádám Észrevételek az ICC 2021. évi Választottbírószági Eljárási Szabályzatához (ICC Arbitration Rules 2021)	47
Czine Ágnes A törvényes bíróhoz való jog mint a tisztességes eljárás garanciája	57
Cservák Csaba Az alkotmányjogi panasz mint jogorvoslat	69
Domokos Andrea „Szerelem”-féltés járvány idején	79
Homicskó Árpád Olivér Jogi és etikai szabályok az egészségügyben	91
Király Lilla A határon átnyúló családjogi jogviták jogalkalmazói szemmel	97
Kun Attila A proceduralizáció szimptomái az emberi jogi és munkajogi compliance transznacionális mechanizmusai terén: új Európai Uniói szabályozó a „láthatáron” a vállalati átvilágítás és elszámoltathatóság terén	107

Miskolczi Bodnár Péter

Anyagi jogi és eljárásjogi kérdések kapcsolódása a versenyjogi
jogsértéssel okozott károk megtérítése érdekében119

Móré Sándor

Gondolatok a kollektív nemzetiségi jogérvényesítésről131

Muzsalyi Róbert

A digitalizáció első eredményei az igazságügyi együttműködés területén ..141

Osztovits András

Az eltűnt perek nyomában – gondolatok a polgári bírászkodás válságáról ..149

Rixer Ádám

Tehetség – hit – identitás, avagy a tehetséggondozás lehetséges új
elemei a Károli Gáspár Református egyetem jogászképzésében157

Szuchy Róbert

Az Európai Bizottság tiszta energiákra vonatkozó intézkedéscsomagja167

Udvary Sándor

Az első Pp. novella hatása a másodfokú eljárásra177

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ

Szabó Imre Professor Urat mint „Alapító Atyát” köszöntöm, mivel a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának 1998-as alapítása óta részese a kari tudományos és közéletnek. Mindenkor jelen volt vezető oktatói, kutatói minőségében, folyamatosan részt vett különböző testületek tevékenységében. Velünk maradt akkor is, amikor számtalan más feladata elszólította volna. Törzstagként is számíthattunk rá, és ezzel érdemben hozzájárult a Kar fennmaradásához a nehéz időkben. Az a kitartás, amit az egyetem iránt tanúsított nem csak a hallgatók, de az oktatók számára is példamutató. Büszkeséggel tölt el minket az, hogy az Ünnepeket a tudományos közéletben a KRE oktatójaként is számontartják.

Az eddigi gyümölcsöző kapcsolat nem szakad meg Professor Úrral. Kimagasló tudását a jövőben is a joghallgatók és a doktoranduszok javára fordítja. Bízunk abban is, hogy az ÁJK-n folyó tudományos munkához kutatóként is csatlakozik. Munkás élete során összegyűjtött tapasztalataira a továbbiakban is számíthatunk.

Kedves Imre! Köszönöm eddigi munkádat, barátságodat, a Karnak és az Egyetemnek nyújtott minden segítségdet, tanácsodat!

Isten éltesen hetvenedik születésnapodon!

2021. október 12.

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter, C.Sc.
dékán

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Egy ünnepi kötet szerkesztése és az abba való írás örömteli pillanat az egyetemi kollégáknak, hiszen azzal fejezhetik ki szeretetüket és tiszteletüket kollégájuk iránt, amit egyébként is hivatásuknak tekintenek: a kutatómunkájukon alapuló írásukkal. Találó megemlékezés ez egy aktív kutatóról és oktatóról, az ünnepelt Szabó professzorról, hiszen ő is ebben töltötte egész aktív életét. A polgári eljárásjog és a polgári jog kutatója, gyakorlója, jogalkotója ő, aki jogászok generációinak adta át az elődeitől szerzett és maga által gyarapított tudását. És pályája zárásaként én lehettem az a szerencsés kolléga, aki megkapta azokat a jegyzeteket, amelyeket lényegében születésem óta gyarapított, gondozott, fejlesztett. A jog, a polgári eljárásjog is örökké fejlődő és megújuló terület, de kutatóinak egymásba fonódó láncolata teszi azt élővé, erőssé, emberségessé.

És ez a lánc ilyenkor nem csak időben, de térben, jogterületeken is összekapcsolódik az ünneplésben. E kötet szerzői a Károli Gáspár Református Egyetem oktatói közül kerültek ki, érintve szinte minden jogi oktatásban szereplő területet. A Polgári Eljárásjogi tanszék pedig – tőle eltekintve – teljes létszámban szerepel a kötetben. Ebben a szűkebb körben csatlakozunk a szegedi kollégák öröméhez, s mindannyian olyan témát hoztunk, amely a szerző szívének kedves, de talán az ünnepelt és az olvasók érdeklődésére is számot tart. Mindannyiunknak volt valami megosztásra váró személyes élménye Tanár úrral: aki ismeri őt, tudja milyen kellemes vele dolgozni, konferenciázni, inspiráló vele dolgozni kutatásban vagy egyetemi vezetésben. Aki pedig nem ismerné az ünnepeltet, talán ezeken az apró személyes részleteken keresztül bepillantást nyer egy kiváló egyetemi oktató, kutató, vezető emberi vonásaiba.

Isten éltesen Tanár úr!

2021. október 12.

Dr. habil. Udvary Sándor

TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁG

(Dr. Szabó Imre)

Könyv, könyvrész:

1. **Civil Procedure – Hungary.** International Encyclopaedia of Laws. Kluwer Law International (General Editor: Prof. Dr. R. Blanpain) The Hague/London/New York. 2004. 198 p. (társszerző: Köblös Adél)
2. **Civil Procedure – Hungary.** International Encyclopaedia of Laws. Kluwer Law International (General Editor: Prof. Dr. R. Blanpain) 2. átdolgozott kiadás, The Hague/London/New York. 2005. 214 p. (társszerző: Köblös Adél)
3. **Civil Procedure – Hungary.** International Encyclopaedia of Laws. Kluwer Law International (General Editor: Prof. Dr. R. Blanpain, Associate General Editor: Prof. Dr. M. Colucci) 3. átdolgozott kiadás, The Hague/London/New York. 2009. 232 p. (társszerző: Köblös Adél)
4. **Civil Procedure in Hungary.** International Encyclopaedia of Laws. Kluwer Law International (Edited by Piet Taelman) 4. átdolgozott kiadás, Alphen aan den Rijn (The Netherlands), 2012. 238 p. (társszerzők: Köblös Adél)
5. **Civil Procedure in Hungary.** Second Edition. International Encyclopaedia of Laws. Kluwer Law International (Edited by Piet Taelman) Alphen aan den Rijn (The Netherlands), 2016. 268 p. (társszerzők: Köblös Adél, Udvary Sándor)
6. **Apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek.** In: Polgári Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I-II. (szerk.: Petrik Ferenc) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1994. D 37-62/4. p.
7. **Apasági és a származás megállapítása iránti egyéb perek.** In: Polgári Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I-II-III. (szerk.: Petrik Ferenc) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2. kiadás, Budapest, 2009. 587-618. p.
8. **Gondnokság alá helyezés.** In: Polgári Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I-II. (szerk.: Petrik Ferenc) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1994. D 71-84/12. p.
9. **Gondnokság alá helyezés.** In: Polgári Eljárásjog. Kommentár a gyakorlat számára I-II-III. (szerk.: Petrik Ferenc) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2009. 627-642/10. p.
10. **A szülői felügyelet megszüntetése.** In: A polgári perrendtartás magyarázata I-II. (szerk.: Németh János) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1999. 1259-1283. p.

11. *A szülői felügyelet megszüntetése.* In: A polgári perrendtartás magyarázata I-II. (szerk.: Németh János – Kiss Daisy) Complex Kiadó, Budapest 2007., 2. kiadás 1749-1782. p.
12. *Alapvető elvek.* In: A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja I. (szerk.: Szabó Imre) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest 2006., 13-46. p.
13. *Bírósági hatáskör és illetékesség.* In: A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja I. (szerk.: Szabó Imre) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 83-127. p.
14. *Egyéb általános szabályok.* A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja I. (szerk.: Szabó Imre) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 411-484. p.
15. *Bizonyítás.* A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja II. (szerk.: Szabó Imre) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 709-791. p.
16. *A társadalomirányítás jogi eszközei, lehetőségei a felsőoktatásban.* In: (Hrubos Ildikó – Török Imre szerk.): Intézményi menedzsment a felsőoktatásban 2. FG-SZE, Budapest 2012., 551 p. 416 – 426. p. ISBN 978-963-420-993-5
17. *Perhatékonyság és a percselekmények időszerűségének elve.* In: (Varga István szerk.): Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János. II. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 538 p., 365 – 376. p. ISBN 978 963 312 176 4
18. *A választottbíráskodás hazai fejlődése és a polgári perrendtartás rekodifikációja.* In: (Nagy Csongor István szerk.) Liber Amicorum János Martonyi. Ünnepi kötet Martonyi János tiszteletére. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014. 400 p. 118-127. p. ISBN 978 963 258 224 5
19. Varga István – Szabó Imre – Zaiczek Károly: *A határozati és a perorvoslati fejezetek egyes kodifikációs kérdései.* In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014. 761. 570-577. old. ISBN 978 963 258 261 0
20. *Köszöntő.* In: Révész Béla (szerk.): „Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014. 556. 7-8. p. ISBN 978-615-5300-21-9
21. *Útban egy új Polgári Perrendtartás felé.* In: Fejes Zsuzsanna – Török Bernát (szerk.): Suum Cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter 60. születésnapja tiszteletére. Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2016. 770 p., 442-451. p. ISBN 978-615-5411-34-2
22. *Képviselet.* In: Wopera Zsuzsa (szerk.): A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata. Wolters Kluwer. Budapest 2017. 718. 101-118. ISBN 978 963 295 660 2

- 23. A megújult polgári perrendtartás hatékonysági rendelkezései.** In: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára.* Iurisperitus Kiadó Szeged, 2017. 536. 470-478. ISSN 1786-352X, ISBN 978-615-5411-56-4
- 24. A törvény hatálya és az alapelvek.** In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2017. 964. 25-33. ISBN 978-615-5710-32-2
- 25. Képviselet.** In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *Kommentár a polgári perrendtartáshoz.* Wolters Kluwer. Budapest 2019. 1478. 177-207. ISBN 978 963 295 800 2
- 26. Előszó.** Szabó Imre (sorozatszerk.) – Piukovics Éva (szerk.): *Speciális ismeretek pártfogó felügyelők számára. Tanulmánykötet.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019. ISBN 978-615-5710-74-2, 138 p. 7. (Elektronikus kiadvány)
- 27. Polgári perjogunk törvényváltozási fejleményei (1952-2016).** In: Boóc Ádám – Csehi Zoltán – Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert: *70 Studia in Honorem Ferenc Fábrián. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar,* Budapest, 2019. ISSN 1789-0896, ISBN 978-615-5961-22-9, 546. 435-441.
- 28. Perjogi kísérletek az igényérvényesítés gyorsítására.** „Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában.” Elektronikus tanulmánykötet. Miskolc 2020. ISBN 978-615-00-7628-7; 166, 13-19.

Tankönyv:

- 29. A polgári peres eljárás alapelvei.** In: Osztovits András (szerk.) – Pribula László – Szabó Imre – Udvary Sándor – Wopera Zsuzsa: *Polgári eljárásjog I. A polgári per általános szabályai.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 380 p. 21 – 48. p., ISBN 978-963-258-209-2
- 30. A tárgyalás és a határozatok.** In: Osztovits András (szerk.) – Pribula László – Szabó Imre – Udvary Sándor – Wopera Zsuzsa: *Polgári eljárásjog I. A polgári per általános szabályai.* HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2013. 380 p. 236 – 337. p.
- 31. Alapvető elvek.** In: Udvary Sándor (szerk.): *Polgári eljárásjog I. Jogi szakvizsga felkészítő kötet.* Patrocinium Kiadó, Budapest 2015. 304 p. 15-40. p. ISBN 978-963-413-028-4
- 32. Az egészségügyi szolgáltatók felelőssége.** In: Zsonda László (főszerk.) – Fézer Tamás (szerk.): *Polgári jogi ismeretek. Tananyag egészségügyi szakemberek részére.* Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központ, 2016. 125-133. ISBN 978-963-9661-07-3

33. *Alapvető elvek.* In: Udvary Sándor (szerk.): Polgári eljárásjog. Jogi szakvizsga könyvek. 2. átdolgozott kiadás, Patrocinium Kiadó, Budapest 2016. 637 p. 17-45. p. ISBN 978-963-413-119-9
34. *A polgári eljárásjogról igazságügyi szakértőknek.* In: Szabó Imre (sorozatszerk.) – Szakály Zsuzsa (szerk.): Igazságügyi szakértők első jogi képzése. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2017. ISBN 978-615-5710-12-4, 247., 168-192. p.
35. *Képviselet.* In: Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): Polgári eljárásjog I. Wolters Kluwer, Budapest 2017, ISBN 978 963 295 700 5, 367., 117-140. p.

Szerkesztés:

36. *A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény kommentárja I-II-III.* (szerzők: Kapa Mátyás – Szabó Imre – Udvary Sándor) Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006., 1149 p.
37. *Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Acta Juridica et Politica. Tomus LXIX. Fasciculus 1 – 48. Szeged, 2007. 802 p.
38. *Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére.* Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2008. 377 p.
39. Danilo, Türk: *A nemzetközi jog alapjai.* Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 2009. 419 p.
40. Szabó Imre (sorozatszerk.) – Szakály Zsuzsa (szerk.): *Igazságügyi szakértők első jogi képzése.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2017. ISBN 978-615-5710-12-4, 247 p.
41. Szabó Imre (sorozatszerk.) – Szakály Zsuzsa (szerk.): *Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” konferencia.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2017. ISBN 978-615-5710-31-5, 87 p.
42. Szabó Imre (szerk.): *Szakvizsga felkészítő tankönyv a bírósági végrehajtói szakvizsgálóhoz.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018. ISBN 978-615-5710-55-1, 315 p.
43. Szabó Imre (sorozatszerk.) – Piukovics Éva (szerk.): *Jogi segítségnyújtás a gyakorlatban.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018. ISBN 978-615-5710-56-8, 203 p.
44. Szabó Imre (sorozatszerk.) – Piukovics Éva (szerk.): *Áldozatsegítés a gyakorlatban.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018. ISBN 978-615-5710-57-5, 203 p.
45. Szabó Imre (sorozatszerk.) – Szakály Zsuzsa (szerk.): *Igazságügyi szakértő a tárgyalóteremben.* Tanulmánykötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019. ISBN 978-615-5710-71-1, 79 p.

46. **Szabó Imre** (sorozatszerk.) – **Piukovics Éva** (szerk.): Specialis ismeretek pártfogó felügyelők számára. Tanulmánykötet. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2019. ISBN 978-615-5710-74-2, 138 p. (Elektronikus kiadvány)

Jegyzetek:

47. **Polgári eljárásjogi példatár.** (szerk.: Németh János) Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 453 p. (szerzőtársak: Gátos György-Németh János-Szőke Irén-Török Rozália-Varga Gyula)

48. **Polgári eljárásjogi jogszabálygyűjtemény I-II.** (szerk.: Németh János) Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest 1983. 878 p. (szerzőtársak: Gáspárdy László-Gátos György-Németh János-Varga Gyula)

49. **A polgári perrendtartás – a Vbt. fontosabb rendelkezései.** Készítette Gyulay Dezső, átdolgozta és kiegészítésekkel ellátta Szabó Imre. Jurátus Alapítvány, Szeged 1991. 316 p.

Könyv, egyetemi jegyzet lektorálás:

50. **Hegedűs Andrea: Családi jog.** Kis-Ker. Bt., Szeged, 2002., Egyetemi jegyzet, 151 p. (társlektor: Tóthné Fábíán Eszter egyetemi docens)

51. **Hegedűs Andrea: Családi jog.** Kis-Ker. Bt., Szeged, 2004. Egyetemi jegyzet, 182 p. (társlektor: Tóthné Fábíán Eszter egyetemi docens)

52. **Gellén Klára: Az írott sajtó és az elektronikus média joga.** Budapest Média Intézet, Budapest, 2001. Egyetemi jegyzet, 78 p.

53. **Papp Tekla: Atipikus szerződések.** Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Szeged, 2004. Egyetemi jegyzet, 131. p. (társlektor: Kemenes István a Szegedi Ítéltábla kollégiumvezetője)

54. **Papp Tekla: Atipikus szerződések.** Palatia Nyomda és Kiadó Kft., 2. átdolgozott kiadás, Szeged, 2006. 151 p. (társlektor: Kemenes István a Szegedi Ítéltábla kollégiumvezetője), ISBN 963 229 062 3

55. **Juhász Zvolenszki Anikó: Polgári eljárásjogi ismeretek.** Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2005. 264. p. ISSN 1786-3554; ISBN 963 86886 4 5

56. **Papp Tekla – Farkas Csaba: Társasági jog I.** Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Szeged, 2006. Példatár és tudásszint-ellenőrző munkafüzet. 240 p. (társlektor: Czene Klára c. egyetemi docens)

57. **Tóth Szergej (szerk.: Hatalom interdiszciplináris megközelítésben.** Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2006. 233. ISBN 9637356 31 2

58. **Farkas Csaba – Papp Tekla – Stribó Krisztina: Társasági jog III/1.** A gazdasági társaságok közös szabályai. Tyras Kiadó, Budapest, 2007. Egyetemi jegyzet, 256 p.
59. **Czene Klára – Farkas Csaba – Papp Tekla – Stribó Krisztina: Társasági jog III/2.** Az egyes gazdasági társaságok. Tyras Kiadó, Budapest, 2007. Egyetemi jegyzet, 185 p.
60. **Papp Tekla: Atipikus szerződések.** Tyras Kiadó, Budapest, 2007. Egyetemi jegyzet, 3. átdolgozott kiadás, 159 p.
61. **Gellén Klára: A színlelt szerződés.** Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, Szeged, 2008. 172. p.
62. **Görög Márta: A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés.** Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Szeged, 2008. 166. p.
63. **Gellén Klára (szerk.): Értékpapírjog.** Pólay Elemér Alapítvány Tansegédletei. Szeged, 2009. 256 p. ISSN 1786-3554; ISBN 978 963 9650 60 2
64. **Szikora Veronika (szerk.): Magyar fogyasztóvédelmi magánjog – európai kitekintéssel.** FOME, Debrecen, 2010. 388 p.
65. **Juhász Zvolenszki Anikó: Polgári eljárásjogi ismeretek.** Pólay Elemér Alapítvány. Szeged, 2010. 300. p. ISSN 1786-3554; ISBN 978 963 9650 75 6
66. **Kismarton Judit – Vasvári Artúrné (szerk.): Jogaink betegségben – egészségben.** Magyar Betegjogi Közhasznú Egyesület – Magyar Rákellenes Liga. Budapest, 2004. 124 p.
67. **Hegedüs Andrea: Családi jog.** Egyetemi jegyzet. Kis-Ker Bt. Szeged, 2011. 258 p.
68. **Hegedüs Andrea: Családi jog.** Egyetemi jegyzet, Szeged, 2013. (7. átdolgozott kiadás) 335. p.
69. **Hampel Tamás: Az ingatlan-átruházási szerződések sajátosságai.** Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. 231 p. ISSN 2061-1609; ISBN 978-615-5300-11-0
70. **Hegedüs Andrea: Családjog.** R.I.M.Á.K. Bt. Szeged 2014. 400 p. ISBN 978-963-08-9013-7
71. **Hegedüs Andrea: Polgári jog - Családjog.** Második, javított kiadás. R.I.M.Á.K. Bt. Szeged 2015. 378 p. ISBN 978-963-08-9013-7
72. **Udvary Sándor: Pro actione collectiva.** A komplex perlekedés amerikai eszközei, különösen a class action összehasonlító vizsgálata az intézmény magyarországi recepciója céljából. Patrocinium Kiadó, Budapest 2015. 285 p. ISBN 978-963-413-025-3
73. **Szabó Imre (sorozatszerk.) – Szakály Zsuzsa (szerk.): Igazságügyi szakértők első jogi képzése.** Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2017. ISBN 978-615-5710-12-4, 247 p.
74. **Hegedüs Andrea: Polgári jog – Családjog.** Harmadik, hatályosított kiadás. R.I.M.Á.K. Kiadó, Szeged 2017. 378 p. ISBN 978-963-12-9944-1

75. Szabó Imre (sorozatszerk.) – Szakály Zsuzsa (szerk.): *Tanulmánykötet „Jog, erkölcs, etika” konferencia.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2017. ISBN 978-615-5710-31-5, 87 p.
76. Hegedűs Andrea: *Polgári jog – Családjog.* Ötödik, hatályosított kiadás. R.I.M.Á.K. Kiadó, Szeged 2019. 316 p. ISBN 978-615-6070-00-5
77. Hegedűs Andrea: *Polgári Jog, Családjog,* R.I.M.Á.K. Kiadó, Szeged, 2020. 6. hatályosított kiadás 316. p. ISBN szám: 978-615-6070-01-2

Recenzens:

Szoták Szilvia: A hiteles fordítás mint közfeladat.

Tanulmányok, cikkek:

78. *A know-how és a know-how szerződés.* Acta Iuvenum Sectio Juridica et Politica. Series Nova Tomus II. Szeged 1978. 267-309. p.
79. *Az oktató és a nevelő munka korszerű módszerei a jogászképzésben.* Felsőoktatási Szemle 1981. évi 5. szám, 279-283. p.
80. *Elméleti és gyakorlati kérdések a gondnoksági perek köréből.* Polgári Eljárásjogi Füzetek XIII., Budapest 1985. 11-30. p. HU ISSN 0133-851 X
81. *Teoretikuszkije i prakticseszkije voproszi iz oblasztyi szugyébnyüh razbiratyelstvtv pogyelam ob usztanovlénnyiji popecsityelstvtva.* Acta Juridica et Politica, Tomus XXXIV. Szeged 1985. 3-21. p.
82. *Társadalomfejlődési vetületek és célok Szilbereky Jenő tudományos munkáiban.* Szilbereky Jenő Emlékkönyv. Acta Juridica et Politica, Tomus XXXVII. Szeged 1987. 181-196. p.
83. *A származásmegállapítási perek egyes kérdései.* Kemenes Béla Emlékkönyv. Acta Juridica et Politica, Tomus XLIII. Szeged 1993. 437-449. p.
84. *Kodifikációs gondolatok a származásmegállapítási perek körében.* Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Ünnepi Tanulmányok sorozat. IV. kötet. Novotni Alapítvány, Miskolc 1997. 423-439. p.
85. *A polgári peres eljárás hatékonysága.* Tanulmányok dr. Besenyei Lajos egyetemi tanár 70. születésnapjára. Besenyei Lajos Emlékkönyv. Acta Juridica et Politica. Tomus LXIX. Fasciculus 1 – 48. Szeged, 2007. 631-654. p.
86. *A hatékonyság megvalósítható cél vagy eljárási elv?* In: Az igazságszolgáltatás kihívásai a XXI. században. Tanulmánykötet Gáspárdy László professzor emlékére. (szerk.: Harsági Viktória – Wopera Zsuzsa) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2007. 363-378. p.

87. *A személyiségi jogok védelmi rendszere a magyar jogban.* In: Információs társadalom – médiajog. Acta Conventus de Iure Civili Tomus II. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged 2008. 43-60. old.
88. *A bíróság és a szakértők együttműködése a polgári perekben.* In: Egységesülő polgári eljárásjog Európában. (szerk.: Wopera Zsuzsa – Asztalos Zsófia) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2009. Tanulmánykötet, 168-178. p.
89. *A vezető tisztségviselő jogállása, felelőssége a társasági jogban az elmúlt húsz évben.* Magyar Jogász Egylet, Budapest 2010., 100-110. p.
90. *A cégek igényérvényesítése és a Pp. módosítása.* In: Harmincegyedik Jogász Vándorgyűlés. Gyula, 2011. október 13-15. Magyar Jogász Egylet. Budapest, 2012. (Szerk.: Benisné Györffy Ilona) 33-49. p.
91. *Lehet-e perjogi módosításokkal segíteni a vállalkozásokat?* In: A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2011. Újvidék 2012. 164-178. p.
92. *Plósz perrendtartása és napjaink Pp-módosításai.* In: Hajdú József (főszerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. Szeged, 2013. 157-169. p. ISBN 978-963-9927-61-2
93. *A határozati és a perorvoslati fejezetek egyes kodifikációs kérdései.* In: Németh János – Varga István (szerk.): Egy új polgári perrendtartás alapjai. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2014.761. 570-577. ISBN 978 963 258 261 0
94. *A választottbíráskodás perspektívái Magyarországon.* In: Harmincharmadik Jogász Vándorgyűlés. Sopron, 2013. május 9-11., Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2013. 252 p., (Szerk.: Benisné Györffy Ilona) 65-92. p.
95. *A polgári perrendtartásról szóló törvény tervezetének újításai II.* In: Tizenharmadik Magyar Jogászggyűlés. Balatonalmádi, 2016. szeptember 22-24., Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2016. 262 p., (Szerk.: Benisné Györffy Ilona) 167 – 174. p.
96. *A Pp.-törvényjavaslat újításai.* Ügyvédek Lapja. A Magyar Ügyvédi Kamara folyóirata. LV. évfolyam 6. szám. 2016 november-december. 28-37. p.
97. *A bizonyítási kötelezettség (érdek) és a bizonyítási teher elhatárolása.* Balogh Judit – Koncz Ibolya Katalin – Szabó István – Tóth J. Zoltán (szerk.): 65 Studia in honorem István Stipta. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017. ISSN 1789-0896; ISBN 978-963-9808-74-4., 409-416.
98. *Szakértelem és felelősség.* Jogtudományi Közlöny 2017/9. 373-385. p.
99. *Jancsó György* In: A Szegedi Tudományegyetem jogász professzorai I. Acta Universitatis Szegediensis. FORUM Acta Iuridica et Politica X. évfolyam 1. szám, Szeged 2020. 333-342.

Recenzió:

- 100.** *O. V. Ivanov: A perbeli bizonyítékok a polgári eljárásban.* Magyar Jog, 1978. évi 3. szám, 265-272. p.
- 101.** *Emlékkönyv Beck Salamon születésének 100. évfordulójára.* Magyar Jog, 1987. évi 6. szám, 551-557. p.

Egyéb cikk:

- 102.** *Vitaülés a polgári eljárásbeli igazmondásról.* Magyar Jog, 1982. évi 7. szám, 665-667. p.
- 103.** *Beszámoló a Dél-Magyarországi Polgári Eljárásjogi Regionális Szekció munkájáról.* Magyar Jog, 1985. évi 1. szám, 85-87. p.
- 104.** *Perjogi ankét Szegeden.* Magyar Jog, 1986. évi 1. szám, 90-92. p.
- 105.** *Mi legyen a vagyonommal?* In: Jogaink betegségben – egészségben. (szerk.: Vasváry Artúrné) Magyar Betegjogi Közhasznú Egyesület – Magyar Rákellenes Liga, Budapest, 2004. 101-110. p. ISBN 963 216 665 8
- 106.** *Mulasztásos jogsértés a fájdalomkezelésben.* In: A fájdalomcsillapítás gyakorlati kérdései. (szerk.: Kismarton Judit – Vasváry Artúrné) Magyar Rákellenes Liga – Magyar Betegjogi Kht., Budapest, 2004. 197-199. p. ISBN 963 215 505 0
- 107.** *A gyógykezelés céljából való adatkezelés joga.* Praktizáló orvosok jogai és kötelességei. (szerk.: Kismarton Judit – Vasváry Artúrné) Magyar Rákellenes Liga – Magyar Betegjogi Kht., Budapest, 2005. 32-36. p. ISBN 963 218 203 0
- 108.** *Betegellátás elutasításának joga.* Praktizáló orvosok jogai és kötelességei. (szerk.: Kismarton Judit – Vasváry Artúrné) Magyar Rákellenes Liga – Magyar Betegjogi Kht., Budapest, 2005. 36-39. p. ISBN 963 218 203 0
- 109.** *Köszöntő.* „Quo vadis ius societatis Hungaricum; Társasági jogunk múltja, jelene, jövője.” Acta Conventus de Iure Civili. Tomus X. SZTE ÁJTK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszékének kiadványa, Lectum Kiadó Szeged, 2009. 7-8.

Jogszabály előkészítés:

- 1.** *Javaslatok a gondnokság alá helyezési perekkel kapcsolatban.* Készült az Igazságügyi Minisztérium Törvényelőkészítő Főosztálya részére. 1983. 0,5 ív.
- 2.** *Észrevételek „A gyermekvédelemről és a gyámügyi igazgatásról” szóló törvény tervezetéhez.* Politikai Tudományok Intézete részére, 1997. 0,5 ív
- 3.** *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény.* A törvényjavaslatot előkészítő Igazságügyi Minisztérium Polgári Perjogi Kodifikációs Szerkesztő Bizottság elnöke, 2015-2016.

Doktori értekezés:

1. *A vitás apaság bírósági úton történő rendezése.* (Court resolution of disputed affiliation.), Kézirat. Szeged, 1996. 244 p.

Opponensi vélemény:

1. *Az ideiglenes intézkedés elmélete és gyakorlata a polgári eljárásjogban.* Wopera Zsuzsa, Doktori értekezés, Miskolc, 2002. (ME)
2. *Alapelvek a bírósági végrehajtási eljárásban.* Kormos Erzsébet, Doktori értekezés, Miskolc, 2003. (ME)
3. *A jogharmonizáció és a technikai fejlődés hatása az okirati bizonyításra.* Harági Viktória, Doktori értekezés, Miskolc, 2005. (ME)
4. *A közvetítői eljárás az egészségügyben.* Decastello Alice, Doktori értekezés, Pécs, 2008. (PTE)
5. *Az európai öröklési rendelet eljárásjogi intézményeinek elemzése. A hagyatéki vagyoni jogi sorsának rendezésére irányuló egyes tagállami eljárások összehasonlító vizsgálata.* Suri Noémi, Doktori értekezés, Budapest. 2018. (PPKE)
6. *Ösztönzők és korlátok a kis értékű követelések perbeli érvényesítése során hazánkban és egyes európai államokban.* Horváth Edit Írisz, Doktori értekezés, Budapest, 2018. (PPKE)

Konferencia előadások:

1. *A polgári eljárásbeli jogorvoslati rendszer.* Bárdosi István Emlékkülés. JATE Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1978. november 11.
2. *Szgyébnóje rasszledoványije v grazsdánszkom processze.* Előadás az odesszai Állami Mecsnyikov Egyetemen. 1980. november.
3. *A gondnoksági perek elméleti és gyakorlati kérdései.* JATE Állam- és Jogtudományi Kar Tudományos Bizottsága, Szeged, 1982.
4. *A gondnoksági perek elméleti és gyakorlati kérdései.* ELTE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tudományos Munkaközösség és MJSZ Fővárosi Szervezete. Budapest, 1982. In: Polgári Eljárásjogi Füzetek XIII., Budapest 1985. 11-30. p.
5. *Praktische Fragen der Prozesse in Kindschaftssachen.* Előadás a Lipcsei Egyetemen. 1989. október.
6. *Igazságszolgáltatási reform és a polgári eljárás.* MJE Csongrád Megyei. Szervezetének Polgári Jogi Szakosztálya. Szeged, 1997. november 11.

7. ***Miről, mennyit és hogyan?*** A jogászképzés aktuális problémái. ELTE ÁJK, Budapest, 2003. március 7. In: A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Bibliotheca Iuridica, Acta Congressum 10. Budapest, 2003. 389-403. p. ISSN 1587-8821; ISBN 963 463 675 6
8. ***A Polgári Perrendtartás novellái.*** Szegedi Közjegyzői Kamara, Szeged, 2003. április 5.
9. ***A magyar polgári eljárás az Európai Bíróság eljárásának tükrében.*** VIII. Nyári Jogakadémia, Kecskemét, 2003. augusztus 29.
10. ***A személyiségi jogok védelmi rendszere a magyar jogban.*** Információs társadalom – médiajog. Szeged, 2003. szeptember 19. In: Acta Conventus de Iure Civili Tomus II. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged 2008. 43-60. old.
11. ***A jogászképzés helyzete és perspektívái.*** A felsőoktatás jelene és jövője. Szeged, 2004. március 23.
12. ***A Polgári perrendtartás változásai, különös tekintettel az Európai Unió szabályokra.*** Ügyvédek Napja, Kecskemét 2004. június 4.
13. ***Betegjogok – határok nélkül?*** A gyógyítás etikai és jogi kérdései. XI. Szent-Györgyi Napok, Szeged 2004. november 18-19-20.
14. ***A jogászképzés jelene és problémái.*** A felsőoktatás jelene és jövője. Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium. Szeged, 2004. In: www.stud.u-szeged.hu/szttsz/konferenciak_elemei/szabo/pdf, 5 p.
15. ***Orvosjogi problémák az igazságügyi szakértő és a jogász szemszögéből.*** Tanulmányos jogi esetek. Kerekasztal a szülészet-nőgyógyászat jogi kérdéseiről. Budapest, 2005. április 22. (társelőadó: Herczeg János egyetemi tanár)
16. ***Az intézet elhagyásának joga, otthonszülés és anyakönyvezés.*** IV. Betegjogi Konferencia. Budapest, Egészségügyi Minisztérium, 2005. május 06.
17. ***Újkeletű orvosjogi problémák.*** Magyar Nőorvos Társaság Északkelet Magyarországi Szakcsoportja által rendezett Tudományos Ülés. Salgótarján, 2005. május 13-14. (társelőadó: Herczeg János egyetemi tanár)
18. ***Az orvosi hibák természetrajza a mindennapos orvosi gyakorlatban.*** Magyar Igazságügyi Orvosok Társaságának XIII. Nagygyűlése. Szeged, 2005. augusztus 28-31. (társelőadó: Herczeg János egyetemi tanár)
19. ***A polgári eljárásjog aktuális kérdései.*** Szentés Városi Jogásznapi, a Magyar Jogász Egylet Csongrád Megyei Szervezete rendezésében. 2005. november 21.
20. ***Az ügyvédi hivatás jövője. Európai kihívások – magyar válaszok.*** Az SZTE ÁJK Európa Tanulmányok Központja a Szegedi Ügyvédi Kamarával partnerségben. Szegedi Ügyvédi Kamara, 2006. október 13.

21. *A polgári peres eljárás hatékonysága és idődimenziói.* Nyolcadik Magyar Jogászgyűlés főreferátum, Balatonfüred 2006. június 15-17. In: Magyar Jogász Egyesület, Budapest 2006., 149-160. p.
22. *A perhatékonyságról Gáspárdy László gondolatai kapcsán.* Gáspárdy László Tudományos Emlékülés. Miskolci Egyetem, 2006. október 26.
23. *Polgári perrendtartás vagy újabb novella.* Magyar Tudomány Ünnepe. Szegedi Akadémiai Bizottság, 2006. november 16.
24. *Jogtudomány és orvostudomány, az orvos kártérítési felelőssége, betegjogok.* Jogi és etikai kérdések a szülészet-nőgyógyászatban. Szeged, 2007. május 31.
25. *A bíróság és a szakértők együttműködése a polgári perekben Magyarországon.* Polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés a gyakorlatban. Miskolci Egyetem ÁJK Európai és Nemzetközi Jogi Intézete, Miskolc. 2008. december 04.
26. *A polgári peres eljárás hatékonysága.* Habilitációs tudományos előadás. Szeged, 2009. május 7.
27. *A szülészet-nőgyógyászat etikai dilemmái.* A Magyar Nőorvos Társaság Délkelet-Magyarországi Szekciójának XXX. Kongresszusa. Kerekasztal Konferencia. Hódmezővásárhely, 2009. október 16-17.
28. *A rendelettypusok új generációjának megjelenése – az európai végrehajtási jogcím bevezetése, konzekvenciái.* A határokon átvelő végrehajtás fejlődési tendenciái. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, nemzetközi konferencia. Budapest, 2009. december 4-5.
29. *A vezető tisztségviselő jogállása, felelőssége a társasági jogban az elmúlt húsz évben.* Tizedik Magyar Jogászgyűlés, Balatonalmádi 2010. június 10-12. Megjelent: Tizedik Magyar Jogászgyűlés, Magyar Jogász Egyesület, Budapest, 2010. 100-110. p.
30. *A társadalomirányítás jogi eszközei, lehetőségei a felsőoktatásban.* Felsőoktatási Gazdasági Szakemberek Egyesülete. Budapesti Corvinus Egyetem, 2011. 04. 27.
31. *A cégek igényérvényesítése és a Pp. módosítása.* Harmincegyedik Jogász Vándorgyűlés, Gyula 2011. október 13-15.
32. *Plósz perrendtartása és napjaink Pp. módosításai.* Magyar Tudomány Napja, „90 éves a szegedi jogászképzés”. Országos Konferencia a Kar szegedi alapításának jubileuma tiszteletére. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2011. november 25.
33. *Lehet-e perjogi módosításokkal segíteni a vállalkozásokon? A délvidéki magyarság múltja, jelene és jövője.* Vajdasági Tudományos Társaság, Újvidék (Novi Sad), 2011. november 12.
34. *A polgári perrendtartás tervezett módosítása, különös tekintettel a gazdasági perekre (Kell-e nekünk gazdasági különbíróság?)* Magyar Kereskedelmi és Ipar-kamara, 2011. november 10.

35. *Csak a Pp. beteg?* A Polgári eljárásjog korszerűsítése. Budapest, Kúria, 2012. október 4.
36. *Átalakulóban a jogászképzés – átalakulóban a jogászkodás.* Tudományos emlékülés Martonné dr. Hárs Márta, a Békés Megyei Bíróság volt elnöke halálának 10. évfordulóján. Gyula, 2012. december 7. Gyulai Törvényszék.
37. *A tisztességes eljáráshoz való jog és az ésszerű időn belüli ítékezés követelménye.* Az alapjogvédelem nemzeti, nemzetközi és jogösszehasonlító aspektusai. A MTA SZAB Jogtudományi Szakbizottság Gazdasági Jogi Munkacsoportja és a EUROPE DIRECT SZEGED közös rendezvénye. Szeged, SZTE ÁJTK 2013. május 9.
38. *A választottbíráskodás perspektívái Magyarországon.* Harmincharmadik Jogász Vándorgyűlés. Sopron, 2013. május 9-11. (Előadás 2013. május 10.)
39. *Gondolatok a polgári perrendtartás módosításáról.* Megyei Jogásznapi Szolnok 2014. április 4.
40. *Az új Ptk. hatása a polgári peres eljárásra.* In: Az új Polgári Törvénykönyv egyes gyakorlati kérdései c. konferencia. Békés Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Békéscsaba, 2014. május 20.
41. *Egységes vagy osztott perszerkezet?* In: Konferencia az új Polgári perrendtartás koncepciójáról. Felkért hozzászóló. Az Igazságügyi Minisztérium, a Magyar Jogász Egylet és a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara szervezésében, Szeged, 2015. február 20.
42. *A polgári perrendtartás várható módosítása.* Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Jogi Szekció. Budapest, 2015. április 16.
43. *Tény- és jogállítással szembeni elvárások, a jogi képviselő és az anyagi pervezetés összefüggései.* In: Konferencia az új polgári perrendtartás szabályozási irányairól. Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottsága. Az Igazságügyi Minisztérium, a Magyar Jogász Egylet, a Miskolci Közjegyzői Kamara és a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara szervezésében, Miskolc, 2015. május 8.
44. *A polgári perrendtartás rekodifikációjának koncepcionális kérdései.* Magyar Jogász Egylet Bács- Kiskun Megyei Szervezete és a Kalocsai Járásbíróság szervezésében. Kalocsa, 2015. május 22.
45. *A perkonzentráció javításának lehetséges eszközei.* In: Magánjogunk megújítása – Műhelykonferencia a polgári jogban, a polgári eljárásjogban és a nemzetközi magánjogban felmerülő egyes kérdésekről. A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszéke és a Magánjogot Oktatók Egyesülete szervezésében. Szeged, 2015. május 29.
46. *A polgári perrendtartás kodifikációja.* Magyar Közjegyzőhelyettesek és Közjegyzőjelöltek Egyesülete szervezésében. Kecskemét, 2015. június 6.

47. ***Felelősség az orvosi tevékenységért a Büntető Törvénykönyv és a Polgári Törvénykönyv alapján.*** In: Polgári és büntetőjogi felelősség az egészségügyi gyakorlatban. A megelőzés szolgálatában VII. Tudományos Konferencia. Az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Orvostudományi Szakbizottság Reprodukciós Egészség Munkabizottsága, az SZTE Általános Orvostudományi Kar Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika, a Gyulai Törvényszék, a Békés Megyei Pándy Kálmán Kórház, az ESC Magyar Affiliált Társaság (European Society of Contraception and Reproductive Healthcare Hungarian Affiliated Branch), a Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság szervezésében. Gyula, 2015. november 26-27. (2015. november 26., Gyulai Törvényszék)
48. ***A polgári perrendtartás kodifikációjának egyes súlyponti kérdései.*** In: Konferencia az új polgári- és közigazgatási perrendtartás szabályozási megoldásairól. Az Igazságügyi Minisztérium, a Magyar Jogász Egylet szervezésében. Szombathely, 2015. november 27.
49. ***A készülő új polgári perrendtartás egyes lényeges kérdései.*** Szegedi Ügyvédi Kamara, 2016. február 25.
50. ***Az elsőfokú eljárásra vonatkozó rendelkezések az új polgári perrendtartásról szóló törvény tervezetében.*** In: Konferencia az új polgári- és közigazgatási perrendtartás szabályozási megoldásairól. Az Igazságügyi Minisztérium, a Magyar Jogász Egylet szervezésében. Szolnok, 2016. május 13.
51. ***A polgári peres eljárás törvényjavaslatának az elsőfokú eljárásra vonatkozó rendelkezései.*** In: Zala Megyei Deák Ferenc Jogásznap. Magyar Jogász Egylet Zala Megyei Szervezete szervezésében. Zalaegerszeg, 2016. május 20.
52. ***A polgári perrendtartásról szóló törvény tervezetének újításai II.*** Tizenharmadik Magyar Jogászgűlés. Magyar Jogász Egylet, Balatonalmádi, 2016. szeptember 22-24.
53. ***A megújult polgári perrendtartás hatékonysági rendelkezései.*** 28. Közép-európai Közjegyzői Kollokvium. Balatonfüred, 2016. november 10-12.
54. ***Szabályozási célok, újdonságok a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslatban.*** Alföldi Közigazgatási és Munkaügyi Regionális Kollégium teljes kollégiumi ülése. 2016. november 18.
55. ***Újdonságok az elsőfokú eljárásban.*** Jogásznap, a Magyar Jogász Egylet Fejér Megyei Szervezete szervezésében. Székesfehérvár, 2017. április 11.
56. ***A 2016. évi CXXX. törvény általános rendelkezései.*** Békés Megyei Ügyvédi Kamara. Gyula, 2017. április 21.
57. ***Bizonyítás „orvosi műhiba” perekben a rekodifikált polgári perrendtartás perszerkezetében.*** III. Polgári és büntetőjogi felelősség az egészségügyi gyakorlatban. (Civil and criminal liability in the medical practice.) Nemzetközi konferencia. Gyulai Törvényszék, Gyula, 2017. április 27.

- 58. Az általános szabályok változása az új Pp-ben, különös tekintettel a bizonyításra. Újdonságok a személyállapoti perek szabályozásában.** „Változások sodrában” – a családjogi eljárások nyitott kérdései. A Családi Jog folyóirat éves konferenciája gyakorló szakembereknek. HVG-ORAC Szeminárium, Hotel Benczúr, Budapest, 2017. május 11.
- 59. Jogászképzés: rendszerek és módszerek.** Besenyei Lajos egyetemi tanár születésének 80. évfordulója tiszteletére rendezett tudományos emlékülés. SZTE ÁJTK Civilisztikai Tudományok Intézete és az MTA SZAB Jogtudományi Szakbizottság Gazdasági Jogi Munkabizottság rendezésében. Szeged, 2017. június 16.
- 60. Az új polgári perrendtartás megújított rendelkezései és az osztott perszerkezet.** Szegedi Ügyvédi Kamara, Szeged, 2017. október 19.
- 61. A megújult polgári perrendtartás a jogi képviselő szemével.** Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Jogi Szekció, Budapest, 2018. február 15.
- 62. A jogvitarendezés közös felelőssége az új Pp-ben.** XXII. Vasi Jogásznapi, a Magyar Jogász Egylet Vas Megyei Szervezetének szervezésében, Szombathely, 2018. március 2.
- 63. Az új polgári perrendtartás szabályai – kitekintve a végrehajtási eljárás szabályaira.** A Magyar Bírósági Végrehajtói Kar szervezésében tartott szakmai kollokviummal egybekötött konferencia. Siófok, 2018. szeptember 27-29. Plenáris előadás.
- 64. A pszichológus szakértők szerepe a családjogi perekben.** Előadás és kerekasztal beszélgetés. További résztvevők: Dr. Zakar András pszichológus, c. egyetemi tanár; Dr. Szalma Ibolya klinikai szakpszichológus-jogász; Dr. Visontai-Szabó Katalin jogász-pszichológus, egyetemi adjunktus. Szegedi Akadémiai Bizottság Jogtudományi Szakbizottság Jogspszichológiai Munkabizottsága szervezésében. Szeged, 2018. október 9.
- 65. Ügyvéd, bíró egymásért – egy, másért?** „A keresetindítás és az előkészítő szak eddigi gyakorlati tapasztalatai” c. konferencián. A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar húsz éves évfordulója alkalmából rendezett konferencián. Szervező: KRE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék, Budapest, 2018. december 07.
- 66. Az új Pp. dilemmái: kérdések és álkérdések.** „Az új polgári peres eljárás gyakorlati tapasztalatai” c. konferencián. A Magyar Jogász Egylet Csongrád Megyei Szervezete, a Szegedi Törvényszék, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Civilisztikai Tudományok Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottsága Jogtudományi Szakbizottság Gazdasági Jogi Munkabizottsága szervezésében. Szeged, 2019. január 16.
- 67. Az új Pp. gyakorlati tapasztalatai és súlyponti kérdései.** Konferencia a Magyar Jogász Egylet Vas Megyei Szervezete és a Szombathelyi Törvényszék szervezésében. Szombathely, 2019. április 08.

- 68. *Perjogi kísérletek az igényérvényesítés gyorsítására.*** „Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában.” c. konferencia plenáris előadása. A Magánjogot Oktatók Egyesületének szervezésében, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019. május 31.
- 69. *Az új polgári eljárásjog hatályosulása, gyakorlati tapasztalatai.*** A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Ügyvédi Kamara szervezésében. Miskolc, Művészetek Háza, 2019. november 22.

Részvétel tudományos minősítő eljárásokban:

Témavezető:

1. Papp Tekla: A koncesszió. Doktori értekezés. Védés: 2004.
2. Görög Márta: A személyiségi értékek posthumus védelme. Gondolatok a nem vagyoni kártérítés iránti igény jogutódlása körében. Doktori értekezés. Védés: 2006.
3. Gellén Klára: A színlelés jogi természete, különösen a szerződések körében. Doktori értekezés. Védés: 2007.
4. Ujlaky Tamás: A tulajdonjog magánjogi korlátozásainak vizsgálata a klasszikus és a hatályos magánjogban az idő három dimenziójában, valamint az Alkotmánybíróság, és az Emberi Jogok Európai Egyezménye gyakorlatában. Doktori értekezés. Védés: 2008.
5. Köblös Adél: A joghatósági megállapodásról. Doktori értekezés. Védés: 2008.
6. Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolat szabályozásának áttekintése, különös tekintettel a polgári jogi kodifikációs folyamatra. Doktori értekezés. Védés: 2008.
7. Gyengéné Nagy Márta: Mediáció az igazságszolgáltatásban – családjogi specialitások. Doktori értekezés. Védés: 2009. Társ-témavezető: Dr. Tóthné Prof. Dr. Fábíán Eszter
8. Mezei Péter: A digitális technológia kihívásai a szerzői művek szabad felhasználására. Doktori értekezés. Védés: 2009.
9. Farkas Csaba: Ajánlattétel, ajánlatok értékelése a nyílt közbeszerzési eljárásban. Doktori értekezés. Védés: 2010.
10. Kiszely Katalin: A társasági jogi közösségi jogalkotás útja, a szupranacionális társasági modellek megjelenése a közösségi jogalkotásban. Doktori értekezés. Védés: 2010.
11. Mohi Csaba: A nemzetállami jogrendszerek és a nemzetállami érdekérvényesítés átalakulása az európai integrációs folyamatban. Doktori értekezés. Védés: 2010. Társ-témavezető: Prof. Dr. Vörös Imre
12. Pallós Nikoletta: A kisértékű perek perrendi kompatibilitása. Doktori értekezés. Védés: 2011.

13. Pákozdi Zita: A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben. Doktori értekezés. Védés: 2015.

MTA Doktori Bizottság:

1. Kengyel Miklós: A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga. Budapest, 2006. 03. 20. A Bíráló Bizottság titkára.

Doktori eljárásban hivatalos bíráló (opponens):

- 1.** Dr. Wopera Zsuzsa (2002. ME) Az ideiglenes intézkedés elmélete és gyakorlata a polgári eljárásjogban.
- 2.** Dr. Kormos Erzsébet (2003. ME) Alapelvek a bírósági végrehajtási eljárásban.
- 3.** Dr. Suri Noémi (2018. PPKE) Az európai öröklési rendelet eljárásjogi intézményeinek elemzése. A hagyatéki vagyon jogi sorsának rendezésére irányuló egyes tagállami eljárások összehasonlító vizsgálata.
- 4.** Horváth Edit Írisz (2018. PPKE) Ösztönzők és korlátok a kis értékű követelések perbeli érvényesítése során hazánkban és egyes európai államokban.

Doktori Bíráló Bizottsági tagság:

- 1.** Dr. Patyi András (2002. PTE) Közigazgatási bíráskodásunk modelljei (Múlt, jelen, jövő).
- 2.** Dr. Kun Attila (2007. SZTE) A multinacionális vállalatok szociális felelőssége („CSR”) – Vállalati önszabályozás kontra (munka)jogi szabályozás.
- 3.** Dr. Homicskó Árpád (2008. SZTE) A magyar egészségügyi szolgáltatások nyújtásának jogi szabályozása.
- 4.** Dr. Nagy Adrienn (2010. ME) Az európai fizetéseképtelenségi eljárás az alanyok szempontjából.
- 5.** Dr. Nyilas Anna (2011. DE) A polgári per egyszerűsítésének és gyorsításának eszközei az európai jogrendszerekben, különös tekintettel a kis értékű követelésekre vonatkozó eljárásokra.
- 6.** Dr. Molnár Judit (2012. ME) A magyar fizetési meghagyásos eljárás az európai megoldások tükrében.
- 7.** Dr. Cserbáné dr. Nagy Andrea (2012. ME) A házassági jog kodifikációi.
- 8.** Dr. Kaliczka Alexandra (2013. PPKE) A védekezéshez való jog érvényesíthetősége az Európai Unióban.

9. Dr. Prieger Adrienn (2018. KRE – elnök) Az európai integráció hatása a török igazságszolgáltatásra.
10. Dr. Molnár Tamás (2019. DE) Alapelvek a közjegyzői nemperes eljárásokban.
11. Dr. Németh Gabriella (2019. SZE) Általános szerződési feltételek az online térben: a sztenderdizált, elektronikus és automatizálható szerződéskötés kihívásai a magyar jogban.

Doktori Szigorlati Bizottsági tagság:

1. Dr. Szigeti Zsolt (2000. SZE)
2. Dr. Gál Judit (2001. SZTE)
3. Garzóné dr. Barzó Tímea (2004. ME)
4. Dr. Osztovits András (2005. ELTE)
5. Dr. Siposné dr. Herédi Erika (2007. PTE)
6. Dr. Simonné dr. Gombos Katalin (2008. SZTE)
7. Dr. Papp Zsuzsanna (2011. ELTE)
8. Dr. Molnár Judit (2012. ME)
9. Dr. Cserbáné dr. Nagy Andrea (2012. ME)
10. Dr. Bezdán Anikó (2013. SZTE – elnök)
11. Dr. Sarkady Ildikó (2017. SZTE – elnök)
12. Dr. Prieger Adrienn (2018 KRE – elnök)
13. Dr. Molnár Tamás (2019 DE)

Komplex vizsga Bizottsági tagság:

1. Prieger Adrienn (2017. KRE – elnök)
2. Molnár Tamás (2018. DE – tag; elnök Szabadfalvi József, tag: Herédi Erika)

Habilitációs Szakmai Bizottsági tagság:

1. Wopera Zsuzsa (2011. ME) – elnök: Bíró György, tag: Kecskés László
2. Harsági Viktória (2012. PPKE) – elnök, tagok: Csehi Zoltán, Szabó István
3. Varga István (2012. ELTE) – elnök: Vékás Lajos, tag: Gyekiczki Tamás
4. Nochta Tibor (2012, PTE) – elnök: Kiss György, tag: Miskolczi Bodnár Péter
5. Pribula László (2013, DE) – elnök: Csécsy György, tag: Vörös Imre, Miskolczi Bodnár Péter, Papp Tekla

6. Fuglinszky Ádám (2013. ELTE) – elnök: Földi András, tag: Nochta Tibor
7. Homicskó Árpád (2017, KGRE) – tag
8. Boóc Ádám (2018, KGRE) – elnök: Hamza Gábor, tag: Vörös Imre
9. Molnár Judit (2018. DE) – elnök: Szabó Béla, tag: Wopera Zsuzsa, Udvary Sándor, Fézer Tamás

Szerkesztő Bizottság:

1. Miskolci Jogi Szemle c. folyóirat Tanácsadó Testület tagja 2005 –
2. Magyar Jog c. folyóirat Szerkesztő Bizottság tagja 2018 –
3. Glossa Iuridica c. folyóirat Szerkesztőbizottság tagja 2013 –

Tehetséggondozás:

1. XXIX. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció, Balatonfüred 2009., Polgári Eljárásjogi Tagozat, zsűri elnök.
2. XXX. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció, Pécs 2011., Polgári Eljárásjogi Tagozat, zsűri elnök.
3. XXXI. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció, Szeged 2013., ügyvezető elnök.
4. XXXIII. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekció, Miskolc 2017., szekció elnök
5. „Új jogalkotási perspektívák és tendenciák Magyarországon és az Európai Unióban” Polgári Eljárásjogi és Nemzetközi Magánjogi Kutatásokat Végző Doktoranduszok és Doktorjelöltek II. Országos Konferenciája. PPKE JÁK, Budapest, 2013. február 15. Polgári eljárásjog szekció I. – szekcióvezető
6. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola „Alapelvek és alapjogok” című országos tematikus konferenciája. SZTE ÁJK, Szeged, 2014. június 25., Polgári Eljárásjogi Szekció – szekcióvezető.
7. Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola XIII. Debreceni Doktorandusz Konferencia. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016. május 27., Polgári jogi és polgári eljárásjogi szekció II. – szekció elnök

Egyéb tudományos közéleti szereplés:

1. **Kemenes Béla emlékezete.** Évfordulós Emlékcarnok. Ünnepi megemlékezés. Szeged, 2003. február 12.
2. **Az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárása – a magyarországi bírósági rendszerrel szemben támasztott követelmények.** Az SZTE ÁJK, a Szegedi Biztonságpolitikai Központ és a Miniszterelnöki Hivatal szervezésében tartott konferencia. Megnyitó és hozzászólás. In: Európai Műhelytanulmányok. Kormányzati Stratégiai Elemző Központ, Budapest, 2004. 53-57. p.
3. **Mécanismes de décisions dans une Europe élargie.** Nemzetközi Konferencia. Szeged, 2003. november 24., Megnyitó.
4. **II. Betegjogi Konferencia.** Magyar Rákellenes Liga, Országos Onkológiai Intézet és az Egészségügyi Minisztérium szervezésében. Budapest, 2003. május 23. Ülés-elnök.
5. **III. Betegjogi Konferencia.** Magyar Rákellenes Liga, Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium szervezésében. Budapest, 2004. május 14. Ülés-elnök.
6. **IV. Betegjogi Konferencia.** Az Egészségügyi Minisztérium szervezésében. Budapest, 2005. május 6. Ülés-elnök.
7. **Begrüßung.** In: Bobvos Pál [herausgegeben (hg)]: Studien zum 80. Geburtstag von prof. dr. dr. dr. h.c. Klaus Sojka. Szegedi Egyetemi Kiadó 2006. 5-6.
8. **Habemus Decanum.** Interjúk a jogi és igazgatási karok principáisaival. De Jure könyvek, Budapest, 2008. 100-108. p.
9. **Megnyitó.** „A gazdasági jog időszerű kérdései Magyarországon és a világban”. Nemzetközi Konferencia, Szeged. 2002. november 11. Megj.: Acta Conventus de Iure Civili. Tomus I. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2005. 9-11. Ism.: Szegedi András: A gazdasági jog időszerű kérdései Magyarországon és a világban. Jogtudományi Közlöny 2003/1. sz. 69-72. p.
10. **„A jogászképzés helyzete”.** Rotary Klub Szeged, 2003. február 13. Előadás.
11. **„Magyar – Szerb Büntetőjogi Kollokvium”.** Szeged, 2004. március 22. Megnyitó.
12. **„Mezővárosaink jogélete a 18/19. században”.** Szeged, 2003. november 13. Megnyitó.
13. **Huszonegyedik Jogász Vándorgyűlés.** Szeged, 2004. október 14-16. Szekció-ülés elnök „A közigazgatási perek szabályozásának továbbfejlesztése” (Ea: Németh János prof. emeritus, az Alkotmánybíróság volt elnöke, Korref: Bauerné Polony Enikő a LB kollégiumvezetője, Tamáné Nagy Erzsébet az IM főosztályvezető-helyettese)
14. **16. Consilium Trimestre.** Polgári és büntető perek tapasztalatai a szülészet-nőgyógyászatban. Mottó: „Tudomány a gyakorlat szolgálatában” 2004. december 10. Szegedi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika. Előadás és üléselnök.

15. **Előszó.** In: Hajdú József (főszerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés. Szeged, 2013. 5. p. ISBN 978-963-9927-61-2
16. **Negyvenedik Jogász Vándorgyűlés.** Szeged, 2017. október 26-28. Szekció-ülés elnök. „Az új választottbírói törvény” (Ea.: Bogdán Tibor Igazságügyi Minisztérium főtanácsadó, Korref.: Balog Lajosné Seifert Judit ügyvéd, az MKIK Jogi Szekciójának elnöke, Boóc Ádám egyetemi docens, ügyvéd)
17. **„A közbizalom a bírósági végrehajtók és az igazságügyi szakértők tevékenységének tükrében című Szimpózium Kiadványbemutatója”.** Budapest, Magyar Bírósági Végrehajtói Kar szervezésében, Felkért hozzászóló. 2018. március 19. (További felkért hozzászólók: Trócsányi László igazságügyi miniszter, Petrik Béla MBVK hivatalvezető, Schadl György MBVK elnök)
18. **A mediátorok szerepe a válási mediációk során.** A Partners Hungary Alapítvány, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara és az Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája szervezésében. Szegedi Akadémiai Bizottság. Szeged, 2018. október 12. Megnyitó.
19. **A 2018. január 1. napján hatályba lépett új polgári perrendtartás gyakorlati tapasztalatai és súlyponti kérdései”** c. szakmai napon a téma egyik előadója. (További előadók: dr. Bazsóné dr. Görög Anikó a Szombathelyi Járásbíróság elnöke, dr. Tóth Ferenc a Szombathelyi Törvényszék civilisztikai kollégiumvezetője, dr. Kovács Bálint a Szombathelyi Törvényszék bírója). A Szombathelyi Törvényszék és a Magyar Jogász Egylet Vas Megyei Szervezete szervezésében, 2019. április 8.

Konferencia részvétel:

1. **„Európa egysége és különbözősége a kisebbségek jogaiban, belga és magyar példák alapján.”** Brüsszel, 2002. október 12-13.
2. **Az állam szerepe – szabályozás és törvényesség.** A közbizalom a bírósági végrehajtók és az igazságügyi szakértők tevékenységének tükrében c. nemzetközi konferencián. Az Igazságügyi Minisztérium, European Public Law Organization, European Chamber of Judicial Officers/Bailiffs, Chambre Nationale des Huissiers de Justice szervezésében. Moderátor. Budapest, PPKE JÁK, 2017. május 11-12.
3. **Az új polgári perrendtartás egyes hatékonysági rendelkezései.** A III. Wolters Kluwer Jogi Konferencia I. szekciója. Levezető elnök. A Wolters Kluwer Kiadó szervezésében, Visegrád Thermal Hotel. 2017. május 23-24.
4. **Az eljárási kódexek hatása az eljárásjogi dogmatika fejlődésére.** Tizennegyedik Magyar Jogászggyűlés, Balatonalmádi 2018. október 4-6. Üléselnök.

Konferencia szervezés:

1. **„A gazdasági jog időszerű kérdései Magyarországon és a világban”.** Szeged, 2002. 11. 11. Megj.: Acta Conventus de Iure Civili. Tomus I. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2005. 98 p. Ism.: Szegedi András: A gazdasági jog időszerű kérdései Magyarországon és a világban. Jogtudományi Közlöny 2003/1. sz. 69-72. p.
2. **„Információs társadalom – médiajog”.** Szeged, 2003. 09. 19. Megj.: Acta Conventus de Iure Civili. Tomus II. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2008. 123 p.
3. **„A szerződési jog nemzetközi tendenciái”.** Szeged, 2005. 04. 08. Megj.: Acta Conventus de Iure Civili. Tomus IV. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2005. 133 p.
4. **„Magánjogot oktató fiatalok I. találkozója és konferenciája”.** Szeged, 2007. 05. 11-12. Megj.: Acta Conventus de Iure Civili. Tomus VII. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2007. 270 p.
5. **„Versenyjog és a közbeszerzések aktuális kérdései”.** Szeged, 2007. 12. 05. Megj.: Acta Conventus de Iure Civili. Tomus IX. SZTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, Lectum Kiadó, Szeged, 2008. 112 p.
6. **„Quo Vadis ius societatis Hungaricum?”.** Szeged, 2008. 10. 16-17.
7. **„Befektetés és vállalkozás a déli hármashatárnál”.** Szeged, 2011. 11. 17. SZTE Rektori Hivatal Díszterem (Szeged, Dugonics tér 13.) – Papp Tekla egyetemi docenssel társszervezésben.
8. **60 év után, kodifikáció előtt – polgári perrendtartásunk múltja, jelene és jövője.** Szeged, ÁJK, 2012. április 20.
9. **Magánjogunk megújítása – Műhelykonferencia a polgári jogban, a polgári eljárásjogban és a nemzetközi magánjogban felmerülő egyes kérdésekről.** A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszéke és a Magánjogot Oktatók Egyesülete szervezésében. Szeged, 2015. május 29.
10. **„Szerb – magyar magánjogi kollokvium”.** A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Civilisztikai Tudományok Intézete és a Szegedi Akadémiai Bizottság Gazdasági Jogi Munkabizottsága szervezésében. Szeged, 2016. november 14.
11. **„Jog, erkölcs, etika.”** Az Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája szervezésében. Szeged, Szegedi Tudományegyetem, 2017. június 22. Üléselnök – moderátor.
12. **„Igazságügyi szakértő a tárgyalóteremben.”** Az Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája és a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara

szervezésében. Budapest, Magyar Bírósági Végrehajtói Kar, 2018. november 7. Moderátor.

13. „Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában.” c. konferencia a Magánjogot Oktatók Egyesületének szervezésében, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2019. május 31. Polgári Eljárásjogi Szekció üléselnök.

Már kitöltött szakmai, közéleti tisztségek:

- 1.** SzTE ÁJK dékán (2002-2013)
- 2.** JATE kancellár (1993-1999)
- 3.** SZTE főtitkár (2000-2002)
- 4.** Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Hivatal Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiaja vezetését ellátó főigazgató-helyettes (2015-2016)
- 5.** Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiaja vezetését ellátó miniszteri biztos (2017-2020)
- 6.** SZTE Egyetemi Tanács tagja (1988-2013)
- 7.** SzTE ÁJK Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetője (2001-2016)
- 8.** SZTE ÁJK Kari Tanács tagja (1978-2016)
- 9.** SZTE ÁJK Kari Tudományos Tanács elnöke (2013-2017)
- 10.** KRE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetője (2002-2012)
- 11.** KRE ÁJK Kari Tanács tagja (2002-2012)
- 12.** Polgári Perjogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság tagja (2013-2014)
- 13.** Igazságügyi Minisztérium Polgári Perjogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság elnöke (2015-2016)
- 14.** SzTE közbeszerzési rektori megbízott (2002-2015)
- 15.** Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíróság elnökségi tag (2010-2017)
- 16.** Szegedi Ügyvédi Kamara elnökségi tagja (2005-2015)
- 17.** Oktatási Minisztérium Kredit Szakértői Bizottság Jogi és Szociális Igazgatási Bizottság tagja (2003-2004)
- 18.** MAB Állam-, Jog- és Közigazgatás Tudományok Bizottság tagja (2003-2007), társelnök (2007-2010)
- 19.** Országos Igazságszolgáltatási Tanács Oktatási Tudományos Bizottság tagja (2008-2010)
- 20.** MTA IX. Osztály Állam- és Jogtudományi Bizottság tagja (2011-2017)

21. MRK Jogi és Igazgatási Bizottságának tagja (2006 – 2012;) elnöke (2012-2013)
22. Felsőoktatási Gazdasági Vezetők Egyesületének elnökségi tagja (1995-2000)
23. Országos Tudományos Diákköri Tanács Állam- és Jogtudományi Szakmai Bizottság ügyvezető elnöke (2011-2013)
24. Országos Tudományos Diákköri Tanács Állam- és Jogtudományi Szakmai Bizottság elnöke (2015-2019)
25. SZTE Mérnöki Kar Záróvizsga Bizottság elnöke (2004-2014)
26. Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlése Jogi-, Ügyrendi és Közbiztonsági Bizottság: tag (1990-1998; 2002-2006)
27. FVM Országos Halászati Bizottság tagja (2001-2014)
28. SZTE (JATE) FDSZ Egyetemi Szakszervezeti Bizottság titkárhelyettes (1982-1989)
29. Csongrád Megyei Területi Választási Bizottság elnöke (2006-2010)
30. Szeged 1. sz. Országgyűlési Választókerület Választási Bizottság elnökhelyettese, elnöke (1990-2010)
31. Szegedi Önkormányzati Választási Bizottság elnökhelyettese, elnöke (1990-2019)
32. Szeged Városi és Csongrád Megyei Európai Integrációs és Koordinációs Nagybizottság tagja (2003-2004)
33. DABIC Dél-Alföldi Bio-Innovációs Centrum Kht. Felügyelő Bizottság tagja (2000-2003)
34. Magyar Országos Horgász Szövetség elnöke (2000-2014)
35. FVM Országos Halgazdálkodási Tanács tagja (2013-2014)

Jelenlegi szakmai, közéleti tisztségek:

1. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíróóság bírása (2004 -)
2. SZTE Szenátus tagja (2014 -)
3. SZTE ÁJK Kari Tudományos Bizottság tagja (2001 -)
4. Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája vezetését ellátó főosztályvezető (2017 -)
5. Igazságügyi Minisztérium Jogi Szakvizsga Bizottság tagja (1995 -)
6. Igazságügyi Minisztérium Végrehajtói Szakvizsga Bizottság tagja (2010 -)
7. MTA Szegedi Akadémiai Bizottság Jogi Szakbizottságának tagja (1997 -)
8. MTA Köztestületének tagja (1997 -)
9. ME ÁJK Deák Ferenc Doktori Iskola Tudományági Tanácsának tagja (2002 -)

- 10.** KRE Állam- és Jogtudományi Kar Kari Tanács tagja (2018 -)
- 11.** KRE Állam- és Jogtudományi Doktori és Habilitációs Tanács tagja (2014 -)
- 12.** KRE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Minőségbiztosítási Bizottság tagja (2020 -)
- 13.** Magyar Jogászegylet Tudományos Bizottság elnöke (2015 -)
- 14.** MJE Csongrád Megyei Szervezet: elnökségi tag (2002-2014), alelnök (2014 -)
- 15.** Szent-Györgyi Albert Rotary Club Szeged tagja (2003 -)
- 16.** Az ELSA (European Law Students' Association) Szeged Egyesület tiszteletbeli tagja (2005 -)
- 17.** Magyar Országos Horgász Szövetség Horgászsport Döntőbizottság tagja (2019 -)

Kitüntetései (közül a jelentősebbek):

Adományozó:

- 1.** Magyar Érdemrend Középkeresztje 2014. Köztársasági elnök
- 2.** Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje 2006. Köztársasági elnök
- 3.** Deák Ferenc-díj 2019. Igazságügyi Miniszter
- 4.** Szalay László-díj 2009. Magyar Jogász Egylet
- 5.** Nagy Tibor Gyula-díj 2006. Oktatási Miniszter
- 6.** Pro Urbe-díj 2003. Szeged Város Közgyűlése
- 7.** Pro Universitate-díj 2003. Szegedi Tudományegyetem
- 8.** Klebelsberg Kúnó-díj 2016. Szegedi Tudományegyetem
- 9.** „A hallgatói Mozgalomért-díj” 2002. Szegedi Tudományegyetem Hallgatói Önkormányzat

JOG, ERKÖLCS, ÉS A JÓZAN BELÁTÁS

Aki perjoggal foglalkozik, folyamatosan két kísértővel kell megküzdenie. Az egyik az akkurátus és formális túlszabályozás démona, a másik a nagyvonalú felületesség ördöge. Abban, hogy ezen kísértések legyőzhetőek legyenek, nem segíthet semmi más csak a józan ész. A józan észnek, egészen pontosan a lényegre vonatkozó tiszta belátásnak¹ a fontosságát Szabó Imre professzortól lehet tanulni². Nem csak az írásaiból, hanem a vele való közös munkából is. Tőle tanultam egy testületi ülés alkalmával, ha rám akarnak bízni egy tisztséget, és azt felelősséggel vállalni is tudom, akkor a tárgyban való szavazáskor ne tartózkodjak „udvariasságból”, valami rosszul értelmezett erkölcsi motivációból, hanem álljak ki a szavazatommal is a meggyőződésem (és magam) mellett. Jogom van rá, és a jogosultságot kár lenne valamiféle torzított erkölccsel (illemmel) korlátozni. Mióta mindezt megtanultam, sokat gondolkodom a jog és az erkölcs normarendjeinek kapcsolatain. Jelen tanulmány célja, hogy a józan ész szerepét felvázolja a jog és erkölcs erőterében.

1. Technikai kihívások

Napjainkra – egyelőre még jellemzően a jogalkotáshoz kötődően – alapvetően két, egymással ellentétesnek tűnő tendencia erősödik a normatív szabályozás területén.

Az egyik irányzat a formalizációt tűzi zászlajára, a technikai jogot gondolva hatékony megoldásnak. Eszerint minél egzaktabban vagyunk képesek megfogalmazni a szabályt, és minél hatékonyabban tudjuk ellenőrizni a szabály érvényesülését, annál könnyebben szabályozhatunk. Ennek az irányzatnak az etikai normák szintjén megjelenő párja a deontológiai felfogás, amely szerint „a parancs az parancs”, és ráadásul egyértelműen megfogalmazható is. „Ha a közlekedési lámpa pirosat mutat, meg kell állni” – követelik meg és tartják be szigorúan egyes (jellemzően északi) országokban.

A formalizáció valóban hatékony, de vannak árnyoldalai is. Részben az, hogy az emberi beszéd (normák szövege) sohasem lehet teljesen egyértelmű, részben pedig az, hogy maguk a tények is, amelyekre a normák vonatkoznak, az esetek többségében viszonylagosak. Hiába a szakértők objektivitásra való törekvése, az élet mindig színesebb, mint a tudomány. A szavaink mindig megmaradnak általánosnak, a tények pedig egyedinek.

A másik irányzat inkább a jog érvényesülésének szociológiai vonatkozásait emeli ki. Azt vizsgálja, hogy a jog ténylegesen hogyan érvényesül, mik a céljai, és hogyan éri el

1 Lonergan, Bernard, *Insigt A Study of Human Understanding*, London 1958.

2 Szabó Imre: Szakértelem és felelősség, *Jogtudományi Közlöny*, 2017/9. 373-385.

azokat. Inkább kereteket kíván adni, amelyeket a tényleges joggyakorlat – ezen belül többnyire a bírói gyakorlat – tölt meg tartalommal, tág teret hagyva a bírói, ezen belül elsősorban a felsőbb bíróságok jogértelmezésének. A szakértők helyett gyakran a bírák erkölcsi érzéke kerül a középpontba. Az etika tudományában ezt a nézetet leginkább a teleológiai megközelítéssel állíthatjuk párhuzamba, mely szerint nem maga a szabály, hanem a szabállyal elérendő cél számít. „Ha a közlekedési lámpa piros, érdemes megfontolni – figyelemmel a forgalom aktuális helyzetére – hogy megálljunk-e?” – tartják egyes közlekedési kultúrákban (tapasztalataim szerint inkább délen).

Neumann János leírása³ világítja meg talán legjobban az imént leírt két megközelítést. Ő volt az, aki felhívta a figyelmet arra, hogy a számítógép aritmetikán alapuló működése jelentősen eltér az agy működésétől. A formális rögzítettség sohasem képes a valóság lényegét tükrözni, amelynek felismerésére (belátására) a központi idegrendszer hivatott.

A tisztán aritmetikára épülő rendszer ugyanis nem képes rugalmasan kezelni a hibákat, alkalmatlan arra, hogy az egzakt szabályosságot az élet sokszínűségéhez (logikájához, lényegéhez⁴) igazítsa.⁵ Azaz, röviden kifejezve, alkalmatlan a „méltányosságra”. A kezdeti műveleti hiba egyre nagyobb károkat (kimeneti eltéréseket) tud okozni. A „parancs az parancs” elv könnyen vezethet a „parancsra cselekedtem” kibúvóhoz, ahogy például a Nürnbergi per esetében láthattuk. Az aritmetikai mélység – Neumann szavával – csak a formális és nem a tényleges „igazságra” törekszik.

Ezzel szemben az emberi agy nem kizárólag aritmetikai tökéletességre tör, hanem a lényegeket feltárására. A cselekvések nem egyszerűen aritmetikai sorokból fakadnak, hanem „belátásból”.⁶ Jól világítja meg ezt a klasszikus vicc: A programozó felesége így szól a férjéhez: vegyél tejet, és ha van tojás, hozz tízet. Hazamegy a férj tíz tejjel és azt mondja: volt tojás. Tudjuk, hogy a férjek többsége, ha elmegy a boltba, máshogy jár el, mint a viccbeli programozó.

A tartalmi igazság tehát jelentősen túlmutat a formális igazságon, azonban még mindig bizonytalan, hogy hogyan lehetne a megfelelő kapcsolatot megtalálni a szabályozás aritmetikai és tartalmi (logikai) szintjei között. Ebben a tevékenységben lehet szerepe a szabályozáskomplexitás tudományának. Nem szabad ugyanis azt gondolni, hogy megéri feláldozni a formális megbízhatóság oltárán a lényeglátás bonyolultságát. A lényeglátás ugyan kevésbé egyértelmű, mint az aritmetika, ellenben sokkal jobban kezeli a rendszerben felbukkanó hibákat. A gépesítés kudarcai után célszerű megvizsgálni az élet lehetőségeit.⁷

3 Z. Karvalics László hivatkozza az Infodémia kiadás alatt álló kéziratban.

4 Itt kell megjegyezni, hogy Horváth Sándor megkülönbözteti egymástól a logikai és a tartalmi igazságot. Nála a logikai igazság nem elégséges önmagában, a lényegét csak a tartalmi igazság képes feltárni.

5 Horváth Sándor: Aquinói Szent Tamás világnézete, Budapest 1924, 50-53.

6 Lonergan, Bernard: Insight, 1958, 319-324.

7 Molnár Tamás: Én, Symmachus – Lélek és gép, Budapest 2000, 137.

A szabályozáskomplexitás tudományának egyik distinkciója az aritmetikai, a logikai, és a tartalmi igazság megkülönböztetése és kapcsolatuk leírása. Az egyes normák alkalmazói ugyanis ezen a három módon jutnak el a normák segítségével a meghatározott „igazságos döntéshez”.

Itt kell megjegyezni, hogy az aritmetikára épülő módszerek közül egyre nagyobb a jelentősége a gépi tanulásnak, amely képes arra, hogy a klasszifikációt egyre pontosabban végezze el. Tudatosítani kell azonban, hogy itt nincs szó ok-okozati sémák feltárásáról, egyszerűen arról beszélhetünk csak, hogy vannak olyan helyzetek, amelyekben a nagy mennyiségű számítás segítségünkre lehet. A módszer alkalmas lehet arra, hogy a bíró szóhasználatából és korábbi döntéseiből kikövetkeztessük a későbbi döntését, azonban semmi köze ahhoz, hogy igazságosabb döntések szülessenek. Ezzel együtt ennek a módszertannak a használata is kifejezetten lényeges lehet, nem elfelejtve azt sem, hogy a normáknak nemcsak funkciója, hanem célja is van: a szabályozott rendszer irányított működésén keresztül az emberi élet fenntartható „szépségének” megőrzése és továbbadása.

A szabályozáskomplexitás tudományának másik distinkciója a szabályozási szintek meghatározása. Fel kell ismerni, hogy milyen narratívák mentén történik a szabályozás. A szabályozás normákkal történik, amelyek közül leginkább a jog, a vallás, az erkölcs (és esetenként az illem) normáit szokták kiemelni. Ezen kategóriák közé lehet – mint az alapvető normarendek intézményesült kapcsolati mintáit -beilleszteni a természetjogot, vagy éppen a nemzetközi jogot is.⁸ Az elmúlt évtizedekben jelentek meg az imént említetteken kívül olyan újabb, hibrid szabályozási szintek, mint a magatartáskódexek, protokollok, szabványok.⁹

A szabályozáskomplexitás mint megközelítési mód különbözik a klasszikus rendszerelméletektől, amelyek zárt egységként fogják fel a társadalom működésének alrendszerait, például a gazdaságot, a jogot vagy éppen a vallást.

A szabályozáskomplexitás elmélete abban is különbözik a klasszikus normatív megközelítésektől, hogy a szabályozást nem egyedi és egyszeri eseményként, hanem egy folyamat részeként fogja fel. Bármely szabály alkalmazása gyakorlatilag azonos a sorsszerűséggel, ha a szabályalkalmazás nem egy világosan megfogalmazott célra irányuló tevékenység.

Ebben az értelemben a bírói döntésnek nem az az elsődleges célja, hogy a felek közti vitát igazságosan eldöntse, hanem sokkal inkább az, hogy a társadalom igazságos

8 Pizzorini, R.: Il fondamento etico-religioso del diritto secondo S. Tommaso d’Aquino, 1968, 61-74.

9 Homicskó Árpád Olivér: Hivatásetikai alapelvek a közszolgálatban a minőségi jogalkalmazás céljából, JOGELMÉLETI SZEMLE, 2, 2011; Homicskó Árpád Olivér: Hivatásetikai alapelvek érvényesülése az egyes foglalkozási területeken, In: Sepsi Enikő - Deres Kornélia - Homicskó Árpád Olivér (szerk.): Folyamatos megújulás: Reformáció(k) tegnap és ma: A Károli Gáspár Református Egyetem 2016-os évkönyve, Budapest, 2017, 465 266-284, 19.

rendjének fenntartásában részt vegyen. Láthatjuk, hogy a lelkiismeretes és szakszerűen dolgozó bírák hány esetben hoznak szögesen eltérő ítéleteket a különböző instanciákon. A lényeg valójában nem az egyedi ítélet (persze az is nagyon fontos annak, akit érint), hanem a törvénykezés igazságos rendjének megfelelő működése. Éppen ezért a szabályozáskomplexitásnak mindig ezekből az átfogó célokból és folyamatokból kell kiindulnia. Nem szabad elfelejteni, hogy az igazság sem egy egyszerű tény, hanem folyamat, vagy más terminológiával: élet.

Ebben az értelemben csak a teljes folyamat megfelelő működése vezethet el a minél igazságosabb egyedi döntésekig.

Gyakorlati példaként említhetjük: elvárás lehet, hogy a bíró biztos erkölcsi alapokkal rendelkezék, azonban ugyanígy elvárás az is, hogy a döntéseit a jog szabályainak alárendelten hozza meg. Az esetek többségében ezzel nincs is probléma, hiszen mind a jognak, mind az erkölcsnek ugyanazok a józan észből és szabad akaratból fakadó, a közösség túlélését szolgáló alapjai vannak. Adódhatnak azonban ellentmondások. Ezekben az esetekben sem szabad azonban összekeverni a jog vagy az erkölcs kódjait, belső szabályosságait. Meg kell állapítani, hogy a jog és erkölcs normarendje ütköznek egymással. Amennyiben ez az ütközés nem oldható fel, a bírónak tilos erkölcsi alapú döntést hozni, ugyanúgy, ahogy tilos jogi alapú döntést is hozni. Ezekben az esetekben nem vállalhatja a döntést, és vissza kell adnia az ügyet.

A hasonló jellegű kollízió feloldására egyébként a felsőbb bíróságok részben jogosultak lehetnek, egyszerre kezelve a politikai erkölcs és a jog fogalomtárát is. Ezekben az esetekben is hibás azt gondolni, hogy a bírák tisztán a jog szabályai alapján hoznának döntéseket. Egyszerűen arról van szó, hogy a felsőbb bíróságok egyszerre járnak el a jog és az erkölcs normarendjei szerint is, egyszerre jogászok és a „bölcsek tanácsa” is. Mindezt azonban a mai homályos gyakorlattal szemben világossá kell tenni, és az ehhez kapcsolódó jogosítványokat is szükséges biztosítani. Ez a világos lényeglátás lehetne az alapja annak is, hogy ezek a fórumok ne csak nemzeti, hanem nemzetközi szinteken is képesek legyenek érdemi döntésekben is együttműködni. A felsőbb bíróságok nemzetközi hálózata alkalmas lehetne egy globális, érdemi együttműködés megalapozására, hiszen mind a jog, mind az erkölcs területén jártas, a két normarendet értelmezni tudó szakemberek kommunikációja jó eséllyel produkál használható kimeneti eredményt.

2. A normarendek kapcsolati mintáinak példái

A normarendek elválasztásának szükségszerűségére példaként említhetjük, hogy a látszattal ellentétben a „Ne ölj!” szabály nem pontosan ugyanazt jelenti a jog, az erkölcs és a vallás normarendjében. A jogban az, „aki mást megöl” büntetendő, feltéve, hogy cselekménye veszélyes a társadalomra. Egy magzat megölése vagy az eutanázia ugyan emberölés, de egyes jogrendek normarendjében mégsem válik emberöléssé, büntetőjogi

tényállássá, mert a jogalkotó ennek nem tulajdonít társadalomra való veszélyességet, vagy azt egyszerűen nem szabályozza. (Például azért, mert nem tekinti büntetőjogi szempontból embernek a magzatot, vagy a kivételek között meghatározza, mikor lehet mégiscsak embert ölni.) Az erkölcs normarendje teljesen másképp közelít ehhez a kérdéshez: itt a „Ne ölj!” parancsának az értelmezésénél megjelenik a közösség szokása és a személyes lelkiismeret. Hiába teszi lehetővé a jogszabály az abortuszt, attól az anyának még lesznek lelkiismereti nehézségei.¹⁰ A vallás normarendje pedig az egész kérdéskört egy magasabb szintre emeli, és a Teremtő-teremtmény viszonyban értékeli a „Ne ölj!” parancsát, beleértve akár a környezetkárosítást, a káros szenvedélyeket vagy az állatok elpusztítását is.¹¹

Világos tehát, hogy önálló logikai és terminológiai rendben működő normarendről van szó, amelyek mindegyike a saját szabályai szerint, normatívan zártan transzformálja át a külvilágot önmaga jelrendszerévé.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a normarendek között ne lenne kapcsolat, azok ne „kognitív nyitottsággal” közelítenének egymás felé. A természetjognak például az lenne a feladata, hogy a kognitív nyitottság mentén kialakult kapcsolati mintázatot leírja, és az önkibontakoztatás, ill. a fenntarthatóság elve mentén az egyéni és közösségi emberi életre alkalmazza. Értelmezésünk szerint a természetjog nem jog, nem erkölcs és nem is vallás, vagy ezeknek a közös halmaza, hanem a három normarend együttműködésének egy élő mintázata.

A természetjog működése során figyelembe veszi a jogrend emberközpontú célját, és egyúttal megoldásokat is nyújt gyakorlati kérdésekben az igazság koncepcióját tekintetbe véve. Mindezt úgy kell tennie, hogy az egész embert tartja szem előtt figyelemmel az emberi létezés értelmességére, az ember azon képességére, hogy cselekedetei mögött felismeri a „kell”¹² jelentőségét és arra, hogy az ember csak a hit segítségével képes kielégíteni a teljeskörű önértelmezésre irányuló igényét.¹³ A következőkben táblázatban mutatjuk be a normarendek sajátosságait.

10 „Akkor szabadít meg a parancsolat a döntés félelmétől és bizonytalanságától, amikor az a maga tényleges tartalmával meggyőző és bizonyosságra vezet, nem pedig akkor, amikor csak mint határsértőt fenyeget.” Bonhoeffer, *Etika*, Kolozsvár 2015, 238.

11 „A fent és a lent helyes rendje a fentre vonatkozó megbízás hitéből, az urak Urába vetett hitéből él. Egyedül ez a hit képes kiűzni azokat a démoni hatalmasságokat, amelyek alulról támadnak. Ha összeomlik a hit, összeomlik az egész szerkezet...” Bonhoeffer, *Etika*, Kolozsvár 2015, 247.

12 Az etika nem szól bele folyton az életbe, de felhívja a figyelmet a zavarokra és szakadásokra ... segíti az együttélés tanulását. Bonhoeffer, *Etika*, Kolozsvár 2015, 230.

13 PIZZORNI R.: *Il diritto naturale dalle origini a s.Tommaso d’Aquino*, Roma 1985, 607.

	Vallás	Erkölc	Jog
Egyszintenciális kérdés	<i>Miért lehet/kell tennem? (Miért cselekedjek?)</i>	<i>Mit kell tennem? (Saját tökéletességem és a másik boldogsága) (Hogyan cselekedjek?)</i>	<i>Mit lehet tennem? (Mindent szabad, ami nem tilos) (Hogyan cselekedjek?)</i>
A kötelezés módja	<i>a Feltétlen erejével szabályoz, de hogyan kerülhetem el a fanatizmust?</i>	<i>a tisztesség erejével szabályoz, de „Miért legyek én tisztességes?”</i>	<i>az állami hatalom erejével szabályoz, de mi a jó és a rossz fogalmának lényege?</i>
Normakövetés célja	<i>Örökkévalóság része lenni</i>	<i>közösség tagjaként maradni</i>	<i>személyes boldogulás</i>
Szankció jellege	<i>az Örökkévalóval való kapcsolat elvesztése</i>	<i>közösségi tagság elvesztése, lelkiismeret-furdalás</i>	<i>személyes korlátozás felderítés esetén</i>

1. tábla a normarendek sajátosságainak összefoglaló táblája¹⁴

A normarendek jellemzőinek bemutatása után táblázatba illesztve szemléltetjük, hogyan jelenik meg a „lopás” fogalma az egyes normarendek saját nyelvén.

	Kérdés	Válasz	Alapkérdés
Jog	Mit lehet tennem?	Mindent szabad, ami nem tilos.	Hogyan cselekedjek?
	Lopás? Btk. 370. § (1) Aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul el tulajdonítsa, lopást követ el.	Nem lopás, ha csak „kölcsonveszem” az idegen dolgot. Nem lopás az amit nem bizonyítanak rám.	Mekkora az esély a lebukásra? Van jó ügyvédem, védelmem?
Erkölc	Mit kell tennem?	Saját tökéletességem és a másik boldogsága.	Hogyan cselekedjek?
	Lopás? Gazdasági téren a személy méltóságának tisztelete megköveteli a mértékletesség erényének gyakorlását, hogy mérsékeljük e világ javaihoz való ragaszkodást (Katolikus Katekizmus 2407)	Az is lopás, ha kihasználom a munkavállalóimat, a természetet.	Tudok szabadon a vágyaim és hajlamaim ellenében a józan ész érdekében dönteni?
Vallás	Miért lehet/kell cselekednem?	Mert az Örökkévalóság része akarok lenni.	Miért cselekedjek?
	Lopás? Jézus megdicséri Zakeust “ha valakit valamiben megcsaltam, négyannyit adok helyette” (Lk 19,8) ígéretéért.	Egészen addig tolvaj vagyok, amíg Isten előtt is nem rendezem a kérdést	Isten előtt kell igazzá válnom, ezért felderítés és világi ítélet nélkül is az elvárható sokszorosát adom kártérítésként.

14 Birher Nándor., Jog, erkölcs, vallás, in Birher Nándor., Homicskó Árpád. (szerk) Az egyházi intézmények működtetésének etikai alapjai, Budapest 2019, 18.

3. Játszmák

A történelmi tapasztalatok alapján kijelenthetjük, az egyes jogrendek gyakran megkísérlik egymás kommunikációs módjait, egymás nyelvét átvenni, megpróbálva a másik normarendet is saját szabályozási territóriumuk alá gyűrni. Kísérletképpen vizsgáljuk meg ezeket a hatalmi harcokat úgy, mint ahogy a pszichológia a játszmákat írja le.¹⁵

Ezeknek a játszáknak a végén általában kiderül, hogy az egyik normarend valamilyen célzatos módon használja a másikat, elvéve annak igazi autonómiáját. Jó példa erre, amikor a vallás a jog erejével akar kötelezni, és ahelyett, hogy a végső miértekre irányítaná a figyelmet, fanatikusan merev kötelezettségeket szab meg.

Ugyanez igaz arra az esetre, ha az erkölcs elveti a szabad akarattól fakadó „kell” fogalmát, és ehelyett kényszerít, ahogy tették azt a szocialista erkölcs idején. A szépen megfogalmazott és jogi szempontból akár korrektnek is nevezhető szovjet alkotmányt folyamatosan felülírta a munkásosztály erkölcsé, akár abszurd bírósági eljárásokat is produkálva.

Persze előfordulhat az is, hogy a jog normarendje akarja maga alá hajtani az erkölcsöt, és esetleg a vallást is, és hoz létre olyan egyetemesnek látszó jogokat, amelyek az egész világra akar ráerőltetni. Tipikusan erről szólnak az emberi jogok és a jogállamiság körül folyó viták.

Nagyon sok változata lehet annak, ahogy az egyik normarend a másikat maga alá gyűrni igyekszik, vagy a másik kommunikációs módját magára öltve kívánja annak helyét átvenni. Nézzük meg, mindez hogyan történik a játszmák algoritmusai szerint.

A játszma leírása Berne 1972-es összefoglalója szerint C (Con) + G (Gimmick) = R (Response) => X (Switsch) => Payoff

A C a kihívást jelenti, ami a kihívott gyengeségére (G) fókuszál. A kihívott a gyengesége alapján válaszol. A válasza alapozva nyilvánvalóvá válik a kihívó számára a gyengeség (X), és ez a végső konklúzióban állításként meg is jelenik (P).

Vizsgáljuk meg ezt egy, a normarendekből vett példával. Kommunistaaként a Szovjetunióban tisztában voltak azzal, hogy a marxista erkölcs önmagában nem erőltethető rá a társadalomra. Éppen ezért kihasználták a társadalom gyengeségét, amelyik a jogban bízott, megalkotva a szovjet alkotmányt. A szovjet alkotmány alapján működtek a bíróságok, amelyek azonban folyamatosan igazolták, hogy az erkölcs nevében akár előre is meg lehet írni az ítéleteket, ellehetetlenítve a jog értékét. Ebben az esetben a marxista erkölcs egy játszmában írta felül azt, ami a jogrend lényege.

Ugyanez megtörténhet bármely diktatúra esetén, vagy a vallási megszállottságoknál, ahol a vallási ideológia hívja ki az emberek erkölcsi meggyőződését és jogtudatát, igazolva, hogy végül is a vallási meggyőződés minden norma fölött áll.

¹⁵ Berne, Eric, Emberi játszmák, <http://szepej.freeweb.hu/eric-berne-emberi-jatszma.pdf>, letöltve: 2021. 02. 03.

A jog kizárólagos uralma pedig oda vezethet, hogy a többi normarend látszólagos gyengéit (közvetlen szankcionálhatóság hiánya, az objektivitás látszólagos hiánya etc.), emeli ki, és próbálja igazolni a jog mindenek felett álló egyeduralmát, lehetővé téve az embernek a jog és a szabadság nevében akár ölni is.

Mindez jelentős feszültségekhez vezet. Érdekes, ahogy ezt az afrikai születésű Sarah bíboros fogalmazza meg a jog oldaláról közelítve. Szerinte a jog játzmája az erkölccsel abban áll, hogy a nyugati ember életét a jogrend szoros keretek közé zárja, gyakorlatilag megfosztva az egyént a szabadságától. Hogy mégis valahol szabadságot élhessen meg az ember, ezért az erkölceitől igyekszik megszabadulni. Azaz az erkölcselenség és istentelenség válik a szabadság territóriumává, miközben nem vesszük észre, hogy a jog ezzel a módszerrel egyre inkább elvesztjük a tényleges szabadságot, belekényszerülve a termelés és fogyasztás globális mátrixába.¹⁶

Egyedül a józan belátás segíthet bennünket ahhoz, hogy az erkölcs és a jog szabályozási módjait az élet gyakorlati vonatkozásaiban helyesen összekapcsoljuk. Nem az egyik, vagy a másik, hanem a kettő összekapcsoltsága tarthat meg bennünket a józan belátás világában.

4. Összegzés

Sokat változott az elmúlt időszakban a világ. A könyvtárszobákat betöltő Közlönyök helyett mindenütt digitális jeleket találunk a jogász hivatás területén is.¹⁷ Ez az új világ egyre nagyobb éleslátást tesz lehetővé. De egyúttal egyre bonyolultabb is az észlelt valóság. Ebben a bonyolult világban kell a józan ész segítségével az igazságra vezető utat megtalálni.

A normák bonyolult hálójának útjai között példaértékű módon mutat utat a jubiláns Szabó Imre professzor. Egyébként pedig: „bis hundert und zwanzig!”

16 Sarah Robert: *Esteledik, a nap már lemenőben*, Budapest 2019, 236.

17 Udvarny Sándor: *Az önvezető járművek egyes felelősségi kérdései*, PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás, 2019/2, 146–155. • DOI: 10.32575/ppb.2019.2.9, letöltve: 2021. 02. 16.

Prof. Dr. Boóc Ádám, tanszékvezető egyetemi tanár¹

ÉSZREVÉTELEK AZ ICC 2021. ÉVI VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI ELJÁRÁSI SZABÁLYZATÁHOZ (ICC ARBITRATION RULES 2021)

Szabó Imre Professor Urat 2008 óta ismerem, amióta a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán oktatok. Számos kari rendezvényen, oktatási eseményen, szakmai-tudományos tanácskozáson találkozhattunk, vehettünk részt közösen, és talán nem túlzás azt állítani, hogy több, mint egy évtizedes szakmai kapcsolatunk immáron barátsággá nemesült. Professor Úr személyében az elmélet és a gyakorlat tökéletes ötvözete testesül meg, akivel bármilyen, szakmai vagy nem szűkebben szakmai témáról folytatott beszélgetés mindig elgondolkodtató, tanulságos és egyúttal új dimenziók megnyitását is lehetővé teszi. Professor Úr 2004 óta a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíróóság bírója, 2007 és 2010 között pedig elnökségi tagja is volt. Ezért saját kutatási területemről olyan témát választottam, mely a Jubiláns érdeklődésére is méltán számot tarthat. Boldog Születésnapot és további hosszú, aktív alkotómunkával teli éveket kívánok az Ünnepeletnek! Ad multos annos!

I.

Az ICC (*International Chamber of Commerce*) Választottbíróósága az egyik legjelentősebb nemzetközi kereskedelmi választottbíróósági intézménynek tekinthető.² Ebben a körben kifejezetten utalni kívánunk arra a 2021. 05. 06. napján közzétett közleményre, mely egy, a Queen Mary University (London) és a White & Case nemzetközi ügyvédi

1 választottbíró. E-mail: booc.adam@kre.hu

2 Az ICC Választottbíróóságának honlapját lásd: <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/> (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.) Az ICC Választottbíróóságának nemzetközi jelentőségéről a magyar jogban lásd különösen: BORONKAY M. – IFJ. WELLMANN GY.: *A választottbíráskodás helyzete Magyarországon*. MTA Law Working Papers 2015/12. 16. o. http://real.mtak.hu/121349/1/2015_12_Boronkay-Wellmann.pdf (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.). Az ICC előtti magyar ügyek vonatkozásában lásd: SCHMIDT R.: *Damoklész kardja-e a felszámolás? – avagy a magyar építetű fedezetkezelés az ICC Nemzetközi Választottbíróósága előtt*. In: *A Kereskedelmi Választottbíróóság Évkönyve. 2019 – 2020.* (szerk.: BURAI –KOVÁCS J.) Budapest, 2020. 172 – 179. o. Az ICC és az új magyar választottbíróósági törvény (2017. évi LX. törvény) vonatkozásában lásd: KOROM V.: *Hungary: Challenges to ICC and Other Foreign Institutional Arbitration under the New Hungarian Arbitration Act*. ICC Dispute Resolution Bulletin 3 (2019) 19 – 22. o.

iroda által 2020-ban elvégzett nemzetközi felmérés eredményét mutatja be, mely szerint az ICC a választottbírói szolgáltató intézmények közül a legkedveltebb nemzetközi intézménynek tekinthető.³ Ennek egyik oka feltétlenül az ICC imponálás, az első világháborút követő évekre visszamutató történetében és ebből következően kiemelkedő nemzetközi jelentőségében is kereshető.⁴

Az ICC előző Választottbírói Eljárási Szabályzata 2017-ben jelent meg.⁵ Később az ICC ezen Eljárási Szabályzat jelentős áttekintéséről döntött. Az első javasolt módosítások az *ICC Commission on Arbitration and ADR* 2019. szeptember 21-i, Szöulban megtartott ülésén kerültek nyilvánosságra, ezt követően az egyes nemzeti bizottságoktól és bizottsági tagoktól érkeztek módosítási javaslatok, melyek a bizottság 2020 júliusi ülésén kerültek elfogadásra. 2020. október 20-án az ICC *Executive Board* (Végrehajtó Bizottság) elfogadta az új Eljárási Szabályzatot, és aznap közzé is tette.⁶ Az *ICC Note to Parties and Arbitral Tribunals on the Conduct of the Arbitration under the ICC Rules of Arbitration* címet viselő iránymutatás is az új Eljárási Szabályzatnak megfelelően módosításra került.⁷ Az új Eljárási Szabályzat 2021. január 1. napján lépett hatályba, egyúttal hatályon kívül helyezve a 2017. évi Eljárási Szabályzatot.⁸

Jelen tanulmányunkban nem vállalkozhatunk arra, hogy a 2021-es Eljárási Szabályzat minden rendelkezését, sőt akár minden újítását, a régi Eljárási Szabályzathoz képest bekövetkezett változását bemutassuk. Ezért célul csupán azt tűzhattük ki, hogy néhány fontosnak vélt változásra, új rendelkezésre utaljunk, és azokkal kapcsolatban egyes észrevételeket tegyünk.⁹

3 Lásd: https://iccwbo.org/media-wall/news-speeches/icc-worlds-most-preferred-arbitral-institute-global-survey-finds/?dm=bypass&_cldee=Y29udGFjdEBhcmJpdHJhdGlvbmh1bmdhcnkuY29t&recipientid=contact-38843744f2ccea11a812000d3abaaad31-a9b757ef64c54689a25b2542d9668470&csid=a2d0e96c-72ae-eb11-8236-0022489b4e47 (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.)

4 Az ICC történetéhez lásd különösen: <https://iccwbo.org/about-us/who-we-are/history/> (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.)

5 A korábbi ICC választottbírói eljárás részletes bemutatását lásd: T. H. WEBSTER – M. BUHLER: *Handbook of ICC Arbitration: Commentary, Precedents, Materials*. London, 2018.

6 Ezzel kapcsolatban lásd különösen: A. LEOVEANU – R. GIOSAN: *The 2021 ICC Arbitration Rules: Changes to the Arbitral Tribunal's Powers*. <http://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2021/01/04/the-2021-icc-arbitration-rules-changes-to-the-arbitral-tribunals-powers/> (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.)

7 Lásd ezzel kapcsolatban: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/12/icc-note-to-parties-and-arbitral-tribunals-on-the-conduct-of-arbitration-english-2021.pdf> (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.)

8 Az Eljárási Szabályzat szövegét lásd: <https://iccwbo.org/dispute-resolution-services/arbitration/rules-of-arbitration/> (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.)

9 A 2017. évi és a 2021. évi Eljárási Szabályzat szövegszerű összevetését lásd: <https://iccwbo.org/publication/icc-arbitration-rules-2017-and-2021-compared-version/> (A letöltés ideje: 2021. 05. 17.)

II.

Nem vitatható, hogy a választottbíróági eljárásban a fél képviselete kiemelkedő jelentőségű kérdés. Az új Eljárési Szabályzat ezzel kapcsolatban tartalmaz egy fontos változtatást. A peres fél képviselete (*party representation*) kapcsán az Eljárési Szabályzat 17. cikkelyének új első és második bekezdése az alábbiak szerint került megfogalmazásra:

New Articles 17(1)-(2): “(1) Each party must promptly inform the Secretariat, the arbitral tribunal and the other parties of any changes in its representation. (2) The arbitral tribunal may, once constituted and after it has afforded an opportunity to the parties to comment in writing within a suitable period of time, take any measure necessary to avoid a conflict of interest of an arbitrator arising from a change in party representation, including the exclusion of new party representatives from participating in whole or in part in the arbitral proceedings.”

Ennek megfelelően mindegyik félnek megfelelő módon értesítenie kell az ICC Titkárságát, az eljáró választottbíróági tanácsot és a másik felet abban az esetben, amennyiben a peres fél az eljárás során jogi képviselőt kíván váltani. A választottbíróági tanács lehetőséget biztosít az eljárásban részes többi félnek arra, hogy megfelelő határidőn belül írásban tegyenek észrevételt, majd a tanács minden lehetséges intézkedést megtehet annak érdekében, hogy a képviselő-váltás valamely választottbíróval szemben összeférhetlenségi okot ne eredményezhessen. Ez azt a jogot is jelenti a választottbíróági tanács részére, hogy az új peres képviselőt az eljárás egészéből vagy annak egy részéből ki is zárhatja. Említést érdemel, hogy az ICC eljárásában az eljárásvezető végzéshez hasonlító, attól azonban számos mozzanatban különböző, ún. *Terms of Reference*-k számos esetben már ezen eljárási szabály megalkotása előtt is tartalmaztak hasonló rendelkezést, illetőleg a londoni nemzetközi választottbíróóság, a *London Court of International Arbitration* (LCIA) Eljárési Szabályzatának 18.4 pontjában is ilyen tartalmú szabály található.¹⁰

Fontos kiemelni, hogy az ICC új Szabályzatában kezelt probléma korábban jelentkezett egy nemzetközi beruházásvédelmi választottbíróági (ICSID) ügyben, a

10 Lásd: LEOVEANU – R. GIOSAN: *I.m.* Az LCIA Eljárési Szabályzatának 18.4 pontja az alábbiak szerint rendelkezik: „18.4 *The Arbitral Tribunal may withhold approval of any intended change or addition to a party’s authorised representatives where such change or addition could compromise the composition of the Arbitral Tribunal or the finality of any award (on the grounds of possible conflict of interest or other like impediment). In deciding whether to grant or withhold such approval, the Arbitral Tribunal shall have regard to the circumstances, including: the general principle that a party may be represented by an authorised representative chosen by that party, the stage which the arbitration has reached, the efficiency resulting from maintaining the composition of the Arbitral Tribunal (as constituted throughout the arbitration) and any likely wasted costs or loss of time resulting from such change or addition”* Lásd: https://www.lcia.org/Dispute_Resolution_Services/lcia-arbitration-rules-2020.aspx#Article%2018 (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.)

Hrvatska Elektroprivreda d.d. (HEP) v. Republic of Slovenia választottbíróági eljárásában is, ahol tíz nappal a tárgyalás előtt derült az ki, hogy az alperes olyan *barristert* választott képviselőnek, aki az eljáró testület elnökével azonos *chamber*-ben volt tag. A választottbíróági testület az alperesi jogi képviselőt az eljárásból kizárta.¹¹

Az esetleges érdekkonfliktusok megelőzését szolgálja a 2021. évi Eljárási Szabályzat 11. cikkely (2) és (3) bekezdésében szereplő azon szabály, mely szerint bármely félnek a Választottbíróóság Titkárságát, a többi felet és a választottbírói testületet értesítenie kell, amennyiben a perben nem szereplő harmadik fél a pereskedéshez anyagi segítséget nyújt (*third party funding*), és ekként érdeke lehet a jogvita mikénti kimenetelében. Ennek a kérdésnek a választottbírói függetlenség szempontjából is lehet igen nagy jelentősége, hiszen előállhat olyan eset, hogy a választottbíróinak a peres felekkel ugyan nincs kapcsolata, de a valamely peres felet finanszírozó féllel már valamilyen kontaktusa fennáll. Ez megítélésünk szerint mindenképpen a feltárási kötelezettség körébe esik, avagy tilos kapcsolatként egyértelműen megalapozhatja a választottbírói függetlenség és pártatlanság hiányát. Ezzel kapcsolatban feltétlenül utalni kívánunk az *IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration (IBA Guidelines)* elnevezésű nemzetközi iránymutatásra, mely 2004. május 22-én került elfogadásra, majd 2014. október 23-án módosításra, és amely ajánlás a választottbíróági eljárások során felmerülő érdekkonfliktusok esetköreit gyűjti össze.¹² E kérdéskörök alapvetően a választottbíróági eljárás során a fair eljárás elvének érvényesülését segítik elő.¹³

III.

A választottbíráskodás online módon történő lefolytatása korunk pandémia-sújtotta időszakában különös jelentőséghez jut, ugyanakkor az online választottbíráskodás nem a pandémia miatt alakult ki, a járványhelyzet a virtuális eljárás terjedését elsősorban felgyorsította. Az online módon történő választottbíráskodás támogatását szolgálja a 2021. évi Eljárási Szabályzat harmadik cikkelye első bekezdésének átfogalmazott verziója,

11 Az ügy teljes leírását lásd: <https://www.italaw.com/cases/3242> (A letöltés ideje: 2021. 05. 12.) Lásd továbbá: LEOVEANU – R. GIOSAN: *I.m.* A *barrister* és a választottbíróági eljárásban a választottbírói pártatlanság – függetlenség kérdéséhez lásd különösen: BOÓC Á.: *Nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás. A választottbíró megválasztása és kizárása*. Budapest, 2009. 134 – 138. o.

12 Az IBA Guidelines vonatkozásában lásd különösen: BOÓC Á.: Észrevételek a választottbírói felelősségéhez. *Magyar Jog* 67 (2020). 535 – 543. o. Az IBA Guidelines szövegét lásd: https://acica.org.au/wp-content/uploads/IBA_Guidelines/IBA-Guidelines-on-Conflict-of-Interest.pdf (A letöltés ideje: 2021. 05. 18.)

13 A választottbíróági eljárásban érvényesülő eljárási garanciák kapcsán lásd különösen: NOCHTA T.: *Thesis About Guarantees of a Fair Trial in Arbitration Proceedings*. In: A Kereskedelmi Választottbíróóság évkönyve. 2018. (szerk.: BURAI – KOVÁCS J.) Budapest, 2019. 381 – 385. o.

melynek értelme szerint az iratokat a felek elsődlegesen elektronikus formában kötelesek továbbítani, beadni. Ezt igazolja az is, hogy a 2021. évi Eljárási Szabályzatnak több olyan pontja van, ahol is az adott félnek kifejezetten kérnie kell, ha a kérdéses iratot nyomtatott formában történjen kézbesítésre. Az Eljárási Szabályzat negyedik cikkelye negyedik bekezdésének b) pontja szerint például a felperesnek akkor szükséges kinyomtatott formában, kellő példányszámban benyújtania a kereseti kérelmet, ha kifejezetten azt szeretné, hogy a választottbírák és a másik fél részére postai úton vagy futárral, átvételi elismervénnyel kerüljön kézbesítésre a kereseti kérelem. Ezen szabályok értelemszerűen a környezetbarát, „zöld” választottbíráskodás (*green arbitration*) térnyerését is elősegítetik.¹⁴

A távtárgyalás (*remote hearing*) vonatkozásában szintén új szabályokat tartalmaz a 2021. évi Eljárási Szabályzat az alábbiak szerint: *New Article 26: “A hearing shall be held if any of the parties so requests or, failing such a request, if the arbitral tribunal on its own motion decides to hear the parties. When a hearing is to be held, the arbitral tribunal, giving reasonable notice, shall summon the parties to appear before it on the day and at the place fixed by it. The arbitral tribunal may decide, after consulting the parties, and on the basis of the relevant facts and circumstances of the case, that any hearing will be conducted by physical attendance or remotely by videoconference, telephone or other appropriate means of communication*

Amennyiben a 2021. évi Eljárási Szabályzatot összevetjük a 2017. évi Eljárási Szabályzattal, a távtárgyalás tekintetében lényeges különbséget lelünk fel. A 2017. évi Szabályzat még nem tartalmazott egyértelmű megfogalmazást abban a tekintetben, hogy a tárgyalást meg lehet virtuálisan tartani. Ezzel szemben a 2021. évi Szabályzat szerint a választottbírói testület a felekkel történő egyeztetés után dönthet úgy az ügy releváns tényei és körülményei alapján, hogy az ügyben a tárgyalások vagy személyes jelenléttel vagy virtuális formában, videokonferenciával, telefonon vagy más kommunikációs eszközzel kerülnek megtartásra. Nyilvánvaló, hogy a 2020 márciusában kezdődött pandémia-helyzet, a COVID-19 vírus okozta világjárvány ennek a kérdésnek kiemelt jelentőséget tulajdonít.

Ezzel kapcsolatban feltétlenül kiemelés érdemel, hogy az ICC Választottbírói Szabályzata is készített még 2020 áprilisában egy, a vírusjárványnak a választottbíráskodásra gyakorolt hatásait elemző, illetve annak káros befolyásának csökkentésére törekvő útmutatást *ICC Guidance Note on Possible Measures Aimed at Mitigating the Effects of the COVID-19 Pandemic* címmel.¹⁵ Ez az iránymutatás túlmenően azon, hogy egyebek mellett például jelentős teret szentel a *videokonferencia útján, online módon*

14 Az ICC 2021. évi Eljárási Szabályzata és a *green arbitration* kapcsán lásd: G. GÜRKAYNAK – C. K. NALCACI – T. ULUAY – M. ÖZTÜRK: *Turkey: New 2021 ICC Rules: A Road to Efficiency and Transparency*. <https://www.mondaq.com/turkey/arbitration-dispute-resolution/1051634/new-2021-icc-rules-a-road-to-efficiency-and-transparency> (A letöltés ideje: 2021. 05. 18.)

15 Lásd: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2020/04/guidance-note-possible-measures-mitigating-effects-covid-19-english.pdf> (A letöltés ideje: 2021. 05. 16.)

megtartott tárgyalások etikettjének, azaz magatartási szabályokat fogalmaz meg eme tárgyalások tekintetében, nagy hangsúlyt fektet a pandémiás helyzetben az előkészítő egyeztetésekre is (*case-management conference*.)

Miképpen már kiemelésre került, kétségtelen tény, hogy a választottbíróági eljárások digitalizációja – ideértve a választottbíróági tárgyalások online módon történő megtartását – nem a COVID – 19 világjárvány miatt alakult ki vagy merült fel igényként, az azonban bizonyos, hogy a pandémia ezen lehetőségek alkalmazását mindenképpen felgyorsította, katalizálta.¹⁶

IV.

A választottbíróági testület összetétele kapcsán is tartalmaz új szabályokat a 2021. évi Eljárási Szabályzat, mellyel kapcsolatban két rendelkezést emelünk ki. Az Eljárási Szabályzat 12. cikkelyének kilencedik bekezdése szerint a felek megállapodásától függetlenül az ICC *Court of Arbitration* – mely az ICC választottbíróága igen jelentős hatáskörrel bíró irányító testületének tekinthető – különleges körülmények között (*exceptional circumstances*) az eljáró tanács mindegyik tagját kijelölheti, annak érdekében, hogy a tisztességtelenség és a nem egyenlő bánásmód jelentős kockázata (*significant risk of unequal treatment and unfairness*) elkerülhetővé váljon. E kockázat egyébként az ítélet érvényességét is befolyásolhatja. Jól láthatóan itt a *Court of Arbitration* részére az Eljárási Szabályzat egy rendkívül erőteljes jogkört ad, hiszen a feleknek a választottbíróági eljárás egyik alapfeltételének minősülő jogosultságát, a választottbírák kijelölésének jogát veheti el.¹⁷ Ennek feltétele, hogy a fentiekben felsorolt szempontok, jelesül a különleges körülmények és a választottbíróági ítélet érvénytelenítésének kockázata, fennálljanak. Habár a választottbíróági eljárás lényeges elemének, a felek privátautonómiája lényeges kifejeződésének tekinthető a választottbírák kijelölésének joga, ugyanakkor a nem jogszerűen összeállított választottbíróági tanács magában hordozza a majdani választottbíróági ítélet érvénytelenítésének jelentős esélyét.¹⁸

Az ICC ezen új szabálya visszamutat a *Dutco*-ügy tanulságaira.¹⁹ A *Siemens AG* és

16 Lásd ezzel kapcsolatban: KATONA J.: *Digitalizáció és választottbíráskodás. Virtuális tárgyalás és egyéb információs technológiák a választottbíróági eljárásban*. In: A Kereskedelmi Választottbíróóság évkönyve. 2019 – 2020. (szerk.: BURAI – KOVÁCS J.) Budapest, 2020. 69 – 87. o.

17 Ezzel kapcsolatban lásd különösen: GELLÉRT GY.: Új törvény a választottbíráskodásról. *Magyar Jog* 45 (1995). 451 – 452. o

18 A választottbíróági testület nem megfelelő összeállítása mint érvénytelenítési ok tekintetében a magyar jogban lásd: BOÓC Á.: *A választottbíróági ítéletek érvénytelenítése*. Budapest, 2018. 155 – 160. o.

19 Lásd: M. POLKINGHORNE – A. DE LOTBINIÈRE McDougall – M. GUYONNET: *New 2021 ICC Arbitration Rules*. <https://www.whitecase.com/publications/alert/new-2021-icc-arbitration-rules> (A letöltés ideje: 2021. 05. 17.)

BKMI Industrienlagen GmbH v. Dutco Construction Co. lényege a következő volt. Ebben az ICC Választottbírósága előtt folyamatban lévő ügyben az alperesi pertársaság tagjai – az első és másodrendű alperesek – között fennálló érdekellentét miatt az alperesek nem tudtak választottbíró jelölni. A korabeli Eljárési Szabályzat rendelkezései szerint az ICC *Court of Arbitration* jelölt helyettük bírót. Az alperesek – a választottbírósági eljárás elvesztését követően – a francia állami bíróság előtt közrendbe ütközés miatt kérték az ítélet érvénytelenítését.²⁰ A francia fellebbviteli bíróság (*Cour d'Appel*) 1989. május 5-én kelt döntésében nem állapította meg az ítélet közrendbe ütközését.

A *Cour de Cassation* azonban 1992. január 7-én kelt döntésében hatályon kívül helyezte a fellebbviteli bíróság döntését, kiemelve, hogy a jelölési eljárás megsértette a francia közrendet.²¹ A *Cour de Cassation* szerint a választottbírósági megállapodásban a felek az egyenlő bánásmód elvéről a választottbírósági megállapodásukban és a korabeli ICC Eljárési Szabályzatnak történő alávétésben nem mondhattak le.²² Megítélésünk szerint a 2021. évi Eljárési Szabályzat e vonatkozásban egyértelmű helyzetet teremt, hiszen az ICC Választottbíróságának mint eljáró fórumnak az Eljárési Szabályzat alkalmazhatóságának kikötésével a felek kifejezetten elfogadják azt, hogy különleges körülmények fennállása esetén a *Court of Arbitration* élni fog a választottbírósági testület felállításának jogával, azaz lényegében a felek már a választottbírósági megállapodásukban egy előzetes és feltételes joglemondást tesznek.

Szintén a választottbírósági testület személyi összetételével függ össze a 2021. évi Eljárési Szabályzat 13. cikkelyének hatodik bekezdése, melynek értelmében amennyiben a választottbírósági eljárás egy beruházásvédelmi egyezményen alapszik, és amennyiben a felek másként nem állapodnak meg, úgy egyik választottbíró nemzetisége sem egyezhet bármely fél nemzetiségével, honosságával. Kiemelést érdemel, hogy ugyanezen cikkely ötödik bekezdése már korábban is tartalmazta azon szabályt, hogy a választottbírósági testület elnökének, illetve egyesbírói eljárás esetén az egyesbíró nemzetiségének a felek nemzetiségétől különböznie szükséges. Hangsúlyozandó továbbá, hogy az ICSID Választottbírósági Szabályzata 36. cikkelyének (3) bekezdése a 2021. évi ICC Eljárési Szabályzat itt elemzett rendelkezéséhez hasonló szabályt tartalmaz.²³

20 A *BKMI Industrienlagen GmbH et Siemens AG v. Dutco ügyéről* magyar nyelven lásd: HORVÁTH É.: *Nemzetközi választottbíráskodás*. Budapest, 2010. 61. o.; BENCsik I.: *Pertársaság a választottbírósági eljárásban az új polgári perrendtartás és az új választottbíráskodásról szóló törvény rendszerében*. Iustum Aequum Salutare XV. 2019. 3. 146 – 147. o.

21 A közrendbe ütközésről mint a választottbírósági ítélet érvénytelenítési okáról a magyar jogban lásd: BoóC Á.: *Észrevételek a kereskedelmi választottbírósági ítéletek érvénytelenítéséről a közrendbe ütközés okán a magyar jogban*. Jogtudományi Közlöny 75 (2020). 167 – 173. o.

22 A *Dutco* ügy részletes leírásához lásd különösen: https://www.iadclaw.org/assets/1/7/9.3-Summaries_of_Cases.pdf (A letöltés ideje: 2021. 05. 17.)

23 Lásd: „Article 39 The majority of the arbitrators shall be nationals of States other than the Contracting

V.

A 2021. évi Eljárási Szabályzat az eljáró választottbírószági tanács által választandó ügyintézési metódusok tekintetében az ún. *effective case management*-et még hangsúlyosabbá teszi. A 2017. évi Eljárási Szabályzat 22. cikkelyének (2) bekezdése szerint az *effective case management* – hatékony ügykezelés – érdekében a választottbírószági testület a felekkel történt egyeztetés után alkalmazhat általa szükségesnek vélt eljárási lépéseket. A 2017. évi Eljárási Szabályzatban szereplő *may* segédige *shall* segédigére változott a 2021. évi Szabályzatban, amely a választottbírószági tanács számára az *effective case management* alkalmazását lényegében kötelezővé teszi.

Az *effective case management* egyik fontos eszköze lehet véleményünk szerint a *case management conference* (előkészítő egyeztetés) szerepének növekedése, mely az eljárás tényleges gyorsítására alkalmas instrumentum. A *case management conference* lényege, hogy a választottbírószági testület megalakulása és az ügy alapvető iratainak megismerése után a felek jelenlétében megbeszélést tart. Ennek során felállításra kerül egy, az eljárás további részeire irányadó, határidőket tartalmazó menetrend, tisztázásra kerül, hogy mi az a jogi igény, amelyet a felek érvényesíteni kívánnak, melyek a felek által egyezően elfogadott vagy vitatott tények, és melyek azok az alapvető jogi indokok, melyeken a felek által érvényesíteni kívánt igények nyugszanak. A 2021. évi Eljárási Szabályzat 22. cikkelyének (2) bekezdésének fentiekben elemzett új megfogalmazásában meghatározott cél eléréséhez a *case management conference* alkalmas eszköznek bizonyulhat.

Az eljáráshoz történő csatlakozás (*joinder*), a perbehívás szabályai is jelentősen megváltoztak az új Eljárási Szabályzatban. A 2017. évi szabályok alapján további felek csatlakozása peres felekként csak mindegyik fél egyetértésével és a választottbírószági tanács megalakulása előtt volt lehetséges. A 2021. évi Eljárási Szabályzat 7. cikkelyének ötödik bekezdése szerint a választottbíró jelölése, ill. megerősítése utáni perbehívási kérelem esetén a perbehívott fél hozzájárulása, a választottbírói tanács és az eljárási menetrend (*Terms of Reference*) általa történő elfogadása szükséges. Amikor a választottbírószági testület dönt a perbehívásról, vizsgálnia kell egyebek mellett azt is, hogy *prima facie* a perbehívott fél felett rendelkezik-e joghatósággal. (Ez azonban nem fogja azt jelenteni, hogy a választottbírószág ítéletében ne állapíthatná meg a perbehívott féllel szemben joghatósága hiányát.) Nagyon lényeges ugyanakkor, hogy – szemben a 2017. évi Eljárási Szabályzattal – az új szabályok szerint a perbehíváshoz már nem szükséges mindegyik peres fél hozzájárulása, azaz perbehívásra valamelyik peres fél ellenkezése ellenére is sor kerülhet.

State party to the dispute and the Contracting State whose national is a party to the dispute; provided, however, that the foregoing provisions of this Article shall not apply if the sole arbitrator or each individual member of the Tribunal has been appointed by agreement of the parties.” <https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/documents/ICSID%20Convention%20English.pdf> (A letöltés ideje: 2021. 05. 17.) Lásd továbbá: Lásd továbbá: LEOVEANU – R. GIOSAN: *I.m*

E körben hangsúlyozandó, hogy egyes választottbíróági Eljárési Szabályzatok a perbehívásnál-perbelépésnél jelenleg is kifejezetten ragaszkodnak a peres felek jóváhagyásához. A Nemzetközi Sport Döntőbíróóság (*Tribunal Arbitral du Sport*, illetve a *Court of Arbitration for Sport*, CAS) Eljárési Szabályzatának 41.4. pontja a perbehívás és a perbelépés közös szabályaként az alábbiakat állapítja meg: „*A third party may only participate in the arbitration if it is bound by the arbitration agreement or if it and the other parties agree in writing.*”²⁴ Ennek megfelelően a peres felek írásbeli hozzájárulása további fél perbelépéséhez alapkövetelmény.²⁵

Nyilvánvaló, hogy az ICC Eljárési Szabályzatának új rendelkezése a perbehívás kapcsán pergazdaságossági szempontból igen jelentős, hiszen lehetőséget biztosíthat például arra is, hogy egy esetleges regressz-igény, a peresített igénnyel kapcsolatban felmerülő egyéb igény ne külön eljárásban, hanem a már megindított választottbíróági eljárásban kerüljön elbírálásra. A kérdéskör aktualitását mi sem jelzi jobban, mint hogy a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás egyik legnagyobb presztízzsel rendelkező perbeszédversenyén, a 2021-ben immáron huszonnyolcadik alkalommal megrendezésre került *Willem C. Vis Moot* nemzetközi választottbíróági perbeszédversenyen a feldolgozásra került fiktív jogesetben az egyik eljárásjogi probléma éppen a *joinder* kérdésköre volt.²⁶ Szintén a pergazdaságosság kívánalmának felel meg az is, hogy a 2021. évi Eljárési Szabályok az ügyek egyesítését is egyszerűbbé tették a választottbíróóság által, ugyanis a 10. cikkely b) pontja alapján akkor is lehetséges az ügyek egyesítése, ha a követelések ugyanazon választottbíróági megállapodásból, vagy megállapodásokból származnak. A 2017. évi Eljárési Szabályzat e körben még csak egyes számban alkalmazta a választottbíróági megállapodást, a többszám használata ugyanakkor nyilvánvalóan több esetben teszi lehetővé az egyes eljárások egyesítését.²⁷

E fenti vázlatos ismertetésből álláspontunk szerint kitűnik az, hogy az ICC Választottbíróósága 2021. évi eljárési szabályai igen jelentős, elméleti szempontból is fajsúlyos változtatásokat tartalmaztak, melynek lényegét igyekeztünk a fentiek szerint összefoglalni. Bízunk benne, hogy az új Eljárési Szabályok vonatkozásában

24 Lásd: <https://www.tas-cas.org/en/arbitration/code-procedural-rules.html> (A letöltés ideje: 2021. 05. 18.)

25 A CAS eljárás általános bemutatását az újabb magyar jogirodalomból lásd: BAGDI Á.: *A CAS választottbíróági eljárása*. Sportjog 2020/2. 32 – 34. o. A CAS által meghozott választottbíróági ítéletek érvénytelenítése kapcsán lásd: BOÓC Á.: Észrevételek a Lausanne-i Sport Választottbíróóság (CAS) által meghozott választottbíróági ítéletek érvénytelenítéséhez. Sportjog, 2020/2. 22 – 25. o.

26 A 28. Willem c. Vis Moot perbeszédversenyen szereplő jogeset részletes bemutatását lásd: <https://www.vismoot.org/28th-vis-moot/> (A letöltés ideje: 2021. 05. 18.) A *joinder* témaköréhez a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásban lásd továbbá: J. D. DE SOUSA: *Joinder of Third Parties in International Arbitration*. https://www.garrigues.com/en_GB/new/joinder-third-parties-international-arbitration (A letöltés ideje: 2021. 05. 18.)

27 Lásd ezzel kapcsolatban: POLKINGHORNE –DE LOTBINIÈRE McDUGALL – GUYONNET: *I.m.*

létrejött elvárásokat a nemzetközi választottbíróvási gyakorlat a közeljövőben vissza fogja igazolni.

Dr. habil. Czine Ágnes, egyetemi docens, alkotmánybíró

A TÖRVÉNYES BÍRÓHOZ VALÓ JOG MINT A TISZTESSÉGES ELJÁRÁS GARANCIÁJA

Kedves Professor Úr! Kedves Imre!

Évtizeddel ezelőtt az egyetemen a hallgatóktól hallottam Rólad, hogy Szabó professzor Szegedről jár a Károlira és rohantak hozzád bejelentkezni, vizsgázni, mert jó nálad vizsgázni, korrekt és igazságos vagy. Évek teltek el, amikor személyesen is megismerkedtünk, és egy olyan embert ismertem meg benned, aki őszinte jóindulattal és barátsággal közelít az emberekhez, és minden mozdulatával, minden megnyilvánulásával tanít, oktat, és észrevétlenül nevel. Olyan természetesen teszed ezt, hogy tanítani kellene, de nagy örömünkre ezt Te magad megteszed. Az elmúlt évek alatt hallgatók ezreit tanítottad és ismerhették meg „életszagú” előadásaidban a polgári perrendtartás szépségét, lényegét, mélységét. Életed nagy részét a kisebb és tágabb közösségnek adtad oktatóként, dékánként kodifikátorként, számos szakmai szervezet vezetőjeként, tagjaként, és mindenütt két kézzel adtál tudást, szeretetet, emberséget, humort, jóindulatot.

Kedves Professor Úr! Kedves Imre! Köszönjük!

Isten éltesen sokáig egészségben, jókedveben, szeretetben!

Bevezetés

A tisztességes eljárás alapvető követelménye, hogy az eljárási szabályok mindenki számára olyan bíró közreműködését garantálják, akitől az ügy tárgyilagos megítélése nyilvánvalóan elvárható.¹ A tisztességes bírósági eljárásnak mindenkor pártatlannak és elfogulatlannak kell lennie. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában e követelmény azt fejezi ki, hogy a bíróságnak szubjektíve szabadnak kell lennie a személyi elfogultságtól vagy előítéletektől, objektív szempontból pedig a szabályozásnak kellő garanciát kell biztosítania minden kétely kizárásához. Az elfogulatlanság követelménye tehát részben magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás. Másrészt pedig az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény, amelynek során el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kételyt kelt a bíró pártatlansá-

1 993/B/2008. AB határozat, ABH 2009, 2352, 2354-2355.

ga tekintetében.² Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a pártatlan és elfogulatlan bíráskodás objektív szempontjait – részben – a törvényes bíróhoz való jog követelményei juttatják érvényre.

1. A tisztességes bírósági eljárás

1.1. A tisztességes bírósági eljárás általános jellemzői

A tisztességes eljárás (*fair trial*) olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek a figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem tisztességes.³

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint egy eljárás tisztességességét mindig esetről esetre lehet csak megítélni a konkrét ügy körülményeinek figyelembe vételével. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság döntéseiben esetről esetre határozta meg a tisztességes eljárás által megkövetelt ismérveket.⁴ Az alkotmánybírósági gyakorlat alapján ugyanakkor nevesíteni lehet számos olyan követelményt, amelyeknek egy eljárásnak meg kell felelnie ahhoz, hogy tisztességesnek minősüljön.⁵

A peres eljárásban így a tisztességes bírósági tárgyalás követelményének része a bírósághoz fordulás joga,⁶ a tárgyalás igazságosságának biztosítása,⁷ a tárgyalás nyilvánossága és a bírósági döntés nyilvános kihirdetése,⁸ a törvény által létrehozott bíróság⁹ független és pártatlan eljárása,¹⁰ illetve a perek észszerű időn belül való befejezése¹¹ és az indokolt bírói döntéshez való jog.¹² Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint része a tisztességes eljárásnak, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége.¹³

2 67/1995. (XII. 7.) AB határozat, ABH 1995, 346, 347.

3 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 95.; 7/2013. (III. 1.) AB határozat, Indokolás [24]

4 14/2002. (III. 20.) AB határozat, ABH 2002, 101, 108.; 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 2002, 116, 118-120.

5 3025/2016. (II. 23.) AB határozat, Indokolás [19]

6 3215/2014. (IX. 22.) AB határozat, Indokolás [11]-[13]

7 36/2014. (XII. 18.) AB határozat, Indokolás [66]

8 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49]

9 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32]-[34]

10 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [58]

11 2/2017. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [51]-[52]

12 7/2013. III. 1.) AB határozat, Indokolás [34]

13 15/2002. (III. 29.) AB határozat, ABH 116, 118.; 22/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [49]

Az Alkotmánybíróság töretlen értelmezése szerint a tisztességes eljárásról való jog olyan abszolút jog, amellyel szemben nem létezik mérlegelhető más alapvető jog vagy alkotmányos cél, mert már maga is mérlegelés eredménye.¹⁴ A tisztességes eljárásról való jog egyes részjogosítványainak az érvényesülését, valamint azok Alaptörvény-nyel való összhangját ugyanakkor az Alkotmánybíróság az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében rögzített általános alapjogvédelmi teszt alkalmazásával vizsgálja.¹⁵ Ez a megközelítés összhangban áll az Alkotmánybíróság következetes – régóta töretlen – gyakorlatával.¹⁶

Az Alkotmánybíróság ugyanakkor rámutatott arra is, hogy emellett a főszabályként alkalmazandó alkotmányossági mérce mellett egyes alapjogok esetében az Alaptörvény maga tartalmaz további kritériumokat, amelyek egyrészt ezt az általános mércét az illető jog tartalmához igazítva konkretizálják, másrészt, amelyek konkrét esetekben sokkal inkább állandó és saját tartalmi ismérvekkel határozzák meg az adott alapjog lényeges tartalmát a viszonyítással dolgozó általános szabály helyett.¹⁷ Ezekben az esetekben tehát a tisztességes eljárásból fakadó egyes követelmények (részjogosítványok) keretén belül alakítandó ki olyan ismérvszisztem, amely annak tartalmát adja. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság több határozatában rámutatott, hogy saját dogmatikája van annak, mi számít „bírósnak”,¹⁸ mikor „törvényes”,¹⁹ „független” és „pártatlan”²⁰ az eljáró testület.

1.2. A pártatlan bírósághoz való jog

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a tisztességes bírósági tárgyaláshoz való jog része a pártatlanság követelménye, mely az eljárásban résztvevő személyekkel szembeni előítélet-mentes és elfogulatlan eljárás követelményét jeleníti meg. A pártatlanság követelménye azt hivatott elősegíteni, hogy az ítélező bíró az ügyben résztvevő felekkel szembeni elfogultságtól vagy előítéletektől mentesen bírálja el az ügyet és

14 14/2004. (V. 7.) AB határozat, ABH 2004, 241, 266.

15 Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése értelmében alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható {Lásd részletesen: 3031/2017. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [61]}

16 Az Alkotmánybíróság ugyanis már a 6/1998. (III. 11.) AB határozatban rámutatott, hogy az alapjogok korlátozásának azok lényeges tartalma a határa. Valamely alapjog lényeges tartalmát pedig „az a korlátozás sérti, amely - valamely más alapvető jog vagy alkotmányos cél érdekében - nem elkerülhetetlenül szükséges, továbbá, ha szükséges is, a korlátozás által okozott jogsérelem az elérni kívánt célhoz képest aránytalan” (ABH 1998, 91, 98.)

17 6/1998. (III. 11.) AB határozat, ABH 1998, 91, 98.

18 3116/2015. (VII. 2.) AB végzés, Indokolás [11]

19 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32]

20 21/2014. (VII. 15.) AB határozat, Indokolás [58]

hozza meg döntését. A pártatlanság követelménye egyfelől a bíró magatartásával és hozzáállásával szembeni elvárásként jelentkezik. Másfelől azonban mércét állít a jogszabályi környezettel szemben is. E mérce szerint az eljárási szabályoknak törekedniük szükséges minden olyan helyzet elkerülésére, amely a bíró pártatlanságát illetően jogos kétségeket ébreszthet. Ebből fakad, hogy a konkrét ügyben a bírónak nemcsak tárgyilagosan szükséges ítélnie, de a pártatlan ítékezés látszatának megőrzése is feladata.²¹ A pártatlanság követelménye értelmében tehát el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró elfogulatlansága tekintetében.²² Az Alkotmánybíróság ezért jellemzően a pártatlanság követelményét és a törvényes bíróhoz való jogot egymásra tekintettel vizsgálja.²³

2. A törvényes bíróhoz való jog

2.1. A törvényes bíróhoz való jog Alaptörvényen alapuló védelme

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van ahhoz, hogy ügyét a törvény által felállított bíróság bírálja el. Az Alkotmánybíróság értelmezésében „[a] törvény által felállított bíróságra vonatkozó követelmény magában foglalja a törvényes bíróhoz való jogot, vagyis azt, hogy egy konkrét ügyben az eljárási törvényekben megállapított általános hatásköri és illetékességi szabályok szerint irányadó bíróság járjon el. Ezt az alkotmányos elvet a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (a továbbiakban: Bszi.) az Alapelvek között úgy fogalmazza meg, hogy senki sem vonható el törvényes bírójától.²⁴ Ezen túlmenően a Bszi. ismeri a törvény által rendelt bíró fogalmát, aki pedig az eljárási szabályok szerint a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon működő, előre megállapított ügyelosztási rend alapján kijelölt bíró.²⁵ Az ügyelosztási rendet az objektivitás és a személytelenség biztosítása, az önkényesség kizárása érdekében előző évben állapítja meg a bíróság elnöke, amely a tárgyévben kizárólag szolgálati érdekből vagy a bíróság működését érintő fontos okból módosítható.^{26, 27}

A Bszi. 8. §-a tehát a törvény alapelvei között rögzíti a törvényes bíróhoz való jogosultságot, és meghatározza a törvényes bíró fogalmát. A törvényes bíró az eljárási

21 Hasonló következtetést fogalmazott meg: 67/1995. (XII. 1.) AB határozat, ABH 1995, 346, 347.; 17/2001. (VI. 1.) AB határozat, ABH 2001, 222.; 25/2013. (X. 4.) AB határozat, Indokolás [26]

22 3242/2012. (IX. 28.) AB határozat, Indokolás [13]

23 3128/2020. (V. 15.) AB határozat, Indokolás [45]

24 Bszi. 8. § (1) bekezdés

25 Bszi. 8. § (2) bekezdés

26 Bszi. 9. § (1) bekezdés

27 36/2013. (XII. 5.) AB határozat, Indokolás [32]

szabályok szerint a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon működő, előre megállapított ügyelosztási rend alapján kijelölt bíró. A jogalkotó a Bszi. normaszöveg-javaslatához fűzött indokolásban kifejezetten hangsúlyozta, hogy „[e]zen alapelvi rendelkezésekhez való szoros kapcsolódása okán, illetve arra tekintettel, hogy ezen jog biztosításának egyik garanciája az ügyelosztási rend kialakítása, a törvény az Alapelvek között helyezi el az ügyelosztási rendre vonatkozó részletszabályokat.” A Bszi. 11. § (2) bekezdése garanciális szabályként előírja, hogy „[a]z ügyelosztási rendtől az eljárási törvényekben szabályozott esetekben, továbbá igazgatási úton a bíróság működését érintő fontos okból lehet eltérni.”

Az Alkotmánybíróság értelmezése szerint tehát a törvényes bíróhoz való jog azt a követelményt foglalja magában, hogy az adott jogvitára hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon az ügyelosztási rend szerint kijelölt bírónak kell eljárnia.²⁸ A törvényes bíróhoz való jog sérelmét nem alapozza meg önmagában az eljárási szabályok megsértése, hanem az alapvető jogra vonatkozó alkotmányossági vizsgálat fókuszában az a kérdés áll: történt-e olyan beavatkozás, jellemzően külső behatás a konkrét ügyben, amely érintette, befolyásolta az eljáró bíró személyét (az eljáró bíróságot, bírói tanácsot, esetleg annak összetételét), és ez a külső behatás nem igazolható, önkényes változást eredményezett az ügy elbírálásában.²⁹ Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az alapjogi kérdések e szempont mentén különíthetők el az Alkotmánybíróság által nem vizsgálható törvényességi kérdésektől.³⁰

2.2. A törvényes bíróhoz való jog védelme az EJEB gyakorlatában³¹

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) 6. cikk (1) bekezdése értelmében „[m]indenkinek joga van arra, hogy ügyét a törvény által felállított

28 A német Szövetségi Alkotmánybíróság a törvényes bíróhoz való jog tartalmát úgy jelölte meg, hogy „ezen jog a jogállam általános tárgyilagossági parancsának különleges kifejeződése, amely biztosítja, hogy az eljáró bíró általánosságban, előre meghatározott módon és nem pedig ad hoc vagy ad personam legyen megrendelhető”. A német alaptörvény alapján „minden olyan szabályból, ami a törvényes bíró meghatározását szolgálja, amilyen egyértelműen csak lehet, előre ki kell derülnie, hogy melyik bíróság, ítélkező testület, illetve bíró jogosult az adott ügyben eljárni”. Idézi Osztovits András: A törvényes bíróhoz való jog a német szövetségi és az osztrák alkotmánybíróságok joggyakorlatában In *Jogtudományi Közlöny*, 2005. 421. o.

29 21/2014. (VII. 15.) AB határozat; 36/2013. (XII. 5.) AB határozat; 33/2012. (VII. 17.) AB határozat

30 3076/2020. (III. 18.) AB határozat, Indokolás [20]-[22]

31 Az Alkotmánybíróság jellemzően alapul veszi az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) gyakorlatát is {61/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011, 291, 321; megerősítette: 3003/2019. (I. 7.) AB határozat, Indokolás [38]}, ezért a törvényes bíróhoz való jog alkotmányos tartalmának kidolgozásakor is figyelemmel volt az EJEB által kidolgozott elvekre.

független és pártatlan bíróság tisztességesen [...] tárgyalja [...] polgári jogi jogai és kötelezettségei tárgyában [...].”

Az EJEB gyakorlatában a tisztességes eljáráshoz való jog kiemelt jelentőségű helyet foglal el, ezért semmi nem indokolhatja korlátozó értelmezését.³² Az EJEB következetes gyakorlata szerint az „eljárás egészét” veszi figyelembe, vagyis akkor állapítja meg, hogy sérült az EJEE 6. cikk 1. bekezdése, ha a lefolytatott eljárás egészében nem felelt meg a tisztességes tárgyalás követelményeinek. Egyes eljárási hibák önmagukban nem feltétlen vezetnek az eljárás „tisztességtelenségére”.³³

Az EJEE 6. cikk 1. bekezdése értelmében a bíróságnak „törvény által felállított”-nak kell lennie. Az Egyezmény 6. cikke szerinti „törvény által felállított” kifejezés azt hivatott biztosítani, hogy „egy demokratikus társadalomban a bírósági szervezet nem a végrehajtó hatalom mérlegelésétől függ, hanem az Országgyűléstől származó törvények szabályozzák”.³⁴

Az EJEB rámutatott, hogy a „törvény” nem csak a bírósági szervek létrehozását és illetékességét szabályozó jogszabályokat jelenti, hanem minden olyan rendelkezést, amelynek a megsértése szabálytalaná tenné egy vagy több bíró közreműködését egy ügy tárgyalásában. Ilyen rendelkezések például azok, amelyek a bírósági tanács tagjainak függetlenségét, a hivatali idő hosszát, a pártatlanságot és az eljárási garanciák meglétét szabályozzák.³⁵

Az EJEB gyakorlatában hangsúlyosan jelenik, hogy a bíróságok egy demokratikus társadalomban bizalmat kell, hogy keltsenek a nyilvánosságban és az eljárásban érintett felekben. Annak eldöntésében, hogy jogosak-e az aggályok egy konkrét bíróság függetlenségével vagy pártatlanságával kapcsolatban, az eljárásban érintett felek álláspontja fontos, de nem döntő jelentőségű. Döntő jelentősége annak van, hogy a felek kétségeit objektív alapon igazolni lehet-e.³⁶ E tekintetben még a látszatnak is lehet bizonyos jelentősége, vagyis „nem csak igazságot kell szolgáltatni, hanem úgy is kell látszania, hogy igazságot szolgáltatnak”.³⁷ Az EJEB ezért sokszor együtt vizsgálja a törvényes bíróhoz való jog követelményét a függetlenség és az objektív pártatlanság követelményével.³⁸

32 Perez kontra Franciaország [GC] (47287/99.), 2004. február 12., 64. bekezdés

33 Barbera, Messegue és Jabardo kontra Spanyolország (10590/83), 1988. december 6., 89. bekezdés; Mírilashvili kontra Oroszország (6293/04.) 2008. december 11., 165. bekezdés

34 Zand kontra Ausztria (7360/76.), idézi: Miracle Europe Kft. kontra Magyarország (57774/13.), 2016. január 12., 51. bekezdés

35 Coeme és mások kontra Belgium (32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 és 33210/96), 2000. június 22., 99. bekezdés; Gurov kontra Moldova (36455/02.), 2006. július 11., 36. bekezdés

36 Morris kontra Egyesült Királyság (38784/97.), 2002. február 26., 58. bekezdés; Míroshnik kontra Ukrajna (75804/01.), 2008. november 27., 61. bekezdés

37 De Cubber kontra Belgium, 1984. október 26., 26. bekezdés

38 Sacilor Lormines kontra Franciaország (65411/01.), 2006. november 9., 62. bekezdés

Az EJEK gyakorlatát tehát abban lehet összefoglalni, hogy az eljáró bíró kiválasztásának, illetve az ügyelosztási rend elveinek és egyéb törvényi szempontjainak mindig ellenőrizhetőnek kell lennie. Ellenkező esetben a szabályozás felvetheti, hogy a függetlenség és pártatlanság hiányának látszatát keltse, és hogy nem biztosítja azt az előreláthatóságot és bizonyosságot, amely ahhoz kell, hogy egy bíróság „törvény által felállított” bíróságnak minősüljön. Az EJEK hangsúlyozta azt is, hogy az eljáráshoz kapcsolódó fenti hibákat nem lehet kijavítani a későbbi fellebbezéssel, illetve felülvizsgálattal.³⁹

2.3. A törvényes bíróhoz való jog sérelme az ügyelosztási renddel összefüggésben

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a törvényes bíróhoz való jog állított sérelme jellemzően az ügyelosztási renddel összefüggésben merül fel. Az Alkotmánybíróság az alkotmányos szempontok kidolgozása során a Bszi. szabályait veszi alapul. E szerint a Bszi. 9. § (1) bekezdése rögzíti, hogy az ügyelosztási rendet a tárgyév megelőző év december 10. napjáig kell meghatározni. Ennek indoka, hogy kiemelt érdek fűződik ahhoz, hogy az ügyelosztási rendek valóban határidőre elkészüljenek, hiszen ehhez kapcsolódik annak megállapíthatósága, hogy ki tekintendő a „törvény által rendelt bíró”-nak. A határidő megjelölésének – a jogalkotó indokai szerint – az a célja, hogy év közben korlátlanul ne változzon az ügyelosztási rend, mivel egy stabil ügyelosztási rend mellett érvényesülhet megfelelően a törvényes bírótól való elvonás tilalmának követelménye. Ugyanakkor előfordulnak év közben olyan események, amelyek miatt elkerülhetetlen az ügyelosztási rend módosítása, sőt ha a bíróságra az ügyelosztási rend meghatározását követően kerül kirendelésre bíró, az ügyelosztási rendet ennek megfelelően ki kell egészíteni.

A Bszi. meghatározza, hogy az ügyelosztási rendnek mit kell tartalmaznia [Bszi. 10. § (1)-(2) bekezdés], illetve azt, hogy az ügyelosztási rend kialakítása során milyen szempontokra kell figyelemmel lenni [Bszi. 10. § (3) bekezdés].

A törvény kifejezetten előírja azt is, hogy „[a]z ügyelosztási rendet és annak módosítását, kiegészítését az érintettekkel haladéktalanul ismertetni kell és a bíróságon, a felek által is hozzáférhető helyen ki kell függeszteni, továbbá a bíróságok központi internetes honlapján (a továbbiakban: központi honlap), valamint – ha a bíróság azzal rendelkezik – az érintett bíróság honlapján közzé kell tenni” [Bszi. 11. § (1) bekezdés].

A Bszi. mellett a bíróságok igazgatásáról rendelkező szabályzatról szóló 6/2015. (XI. 30.) OBH utasítás (a továbbiakban: OBH utasítás) tartalmaz előírásokat az ügyelosztási rend elfogadásával összefüggésben. Az OBH utasítás előírja, hogy az ügyelosztási rend kialakítása érdekében a kollégiumvezetők, a törvényszék illetékeségi területéhez tartozó járásbírói, közigazgatási és munkaügyi bírósági elnökök

³⁹ Miracle Europe Kft. kontra Magyarország (57774/13.), 2016. január 12., 63. bekezdés

november 15. napjáig ügyelosztási tervet készítenek, melyet az ügyelosztási rend meghatározása érdekében az érintett ítélőtábla vagy a törvényszék elnökének megküldenek.⁴⁰ E rendelkezés szerint elkészített és a törvényszék elnöke által jóváhagyott ügyelosztási terv a járásbíróóság és a közigazgatási és munkaügyi bíróság következő tárgyévra vonatkozó ügyelosztási rendje, melynek a Bszi. 11. § (1) bekezdése szerinti közzétételéről a járásbíróóság, a közigazgatási és munkaügyi bíróság elnöke a hivatali út betartásával köteles gondoskodni.⁴¹ A bíróság elnöke a kialakított ügyelosztási rendet, továbbá annak módosítását és kiegészítését – a járásbíróóság, a közigazgatási és munkaügyi bíróság az érintett törvényszék útján – a bíróság internetes honlapján történő közzététellel és kifüggesztéssel egyidejűleg az OBH elnöke részére is megküldi a bíróságok központi internetes honlapján való közzététel végett.⁴²

Az Alkotmánybíróóság a fenti szempontok alapján több határozatában is vizsgálta az ügyelosztási rend és a törvényes bíróhoz való jog összefüggéseit. A 21/2014. (VII. 15.) AB határozatban a testület alaptörvény-ellenességet állapított meg, ugyanis az adott ügyben az elsőfokú szolgálati bíróság elnöke – függetlenül attól, hogy a szolgálati bíróság rendelkezett-e ügyelosztási tervvel – azzal, hogy saját mérlegelése alapján jelölte ki az elsőfokú szolgálati bíróság tanácsát és a vizsgálóbíróasztalt.⁴³ A 3003/2019. (I. 7.) AB határozatban, illetve a 3357/2017. (XII. 22.) AB határozatban ugyanakkor, érdemi vizsgálatot követően, nem állapított meg alaptörvény-ellenességet. Az idézett döntések konklúziója az, hogy ha az ügyet elvonják attól a bírótól (bírói tanácstól), akinek a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon érvényes ügyelosztási rend alapján el kellene járnia, akkor ez adott esetben a törvényes bíróhoz való jog sérelmének a megállapítására vezethet, ugyanakkor az ügyelosztási rendtől való eltérés megfelelő indokok esetén elfogadható.

A kifejtettek alapján megállapítható, hogy az Alkotmánybíróóság gyakorlatában az ügyelosztási rend intézményének célja az ügyek befolyástól mentes megítélésének biztosítása. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy pusztán az ügyelosztási renddel kapcsolatos formai szabályok feltétlen követelményt képeznének, melyek megsértése automatikusan a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog sérelmét képezné. Erre utal az is, hogy maga a Bszi. is lehetővé teszi, hogy az ügyelosztási rendtől, többek között, a bíróság működését érintő fontos okból, el lehessen térni. Abban az esetben, ha megállapítható, hogy az ügyek objektív szempontok alapján, és „vakon” találtak meg bíróikat, a törvényes bíróhoz való jog sérelme nem állapítható meg.⁴⁴

40 OBH utasítás 114. § (2) bekezdés

41 OBH utasítás 114. § (5) bekezdés

42 OBH utasítás 114. § (6) bekezdés

43 Indokolás [81]

44 3128/2020. (V. 15.) AB határozat, Indokolás [45]

2.4. A törvényes bíróhoz való jog kiterjesztése az Európai Unió Bíróságára

Az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata szerint az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése értelmében az EUB nem minősült törvényes bírónak.⁴⁵ Az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése tárgyában hozott diszkrecionális bírói döntést az Alkotmánybíróság szakjogi vagy törvényértelmezési, és nem alkotmányossági kérdésnek tekintette.⁴⁶

Ezt a megközelítést az Alkotmánybíróság a 26/2015. (VII. 21.) AB határozatban akként pontosította, hogy „ha egy előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésére kötelezett bíróság előtt merül fel a felek részéről a közösségi jog alkalmazásának, érvényessége megállapításának, illetve értelmezésének a kérdése, és a bíróság a kezdeményezésére irányuló indítvány elutasítása tárgyában nem hoz indokolt döntést, az egyértelműen alappal veti fel a tisztességes eljáráshoz való jog sérelmét.” Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a bíróság mérlegelési lehetősége nagymértékben korlátozott, főszabály szerint az EUB-hoz kell fordulnia és csak akkor mentesül e kötelezettsége alól, ha a közösségi jog nem releváns az adott ügyben vagy a közösségi szabály helyes értelmezése a bíró szerint egyértelmű, illetve ha az érintett jogkérdésben a Bíróságnak kialakult gyakorlata van. Az Alkotmánybíróság erre tekintettel hangsúlyozta, hogy a kezdeményezésre kötelezett bírónak tehát számot kell adnia arról, hogy kötelezettsége ellenére miért nem fordul az EUB-hoz. Ugyanakkor bármely – nem kötelezett – tagállami bíróság is dönthet úgy akár saját meggyőződése, akár a felek kérelme alapján, hogy él az előzetes döntéshozatal-kezdeményezés lehetőségével, illetve dönthet úgy is, hogy nem kezdeményez ilyen eljárást. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint – a tisztességes eljáráshoz való jogból fakadóan – az eljáró bíróságnak függetlenül attól, hogy kötelezettnek minősült-e vagy sem, továbbá függetlenül attól, hogy helyt ad-e a kezdeményezésre irányuló kérelemnek, avagy sem, alakszerű döntést kell hoznia a kezdeményezésről, és azt legkésőbb az ügydöntő határozatban meg kell indokolnia. Ennek elmaradása érdemi kihatással lehet a jogvita végeredményére, mivel egyrészt ez garantálja, hogy megalapozott döntést hozott a kezdeményezés tárgyában, másrészt a peres fél innen ismerheti meg a döntés okát.⁴⁷ Az Alkotmánybíróság tehát ebben a döntésében szakított azzal a megközelítéssel, hogy az

45 Lásd például: 3110/2014. (IV. 17.) AB végzés, Indokolás [24]; 3165/2014. (V. 23.) AB végzés, Indokolás [16]. Ezekben az ügyekben az Alkotmánybíróságnak az volt az álláspontja: az eljáró bíróságnak - a nemzeti jog szerinti törvényes bírónak, azaz hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon működő, előre megállapított ügyelosztási rend alapján kijelölt bírónak - kellett döntenie, hogy terheli-e előzetes döntéshozatal-kezdeményezési kötelezettség, vagy mentesül ez alól, így ennek felülvizsgálatára az Alkotmánybíróságnak az Abtv. 29. §-a alapján nincs hatásköre.

46 Az Alkotmánybíróságnak a 3165/2014. (V. 23.) AB végzés elemzéséhez lásd Varga Zsófia: Az Alkotmánybíróság végzése az előzetes döntéshozatali kérelem előterjesztésének elmulasztásáról, JEMA 2014/4. 17-26. o.

47 Indokolás [60]

előzetes döntéshozatal tárgyában hozott bírói döntések nem vetnek fel alkotmányossági kérdést, és az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdéséből fakadó indokolt bírói döntéshez való jog vizsgálatán keresztül utat nyitott az alkotmányossági felülvizsgálat lehetőségének.

Az Alkotmánybíróság a 26/2020. (XII. 2.) AB határozatában a fenti gyakorlatát tovább fejlesztette. Ebben a határozatban megállapította, hogy „ha az eljáró bíróság ténylegesen kezdeményezte az előzetes döntéshozatalt, akkor ennek elbírálása során az EUB is törvényes bírónak minősül”.⁴⁸ Az Alkotmánybíróság indokolásában hangsúlyozta, hogy az EUB az Európai Unió intézményrendszerének a része, az uniós jog hatékony érvényesülését ugyanakkor nemcsak önmaga, hanem az egyes ügyekben, az eljáró bíróság által alkalmazott uniós normákon keresztül a tagállami bíróságokkal együtt biztosítja. Az egységes értelmezés a hatékony jogvédelem garanciája, és ennek szükségképpeni eleme azon eljárás normatív szabályozása, amely biztosítja az értelmezési kérdések egységesítésének eszközét. Az intézményesített együttműködésben való részvétel, melyet mind az Alaptörvény E) cikke, mind az EUMSz. 267. cikke rögzít, a rendes bíróság feladata.

Véleményem szerint jelentős lépés az Alkotmánybíróság gyakorlatában annak elismerése, hogy az EUB is törvényes bírónak minősül. Azt ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az előzetes döntéshozatal kezdeményezése szakjogi kérdésnek minősül, ezért az alkotmányos felülvizsgálatnak csak rendkívül szűk körben lehet helye. Ennek szempontrendszerét az Alkotmánybíróság a CILFIT-ügyben⁴⁹ alkalmazott kritériumokhoz⁵⁰ köthette. Az alkotmányos felülvizsgálat kereteinek meghatározása az Alkotmánybíróság későbbi gyakorlatában kiemelt kérdéssé válhat, amelyet segíthetnek az EJEB⁵¹ és a német Alkotmánybíróság⁵² gyakorlatában kidolgozott értelmezési szempontok is.

48 Indokolás [28]

49 C-283/81. sz. ügy, CILFIT kontra Ministero della Sanità

50 Ebben az ügyben az EUB megállapította: ha közösségi jogi kérdés merül fel olyan nemzeti bíróság előtt, amelynek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség, e bíróság köteles eleget tenni azon kötelezettségének, hogy a kérdést az EUB elé terjessze, kivéve, ha azt állapította meg, hogy a felmerült kérdés nem releváns, vagy a szóban forgó közösségi jogi rendelkezést az EUB már értelmezte, vagy a közösségi jog helyes alkalmazása olyannyira nyilvánvaló, hogy az minden ésszerű kétséget kizár; az ilyen esetek fennállását a közösségi jog sajátos jellemzőinek, az értelmezésével kapcsolatos különleges nehézségeknek és a Közösségen belüli eltérő ítélkezési gyakorlat veszélyének függvényében kell megítélni. (21. bekezdés)

51 Az EJEB gyakorlatában is felmerült, hogy az előzetes döntéshozatali eljárás mellőzése miatt a félnek sérülhet-e a tisztességes eljáráshoz való joga. Az EJEB gyakorlata szerint kivételesen megállapítható a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme, ha az utolsó fokon eljáró nemzeti bíróság megtagadja az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezését, és e megtagadás önkényes. Az önkényesség vizsgálata során az EJEB a CILFIT-ügyben meghatározott szempontokat veszi alapul. [Lásd részletesen Naszladi Georgina: A törvényes bíróhoz való jog értelmezése az Európai Unió Bíróságával összefüggésben In Tilk Péter (szerk.): Az Uniós jog és a magyar jogrendszer viszonya, Pécs, 2016. 171-173. o.]

52 A német Alkotmánybíróság az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezését és az előter-

Összegzés

Az Alkotmánybíróság a törvényes bíróhoz való joggal, illetőleg a törvényes bírótól való elvonás tilalmával eddig kevés ügyben foglalkozott. Az utóbbi években azonban egyre több ügyben merül fel a törvényes bíróhoz való jog állított sérelme, amely lehetőséget biztosított az Alkotmánybíróságnak, hogy a 36/2013. (XII. 5.) AB határozaton alapuló gyakorlatát tovább fejlessze. Ezekben az ügyekben az indítványozók jellemzően az ügyelosztási renddel összefüggésben állították a törvényes bíróhoz való jog sérelmét, az Alkotmánybíróság ezért elsősorban azokat az alkotmányos szempontokat tette egyértelművé, amelyek az ügyelosztási rend megsértésével összefüggésben alkotmányos relevanciával bírnak, és kivételes esetben akár a támadott bírói döntés alaptörvény-ellenességét is megalapozzák.

A közelmúltban a törvényes bíróhoz való jog az Alaptörvény E) cikkével összefüggésben is új tartalmat nyert. Az Alkotmánybíróság a 2/2019. (III. 5.) AB határozatban kiemelte, hogy az „európai egység megteremtése”, az integráció nem csupán politikai szervek számára jelöl ki célt, hanem a bíróságok és az Alkotmánybíróság számára is, amelynek az „európai egységből” a jogrendszerek harmóniája és koherenciája következik alkotmányos célként. Ezek elérése érdekében a jogszabályokat és az Alaptörvényt – amennyiben ez lehetséges – úgy kell értelmezni, hogy a normatartalom az Európai Unió jogával is összhangban álljon.⁵³ Erre tekintettel fontos lépés volt az Alkotmánybíróság gyakorlatában, hogy az EUB-ot törvényes bírónak ismerte el, mert ezzel az Alkotmánybíróság hatékonyabban tudja érvényesíteni az Alaptörvény E) cikkből eredő intézményi felelősségét is.⁵⁴

jesztési kötelezettség megsértését az önkényesség vizsgálatához kötötte. Ennek tipikus esete például az, ha a nemzeti bíróság az EUB-nak az adott kérdésben kialakított gyakorlatától tudatosan eltér, és a kérdést nem terjeszti elő újonnan. (Lásd részletesen Bohátka Zsófia Ráhel: Az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásának kezdeményezése, mint a törvényes bíróhoz való jog érvényesülése a Német Szövetségi Alkotmánybíróság joggyakorlatában Magyar Jog, 2007, 308-313. o.)

53 Indokolás [37]

54 26/2020. (XII. 2.) Ab határozat, Indokolás [29]

AZ ALKOTMÁNYJOGI PANASZ MINT JOGORVOSLAT

E tanulmány tisztelgés Szabó Imre, a polgári eljárásjog kiemelkedő professzora előtt, aki ezen szakterületen mind elméletben, mind gyakorlatban kiemelkedőt alkotott. Nem „csupán” tanárként, hanem ügyvédként és vezetőként is. Nem csak KRE-s kollégaként, hanem szegedi oktatóként is sokan emlékeznek rá szeretettel, az SZTE-ÁJK volt dékánjaként egykori beosztottjai visszasírják... A következőkben, az Ő kutatási témáival összefüggést keresve, az alkotmányjogi panaszt mint jogorvoslatot vesszük górcső alá.

1. Varga Zs. András nagyon tételesen igyekszik összefoglalni az alkotmányjogi panasz, mint jogorvoslat sajátosságait.¹ E tételes szempontok nagy segítséget jelenthetnek a későbbiekben az egyes ügyek konzekvens befogadás tekintetében. Eszerint:

- elsődleges alapjogvédő állami intézménynek a rendes bíróságokat tekinti;
- az alkotmányjogi panasz jogorvoslat, még ha rendkívül sajátos is;
- az alkotmányjogi panasz benyújtójának alanyi joga van ahhoz, hogy ügyében az Alkotmánybíróság határozzon;
- az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvényen alapuló joga van ahhoz, hogy az alkotmányellenes bírósági ítéletet megsemmisítse,
- a jogsérelemnek ezért az Alkotmánybíróság eljárása folytán kell orvosolhatónak lennie, különben a panasz a jogorvoslati jellegét veszítené el, ami lényegi elem, mert ez különbözteti meg az utólagos normakontrolltól.

Nézzük meg a fentiek érvényesülését a jogszabályi változások tükrében, területi okokból igen tömören.

Hazánk új Alaptörvénye és az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) jelentősen kiterjesztette a konkrét ügyben (és nem absztrakt normakontroll körében) igénybe vehető alkotmányjogi panasz intézményét.² Az új Abtv. a jogintézmény 3 fajtáját különbözteti meg. Jelen tanulmányban a „valódi”, tehát a bírói döntéssel szemben igénybe vehető alkotmányjogi panaszra fókuszálunk.

1 Ld. Varga Zs. András: Az egyedi normakontroll iránti bírói kezdeményezések eljárásjogi feltételei. Eljárásjogi szemle, 2016/1. szám, 1-7.

2 Ld. Juhász Krisztián – Udvary Sándor: Egy régi-új ismerős: az alkotmányjogi panasz (Az alkotmányjogi panasz új szabályairól vázlatosan). In: Rixer Ádám (szerk.): Állam és közösség. Válogatott közjogi tanulmányok Magyarország Alaptörvénye tiszteletére. Budapest, KRE-ÁJK, 2012. 373-380.

Az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés *d)* pontja³ alapján alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybírósághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés vagy a bírósági eljárást befejező egyéb döntés az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva. Ez az új, „valódinak” nevezett alkotmányi panasz intézménye, amelyet a zsinórmértéknek tekintett német alkotmánybíróság már a kezdetektől alkalmazhatott, a lettek ezen mintára vették át a jogintézményt. A cseh alkotmánybíróságnak is van hatásköre egyedi ügyre kiható hatályú alkotmányjogi panasz elbírálásra.

2. Az Alkotmánybíróság az Abtv. 27. §-ban meghatározott bírói döntés felülvizsgálatára irányuló eljárásban az Abtv. 26. § szerinti, jogszabály Alaptörvénnyel való összhangját illető vizsgálatot is lefolytathatja. Az Abtv. nagyon helyesen „összevonhatóvá teszi” a két eljárási típust, pontosan azért, mert sok esetben csak *a kettő komplexitása biztosíthatja hatékonyan az alapjogvédelmet*.

Az Alkotmánybíróság a 26. §⁴ alapján indítványozott eljárásban a bírói döntés alkotmányosságát is vizsgálhatja.⁵ Az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panaszt a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség, vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be. Álláspontom szerint ez utóbbi kitétel meglehetősen aggályos, mert önkényes jogértelmezésre ad alapot. Viszonylagos ugyanis, hogy az „alapvető jelentőség” az alkotmányjog tudománya oldaláról vagy az indítványozó életviszonyai szempontjából vizsgálandó.

Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy mindhárom alkotmányjogi panasz esetében egyaránt „csak” alapjogi sérelemre hivatkozva lehet a testülethez fordulni, alkotmányos alapelv vagy érték megsértésére alapozva nem! Hangsúlyozzuk azonban, hogy e korlátozás a bírói kezdeményezés esetére nem vonatkozik! Szögezzük le továbbá, hogy a korábbi Abtv. értelmében is csak alapjogsértés esetén lehetett a testülethez fordulni. Az már a kialakítandó joggyakorlat függvénye, hogy az Alkotmánybíróság tekintheti-e mondjuk a jogbiztonság sérelmét például egyúttal az emberi méltósághoz való jog megsértésének.

3 24. cikk (2) Az Alkotmánybíróság *d)* alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját;

4 Alkotmányjogi panasz egyedi ügyben alaptörvény-ellenes jogszabály alkalmazása folytán.

5 Az Alkotmánybíróság a jelen tanulmány megjelenéséig mindösszesen 24 ügyben mondta ki az eseti bírói döntés Alaptörvény ellenességét, melynek következtében a Kúria tanácsa végzéssel határozott az adott eljárás újraindításának szükségessége felől. Lenkovich Barnabás elnöksége alatt (2015. február 25-től) ezidáig 11 határozatot hozott a bírói döntések Alaptörvény ellenessége miatt.

Ez azért figyelemre méltó, mert az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés c) pontja értelmében az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja az egyedi ügyben alkalmazott jogszabálynak az *Alaptörvénnyel való összhangját*. Ugyanezen cikk d) pontja alapján pedig a testület alkotmányjogi panasz alapján felülvizsgálja a *bírói döntésnek az Alaptörvénnyel való összhangját*. Ez utóbbi megfogalmazások arra engedhetnének következtetni, hogy a jogorvoslati lehetőség nem szűkül az alapjogok megsértésére, mert az Alaptörvény-ellenesség a fentebb említett tágabb kört is jelentheti. Az új Abtv. ennek jegyében szűkítőnek tűnhet.⁶

Az alkotmányjogi panaszt a sérelmezett döntés kézbesítésétől számított hatvan napon belül, lehet írásban benyújtani. *A 60 napos határidő*, mint láttuk, *a korábbi Abtv. ütemezésének felel meg.*⁷

Az új törvény a klasszikus jogorvoslati formát öltő alkotmányjogi panasznak megfelelően garanciális, perrendtartási jellegű szabályokat is bevezet. A döntés közlésének elmaradása esetén az alkotmányjogi panasz benyújtására nyitva álló határidő a tudomásszerzéstől, vagy az Alaptörvényben biztosított jog sérelmének bekövetkezésétől számított hatvan nap. Az Alkotmánybíróság olyan alkotmányjogi panasz tárgyában is dönthet, amelyet az indítványozó rajta kívül álló elháríthatatlan okból történő akadályoztatása folytán a határidő eltelte után nyújtott be, és az akadály megszűnésétől számított tizenöt napon belül – az elbírálásra alkalmas indítvány előterjesztésével egyidejűleg – igazolási kérelmet nyújt be. Az igazolási kérelem megalapozására szolgáló tényeket az indítványozó a kérelemben valószínűsíti.

3. Az alkotmányjogi panasz új szabályai lehetőséget adnak nem csupán a jogszabály, hanem a bírói döntés által okozott – elvileg bármilyen okból bekövetkezett – alapjogsértés orvoslására is. A túlzottan lakonikus szabályozás igen nagy mozgásteret ad az Alkotmánybíróságnak. Ha tágan értelmezi hatáskörét, egyfajta „szuperbíróssággá” válhat.⁸ Nem kerülhetjük meg viszont annak említését, hogy az Alkotmánybíróság – különös tekintettel a valódi alkotmányjogi panaszra – bizonyos értelemben kezd

6 Ld. erről részletesebben Tóth. J. Zoltán: Az alkotmánybírói egyéni alapjogvédelem eszközei és gyakorlata – egykor és most... In: Rixer Ádám (szerk.): Állam és közösség. Budapest, KRE-ÁJK, 2012, 347-356.

7 Polgári ügyekben tehát a másodfok, büntető ügyekben – mint tudjuk – a harmadfok jelenti a jogerős döntést. Nincs kizárva, hogy az érintett párhuzamosan nyújtson be felülvizsgálati kérelmet és alkotmányjogi panaszt. A felülvizsgálat során hozott döntéssel szemben külön is van mód alkotmányjogi panasz benyújtására, ha a Kúrián a jogerős ítélettől eltérő érdemi határozat születik. Ld. Tóth J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv. 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Jogtudományi közlöny, 2014/5. sz., 17. lj.

8 Varga Zs. András álláspontja szerint bizonyos értelemben kezd ténylegesen is a nevében hordozott „bírói” funkciókat betölteni; Ld. erről részletesen Varga i.m., 1-2.

ténylegesen is a nevében hordozott „bíróági” funkciókat betölteni.⁹ Ha szűkítően, akkor viszont nagyon kevés ügyet fog befogadni.¹⁰

Arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy már pusztán az alkotmányjogi panasz léte is valamilyen mértékben az alapjogi szemléletre sarkallja a rendes bíróságokat,¹¹ lényegében az eljáró bíróság valószínűleg beépíti szempontjai közé – hasonlóan a hagyományos jogorvoslati fórum elvárásaihoz – az Alkotmánybíróság várható döntési szempontjait.¹² Utaltunk már rá, hogy két szempontból kell diszttingválni: az alapjogsértés közvetlen vagy közvetett. Utóbbi esetről akkor lehet szó, ha egy alapjogot biztosítani hivatott tételes jogszabályt szegnek meg. Mivel szinte minden jogszabály visszavezethető valamely alapvető jogra, így ebben a kontextusban minden jogsértés alapjogsértés is lenne. A közvetett alapjogi sérelmek védelmére ugyanakkor ott az egész igazságszolgáltatási rendszer. Nyilván elhatárolnunk ildomos tehát a közvetlen alapjogsértéseket. Az eddig kikristályosodott gyakorlat az utóbbi valószínűségét növelte, bár a testület az első 1-2 év óvatosságát követően aktívabb alapjogvédő szerepet kezdett játszani. Az első megítélt ügy kapcsán rögtön megerősítést nyert az újfajta alkotmányjogi panasz létjoga. A gyülekezés alapjogával közterületen lehet élni. A korábbi években többször előfordult, hogy a közterületi minősítés alóli kivonással akadályoztak meg tüntetéseket. A testület szerint a bíróságnak érdemben vizsgálnia kell a közterület lefoglalásáról szóló dokumentumokat is, és esetlegesen felülvizsgálnia a visszaélészerű aktust.¹³ A korábbi rendszerben sem a normakontroll, sem a bíróági jogorvoslati út nem oldotta volna meg az ilyen jellegű problémákat.¹⁴

9 Ld. erről részletesen Varga i.m.

10 Vö. Darák Péter: Az alkotmányjogi panasz bírói szemmel. Alkotmánybíróági Szemle, 2012/1. szám

11 Vö. Zakariás Kinga: A rendes bíróságok határozatainak alkotmányossági felülvizsgálata a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny, 2010/2. szám, 98-104.

12 Ld. Orbán Endre: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok tapasztalatai. Pázmány Law Working Papers, 2016/20. szám, 13-14.

13 3/2013. (II. 14.) AB határozat

14 Vö. 14/2016. (VII. 18.) AB határozattal, amelyben a testület túlmént ezen. Megállapította ugyanis, hogy a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság 20. Kpk.45041/2014/3. számú végzése, továbbá a Budapesti Rendőr-főkapitányság 01000/2033-2/2014.ált. számú közigazgatási határozata alaptörvény-ellenesek, ezért azokat megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet állapított meg, mivel a parlament nem szabályozta az 1989. évi III. törvényben a gyülekezések békés jellegét biztosító garanciákat, valamint az alapjogok összeütközésének feloldását. Ezért felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotási feladatának december 31-ig tegyen eleget. Figyelemre méltó, hogy a határozathoz Salamon László párhuzamos indokolást, valamint Varga Zs. András, Czine Ágnes, Szívós Mária, Juhász Imre, és Stumpf István, különvéleményt csatolt.

4. A fentiekben pozitívan emlegetett hatáskör-bővítés melléköngéje lehet – kiterjesztő alkotmánybíróági értelmezés esetén – az, ha a több évszázados szerves fejlődésen keresztülment polgári¹⁵ vagy büntetőjogi dogmatika keveredik¹⁶ az ehhez képest szubjektívebb, átmoralizált alapjogi érveléssel.¹⁷ Ezt a későbbi évek remélhetőleg konzekvens gyakorlatának alapos feldolgozásával tudjuk majd sommáznii.

Megjegyzendő, hogy a német alkotmánybíróági törvény szerint kivételes esetben a jogorvoslatok kimerítése előtt is be lehet nyújtani alkotmányjogi panaszt, ha az közérdekű, vagy a panaszos máskülönben súlyos és elkerülhetetlen sérelmet szenvedne. Ez hazánkban is indokolt lenne, különös tekintettel a „gyors” alkotmányjogi panasz esetében.¹⁸

Az elmúlt években valamennyire *konzekvens gyakorlatnak* tűnik, hogy a testület nem fogadja be: a) a felhasznált bizonyítási eszközök kiválasztását vagy mellőzését, b) a tényállás megállapítását, c) a bizonyítékok bíróság általi értékelését, d) az alkalmazandó jogszabályok kiválasztását vitató beadványokat.¹⁹ Arra már kevésbé találunk szilárd támpontot, hogy melyek a testület által garantáltan befogadott ügyek.²⁰

15 A német alkotmánybíróáságnak vannak legendás, e témát érintő döntései. Választási kampányidőszakban nem számít a tulajdonos klasszikus rendelkezési joga, mert a bérlő véleménynyilvánítási szabadsága erősebb. A tulajdonos engedélye nélkül is elhelyezheti ablakában a választási plakátot. Ld. Téglási András: A választási plakát mint kampányeszköz elhelyezésével kapcsolatos alkotmányossági problémák a 2014. évi választások során. In: Cserny, Ákos (szerk.) Választási dilemmák. Tanulmányok az új választási eljárási törvény novumai és első megmérettetése tárgyában. Budapest, NKE, 2014. 144-146. Ugyanezen problémakörrel ld. Molnár András – Téglási András – Tóth J. Zoltán: A magánjogi és az alapjogi érvelés együttélése – feszültségek és dilemmák. Jogelméleti szemle, 2012/2. szám

16 Az alkotmánybíróági elvárások büntetőjogra gyakorolt hatásáról ld. Szomora Zsolt: Az alkotmányos követelmények hivatkozási tipológiája becsületsértési és rágalmozási ügyekben hozott büntetőítéletekben. Jogtudományi Közlöny, 2014/10. szám, 469-476.

17 Ld. Pokol Béla: Jogelmélet. Budapest, Századvég Kiadó, különösen 114-116.

18 A német alkotmánybíróági törvény értelmében a panaszt be kell fogadni, ha az Alkotmánybíróóság döntésének hiányában a panaszos súlyos hátrányt szenvedne. Gárdos-Orosz Fruzsina: Néhány gondolat az alkotmányjogi panasz befogadhatóságával kapcsolatban. Jogi iránytű, 2012/4. szám, 60.

19 Tóth (2014) i.m., 231.; Az első két kategória viszonylag egyértelmű. Az alkalmazandó jog kiválasztásával kapcsolatos ügyek kizárása már aggályos lehet. Jóllehet csak egy szűk, áttételes vonatkozása kérdésnek az alkalmazandó jog kiválasztása nemzetközi magánjogi szempontból, de a külföldi jog alkalmazása magyar jogrendbe ütközésének vizsgálata kifejezetten alkotmányossági aspektus. Tehát eleve megdőln az általános szabály, hogy egyedi ügyekben, az alkalmazandó jog kiválasztásának nem lehet alkotmányossági kontrollja. (Ugyan ezt a rendes bíróságok végzik, de annál inkább felmerülhet később ilyen ügyek Alkotmánybíróóság előtti megtámadása.)

20 Talán kicsit sommásan megfogalmazva: általában azon ügyeket fogadja be az AB, melyek esetében a szubszumáláskor, illetőleg a jogszabály értelmezésekor figyelembe sem vették az

Az első három kategória egyértelműnek tűnik: ezek kifejezetten „ténybíróági” kérdések, a klasszikus kontradiktórius igazságszolgáltatáshoz tartoznak. A rágalmazással, becsületsértéssel kapcsolatos ügyekben viszont sokszor kényszerül a testület ténykérdésekben dönteni.²¹ A d) pont viszont komoly kérdéseket vet fel. A szubszumáláskor, különösen ún. jogszabály-összeütközések²² esetén kifejezetten fontos lehet, hogy Alaptörvénynek nem megfelelő jogszabályt – vagy legalábbis annak alkotmányellenes értelmezését – ne alkalmazzuk. Továbbá rendszerint *a jogértelmezési kérdéseket sem tekinti az Alkotmánybíróság alapjogi vonatkozásúnak*. Akkor viszont igencsak nehéz meghatározni, hogy mi az, ami mindenképpen ide sorolható...

Persze lehet úgy disztingválni, hogy többféle lehetséges jogértelmezés közül nem dönthet a testület, még ha az egyik aggályos is. Legföljebb kifejezetten azt zárhatja ki, hogy az egyik – kifejezetten alapjogsértő – értelmezést használják a bíróságok.²³ E szempontból a megszokott elnevezéshez igazítva „negatív jogalkalmazó” az Alkotmánybíróság.²⁴ E kettő elhatárolása igencsak nehéz a gyakorlatban, a határok elmosódnak közöttük. A 31/2013. (X. 28.) AB határozatban a testület a jelölésért való juttatás tilalma alól – helyesen – kivonta a párt aktivistáit, tehát az ajánlásokat gyűjtő pártaktivistákat eszerint lehet jutalmazni. Az 1/2014. (I. 21.) AB határozat értelmében, bár a törvény szerint munkahelyen tilos ajánlószevények gyűjtése, az Országház épülete nem számít a képviselők munkahelyének. Mindkét határozat a teleologikus jogértelmezésre alapozott, és a jogintézmények céljából indult ki, amikor megsemmisítette az alapul szolgáló kúriai határozatokat.

Bár a döntések logikája elfogadható, mégis elgondolkodtató, hogy a sok ügy befogadásáról őrizkedő testület szűk értelemben véve lényegében jogértelmezési kérdésekben, mondhatni *contra legem* vállalta fel a döntést. Elvileg az is elképzelhető lett volna, hogy

Alaptörvény konkrét vonatkozó cikkét.

- 21 A „ténybíráskodás” megjelenéséről az Alkotmánybíróság gyakorlatában ld. Orbán i.m., 21-24.; Ezen kérdéskör összefügg a szólásszabadság mint alapjog hatókörével is. Ami ebbe nem fér bele, az nem alkotmánybírói hatáskör. Ld. Török Bernát: A szólásszabadság hatóköre és az általa nyújtott védelem, Magyar Jog, 2015/7-8. sz.; Amennyiben az alkotmánybírói határozatok indokolásának egésze kötelezőnek tekintjük (ld. majd alább) a rendes bíróságokra nézvést, az természetszerűleg növeli a testület ténybírói jellegét.
- 22 Ld. erről Szász István kiváló monográfiáját, mely szerint többek között léteznek nemzeti jogszabály-összeütközések, interregionális jogszabály-összeütközések, interperszonális jogszabály-összeütközések és intertemporális jogszabály-összeütközések. Ld. Szász István: Jogszabály-összeütközések. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1973, 6.
- 23 Tehát ha egy jogszabálynak ad absurdum 3 értelmezése is elképzelhető, de ebből az Alkotmánybíróság az egyiket alaptörvény-ellenesnek nyilvánítja, a „maradék” 2-ből a rendes bíróság (végső fokon a Kúria) dönti el, melyiket alkalmazza.
- 24 Az elterjedt „negatív törvényhozó” elnevezés is aggályos. Ennek igen logikus levezetését ld. Varga i.m., 1.; E logika szerint – a hivatkozott személetes megfogalmazás alapján – a rendes bíróságokat negatív szerződéskötőnek, negatív bűnelkövetőnek lehetne titulálni.

az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló Alaptörvény-ellenességet állapít meg, és az említett joghézagok vonatkozásában a törvény magyarázó kiegészítését rendeli el. Az utóbbi esetben a testület egyértelműen jogértelmezést folytatott le, méghozzá a választási eljárási törvény egyik rendelkezésének értelmezését.

5. Kutatásainkat követően egyre inkább felmerül egy pozitív lista igénye. Nevezetesen: kifejezetten mikor lehet alkotmányjogi panaszt benyújtani. Vagyis mik a testület hatáskörét megalapozó alapjogsértés (és nem pusztán jogsértés) tipikus esetei. Ennek definiálása álláspontom szerint törvényi szinten lenne célszerű. Ennek hiányában a testület következetes gyakorlatának kell kialakítania a választ. Persze úgy is megközelíthetjük: minden, az indítványozók szerint alapvető jogukat sértő döntés az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozik, kivéve a kifejezetten nevesített esetköröket. Ami esetleg *alternatíva* lehetne, hogy a *törvény taxatívén felsorolja, hogy mi nem tartozhat a testület hatáskörébe, és emellett célszerű kimondani: ezeket a „kizárt tárgyköröket” megszorítóan kell értelmezni.*

Álláspontom szerint az alkotmányjogi panasz létjoga különösen joghézag fennállta esetén támogatható. Joghézagról akkor beszélünk, ha valamiről nincs szabály, holott valamilyen felsőbb szintű elv vagy norma miatt kellene, hogy legyen. Rejtett joghézagon érthetjük – Larenz nyomán – azt a helyzetet, amikor valamiről rendelkezik egy szabály, de valamilyen felsőbb szintű rendelkezés vagy jogelv miatt egy *lex specialis* léte lenne indokolt; az általános szabály szubszumálását aggályosnak tarthatjuk. „A hézag itt a korlátozás beiktatásának hiányából áll.”²⁵

Olyan *általános esetkörre*²⁶ is találunk példát, hogy az Alkotmánybíróság – többek között – azért is fogadott be egyes ügyeket, mert az eljáró bíróság ítéletében kifejezetten azt deklarálta: nem vesz figyelembe alkotmányos alapjogi szempontokat.²⁷ Ez természetesen motiválja a rendes bíróságok gyakorlatát is.

Ahogy szoktam fogalmazni: ha lenne jogi Nobel-díj, azon személy érdemelné, aki egészen szabatosan el tudja határolni az alapjogsértéstől a „puszta” jogsértéseket.²⁸

25 Pokol i.m., 143.

26 Ennek határozott gyakorlata mutatható ki a német Alkotmánybíróság döntéseiben. Eszerint olyan hibában kell szenvednie a bírósági döntésnek, mely az alapjogok mellőzésében áll. Ez a magyar törvényhez képest legalább némi „pozitív” meghatározás, azon tekintetben, hogy mi valósíthatja meg a bírói döntésen belül az alapjogsértést. Csehi Zoltán: Kérdések és felvetések a német típusú alkotmányjogi panasz magyarországi bevezetése kapcsán. Alkotmánybírósági Szemle, 2011/1. szám, 105.

27 Ld. Orbán i.m., 15.; Így volt ez a 3/2015. (II.2.) AB határozatban. Vö. alább a befogadhatóság szempontjaival.

28 Már csak ezen ügyek kapcsán is, elméleti szinten tisztázni kellene, hogy az Alkotmánybíróság az alapjogvédelem intézménye vagy az autentikus Alaptörvény-értelmezés letéteményese. E kettő között persze normális esetben egyáltalán nincs ellentmondás. A probléma ott jelentkezik, ha az alsóbb szintű fórum (bíróság vagy hatóság) meglehetősen aktivista alapjogértelmezést

Erre e tanulmányban ezért hiába tennénk kísérletet. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha úgy fogalmazunk: *a jogalkalmazás a jogesetet nézi, az alapjogvédelem pedig az embert*. Vagyis – adott aspektusból – az illető személyre nézvést alkalmazott normák együtthatását. Különös figyelmet érdemel az érintettség és a „*res iudicata*” kérdése. Rendkívül fontos az alkalmazási tilalom aspektusa. Az ugyanis nem teszi enyhébbé az alapjogsértést, hogy másokkal is megtörtént már korábban.²⁹ A magyar jogintézmény tekintetében *zsinórmértéknek számíthat a német alkotmánybíróság több évtizedes gyakorlata*.

6. Az alkotmányjogi panaszt írásban kell benyújtani és indokolni.³⁰ A beadványnak feltétlenül tartalmaznia kell a panasz tárgyának pontos megjelölését (bírószági határozat, közigazgatási aktus vagy jogszabály). Azon indítványnak, amely bírósági vagy hatósági döntés ellen irányul, tartalmaznia kell azt is, hogy a panaszos milyen rendes jogorvoslatot vett igénybe a vélt alapjogi sérelem elhárítása érdekében.³¹ A hatósági és bírósági határozatok ellen irányuló alkotmányjogi panasz előterjesztésének határideje egy hónap. A számítás kezdő időpontja a teljes terjedelemben írásba foglalt határozat kézbesítése vagy közlése az indítványozóval, ha ezen eljárási cselekményekre hivatalból kerül sor. Amennyiben ezen tudomásra hozatal során a panaszos részére nem kézbesítik a határozatot teljes terjedelemben írásba foglalva, akkor a határidő megszakadását eredményezi, ha a panaszos – az erre nyitva álló törvényes határidőben – írásban indítványozza, hogy küldjék meg részére a határozat teljes terjedelemben írásba foglalt változatát. A gyakorlatban elegendő a megsértett jog tartalmának körülírása is az egzakt megjelölés helyett.³²

végzett. Ebben az esetben ugyanis kérdéses, hogy a „túlzottan alapjogvédő” döntést megsemmisítse-e az Alkotmánybíróság. (Főszabály szerint ilyenkor nem sérül a magánszemély alapvető joga, kivéve, ha két magánszemély jogvitájáról van szó. Ez az alapjogok közvetlen hatályának problémájára irányíthatja rá figyelmünket.) Ez leginkább az alapjogokhoz hasonló absztraktságú, generálklauzulákra építő jogszabályok esetén áll fenn. Főképp a diszkriminációval kapcsolatos kérdésekre és választási ügyekre utalhatunk ennek kapcsán.

29 Az elemzett német rendszer mellett megemlítendő, hogy a szintén német hatására kialakult (egyéni jogvédelmi funkciójú) osztrák Beschwerde esetében ugyancsak az első kezdeményezőök privilegizált helyzete érvényesül. Ld. Sulyok Tamás: Az osztrák Verfassungsgerichtshof és a magyar Alkotmánybíróság utólagos normakontrollt érintő hatáskörei. Alkotmánybírósági Szemle, 2011/1. szám, 116.

30 Lásd a BverfGG 93. § (1) bekezdését a benyújtásra vonatkozó formai és tartalmi követelmények, valamint a határidők tekintetében.

31 Arató Balázs: Alkotmányjogi panasz a német jogrendben, különös tekintettel a befogadhatóság kérdésére. In: Anon (szerk.): Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban (II. kötet. Alkotmánybírósági panasz – hatáskörrel kapcsolatos kérdések). Budapest, HVG-ORAC, 2019, 502-515.

32 Uo.

Nincs mód a panasz előterjesztésére nyitva álló határidő meghosszabbítására. Amennyiben a panaszos a határidőt önhibáján kívül nem tudja tartani, akkor az akadály megszűnésétől számított két héten belül igazolási kérelem előterjesztésével egyidejűleg benyújthatja alkotmányjogi panaszát. Az igazolási kérelemben a mulasztás okait valószínűsíteni kell. Az alkotmányjogi panasszal indítványozásakor a jogi képviselet benyújtásakor nem kötelező, amennyiben azonban szóbeli tárgyalásra kerül sor, akkor a panaszosnak képviselővel kell rendelkeznie.³³ A törvény értelmében képviseletet láthat el az ügyvéd, valamint az olyan jogászprofesszor, aki rendelkezik a bírói tisztség betöltéséhez szükséges képesítéssel, és aki állami vagy államilag elismert felsőoktatási intézmény alkalmazottja az Európai Unió bármely tagállamában, Svájcban vagy az Európai Gazdasági Térségről szóló Megállapodásban részes bármely államban. Más személy képviselőkénti közreműködését az alkotmánybíróság esetileg és csak abban az esetben hagyja jóvá, ha ezt a folyamatban lévő ügy természete indokolja.³⁴

A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága a közelmúltban akként döntött, hogy az Alkotmánybíróság elé terjeszthető *alkotmányjogi panasz hatékony jogorvoslatnak minősül*. Ezért az Alkotmánybíróság előzetes eljárásának léte a feltétele annak, hogy egy érintett az Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhasson.³⁵

33 Uo. Az alkotmányjogi panasszal kapcsolatos alkotmánybírósági eljárás költségmentes. Abban az esetben, ha a panasz rendeltetésellenes joggyakorlást, joggal való visszaélést valósít meg, az alkotmánybíróság az ilyen magatartást tanúsító panaszost 2 600 EUR-ig terjedő bírsággal sújthatja

34 Vö. Arató Balázs – CSERVÁK Csaba: A német alapjogvédelem és alkotmánybíráskodás rendszeréről. *Jogelméleti Szemle*, 2020/2. szám, 3-14.

35 Szalontay v. Hungary (dec.) - 71327/13, Decision 12.3.2019 [Section IV]

„SZERELEM”-FÉLTÉS JÁRVÁNY IDEJÉN¹

Az „Örök Kollégához”! Szabó Imre az az egyetemi kolléga, akire minden munkatárs vágyik. Biztos vagyok benne, hogy fiatal oktatóként nagyon szerették főnökei, kollégái megbízhatóságáért, terhelhetőségéért. Azt már saját tapasztalatból tudom, hogy beosztottai imádták segítőkészségéért és azért, mert mindig támogatta őket előmenetelükben, szakmai fejlődésükben. És egy személyes vallomás: egy évtizede nagy kincsként őrzök egy levelet tőle. Külső okokból nehéz időkben rövid ideig ügyvivőként vezettem a jogi kart. Megbízott dékánuságom befejeztével megköszönte és elismerte a kar érdekében végzett munkámat. Dicsérő szavai most is pontosan olyan sokat jelentenek nekem, mint akkor jelentettek. Isten tartsa meg köztünk, nekünk bis 120!

A COVID-19 világjárvány szomorú további következménye volt a korábban természeti katasztrófák, járványok alatt már megtapasztalt jelenség: a családon belüli erőszak növekedése.

Az ENSZ Női Tagozata (UN Women)² felhívta a figyelmet arra, hogy az Ebola-járvány alatt is súlyosbodott a nők és gyermekek elleni erőszak: nőtt az emberkereskedelem, a gyermekházasságok, a szexuális kizsákmányolások és a szexuális abúzusok száma.³ Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organisation: WHO) szerint a COVID-19 világjárvány számos negatív hatást hozott el az emberek életében: szorongást, depressziót, túlzott alkoholfogyasztást és a családon belüli erőszak megnövekedését.⁴ Eve M. Valera, a Harvard Egyetem pszichológusprofesszora

1 A címadásnál Gabriel García Márquez „Szerelem kolera idején” című műve villant belém. Saját címadásom magyarázata a szerelem szó idézőjelbe tételével kapcsolatban az, hogy a családon belüli erőszak sohasem a szerelemről szól. A szerelem nevében nem lehetséges sem testi, sem lelki szenvedést okozni a másik embernek. A testi, lelki, gazdasági vagy szexuális erőszak az uralkodásról, hatalomvágyról, kontrollról szól, semmi köze a szerelemhez, szeretethez.

2 <https://www.unwomen.org/en>

3 „COVID-19 and ending violence against women.” www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls (letöltve 2020. augusztus 11.)

4 „The rise and rise of interpersonal violence – an unintended impact of the COVID-19 response on families.” <https://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/pages/news/news/2020/6/the-rise-and-rise-of-interpersonal-violence-an-unintended-impact-of-the-covid-19-response-on-families> (letöltve 2020. augusztus 10.)

szerint a kapcsolati erőszak a fizikai egészségromlásáért is felelős lehet, hiszen hatására kialakulhatnak emésztési problémák, migrénes fejfájás, ízületi gyulladás, asztma, krónikus fájdalom, de szexuális zavarok és szívproblémák is.⁵

1. Az erőszak megjelenési formái

Két évtizede írtam le, hogy „erőszak-klíma vesz körül minket”.⁶ Az erőszak mindig jelen volt és jelen van az emberiség történelmében, koronként, társadalmanként azonban változik. A szerint is csoportosítható az erőszak, hogy legális vagy illegális. Létezik legális erőszak is, gondoljunk az igazságos háborúk időszakára (ma a háború nemzetközileg tilalmazott, az államok békés úton kell, hogy rendezzék vitás kérdéseiket), az állami kényszerhatalomra, vagy éppen az agresszív sportokra. Az illegális erőszak is több területen megjelenik a társadalmak életében, a családon belüli erőszak, az iskolai erőszak, a „városi” erőszak, futballhuliganizmus, erőszak a virtuális térben mind-mind megvalósulási formái az erőszakos bűnözésnek.

Az erőszakhoz tartozik a testi erőszak, ahol az elkövető szándékosan okoz fizikai sérelmet. Hasonlóképpen a lelki terror is része az erőszakos bűnözésnek. A vandalizmust, illetve az állatkínzást is idetartozónak vallom. Az autoagresszió pszichológiai megközelítésben erőszakos cselekmény, a „kiterjesztett öngyilkosság” esetében viszont kriminológiailag és büntetőjogilag is megállapíthatjuk, hogy az erőszakos bűncselekmények közé tartozó jelenség.

2. Családon belüli erőszak

Miközben megváltozott a család szerepe a társadalmakban, többnyire elmondhatjuk, hogy a szerepváltás ellenére a családoknak döntő szerepük van az egyén értelmi-érzelmi fejlődésében, szocializációs folyamatában. Az USA-ban szabadságjogi és a nők egyenjogúsításáért küzdő mozgalmak hívták fel a figyelmet olyan családi belügyekre, amelyek valójában már a büntetőjogi kategóriába tartoztak. Azóta terjed a nézet, hogy az államnak, a társadalomnak be kell avatkozni a családok belügyeibe, amikor valaki, vagy valakik bűncselekmény áldozataivá válnak a családjukon belül. Még az első ránézésre rendezettnek tűnő családokban is sok fogyatékoságot, hiányosságot fedezünk fel. A családi kötelek megerősítésére van szükség, a társadalom számára ilyen üzeneteket kell küldenünk.

5 Eve M. Valera: When pandemics clash: Gendered violence-related traumatic brain injuries in women since COVID-19 [https://www.thelancet.com/pdfs/journals/eclinm/PIIS2589-5370\(20\)30167-X.pdf](https://www.thelancet.com/pdfs/journals/eclinm/PIIS2589-5370(20)30167-X.pdf) (letöltve: 2021. január 22.)

6 Domokos Andrea: Az erőszakos bűnözés. Hinnova, Budapest, 2000. 17.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a családon belüli erőszakról szóló Ajánlása szerint a család védelme elengedhetetlen.⁷ Egy másik Ajánlás – a nők erőszakkal szembeni védelméről – megerősíti, hogy a nők elleni erőszak a nemek közti hatalmi viszonyok egyenlőtlenségére vezethető vissza, amely egyben a diszkriminációt is maga után vonja a társadalomban és a családban egyaránt.⁸ Az erőszak definícióját tartalmazza ezen Ajánlás Melléklete: „E körbe tartozik többek között a fizikai és mentális agresszió, érzelmi és pszichológiai abúzus, a nemi erőszak és szexuális abúzus, a vérfertőzés, a házastársak, rendszeres vagy alkalmi partnerek, illetve élettársak közötti nemi erőszak, a becsület nevében elkövetett bűncselekmények, a nőknél végzett genitális és szexuális mutiláció (csonkítás) és a nőkre sérelmes egyéb tradicionális szokások, mint például a kényszerházasság.”⁹

Az Országos Gyermkegészségügyi Intézet 1. módszertani levele családon belüli erőszaknak tekinti, „ha valaki a hozzátartozója biztonságát, testi-lelki épségét veszélyezteti vagy károsítja, önrendelkezésében vagy szexuális önrendelkezésében korlátozza, testi erőszakot követ el vagy annak elkövetésével fenyeget, illetve e személy tulajdontárgyait szándékosan tönkreteszi, s ezzel elviselhetetlenné teszi az áldozat számára az együttélést.”¹⁰

A 2020. EüK. 14. szám EMMI szakmai irányelv 2. magáévá teszi az 1. sz. módszertani levél családon belüli erőszakra vonatkozó definícióját. Megjegyzi továbbá, hogy a partnerét bántalmazó szülő 50–70%-ban gyermekét is bántalmazza, illetve a gyermek tanújává válik a bántalmazásnak. Hazánkban a gyermekbántalmazás 80%-át családon belül követik el, 41%-ban a vér szerinti apa, 39%-ban pedig a vér szerinti anya a bántalmazó, illetve gyakran az egy háztartásban élő nem vér szerinti szülő (nevelőapa, nevelőanya). Gyermekbántalmazás minden társadalmi rétegben előfordul, és kialakulásában számos családi és egyéni rizikófaktor játszik szerepet.¹¹ Az irányelv a gyermekbántalmazást kiváltó események között egy újabb esetet is feltüntet: a koronavírus-pandémiát, mint társadalmi krízist.

A 2009. évi LXXII. törvény meghatározza a hozzátartozók közötti erőszakot: a bántalmazó által a bántalmazott sérelmére megvalósított, a méltóságot, az életet, a szexuális önrendelkezéshez való jogot, továbbá a testi és lelki egészséget súlyosan és közvetlenül veszélyeztető tevékenység, a bántalmazó által a bántalmazott sérelmére

7 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (85) 4. számú Ajánlás a családon belüli erőszakról

8 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (2002) 5. számú ajánlása a tagállamok számára a nők erőszakkal szembeni védelméről

9 Miniszteri Bizottság R (2002) 5. számú ajánlásának Melléklete, 1./a

10 Herczog Mária – Kovács Zsuzsanna: *A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése*, OGYEI, Budapest, 2004. 6. <http://www.ogyei.hu/upload/files/A%20gyermekbantalalmazas.pdf> (letöltve: 2020. szeptember 22.)

11 Az Emberi Erőforrások Minisztériuma egészségügyi szakmai irányelve az egészségügyi ellátók feladatairól gyermekek bántalmazásának, elhanyagolásának gyanúja esetén 2020_EuK_14_szam_EMMI_iranyelv_2.pdf

megvalósított, a méltóságot, az életet, továbbá a testi és lelki egészséget súlyosan és közvetlenül veszélyeztető mulasztás. A bántalmazó definíciója a törvény alapján: az a cselekvőképes hozzátartozó, aki a hozzátartozók közötti erőszakot megvalósítja, vagy akire tekintettel a hozzátartozók közötti erőszakot más megvalósítja, feltéve, hogy ezzel a bántalmazó egyetért. Bántalmazott az a hozzátartozó, akinek a sérelmére a hozzátartozók közötti erőszakot megvalósítják.

Több olyan esetet is megismertem, ahol a vandalizmus, az állatok bántalmazása egyértelműen a családon belüli erőszak eszközcselekménye volt. Az állatkínzás bűncselekményéhez hasonlóan a családon belüli erőszakhoz kapcsolódó bűncselekményekre is igaz, hogy magas a látencia, illetve évszázados társadalmi hagyományokat és igazságszolgáltatási gyakorlatot kell felülírnia a modern joganyagoknak.¹² Az állatkínzás egyes formái és családon belüli erőszak bizonyos megnyilvánulásai között összefüggés mutatkozik.¹³

3. Állami fellépés a családon belüli erőszakkal szemben

2003-ban jelent meg a 45/2003. (IV. 16.) Országgyűlési határozat, melyben az Országgyűlés felszólítja a kormányt, hogy nemzeti stratégiát dolgozzon ki a családon belüli erőszak kezelésére. A 45/2003. (IV.16.) Országgyűlési határozat visszavonására a 30/2015 (VII. 7.) Országgyűlési határozat kihirdetésével került sor, amely a kapcsolati erőszak elleni hatékony fellépést elősegítő nemzeti stratégiai célokat határoz meg. E határozat elutasítja a kapcsolati erőszak valamennyi formáját, elköteleződését fejezi ki a felszámolás ügye mellett. A kapcsolati erőszakot olyan bűncselekménynek tekinti, amely komolyan fenyegetettséget jelent a házasságra, a családra és gyermekekre nézve, kiemeli, hogy a gyermekek akkor is áldozatok, ha a kapcsolati erőszak valamely formájának szemtanúi. A hatékony fellépés egyik jelentős eszköze a kormányzati szervek, a kormányzat és a nem kormányzati szervezetek közötti kölcsönös és előremutató együttműködés, ezt szorgalmazza a határozat is.

Annak ellenére, hogy a legtöbb esetben a nők és a gyermekek a sértettek, következetes szakmai álláspontom, hogy férfiak is lehetnek családon belüli erőszak áldozatai. A férfi áldozatok mellé éppúgy segítő szándékkal kell állni, mint a női és gyermek áldozatok mellé. Egyes nemzetközi szervezetek, egyezmények hibát vétenek azzal, hogy leszűkítik ezt a nők körére.

A 2015-ös határozatban az Országgyűlés felkérte a Kormányt, hogy a családon belüli erőszak leküzdése érdekében, a hatékony fellépés elérése mellett tegyen eleget intézkedési kötelezettségének a következő nemzeti stratégiai célok figyelembevételével:

12 Domokos Andrea: A családon belüli erőszak büntetőjogi és társadalmi megítélése, Budapest Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar ; 2017. 88-89.

13 Samara McPhedran: Animal Abuse, Family Violence, and Child Wellbeing: A Review, Journal of Family Violence, 24(1),41. (letöltve 2021. február 3.)

- pénzügyi és humán kapacitások biztosítása a mindenkori költségvetési lehetőségekhez mérten
- kormányzati és nem kormányzati szereplők együttműködése a hatékony fellépés keretében
- nagyobb hangsúly fektetése a prevencióra, melynek célja a fiatalok áldozattá és elkövetővé válásának megakadályozása
- *áldozatok védelmének, támogatásának, krízis- és erőszakkal fenyegetett helyzetből való eredményes és fenntartható kilépésének biztosítása, az áldozatok speciális helyzete szerint*
- krízisközpontok, félutas kiléptető házak számának biztosítása, a szükségletekre és a megfelelő földrajzi elosztásra figyelemmel
- olyan szolgáltatások biztosítása, amelyek célja, hogy megelőzzék a kapcsolati problémák erőszakhoz vezetését
- a lelki ellenálló képesség, megküzdési módok erősítése, fejlesztése és az olyan szolgáltatások biztosítása, amelyek az életvezetési készségek, képességek elsajátítását célozzák meg
- szakemberek képzésének folyamatos biztosítása, különösen a gyermekvédelmi jelzőrendszerbe tartozó szakemberek esetében
- bírósági vagy hatósági eljárásokban a kapcsolati erőszak áldoztainak speciális igényeinek figyelembe vétele
- tudatosságnövelés, a társadalom minden tagjának részvétele a kapcsolati erőszak elleni küzdelemben
- az igénybe vehető segítségnyújtási lehetőségekkel kapcsolatos társadalmi ismeretek bővítése - az intézkedések kutatásokon, felméréseken, adatgyűjtéseken alapulása.

4. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia családon belüli erőszakra vonatkozó intézkedései

A Stratégia bűnmegelőzés alapelvei között az *általános* kriminálpolitikai *célok egyikeként mondja ki* a családok és egyének számára a megfelelő védelem biztosítását. Az intézkedések alapján lehetőség nyílik arra, hogy csökkenjen az áldozattá válás veszélye, emellett az áldozattá vált személyek segítése is megjelenik.¹⁴ E területen sem a szankcionálás az elsődleges cél, inkább a bűnmegelőzés a hasznosabb kriminálpolitikai *célkitűzés*. A *bűnelkövetés* valamennyi oldala érintett: az elkövető, az *áldozat*, a bűncselekményi szituáció.¹⁵ A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia tekintettel van a szakpolitikákra, amelyekkel a bűnmegelőzésnek közös kapcsolódási pontjai vannak, így a gyermekvédelemre vagy családon belüli erőszak elleni fellépésre is.¹⁶

14 1744/2013. (X.17.) Korm. határozat 2.1. pontja

15 1744/2013. (X.17.) Korm. határozat 2.2. pontja

16 1744/2013. (X.17.) Korm. határozat 2.3. pontja

5. Zaklatás

2008. január elsejétől alkalmazható a zaklatás törvényi tényállása a magyar büntetőjogban. E különös részi törvényi tényállás a magánélet háborítatlanságát védelmezi büntetőjogi eszközökkel. A jogalkotó a súlyosabb jogsértéseket, a rendszeres vagy tartós háborgatást rendeli büntetni. Általános tapasztalat ugyanis, hogy a zaklató magatartása az idő múlásával általában egyre fenyegetőbb, durvább lesz, ami súlyos pszichés zavarokat okozhat, de adott esetben akár tulajdon vagy személy elleni erőszakos bűncselekmények elkövetéséhez is vezethet.

Abban az esetben rendeli büntetni a törvény, ha az elkövető abból a célból háborgatja, zaklatja az áldozatát, hogy őt megfélemlítse vagy a mindennapjaiba beavatkozzon. A családon belüli erőszak témájából a minősített esetben meghatározott személyek relevánsak számunkra: házastárs, volt házastárs, élettárs, volt élettárs, illetve az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy.

A törvény indokolásából kitűnik, hogy immár ismert tény az előterjesztő és a törvényalkotó számára is a zaklatás folyamat jellege, illetve az, hogy a lelki terror után következik a tárgyak, háziállatok, majd a személyek elleni erőszak. A családon belüli erőszak esetében tipikus folyamatról van szó, amikor is a lelki abúzus megelőzi a későbbi fizikai, gazdasági, szexuális bántalmazást.

6. Kapcsolati erőszak – a családon belüli erőszak esetére konstruált tényállás

A Büntető Törvénykönyv új tényállásként vezette be a kapcsolati erőszakot, melynek célja a családon belüli erőszak elleni hatékonyabb fellépés biztosítása. A törvény az együttélők egyenlőségét és a mindenki számára biztosított emberi méltóságot védi ezzel a tényállással. Passzív alany a hozzátartozó, a volt házastárs, a volt élettárs, a gondnok, a gondnokolt, a gyám és a gyámolt személy is. Sajnálatos módon az együttélést, vagy korábbi együttélést is megkívánja a törvényhozó, ami számos valódi – ám együtt nem élő – *áldozatot von ki az áldozati körből, esetükben más bűncselekmény miatt lesz felelősségre vonható az elkövető.*

A törvényszöveg a rendszerességet kívánja meg az elkövetési magatartás megvalósításakor. Az elkövetési magatartás az emberi méltóságot súlyosan sértő, megalázó és erőszakos magatartás tanúsítása lehet. Elkövetési magatartás továbbá a közös gazdálkodás körébe vagy közös vagyonba tartozó anyagi javak *elvonása és ezzel a sértett súlyos nélkülözésnek kitétele. Szubszidiárius bűncselekmény, akkor állapítható meg, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg. Az első bekezdés magánindítványra büntethető, a többi fordulat hivatalból üldözendő.*

A második bekezdésben a meghatározott sértetti kör sérelmére elkövetett testi sértést [164. § (2) (3) és (4) bek. szerint] vagy a becsületsértést [227. § (2) bekezdése szerint], a személyi szabadság megsértését [194. § (1) bekezdése szerint] vagy kényszerítést rendeli büntetni a törvény.

Kapcsolati erőszak elkövetőjével szemben kitiltásnak is helye van.

Garai Renáta szerint „különösen azért kényesek az ilyen jellegű cselekmények, mivel a terhelt és a sértett, illetve a közvetlen hozzátartozók – akik egyben a közvetlen tanúk – között érzelmi kapcsolat áll fenn, amely befolyásolja a bizonyítást és az eljárás egészét, ezért a családon, kapcsolaton belüli erőszakkal összefüggő ügyek speciális bizonyítást igényelnek. Jelentős probléma továbbá, hogy ezeknek a közvetlen tanúknak az eljárás során vallomás-megtagadási joguk van; a cselekmény elkövetését követően, általában az átélték hatása alatt, az első indulatból vallomást tesznek, amit gyakran folytatólagos kihallgatásuk, vagy a tárgyalás során megtagadnak, nehezítve ezzel az ügyész munkáját.”¹⁷

7. Távoltartás Magyarországon

7.1. Ideiglenes megelőző távoltartás

A rendőrség az ideiglenes megelőző távoltartást akkor rendeli el, ha az eset összes körülményéből, így különösen a bántalmazó és a bántalmazott által előadott tényekből, a hozzátartozók közötti erőszak helyszínéből, a hozzátartozók közötti erőszakra utaló jelekből, a bántalmazó és a bántalmazott magatartásából és egymáshoz való viszonyából a hozzátartozók közötti erőszak elkövetésére megalapozottan lehet következtetni. A rendőrség 72 órára rendeli el. A rendőrség a bántalmazott kérelmére védelmi tanúsítványt állít ki.¹⁸

7.2. Megelőző távoltartás

A megelőző távoltartás elrendeléséről a bíróság polgári nemperes eljárásban dönt. A megelőző távoltartás elrendelésére irányuló bírósági nemperes eljárást a rendőrség hivatalból kezdeményezi, ha ideiglenes megelőző távoltartást rendelt el. Megelőző távoltartás elrendelésére irányuló bírósági nemperes eljárás megindítását a bántalmazott, illetve a bántalmazottnak a Ptk.-ban meghatározott közeli hozzátartozója és hozzátartozója, valamint bejegyzett élettársa is kérelmezheti.

7.3. Távoltartás a büntető eljárásban

A távoltartás a terhelt szabad kapcsolattartását, és ennek érdekében a terhelt szabad mozgáshoz és a lakóhely, illetve a tartózkodási hely szabad megválasztásához való jogát korlátozza. Távoltartás elrendelése esetén a bíróság magatartási szabályként előírja, hogy a terhelt meghatározott személlyel – *közvetlenül vagy közvetve* – ne lépjen kapcsot

17 Garai Renáta (Komárom-Esztergom megyei főügyészségi ügyészségi megbízott): *Láthatatlan tényállás? A kapcsolati erőszak anyagi-és eljárásjogi dilemmái*. A 2016. évi Kozma Sándor Tudományos Pályázaton III. díjat elnyert pályamű

18 606/2013/EU rendelet 5. cikke szerinti tanúsítvány

latba, illetve ettől a személytől tartsa távol magát. A bíróság magatartási szabályként előírhatja, hogy a terhelt meghatározott lakást hagyjon el és onnan maradjon távol, illetve a távortartással érintett személy tényleges tartózkodási helyétől, munkahelyétől, az e személy által rendszeresen látogatott intézményektől vagy egyéb helytől, különösen nevelési, nevelési-oktatási- vagy gyógykezelés céljából látogatott egészségügyi intézménytől, vallásgyakorlása során látogatott épülettől tartsa távol magát.

8. A feltételes szabadságra bocsátás és a pártfogó felügyelet új szabályai

A 2020. évi CVIII. törvény módosította a Büntető Törvénykönyvet és eszerint nem bocsátható feltételes szabadságra, akit a hozzátartozója sérelmére elkövetett, nyolcévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre. Ez esetben hozzátartozó alatt az elkövető gyermekének szülőjét, volt házastársát, volt élettársát, gondnokát, gondokoltját, gyámját vagy gyámoltját is érteni kell. A Törvényjavaslat módosításának irányai a következő pilléreken alapulnak:

- a legsúlyosabb bűncselekmények miatt kiszabott határozott tartamú szabadságvesztésből a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárása,
- az előző pont szerint kizárt eseteket meghaladó, szélesebb bűncselekményi körben – beleértve a hozzátartozók sérelmére elkövetett súlyos személy elleni erőszakos bűncselekményeket is – a törvényi kizáró szabály mellett, csak kivételesen legyen biztosítható, hogy a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kellően alapos vizsgálat mellett, egyedi mérlegelés alapján engedélyezhesse,
- a súlyos személy elleni erőszakos bűncselekmények esetén, ha a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéről rendelkezett, ahhoz kötelezően kapcsolódna a pártfogó felügyelet elrendelése, valamint – technikai eszközzel történő ellenőrzés mellett – kötelező az áldozatok védelmét szolgáló magatartási szabály (távortartás) megállapítása is,
- a hozzátartozók sérelmére elkövetett kevésbé súlyos, de személy elleni erőszakos bűncselekmények esetén, ha a szabadságvesztés végrehajtását a bíróság felfüggesztette, ugyancsak kapcsolódna a pártfogó felügyelet kötelező elrendelése, valamint az áldozatok védelmét szolgáló magatartási szabály megállapítása, amely csak indokolt esetben mellőzhető,
- a feltételes szabadságra bocsátás engedélyezése körében a veszélyeztető helyzetek, a társadalomra fokozott veszélyt jelentő személyek kiszűréséhez, valamint az említett intézkedések alkalmazhatóságához szükséges döntés-támogatási eszközök bevezetése,
- az egészségügyről szóló törvényben meghatározott kötelező pszichiátriai gyógykezelés kezdeményezésének a korábbinál szélesebb körben történő előírása.¹⁹

¹⁹ Törvényjavaslat a hozzátartozók sérelmére elkövetett súlyos személy elleni erőszakos bűn-

A hozzátartozók sérelmére elkövetett súlyos, személy elleni erőszakos bűncselekmények kivételesen feltételes szabadságra bocsátható elkövetői esetében kötelező a párfogó felügyeletet és bekerül a törvénybe a távoltartási célú külön magatartási szabály.

A Btk. 71. § (2) bekezdés *b*) pontja immár részletesen határozza meg, hogy a személy elleni erőszakos bűncselekmény sértettje, illetve a további érintett személyi kör miként védelmezhető meg az elkövetőtől: „az érintett személy lakásától vagy életvitelszerű tartózkodására szolgáló más ingatlantól – ideértve a gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményeket is –, munkahelyétől, az érintett személy által rendszeresen látogatott intézményektől vagy egyéb helytől, különösen nevelési, nevelési-oktatási vagy gyógykezelés céljából látogatott egészségügyi intézménytől, vallásgyakorlása során látogatott épülettől tartsa távol magát”. Megtörténik a sértetti kör kiterjesztése is, a sértett, az ő hozzátartozója, vagy más személy is (pl. gyermeke vagy gondozója) is jogosult a védelemre oly módon, hogy az elkövetőt távoltartásra kötelezhetik.

Az Indokolás rámutat arra, hogy a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 200. § (3) bekezdésének tág fogalomrendszeréhez igazodik, hogy egyértelműen megjelenítse, a büntetőeljárás során kényszerintézkedésként elrendelt távoltartás és a Btk. alapján meghatározható magatartási szabály eszközzrendszer között nem tehető különbség.²⁰

Újabb területen veszi igénybe a törvényalkotó napjaink technikai fejlődését és lehetőség van arra, hogy az elkövetőt technikai eszközzel lássák el annak ellenőrzésére, hogy betartja-e a külön magatartási szabályt.

9. Nemzetközi lépések a pandémia idején a családon belüli erőszak áldozatai védelmében

A WHO igen gyorsan reagált a COVID-19 okozta erőszakos jelenségekre, globális stratégiát dolgozott ki a nők és gyermekek elleni erőszak megelőzésére. A kijárási korlátozás és karantén ideje alatt megnőtt a jelentősége az online segítségadásnak. Norvégiában a tanárok, illetve gyermekjóléti szolgálatok online kapcsolatban vannak az általuk ismert veszélyeztetett gyermekekkel. Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Norvégiában és Spanyolországban létezik egy kód, a „maszk 19”, amelynek kimondásával azt jelzi az áldozat a gyógyszertárakban és a boltban, hogy otthonában bántalmazták és így kér védelmet.

Hans Henri P. Kluge, a WHO európai regionális igazgatója három üzenetet osztott meg. A kormányok számára azt üzenté, hogy folyamatos megfigyelés és segítségadás

cselekmények áldozatainak fokozottabb védelme érdekében egyes törvények módosításáról Iromány száma: T/10953.<https://www.parlament.hu/irom41/10953/10953.pdf>

20 Végső előterjesztői indokolás a hozzátartozók sérelmére elkövetett súlyos személy elleni erőszakos bűncselekmények áldozatainak fokozottabb védelme érdekében egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi CVIII. törvényhez

szükséges az egészségügyi és szociális szolgáltatások terén. Valamennyi állampolgárt felszólított arra, hogy figyeljenek oda a szomszédjukban, közelükben élőkre, hogy ne lehessenek erőszak áldozatai. Magukat az áldozatokat pedig megerősítette abban, hogy ők sohasem hibásak azért, mert erőszakot alkalmaznak velük szemben, illetve felhívta őket, hogy keressék azok társaságát, akik segítséget adhatnak nekik.²¹

Az ENSZ főtitkára felhívta arra a figyelmet, hogy a családon belüli erőszak áldozatainál különösen nagy a COVID-19 miatt elszigetelődés veszélye. A családon belüli erőszak elkövetőire általában jellemző az áldozatok családtól, barátoktól és támogató hálózatoktól való elszigetelése. A partnerbántalmazók a kijárási korlátozást kihasználják arra, hogy még szorosabb ellenőrzés alá vegyék áldozataikat. Nem a stressz okozza a családon belüli erőszakot, a bezártság súlyosbíthatja azonban a helyzetet. Az áldozatok számára az otthon maradás sokszor veszélyesebb lehet, mint maga a koronavírus.²²

Az Európai Parlament Nőjogi és Esélyegyenlőségi Bizottsága is foglalkozott Jelentéstervezetében (2020/XXXX(INI) a COVID-19 alatt megnövekedett családon belüli erőszak kérdésével. A Jelentéstervezet sürgeti a tagállamokat, hogy e témát speciálisan közelítsék meg, amikor a COVID-19 ellen lépnek fel. Fordítsanak különös figyelmet a kijárási korlátozás alóli kivételekre, a menedékhelyekhez vagy a megfelelő kapacitással rendelkező alternatív szálláshelyekhez való biztonságos hozzáférésre. Támogassa a vészhelyzetben a nem kormányzati szervezeteket és a civil társadalmi szervezeteket. Egyúttal felhívja a Bizottságot, hogy mozdítsa elő a kapcsolati és a nemi alapú erőszakkal kapcsolatos figyelemfelhívó, tájékoztató és érdekvédelemkampányokat. Legyen lehetőség az új megelőző intézkedések és a rugalmas vészhelyzeti riasztási rendszerek megismerésére. Felhívja a tagállamokat, hogy biztosítsanak hatékony, megfizethető és minőségi orvosi és pszichológiai támogatást a nemi alapú erőszak áldozatai számára, különösen válság idején, amikor az ilyen jellegű támogatás elengedhetetlen.²³

A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development: OECD) is különböző javaslatokat dolgozott ki a családon belüli erőszak áldozatainak COVID-19 alatti támogatására.²⁴ Fontos a csa-

21 „The rise and rise of interpersonal violence – an unintended impact of the COVID-19 response on families.” <https://www.euro.who.int/en/health-topics/Life-stages/pages/news/news/2020/6/the-rise-and-rise-of-interpersonal-violence-an-unintended-impact-of-the-covid-19-response-on-families> (letöltve: 2020. augusztus 10.)

22 „Domestic abuse.” <https://www.un.org/en/coronavirus/domestic-abuse> (letöltve: 2020. augusztus 11.)

23 DRAFT REPORT on the gender perspective in the COVID-19 crisis and post-crisis period Ld. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/FEMM/PR/2020/06-25/1206934EN.pdf (letöltve: 2020. augusztus 13.)

24 „Women at the core of the fight against COVID-19 crisis.” <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/women-at-the-core-of-the-fight-against-covid-19-crisis-553a8269> (letöltve: 2020. augusztus 10.)

ládön belüli erőszakra vonatkozó adatok gyűjtése, pontos rögzítése, illetve az is, hogy az OECD tagállamok megosszák egymással információikat. A tagállamok kormányai vállalják fel a családon belüli erőszakkal szembeni állami fellépést, dolgozzanak ki nemzeti stratégiákat, biztosítanak hozzá anyagi forrásokat, osszák ki a feladatokat és állami szinten a végrehajtásért felelősöket. Tegyék lehetővé, hogy az áldozatok akadály nélkül hozzájuthassanak az igazságszolgáltatási szervekhez. A tagállamok tegyenek meg mindent a partnerbántalmazás és családon belüli erőszak társadalmi elfogadottságának visszaszorítására. Ezen javaslatok szellemében Olaszország például állami erőforrásokat biztosított a COVID-19 alatti partnerbántalmazás áldozatainak megsegítésére, kampányt indított az áldozatok elérése érdekében. New York City-ben és Spanyolországban a nők számára fenntartott menhelyeket létfontosságú szolgáltatásoknak ismerték el. Kanadában a családsegítő szolgálatok és segítő központok forródróton való elérését és az online kommunikáció kibővítését rendelték el.

10. Barnahus Magyarországon

A 2020. évi XLIII. törvény módosította a büntető eljárási törvényt és a bíróság, az ügyészség valamint a nyomozó hatóság a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy részvételét igénylő eljárási cselekmény esetén elrendelheti, hogy az eljárási cselekményen igazságügyi pszichológus szakértő is jelen legyen. Továbbá az eljárási cselekményt igazságügyi pszichológus szakértő vagy a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 61. § (2) bekezdésében meghatározott szolgáltatást végző szaktanácsadó közreműködésével hajtja végre, illetve a büntetőeljárással összefüggésben biztosítja az Alaptörvényben, az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett gyermek jogairól szóló egyezményben, a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvényben és más törvényekben megfogalmazott, gyermeket megillető jogok hatékony érvényesülését.²⁵

A 2020. évi XLIII. törvény indoklásában az izlandi gyermekházat, a Barnahust ismerteti, ahol az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem folyamatosan együttműködik, tevékenységük szorosan összekapcsolódik. A Barnahus módszerrel a szexuális abúzus áldozatává vált gyermek törvényszéki meghallgatása történik. Központi célkitűzése, hogy gyermeknek csak egy alkalommal kelljen a traumáról beszélnie és a meghallgatás során szerzett vallomás/információ elegendő bizonyítékkal szolgáljon a vádemeléshez, ítélethozatalhoz. A meghallgatáskor kép- és hangrögzítés történik, mely azért is rendkívül fontos, mivel a gyermek sok esetben nem szavakkal, hanem nonverbális kommunikációval „jelzi” a vele történeteket. A monitoring szobában az igazságszolgáltatás és gyermekvédelem szakemberei monitoron keresztül követhetik végig a beszélgetést és lehetőségük van a kérdéseiket feltenni a gyermekhez, melyeket

25 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról 87. § (1) b) pont

a meghallgatást lefolytató szakember tolmácsol. A Barnahusban a gyermek egyszeri meghallgatása mellett orvosi vizsgálatot is végeznek – melynek eredménye az eljárás során tárgyi bizonyítékként szolgál – és sor kerül továbbá a gyermek traumájának pszichológus által végzett terápiájára is.²⁶

Nem előzmény nélküli Magyarországon e rendszer bevezetése, hiszen 2016-ban Szombathelyen jött létre az első hazai Barnahus, amely a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatok keretében működik.²⁷

11. Összegzés

Egy humánus társadalomban oda kell fordulnunk a kiszolgáltatottakhoz és segítenünk kell őket. Válságok idején még nagyobb támogatást igényelnek e rétegek, így a családon belüli erőszak áldozatai is. Míg az igen megnyugtató, hogy államok, nemzetközi szervezetek, egyházak, civil szervezetek felismerték e helyzetet és láthatón igyekeztek külföldön és Magyarországon is a többlet intézkedéseket esetükben megtenni, addig a tény az, hogy az áldozatok valódi kiszolgáltatottsága jelentős mértékben nem csökkent. A COVID-19 alatt ismét nyilvánvalóvá vált, hogy nem aktuális szituációkban alkalmazott elsősegély-szerű megoldások kellene, hanem rendszerszintű változások. Nem szabad, hogy felkészületlenül érje egy-egy katasztrófhelyzet az illetékeseket. Immár kellő adattal, információval rendelkeznek a törvényhozások világszinten a családon belüli erőszak jelenségéről, nagyszámú kutatás született évtizedek óta a témában, most már a következetes törvényi válaszok, egységesen kiépített társadalmi szervezetrendszerek és legfőképpen a megbecsült és megfizetett szakmabeliek munkája kell, hogy következzen és adjon valódi segítséget bántalmazott embertársainknak. Akiknek testi, lelki fájdalmai nagyobbak az általában erőszakot megtapasztaló áldozatokénál, hiszen azoktól kénytelenek elszenvedni, akiknek óvni, szeretni, támogatni kellene őket.

26 Végső előterjesztői indoklás a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvényhez

27 Részletesen lásd az ún. Barnahus-módszer jellemzőit az alábbi iránymutatásban: A Barnahus Minőségi Előírások Iránymutatások multidiszciplináris és intézmények közötti megoldásokról az erőszak kiskorú áldozatai és tanúi számára Összefoglalás https://www.barnahus.eu/en/wp-content/uploads/2020/02/HU_StandardsSummary_FINAL.pdf (letöltve 2021. február 3.)

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér, tanszékvezető-helyettes egyetemi docens, dékánhelyettes

JOGI ÉS ETIKAI SZABÁLYOK AZ EGÉSZSÉGÜGYBEN

Prof. Dr. Szabó Imrét 2000 óta ismerem. Még egyetemi hallgatóként találkoztam vele az előadásokon, amelyeken mindig élvezetes stílusban adta elő a számunkra fontos polgári perrendtartási szabályok rejtelmeit, majd a Pp. vizsgákon alapos, de következetes módszerrel kérte rajtunk számon mindazt, amit egy felkészült jogásznak tudnia kell. Később már, mint egyetemi oktató kollégák kerültünk kapcsolatba, és Imre ekkor már sokkal közvetlenebb módon, mindig a legjobb szándékkal osztotta meg velem oktatói, valamint 2010 óta - amikor dékánhelyettes lettem - vezetői tapasztalatait is. Mindig őszintén elmondta a véleményét, amikor egy-egy nehezebb kérdésben – a Kari Tanács tagjaként – döntést kellett hoznunk. Ezzel a mostani tanulmányommal szeretnék mindezért köszönetet mondani, és bemutatni azt, hogy a jogi és az etikai szabályok milyen fontos szerepet töltenek be az egészségügyben.

1. Az egészségügyben a legátfogóbb módon az egészségügyi jogi szabályozást az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) tartalmazza. Az Eütv. széles körben fogja át azokat a kérdéseket, amelyek meghatározzák az egészségügy működésének kereteit. Az Eütv Preambuluma nagyon jól összefoglalja mindazt, ami a téma feldolgozása szempontjából meghatározó. A Preambulumban rögzítésre kerül, hogy nem csak a jogi, hanem az etikai szempontokra is figyelemmel kell lenni, amikor az egészségügyi szabályozás kialakításra kerül. Kimondásra kerül, hogy az állam felelős a lakosság egészségügyi állapotáért illetőleg, hogy az egyén egészséghez fűződő érdeke és jólléte elsőbbséget kell, hogy élvezzen, továbbá, hogy az orvostudomány fejlődésének eredményeit a jelen és a jövő nemzedékek javára kell felhasználni. Külön kiemelésre kerül, hogy azért is került megalkotásra az Eütv., mert az államnak figyelemmel kell lennie a bekövetkezett tudományos, technikai, etikai és társadalmi, valamint a jogrendszert érintő változásokra, továbbá nemzetközi kötelezettségeinkre.¹

Az Eütv. széles körben rendelkezik azokról a főbb kérdésekről, amelyek esetében a jogi szabályozásra szükség van az egészségügyben. Az Eütv. tartalmaz jogi, etikai, és szabványokra vonatkozó szabályozást is. Az Eütv-en kívül azonban számos más jogszabály van, amelyek lényeges témaköröket felölelve kifejezetten az egészségügyi rendszerre vonatkozó jogi szabályozást tartalmaznak. Az is megállapítható, hogy a törvényi szabályozáson túl kormányrendeletek és miniszteri rendeletek is tartalmaz-

1 az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) Preambuluma

nak kötelező érvényű előírásokat. Ennek megfelelően törvény rendelkezik többek között az egészségügyi dolgozók jogviszonyának kérdésével, így figyelembe kell venni az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C. törvényt, továbbá az egészségügyi tevékenység végzésének egyes kérdéseiről szóló 2003. évi LXXXIV. törvényt. Az egészségügyi adatok kezelése vonatkozásában az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény rendelkezései az irányadóak. Az egészségügyi alapellátásról a 2015. évi CXXIII. törvény szól. Az önálló orvosi tevékenységről a 2000. évi II. törvény rendelkezik. Meg kell említenünk a kötelező egészségbiztosítási ellátásokról szóló 1997. évi LXXXIII. törvényt is, amely az egészségügyi szolgáltatások igénybevételének kereteit határozza meg. Az egyértelműen látható, hogy a jogi szabályozás kereteit mindig törvények tartalmazzák, és a részletkérdések szabályozása történik meg alacsonyabb szintű jogszabályokban, amelyek azonban soha nem lehetnek ellentétesek a törvényekben foglaltakkal. Az egészségügyi rendszer és ellátórendszer szabályozása tekintetében rögzíthető, hogy a jogszabályi előírások meghatározóak.

2. Az egészségügyben fontos szerepe van az etikai szabályoknak is. Ezek közül kiemelendő a hivatásetikai elvek jelentősége. A hivatásetikai kódexek létjogosultsága az, hogy a különböző hivatásrendek (pl.: orvosok, ügyvédek, közjegyzők, bírák, ügyészek, kormánytisztviselők, munkavállalók) sajátosságaihoz igazodva az etikai elveket, előírásokat, valamint szabályokat összegyűjtsék. A jogszabályokon túlmutató etikai követelmények fontos elemét képezik az integritásnak (lefejtetett elveknek, értékeknek való megfelelés), továbbá a kódexek egy része csak elveket rögzít (etikai kódex, Code of Ethics), míg más része magatartási szabályokat, eljárást is (magatartási kódex, Code of Conduct). Az orvosi hivatás esetében az erkölcsi alapokat sokáig a hippokratészi eskü jelentette. Ez továbbra is meghatározó, ugyanakkor a jelenkori követendő elvárásokat a Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe [a továbbiakban: MOK Etikai Kódex] tartalmazza, amelyet 2011. szeptember 24-én fogadott el a Magyar Orvosi Kamara Közgyűlése, és amely 2012. január 1-jétől hatályos. A MOK Etikai Kódexe kimondja, hogy az Orvosetikai Kódex az orvosetika írott szabályait rögzíti. A Magyar Orvosi Kamara őrködik az orvosi hivatás tisztasága felett, védelmezi a hivatásuknak megfelelő magatartást tanúsító orvosokat, elmarasztalja azokat az orvosokat, akik a szakma erkölcsi szabályait, és/vagy orvosi esküjüket megszegik. Látható, hogy az írott belső szabályok az orvosi hivatás tekintetében irányadó erkölcsi szabályokat foglalja össze, amelyek megtartása valamennyi orvostól elvárás. A MOK Etikai Kódexe kimondja, hogy amit az egészségügyről szóló törvény² (a továbbiakban: Eütv.) és más egészségügyi jogszabályok tiltanak, azt az Orvosetikai Kódex sem engedheti meg, amit kötelező érvénnyel elő írnak, az alól az Orvosetikai Kódex sem adhat felmentést. Ha

2 az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.)

a jog és az etika nincs összhangban, az orvos feladata a jogszabályok megtartása. Itt ki kell emelni az Eütv-nek a VI. Fejezetét, amely az egészségügyi dolgozók jogairól és kötelezettségeiről rendelkezik. Az Eütv. lehetővé teszi, hogy az orvos a beteg ellátását megtagadja, ha az adott ellátás erkölcsi felfogásával, lelkiismeretei, vagy vallási meggyőződésével ellenkezik,³ ugyanakkor viszont csak akkor tagadhatja meg ilyen esetben, ha ez a beteg egészségi állapotát károsan nem befolyásolja, és a beteget más orvoshoz irányítja, vagy javasolja, hogy saját érdekében forduljon más orvoshoz.⁴ Látható, hogy a beteg ellátása adott esetben előrébb való a jogszabályi rendelkezés alapján, mint az orvos erkölcsi felfogása. Az orvosnak azonban lehetősége van arra, hogy különböző fórumokat felhasználjon abban az esetben, ha úgy érzi a kifogásolt jogszabályt az orvosi etikának megfelelően meg kellene változtatni. Az Orvosetikai Kódex az orvos magatartására vonatkozó normákat foglalja össze, de egyben utal annak íratlan szabályaira is.

3. A MOK Etikai Kódex célja meghatározni az orvosi, fogorvosi (a továbbiakban együtt: orvosi) szakma hivatásrendi szabályait, rögzíteni a hivatás gyakorlásának erkölcsi normáit, örködni az orvosi hivatás tisztasága felett, növelni erkölcsi színvonalát, védelmezni a hivatásuknak megfelelő magatartást tanúsító orvosokat és elmarasztalni azokat, akik a szakmai és/vagy etikai szabályokat megszegik, valamint rögzíteni a gyógyító-megelőző tevékenység során a betegekkel és a munkatársakkal való kapcsolat és együttműködés etikai szabályait.⁵ Az orvosi etika alapelvei az élet és az emberi méltóság tisztelete, mindig jót tenni a betegeknek és nem ártani, az egyenjogúság és kölcsönös bizalom az orvos-beteg és az orvos-orvos kapcsolatban, a beteg autonómiájának (önrendelkezésének) tisztelete, az igazságosság, valamint a betegek fokozott védelme.⁶ Az etikai alapelveknél látható, hogy a betegellátás során az orvos részéről elvárt magatartások fogalmazódnak meg. Nagyon fontos, hogy kimondásra kerül az etikai alapelvek körében, hogy az orvosi hivatás alapvető törvénye az emberi élet tisztelete és védelme.⁷ Az emberi élet alapvetően a legnagyobb érték, amitől a többi érték függ. Az orvosi hivatás célja az emberi élet védelme, annak fogantatásától haláláig.⁸ Az orvosi hivatás általános etikai követelményei között kerül megfogalmazásra, hogy az alapvető etikai normák maradandó, általános emberi, erkölcsi értékeken, évezredes hagyományokon alapulnak, nem függhetnek aktuális politikai gazdasági irányzatoktól, az egyén pillanatnyi érdekeitől. Kívánatos, hogy az orvos megfeleljen az általános etikai normáknak, és ezt képes legyen egész éle-

3 Eütv. 131. § (5) bekezdés a) pont

4 Eütv. 131. § (6) bekezdés a) -b) pont

5 A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe (a továbbiakban: MOK Etikai Kódex) I.1.1. pontja

6 MOK Etikai Kódex I. 1.2. pontja

7 MOK Etikai Kódex I.1.3. pont

8 MOK Etikai Kódex I.1.3. pont (2) – (3) bekezdés

tében gyakorolni.⁹ Ez az etikai alapelv nem teszi elfogadhatóvá azt a napjainkban egyre inkább hangoztatott felfogást, amely szerint az egyénnek joga van döntenie az életéről és arról, ha meg akar halni, és ezt a döntését az orvosnak tiszteletben kellene tartania. Az orvos oldaláról az emberi élet tisztelete és védelme elvárásként fogalmazódik meg, amelyhez minden esetben tartania kell magát, így álláspontom szerint az eutanázia betegjogi megközelítése során tekintettel kell lenni az orvosi hivatás alapvető követelményeire is, így nem lehet elegendő egyedül a beteg oldaláról vizsgálni a kérdést, úgy hogy kirekesztjük az egészségügyi ellátást végző orvost a vizsgáladásból.

A beteg jogainak minden esetben összhangban kell lenniük az orvos részére előírt kötelezettségekkel, de az álláspontom szerint soha nem írható elő elvárásként az orvosok részére, ami ellenkezik a gyógyítás legalapvetőbb erkölcsi törvényével. Kiemelendő, hogy az életének végstádiumában lévő betegnek, aki adott esetben súlyos, gyógyíthatatlan betegségben szenved is joga van fájdalomának csillapításához és szenvedéseinek csökkentéséhez,¹⁰ továbbá a hospice ellátásra. A haldokló beteg gondozásának (a továbbiakban: hospice ellátás) célja a hosszú lefolyású, halálhoz vezető betegségben szenvedő személy testi, lelki ápolása, gondozása, életminőségének javítása, szenvedéseinek enyhítése és emberi méltóságának haláláig való megőrzése. Ezen cél érdekében a beteg jogosult fájdalomának csillapítására, testi tüneteinek és lelki szenvedéseinek enyhítésére, valamint arra, hogy hozzátartozói és a vele szoros érzelmi kapcsolatban álló más személyek mellette tartózkodjanak. A hospice ellátást lehetőség szerint a beteg otthonában, családjá körében kell nyújtani. A hospice ellátás magában foglalja a haldokló beteg hozzátartozóinak segítségét a beteg ápolásában, továbbá lelki gondozásukat a betegség fennállása alatt és a gyász időszakában.¹¹ Látható, hogy a magyar jogalkotó széles körben rendelkezik a haldokló beteg gondozásáról, az egyén méltóságát a középpontba helyezve, de az orvosi hivatás alapvető törvényét is figyelembe véve. Az orvos nem élhet vissza betege kiszolgáltatott helyzetével, nem sértheti emberi méltóságát, figyelembe kell vennie szemérem és szégyenérzetét. Még kilátástalannak tűnő esetben is vigaszt kell nyújtania, erőt adva betegének. Feltétlenül el kell kerülnie a beteg tárgyiasulását, amelynek következtében esetté, a kutatás tárgyává, vagy sorszámmá válhat.¹² Az orvos nem segédkezhet öngyilkosságban és nem segítheti betegét a halálba. Ennek megszegése kirívóan súlyos etikai vétség.¹³ Az orvos köteles a tőle elvárható módon betege fájdalomát, félelemérzését csökkenteni.¹⁴ A hivatásetikai alapelvek tehát az orvosi tevékenység gyakorlása tekintetében fontos és részletes előírásokat tartalmaznak olyan kérdésekben is, amelyeket az egészségügy

9 MOK Etikai Kódex II.1.3. pont (1) bekezdés

10 Eütv. 6. §

11 Eütv. 99. § (1) – (4) bekezdés

12 MOK Etikai Kódex II. 1.3. pont (4) bekezdés

13 MOK Etikai Kódex II. 1.3. pont (17) bekezdés

14 MOK Etikai Kódex II. 1.3. pont (18) bekezdés

területén irányadó jogszabályok is tartalmaznak általános jelleggel, de az Alaptörvényből is levezethetőek.

4. Az orvosi hivatásetikai alapelvek rögzítik az orvosokkal szembeni etikai követelményeket így többek között az etikai vétség fogalmi meghatározását. Eszerint etikai vétség az Etikai Kódexbe foglalt magatartási szabályok vétkes megszegése, továbbá az alapszabályban, illetőleg a Kamarai más belső szabályzatában foglalt vagy az Orvosi Kamarán belüli, választott tisztségből eredő kötelezettségnek a vétkes megszegése.¹⁵ Etikai vétség az orvosi foglalkozás jogszabályokban meghatározott általános szakmai magatartási szabályainak a vétkes megszegése is.¹⁶ A MOK Etikai kódexe foglalkozik az orvosi hivatás általános etikai követelményeivel, az orvos elsősegély-nyújtási kötelezettségével, a betegekkel való kapcsolattartással, az adatkezeléssel, titoktartással, egészségügyi dokumentáció kezelésével, az orvos betegségével, alkalmatlanságával a betegellátással összefüggésben, a betegek részére nyújtandó tájékoztatási kötelezettséggel, a tájékoztatáson alapuló beleegyezéssel. A MOK Etikai Kódexe foglalkozik továbbá a gyógyszer és gyógyászati segédeszköz rendeléssel és az orvoslátogatókkal való kapcsolattartással, a gyógyszerekről való tájékoztatással, a szervátültetésekkel, a fogamzásgátlás és az abortusz legfontosabb orvosetikai kérdéseivel, a prenatális diagnosztikával, a genetikai diagnosztikával, összejt és génterápiával, az asszisztált reprodukcióval, a szabadságukban korlátozott személyek orvosi ellátásának etikájával, a gazdasági intézkedések orvosetikai vonatkozásaival, az orvosi hálapénzzel és hálaszolgáltatással. A MOK Etikai Kódexe tartalmazza az orvosok egymás közötti kapcsolatával, a szakvizsgálatokkal és konzíliumokkal, a más orvos tevékenységéről történő véleménynyilvánítással, az orvos kapcsolatát más egészségügyi dolgozókkal, a progresszív betegellátást, az orvos és a gyógyszerész kapcsolatát, az orvos és a természetgyógyász kapcsolatát, a kutatás és az orvosi biológiai kísérletek etikai szabályait, a tudományos közlések etikai szabályait, az oktatást végző orvosokkal szembeni etikai elvárásokat, az orvos gazdasági jellegű tevékenységének etikai vonatkozásait, az orvos megjelenését a tömegtájékoztatásban, az orvosi hivatással össze nem férő tevékenységeket, az orvos kereskedelmi tevékenységét, az orvos kapcsolatát a gyógyszert, gyógyászati segédeszközt gyártó, vagy forgalmazó cégekkel, az orvosi sztrájkokkal, valamint a közéletben részt vevő orvossal szembeni etikai elvárásokat. A MOK Etikai Kódexe tartalmazza a Kamarai tanácskozások etikai követelményeit, a választott kamarai tisztségviselők, küldöttek, és testületi tagok felelősségét. A fentiek alapján látható, hogy a hivatásetikai szabályok az orvosok esetében részletesen meg vannak határozva és jól körülhatárolt iránymutatást adnak számukra hivatásuk megfelelő elvégzéséhez.

15 MOK Etikai Kódex II. 1.1. pont

16 MOK Etikai Kódex II. 1.1. pont

5. Vannak olyan rendelkezések is, amelyek bár jogi keretek között, de etikai szabályokat rögzítenek. Ebbe a körbe tartoznak a betegjogok, amelyek bár sok esetben etikai elvárásokat fogalmaznak meg, mégis a jogi szabályozás keretében kerülnek rögzítésre. A betegjogokról az Eütv. részletesen rendelkezik. A betegjogok célja, hogy az etikai elvárásoknak jogi tartalmat adjon. A betegjogok körében kerül szabályozásra az egészségügyi ellátáshoz való jog, az emberi méltósághoz való jog, a kapcsolattartás joga, a gyógyintézet elhagyásának joga, a tájékoztatáshoz való jog, az önrendelkezéshez való jog, az ellátás visszautasításának joga, az egészségügyi dokumentáció megismerésének joga, valamint az orvosi titoktartáshoz való jog. Az etikai elvárások tehát a jogi szabályozás révén kötelező, államilag is kikényszeríthető normává válnak. Szintén etikai tartalmat is hordoznak az egészségügyi dolgozók jogai és kötelezettségei. Ezek az egészségügyi dolgozók ellátási kötelezettsége, a vizsgálati és terápiás módszerek megválasztása, az ellátás megtagadásának joga, a tájékoztatási kötelezettség, a dokumentációs kötelezettség, a titoktartási kötelezettség, az egészségügyi dolgozók védelme, a szakmai fejlődéshez való jog és kötelezettség, valamint egyes egészségügyi dolgozók érdekvédelme. Amint látható ezek az orvosi hivatás és működéshez kapcsolódó elvárásokat rögzítenek. Ami a beteg részéről jogosultságként jelenik meg, az az orvos szempontjából kötelezettségként jelentkezik.

A haldokló beteg gondozása is etikai tartalommal bír, de jogi szabályozást nyert egészségügyi szolgáltatások igénybevételéhez kapcsolódik. A haldokló beteg gondozásának (a továbbiakban: hospice ellátás) célja a hosszú lefolyású, halálhoz vezető betegségben szenvedő személy testi, lelki ápolása, gondozása, életminőségének javítása, szenvedéseinek enyhítése és emberi méltóságának haláláig való megőrzése.¹⁷ Mindezen cél érdekében a beteg jogosult fájdalmának csillapítására, testi tüneteinek és lelki szenvedéseinek enyhítésére, valamint arra, hogy hozzátartozói és a vele szoros érzelmi kapcsolatban álló más személyek mellette tartózkodjanak.¹⁸ A hospice ellátást lehetőség szerint a beteg otthonában, családjá körében kell nyújtani.¹⁹ A hospice ellátás magában foglalja a haldokló beteg hozzátartozóinak segítségét a beteg ápolásában, továbbá lelki gondozásukat a betegség fennállása alatt és a gyász időszakában.²⁰ Látható, hogy a haldokló beteg esetében erkölcsi, etikai elvárások kerülnek megfogalmazásra, amelyeknek a célja, hogy beteg emberi méltósága még ebben a teljes kiszolgáltatottságban se csorbulhasson.

17 Eütv. 99. § (1) bekezdés

18 Eütv. 99. § (2) bekezdés

19 Eütv. 99. (3) bekezdés

20 Eütv. 99. (4) bekezdés

Dr. habil. Király Lilla, egyetemi docens

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ CSALÁDJOGI JOGVITÁK JOGALKALMAZÓI SZEMMEL

Szabó Imre Professor Urat 20 éve ismertem meg személyesen, attól kezdve kísérem fokozott figyelemmel szakmai munkásságát, különösen közös érdeklődési területünkre: a polgári eljárásjogra tekintettel. 2018. szeptemberétől pedig ugyanazon tanszéken dolgozunk az egyetemen. Professor Úr speciális kutatási területe a személyállapotot érintő perek, ezért esett a választásom erre a témára jelen tisztelegő tanulmány megírása kapcsán.

A sok közös konferencián eltöltött idő, a szakmai vitáink, a tanszéken kitűzött közös céljaink meggyőztek arról, hogy Imre mindenkivel megtalálja a közös hangot, az egyszerű és logikus kifejezőmódra törekszik és rendkívül pragmatikusan szemléli a körülöttünk lévő világot. Teljes mértékben egyetérték vele abban, hogy az elmélet igazsága vagy helyessége annak gyakorlati működőképességében és eredményességében nyilvánul meg.

Hosszan sorolhatnám könyveit, itthon és külföldön megjelent tanulmányait, jegyzeteit, konferencia előadásait: valamennyit körültekintő alaposág, az összefüggések feltárására is kiterjedő figyelem és a részletek gondos kidolgozása jellemzi. Ugyanezt a beállítottságot vélem felfedezni sokrétű szervező munkájában és ügyvédi tevékenységében is. E rendkívüli kitaratást igénylő sok évtizedes munka további folytatásához kívánok sok erőt és egészséget!

„Keress olyan mestert, akinek szelleme világos, tudása nagy és szíve jó!” (Al-Ghazali arab filozófus)

1. A jogforrási hierarchia alkalmazásának rendszere a határon átnyúló jogviták esetében

Egyre gyakoribbak azon házasságok, melyek nemzetközi elemet tartalmaznak akár úgy, hogy nem azonos állampolgárságú személyek kötnek házasságot, akár pedig úgy, hogy az azonos állampolgárságú házaspár egy másik – állampolgárságuktól különböző – országban élnek. A nemzetközi családok növekvő (jelenleg 16 millióra becsült) számával a határon átnyúló családjogi viták száma is nőtt. Az Európai Unióban évente körülbelül 140 ezer nemzetközi válásra kerül sor és 1800 esetben történik szülő általi jogellenes gyermekelvitel.¹ A külföldi elemet tartalmazó családi és párkapcsolati jogviszonyok esetén, mind az uniós jog, mind a nemzetközi egyezmények tartalmaz-

¹ Európai Bizottság: Tájékoztató, 2019. In https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/MEMO_19_3374 (2021. 05. 29.)

hatnak előírásokat, amelyeket a nemzeti - Magyarországon a magyar - jogforrásokat megelőzően figyelembe kell venni. E tanulmányban bemutatásra kerülnek azok a főbb jogforrások, amelyek nemzetközi családjogi tényállások esetén leggyakrabban alkalmazandók, valamint ezen jogforrások egymáshoz való viszonya is.

Az első jogforrás kategória, amelyet vizsgálunk szükséges az Európai Unió joga. Az Európai Unió, különösen az Amszterdami Szerződés² 1999. május 1. napján történt hatálybalépése óta komoly erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a személyek szabad mozgása alapján létrejövő – nemzetközi – házasság felbontásában érintettek helyzetét megkönnyítse azzal, hogy az uniós polgárok ilyen jellegű jogvitáiban kiszámítható, előre látható, az adott családi jogviszonnyal szoros kapcsolatban álló kapcsolódó elvek érvényesülését biztosítja, mind a joghatóság, mind az alkalmazandó jog terén.³ Az EU-n belül a legfontosabb uniós Magyarországon is alkalmazandó jogforrások a házasság felbontására, a különválásra, a házasság érvénytelenítésére, a szülői felelősség és a gyermektartás tárgykörében a Brüsszel IIa⁴, a Róma III⁵ és a Tartási rendelet.⁶

Amennyiben a jogkérdést az uniós jog nem rendezi, illetve olyan külföldi elem van a jogvitában, ami az Európai Uniót kívüli országot érint, akkor elsősorban a nemzetközi jog magánjogi szabályai lesznek alkalmazandók. Az uniós aktusok és nemzetközi szerződések egymáshoz való viszonyát az egyes uniós aktusok nemegyszer kifejezetten szabályozzák, jellemzően oly módon, hogy a tagállamok egymás közötti viszonylatában az uniós aktus az ugyanolyan tárgykört érintő nemzetközi szerződések helyébe lép.⁷

A nemzetközi szerződések közül – *lex specialis derogat legi generali* elvének megfelelően – rendszerint először a bilaterális (jogsegélyegyezmények), ennek hiányában a multilaterális egyezmények (pl. a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia által

2 Amszterdami Szerződés, Az Európai Unióról szóló szerződés, az Európai Közösségeket létrehozó szerződések és egyes kapcsolódó okmányok módosításáról (HL C 340., 1997.11.10., 1–144. o.)

3 Wopera Zsuzsa: Az európai uniós családjog érvényesülésének kritikus pontjai. In: Családi jog 11. évf. 3. sz. 2013 pp. 37-44. Letölthető: http://real.mtak.hu/40097/1/EUcsal%C3%A1d-jog_ktitikuspontok.pdf (2021. 05. 29.)

4 A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 338., 2003.12.23., 1-29. o.) (Brüsszel IIa rendelet)

5 A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (HL L 343., 2010.12.29., 10–16. o.) (Róma III rendelet)

6 A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről (HL L 7., 2009.1.10.) (Tartási rendelet)

7 Brüsszel IIa V. Fejezet

kidolgozott egyezmények) szabályait kell alkalmaznunk. Amennyiben a jogkérdést sem a kétoldalú, sem a többoldalú egyezmények nem rendezik, úgy azt kell megvizsgálni, hogy az adott tárgykörben áll-e fenn viszonzossági gyakorlat Magyarország és az érintett másik EU tagállam vagy harmadik ország között. A viszonzossági gyakorlat egy magatartás hasonló magatartással történő viszonzását jelenti. Polgári ügyekben a viszonzosság többek között pl. a külföldi ítéletek belföldi elismerése és végrehajtása⁸, a külföldi állam részére történő jogsegély-nyújtás, a költségmentes perlés külföldi fél részére történő engedélyezése, a külföldi fél perköltség-biztosíték letétele alóli mentesítése tekintetében vizsgálendő. A viszonzosság esetében az igazságügyért felelős miniszter ad tájékoztatást, ez kötelező a bíróságra vagy más hatóság eljárására nézve.

A nemzetközi magánjog és a nemzeti jog viszonya tekintetében a magyar jog egyes rendszert követ. Az Alaptörvényben foglaltak szerint Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan ismert szabályait, a nemzetközi jog más forrásai pedig a jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé. A magyar jogban tehát a nemzetközi *ius cogens* vonatkozásában monista megközelítés, míg a többi nemzetközi jogi norma – vagyis az egyezményes jog – tekintetében dualista rendszer érvényesül.⁹ Mindazonáltal az Nmjtvt.¹⁰ általános jelleggel mondja ki, hogy a törvény szabályait csak az olyan jogviszonyokra kell alkalmazni, amelyekre az Európai Unió általános hatályú, közvetlenül alkalmazandó jogi aktusa vagy nemzetközi megállapodás hatálya nem terjed ki.¹¹ Az Nmjtvt. szabályainak alkalmazására tehát akkor kerül sor, ha a külföldi elemet tartalmazó jogviszonyra sem uniós jogi előírások, sem nemzetközi szerződések szabályai nem vonatkoznak és viszonzosság sem áll fenn Magyarország és az érintett ország között.

2. Az Európai Unió jogforrásai

A családjogi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén az első uniós jogi eszköz a 2000-ben elfogott Brüsszel II rendelet¹² volt, amely a házasság felbontásával, a különválással és a házasság érvénytelenítésével, továbbá a házastársaknak a közös gyermekekkel kapcsolatos szülői felelősségére vonatkozó eljárásokban a joghatóságra, valamint

8 pl. nemzetközi szerződés hiányában külföldi bíróság vagyoni jogi ügyben hozott ítéletét viszonzosság fennállása esetén ismerjük el és hajtjuk végre belföldön.

9 Alaptörvény Q) cikk (3) bek.; 2005. évi L. törvény a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásokról

10 Nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (Nmjtvt)

11 Nmjtvt. 2. §

12 Tanács 2000. május 29-i 1347/2000/EK rendelete a házassági ügyekben és a házastársaknak a közös gyermekekkel kapcsolatos szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (HL L 160., 2000.6.30., 19–36. o.) (Brüsszel II rendelet)

a határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályokat határozta meg. E rendelet helyébe lépett a Brüsszel IIa rendelet, amely a házassági ügyekben és a szülői felelősséggel összefüggő ügyekben folytatott uniós igazságügyi együttműködés alapköve. Dánia kivételével 2005. március 1-je óta valamennyi tagállamban alkalmazandó.¹³ A rendelet meghatározza (i) a házassági ügyekre és a szülői felelősségre kiterjedő, több EU tagállamot érintő viták rendezésében joghatósággal rendelkező bíróság megállapítására vonatkozó szabályokat; (ii) a valamely uniós ország által kibocsátott határozatoknak más uniós országban történő elismerését és végrehajtását megkönnyítő szabályokat; (iii) a gyermekek egyik uniós országból egy másikba történő jogellenes elvitelére vonatkozó ügyek rendezésére szolgáló eljárást. A rendelet nem foglalkozik ugyanakkor a családjogi anyagi jogi szabályainak kérdéseivel, ezek az egyes uniós tagállamok hatáskörébe tartoznak. A legújabb jogforrás a 2019-ben elfogadott – átdolgozott – Brüsszel IIa rendelet,¹⁴ amelyet majd csak 2022. augusztus 1-jétől kell alkalmazni. Az EU tagállamok továbbra is maguk felelősek az anyagi jogi szabályok, például a kapcsolattartásra vonatkozó jog gyakorlására vagy a szülői felügyeleti jogra alkalmazandó kritériumok megállapításáért. A módosítások elsősorban a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben folyó, valamint a gyermek jogellenes külföldre vitelével kapcsolatos eljárásokat érintik. Például a gyermekek visszaviteli eljárásának különböző szakaszaira vonatkozó határidőket legfeljebb 6 hétre korlátozzák az elsőfokú bíróság és 6 hétre minden egyes fellebbviteli bíróság számára. A központi hatóságok is gyorsabban dolgozzák majd fel a visszavitel iránti kérelmeket. Az új szabályokkal valamennyi határozat esetében megszűnik a végrehajthatóvá nyilvánítási (*exequatur*) eljárás, ami jelenleg a határon átnyúló végrehajtáshoz szükséges közbenső eljárás. Az új szabályok értelmében minden tagállamban nagyjából ugyanazon feltételek mellett lehet elutasítani vagy felfüggeszteni a végrehajtást, ami a polgárok – legfőképpen az érintett gyermekek – számára növeli a jogbiztonságot. Az új szabályok jogi egyértelműséget biztosítanak, csökkentik az eljárással és a jogi segítségnyújtással kapcsolatos költségeket, és – ami a legfontosabb – rövidítik az eljárásokat annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb mértékben csökkentsék azok negatív hatását a gyermekekre nézve.¹⁵

A Róma III rendeletet a házasság felbontására és a különválásra kell alkalmazni olyan esetekben, amelyek több EU tagállam jogához kapcsolódnak, azaz amikor számos nemzeti jog (például a házastársak állampolgársága szerinti tagállam nemzeti joga vagy az állandó lakóhelyük szerinti tagállam nemzeti joga) alkalmazható

13 Az Európai Unióról szóló szerződéshez és az Európai Unió működéséről szóló szerződéshez csatolt, Dánia helyzetéről szóló jegyzőkönyv 1. és 2. cikkével összhangban Dánia nem részese a Brüsszel IIa rendeletnek, ezért az rá nézve nem kötelező, és nem alkalmazandó.

14 A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (átdolgozás) (HL L 178., 2019.7.2., 1—115. o.) (átdolgozott Brüsszel IIa)

15 Európai Bizottság: Tájékoztató (2019) i.m.

ugyanazon házaspár házasságának felbontására vagy különválására.¹⁶ A Róma III rendelet szervesen kiegészíti a Brüsszel IIa rendeletet. Utóbbi szabályozza házassági ügyekben a joghatóságot és a határozatok kölcsönös elismerését, a Róma III rendelet pedig egységes kollíziós jogi szabályokat teremt az alkalmazandó jog vonatkozásában. A Róma III rendelet tárgyi hatálya mindazonáltal szűkebb, mint a Brüsszel IIa rendeleté. A Róma III rendelet szabályai ugyanis csak a házassági felbontására és a különválásra alkalmazandó jogot határozzák meg, ám nem terjednek ki a házasság érvénytelenítésére irányadó jog meghatározására, valamint egyéb, a rendeletben felsorolt tárgyörökre sem.¹⁷ A Róma III rendelet sajátossága, hogy azt csak a tagállamok egy szűkebb csoportja alkotta meg, ún. megerősített együttműködés keretében, ezért a rendelet egységes kollíziós szabályai csak a tagállamok e körére („részt vevő tagállam”) terjednek ki: Belgium, Bulgária, Németország, Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Lettország, Luxemburg, Magyarország, Málta, Ausztria, Portugália, Románia és Szlovénia. Később csatlakozott: Litvánia, Görögország és Észtország. A „részt nem vevő tagállamok” továbbra is saját nemzetközi magánjogi kollíziós szabályaik alapján állapítják meg az alkalmazandó bontójogot.¹⁸

Az Európai Tanács 2016. júniusában fogadta el a nemzetközi párok vagyoni jogi rendszerei tekintetében irányadó joghatóság, alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása terén való megerősített együttműködés keretében született Házassági vagyoni jogi rendeletet¹⁹ és a Bejegyzett élettársi vagyoni jogi rendeletet.²⁰

A Tartási rendelet a házastársaknak és gyermekeiknek járó tartással kapcsolatos joghatósággal, alkalmazandó anyagi joggal, az e tárgykörben született határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott tagállami együttműködéssel foglalkozik. A Tartási rendelet a családi kapcsolatokból fakadó, határon átnyúló tartási kötelezettségekre irányuló keresetekre vonatkozik. A rendelet

16 Róma III rendelet 1. cikk

17 A Róma III rendelet hatálya nem terjed ki: (i) a házastársak cselekvőképességére, (ii) a tartási kötelezettségekre, (iii) a házastársak közötti ajándékozásra; (iv) a túlélő házastárs öröklési jogaira; (v) a házastársak között létrehozott társaságokra; (vi) valamely vagyontárgyra vonatkozó dologi jogok természetére, valamint e jogok nyilvánosságára; valamint (vii) az adó-, vám- és közigazgatási ügyekre.

18 forrás: https://e-justice.europa.eu/content_law_applicable_to_divorce_and_legal_separation-356-hu.do (2021. 05. 29.)

19 A Tanács 2016. június 24-i (EU) 2016/1103 rendelete a házassági vagyoni jogi rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról, HL L 183, 8.7.2016, p. 1–29. (Házassági vagyoni jogi rendelet)

20 A Tanács (EU) 2016/1104 rendelete (2016. június 24.) a bejegyzett élettársi kapcsolatok vagyoni jogi hatásaival kapcsolatos ügyekben a joghatóság, az alkalmazandó jog, valamint a határozatok elismerése és végrehajtása területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról, HL L 183, 8.7.2016, p. 30–56. (Bejegyzett élettársi vagyoni jogi rendelet)

az Európai Unió egészére vonatkozó közös szabályokat állapít meg, amelyek célja, hogy a tartási követelések behajtása akkor is biztosított legyen, ha a kötelezett vagy a jogosult valamely másik uniós tagállamban van.

Míg a Brüsszel IIa rendeletet, a Róma III rendeletet és a Tartási rendeletet Magyarországon is alkalmazni kell, addig a Házassági vagyoni jogi rendelethez és a Bejegyzett élettársi vagyoni jogi rendelethez hazánk nem csatlakozott.

3. Nemzetközi jogforrások

A kétoldalú nemzetközi egyezményeket főként az Európai Unión kívüli országok, illetve az igazságügyi együttműködésben részt nem vevő, úgynevezett *opt out*-tal rendelkező uniós tagállamok, mint például Dánia esetében alkalmazzuk. A *lex specialis* elvének megfelelően a kétoldalú egyezmények alkalmazása megelőzi a többoldalú egyezmények alkalmazását. Kétoldalú egyezményt akkor szoktak kötni a részes országok, ha valamely speciális kérdésben – egymás közötti viszonylatban – egyedi szabályokat kívánnak alkalmazni.²¹ A kétoldalú egyezmények aktuális listáját a Magyarország Kormányának honlapján lehet megtalálni.²² Magyarország és uniós tagállamok között családi ügyekben ritkábban kerül sor jogsegélyegyezmények alkalmazására, mint harmadik országok viszonylatában, tekintettel arra, hogy uniós érintettségű ügyek tekintetében a jogkérdések többségét az uniós jogforrások hézagmentesen szabályozzák. Ugyanakkor a Róma III rendeletnek jelenleg csak 17 tagállam a tagja, a fennmaradó 10 tagállam vonatkozásában a házasság felbontására vonatkozó alkalmazandó jog kérdésében irányadó lehet a kétoldalú jogsegélyegyezmény, feltéve, hogy van ilyen, például a Róma III rendelet sem Lengyelországban, sem Csehországban, sem pedig Szlovákiában nem alkalmazandó, ezért a magyar-lengyel, a magyar-cseh és a magyar-szlovák külföldi elem fennállása esetében a házasságok felbontására, a jogsegélyegyezményekben meghatározott anyagi jog irányadó.²³

21 Magyarország nem uniós tagállammal kötött bilaterális egyezménye, amelyek tartalmaz családjogi ügyekre alkalmazandó jogról szóló rendelkezést például a Magyar Népköztársaság és a Kubai Köztársaság közötti jogsegélyegyezmény: A Magyar Népköztársaság és a Kubai Köztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában Havannában, az 1982. évi november hó 27. napján aláírt szerződés (kihirdette: 1984. évi 4. tvr.)

22 forrás: <https://igazsagugyiinformaciok.kormany.hu/akadalymentes/download/6/46/02000/20180102%20államok%20és%20egyezmények%20tájékoztató.pdf> (2021. 05. 29.)

23 A Magyar Népköztársaság és a Lengyel Népköztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában, Budapesten, 1959. évi március hó 6. napján aláírt szerződés (kihirdette: 1960. évi 5. tvr.) és a Csehország és Szlovákia vonatkozásában alkalmazandó, a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a jogsegélyről, valamint a polgári jogi, családjogi és a büntetőügyekre vonatkozó jogi kapcsolatok szabályozásáról szólóan létrejött, Bratislavában, az 1989. évi március hó 28. napján aláírt szerződés (kihirdette: 1991. évi LXI. törvény)

Családi ügyekben a legjelentősebb multilaterális egyezmények a Hágai Nemzetközi Magánjog Konferencia, az Európa Tanácsa vagy az ENSZ égisze alatt jöttek létre. Ezek közül számos egyezménynek Magyarország, illetve az Európai Unió is részese.²⁴ Családi ügyekben alkalmazhatóak további, a Hágai Nemzetközi Magánjog Konferencia égisze alatt létrejött eljárásjogi tárgyú egyezmények, amelynek Magyarország szintén részese.²⁵

Az Nmjtvt. felhatalmazza az illetékes minisztert, hogy a nemzetközi jogsegélyre és a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó viszonyosság fennállását rendeletben állapítsa meg.^{26,27} A külföldi határozatok hazai elismerése és végrehajtása kapcsán az Nmjtvt.-hez képest²⁸ előrelépést jelent, hogy az Nmjtvt. alapján a viszonyosság fennállása immár nem általános feltétel, hanem csupán a vagyoni jogi ügyekben hozott határozatok tekintetében követelmény. Az új törvény által alkalmazott megközelítés révén összességében könnyebbé válik a külföldi határozatok hazai elismerése és végrehajtása.

24 A tartásdíjak külföldön való behajtásáról New Yorkban, az 1956. évi június hó 20. napján kelt nemzetközi egyezmény (kihirdette az 1957. évi 53. tvr.); A gyermekek feletti felügyeleti jogot érintő határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a felügyeleti viszonyok helyreállításáról szóló, 1980. május 20. napján Luxemburgban kelt európai egyezmény (kihirdette: 2004. évi LXVIII. törvény); A gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló, Hágában 1980. október 25-én kelt egyezmény (kihirdette: 1986. évi 14. tvr.); A gyermekeknek a nemzetközi örökbefogadások terén való védelméről és az ilyen ügyekben történő együttműködésről szóló, Hágában, 1993. május 29. napján kelt Egyezmény (kihirdette: 2005. évi LXXX. törvény); A szülői felelősséggel és a gyermekek védelmét szolgáló intézkedésekkel kapcsolatos együttműködésről, valamint az ilyen ügyekre irányadó joghatóságról, alkalmazandó jogról, elismerésről és végrehajtásról szóló, Hágában, 1996. október 19-én kelt Egyezmény (kihirdette: 2005. évi CXL. törvény); A Tanács 2011. június 9-i 2011/432/EU határozata a gyermektartás és a családi tartások egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i hágai egyezménynek az Európai Unió nevében történő jóváhagyásáról.

25 A külföldön felhasználásra kerülő közokiratok diplomáciai vagy konzuli hitelesítésének (felülhitelesítésének) mellőzéséről Hágában, az 1961. október 5. napján kelt egyezmény (kihirdette: 1973. évi 11. tvr.); A polgári és kereskedelmi ügyekben külföldön történő bizonyításfelvételről szóló, Hágában, 1970. március 17. napján kelt egyezmény (kihirdette: 2004. évi CXVI. törvény); A polgári és kereskedelmi ügyekben keletkezett bírósági és bíróságon kívüli iratok külföldön történő kézbesítéséről szóló, Hágában, 1965. november 15. napján kelt Egyezmény (kihirdette: 2005. évi XXXVI. törvény)

26 Nmjtvt. 124. §

27 Például: A nemzetközi jogsegélyre és a külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó viszonyosság megállapításáról szóló 36/2017. (XII. 29.) IM rendelet

28 Nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. (Nmjtvt.).

4. Nemzeti jogforrások

Az Nmjt. joghatósági szabályrendszerének kialakítása tekintetében az uniós szabályozás jelenti az igazodási pontot abban a tekintetben, hogy a magyar jogalkotó milyen területeket szabályozhat. A nemzeti jogalkotónak így lényegében az uniós jog által az annak tárgyi, személyi, időbeli vagy területi hatálya következtében le nem fedett jogviszonyokra vonatkozóan marad meg a „mozgáster”²⁹, ugyanakkor a nemzeti szabályok alkalmazhatóságát ugyancsak szűkítik azon nemzetközi egyezmények, amelyeknek Magyarország a részese. Ilyen egyezmény többek között az 1996. évi hágai gyermekvédelmi egyezmény vagy kétoldalú jogsegélyegyezmények.²⁹

Az Nmjt. kollíziós szabályozása tekintetében – a joghatósági szabályrendszerének kialakításához hasonlóan – az uniós szabályozás jelenti kiindulási pontot abban a tekintetben, hogy a magyar jogalkotó milyen területeket szabályozhat. Uniós szinten családi ügyekben a Róma III rendelet és a Tartási rendelet is tartalmaz az alkalmazandó anyagi jogra irányadó rendelkezéseket. Az Nmjt. külön fejezetben szabályozza a családjogi tényállásokra vonatkozó kollíziós szabályokat: az általános szabályok mellett külön részletezi a házasságra, a családi jogállásra, az örökbefogadásra, valamint a szülő és gyermek közötti jogviszonyra vonatkozó rendelkezéseket.³⁰ A törvény a családjogi tényállásoktól külön fejezetben kezeli az élettársakra és a bejegyzett élettársakra vonatkozó kollíziós szabályokat.³¹

A külföldi határozatok elismerésére és végrehajtására vonatkozó szabályok alkalmazási köre is csak az uniós rendeletek által le nem fedett határozatokra terjed ki. A más EU-tagállamokban hozott határozatok elismerését és végrehajtását szabályozza a Brüsszel IIa rendelet és a Tartási rendelet. Szintén megelőzik a magyar nemzeti jog alkalmazását az Európai Unió által kötött egyezmények, mint például a 2007-es hágai tartási egyezmény.³² Ugyancsak megemlítendő, hogy e területen is Magyarország által kötött nemzetközi szerződések is korlátozzák a belső jog alkalmazhatósági körét, így például az 1996. évi hágai gyermekvédelmi egyezmény, a 2004. évi LXVIII. törvénnyel kihirdetett, a gyermekek feletti felügyeleti jogot érintő határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a felügyeleti viszonyok helyreállításáról szóló, 1980. május 20. napján Luxemburgban kelt európai egyezmény vagy kétoldalú jogsegélyszerződéseink.³³

29 Nmjt. 88-91. §-hoz fűzött indoklás

30 Nmjt. III. Fejezet

31 Nmjt. IV. Fejezet

32 A Tanács 2011. június 9-i 2011/432/EU határozata a gyermektartás és a családi tartások egyéb formáinak nemzetközi behajtásáról szóló, 2007. november 23-i hágai egyezménynek az Európai Unió nevében történő jóváhagyásáról, HL L 192, 22.7.2011, p. 39–50

33 Nmjt. 109. §-hoz fűzött indoklás

A magyar nemzeti jog külföldi határozatok elismerésével és végrehajtással kapcsolatos rendelkezései nagyrészt az Nmjt.-ben találhatók.³⁴ Ezek a szabályok alkalmazandóak olyan elismerési és végrehajtási ügyekben, amelyek nem tartoznak valamely uniós jogszabály, vagy nemzetközi egyezmény alkalmazási körébe. Az Nmjt. a külföldi határozat elismerését három feltételtől teszi függővé: (i) a külföldi bíróság joghatósága megalapozott volt, (ii) a határozat jogerős vagy azzal egyenértékű joghatással bír és (iii) nem áll fenn a törvényben megállapított megtagadási ok.³⁵ Tehát a viszonyosság fennállása a hatályos Nmjt. szerint családi ügyekben már nem feltétele a külföldi határozatok elismerésének és végrehajtásának. Az Nmjt. a családjogi ügy típusához (házasság létezése, érvényessége és felbontása, bejegyzett élettársi kapcsolat létezése, érvényessége, megszűnése, szülői felügyelet és kapcsolattartás) képest külön-külön határozza meg, hogy mely esetekben tekinthető a külföldi bíróság joghatósága megalapozottnak.³⁶

5. Összefoglalás

A családjogi ügyekre (házasságkötéssel, a házasságfelbontással, a gyermekek örökbeadásával, a szülői felelősség körébe tartozó különböző kérdések) vonatkozó szabályok a különböző államokban eltérőek, hiszen szorosan kapcsolódnak az egyes országok történelméhez, kultúrájához és társadalmi fejlődéséhez. Amikor a házasfelek úgy határoznak, hogy végérvényesen különválnak egymástól, az egyik vagy mindkét házaspár általában a házasság felbontására irányuló eljárást indít. A legtöbb országban a házasság felbontását bíróság mondja ki, és az általa kihirdetett ítélet felbontja a házasságot. Amennyiben a házaspárnak gyermekei vannak, úgy a házasság felbontása a házaspár különválásán túl magával vonja az egyes házaspárok közös gyermekekhez fűződő kapcsolatainak újjászervezését is. A házasság felbontása a házaspár közös tulajdonában álló javak megosztását is eredményezi, valamint szükség esetén az egyik házaspár által a másik házaspár részére történő tartásdíj fizetését és/vagy a gyermekek tartását.

Az Európai Uniónak célkitűzései közé tartozik, hogy közös szabályokat határozzon meg a családjog terén abból a célból, hogy az európai polgárokat ne akadályozza jogaik gyakorlásában az a tény, hogy az Európai Unió különböző tagállamaiban élnek, vagy hogy életük során valamely másik tagállamba költöztek. A tagállamok között mindazonáltal egyetértésnek kell fennállnia e szabályok elfogadásához. A tanulmányban első helyen kerültek bemutatásra a családi ügyekben hozott uniós jogforrások. Ezek közül azokra tértem ki részletesebben, amelyek Magyarországon is alkalmazandóak (Brüsszel IIa, Róma III és a Tartási rendelet). Az uniós jogforrások első helyen történt

34 Emellett azonban egyes eljárási szabályokat a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény szabályozza.

35 Nmjt. 109. §

36 Nmjt. 116. § (1) bek., 117. § (1) bek., 118. § (1) bek., 119. § (1) bek.

áttekintésének az oka az, hogy a jogforrási hierarchia csúcsán ezek a szabályok állnak, azaz elsőként itt kell keresünk a felmerülő határon átnyúló, nemzetközi családjogi tényállás vonatkozásában felmerülő kérdésre a jogi választ. Tekintettel arra, hogy az uniós szintű szabályozás a joghatóság, alkalmazandó jog, elismerés és végrehajtás kérdését a leggyakrabban felmerülő családjogi jogviták (házasság felbontása, szülői felelősség, gyermektartás) esetében átfogóan rendezzi, a családjogi kérdések többségére már az uniós szabályozási szinten választ kapunk.

Az uniós jogszabályok bemutatását követően azokat a két- és többoldalú nemzetközi egyezményeket tekintettem át, amelyek alkalmazása szintén gyakran felmerül. Az Nmjt. 2. §-ban foglalt rendelkezés szerint, a nemzetközi magánjogi egyezményekben foglalt szabályok az Nmjt-t megelőzően alkalmazandók.

Végül röviden áttekintettem az Nmjt. családi ügyekre vonatkozó szabályait, amelyek azonban csak „háttérjogszabályként” alkalmazandók, tekintettel arra, hogy törvénnyel szemben elsőbbséget élveznek az Európai Unió jogforrásai, a nemzetközi magánjogi tárgyú két- és többoldalú egyezmények, illetve a viszonyossági gyakorlat is.

Prof. Dr. Kun Attila, tanszékvezető egyetemi tanár¹

A PROCEDURALIZÁCIÓ SZIMPTÓMÁI AZ EMBERI JOGI ÉS MUNKAJOGI COMPLIANCE TRANSZNACIONÁLIS MECHANIZMUSAI TERÉN: ÚJ EURÓPAI UNIÓS SZABÁLYOZÓ A „LÁTHATÁRON” A VÁLLALATI ÁTVILÁGÍTÁS ÉS ELSZÁMOLTATHATÓSÁG TERÉN

Megtiszteltetés és nagy öröm számomra, hogy Szabó Imre Professzort magam is köszönhetem ezen ünnepi alkalomból! Tanár Urat még szegedi joghallgató koromból ismerem. Tanultam, vizsgáztam nála anno, majd később vizsgáztattam is vele, utóbbit immár kollégaként, hiszen lassan két évtizede dolgozunk együtt a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán (illetve a Szegedi Egyetemen is gyakran találkoztunk egy időben kollégaként). A KRE-n a kezdetektől fogva mindig is jó szívvel kacsintottunk, kacsintunk össze mi „szegediek” (kiegészülve még néhány kollégával, mint például Hajdú József Professzor korábban, a Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék alapítója). Aki ismeri Szabó Tanár Urat, bizonyosan egyetért velem abban, hogy mindenkor nagy öröm Imrével összefutni, hiszen szinte bizonyos, hogy egy-két „laza”, jókedvre derítő gondolat, mondás nélkül nem „ússzuk meg”, ami már önmagában is nagy értéket ad ezeknek a találkozásoknak. És akkor még nem is szóltunk a Tanár Úrral való szakmai, egyetemi közéleti egyeztetések mindenkor konstruktív, pragmatikus, professzionális szelleméről. Munkajogásként természetesen az is előfordul néha, hogy polgári eljárásjogi dilemmáink vannak – ilyen esetben mindenkor számíthatunk Tanár Úr és Tanszéke szakmai együttműködésére. A KRE-n a Tanszéki szobáink is szomszédosak, ami bízom benne, hogy még nagyon sokáig így lesz (még ha más, új épületben is egyszer)! Isten éltesen Tanár Úr!

1 Egyetemi tanár, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Emberi Erőforrás Tanszék. A tanulmány az MTA-PTE Összehasonlító és Európai Foglalkoztatáspolitikai és Munkajogi Kutatócsoport keretében készült. A kézirat lezárva: 2021. 05. 30. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5-KRE-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

I. Bevezetés, kontextus: a vállalati elszámoltathatóság igénye és Európai Unió szabályozásának szándéka

Az Európai Parlament 2021. március 10-én állásfoglalást fogadott el a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról (továbbiakban: az Állásfoglalás).²

A vállalati társadalmi felelősségvállalás³ (CSR⁴) – újabban, hasonló tartalommal lásd inkább: RBC⁵, „Business and Human Rights”⁶ – narratívájának az egyik alapidilem-mája az, hogy mennyiben lehet a felelős vállalati működés mikéntje tisztán önkéntes üzleti öndefiniálás tárgya, avagy mennyiben van szükség e vonatkozásban – végső soron – közpolitikai, állami orientációra, netán jogi kötelezésre. Kétségtelen, hogy az önkéntesség kontra kötelezettség éles szembeállítás szimplifikál és diszfunkcionális lehet, e disputa mégsem hagy alább. Egyfelől a globális ellátási láncok emberi jogi, munkajogi problémáinak feltárása és megoldása⁷ terén a kizárólag a nemzeti jogokra, illetve az állami kikényszerítésre támaszkodó megközelítés nem szokott hatékony, rendszerszintű megoldásokat hozni.⁸ Másfelől önmagukban a különféle nem kormányzati, valamint vállalati önszabályozáson nyugvó megoldások erőfeszítései sem jelenthetnek mindenkor, általánosan üdvöztető „csodaszert” e komplex tárgykörben.

2 Európai Parlament (2021): Az Európai Parlament 2021. március 10-i állásfoglalása a Bizottságnak szóló ajánlásokkal a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról (2020/2129(INL)), P9_TA(2021)0073.

3 Bővebben: Kun Attila (2009): *A multinacionális vállalatok szociális felelőssége*, AdLibrum, Bp.

4 CSR: Corporate Social Responsibility.

5 RBC: Responsible Business Conduct.

6 *Vö.*: Sándor Lénárd (2016): Az emberi jogok és az üzlet világának nemzetközi jogi kérdései, *Pázmány Law Working Papers* 2016/33.

7 A felelős beszállítói-lánc menedzsment (RSCM: Responsible Supply Chain Management) nem más, mint a szervezetek – különösen a nagy, társadalmilag felelős üzletpolitikát folytató multinacionális vállalatok – vásárlóerejének felhasználása arra, hogy pozitív változásokat idézzenek elő az ellátási láncban (pl. az alapvető munkaügyi normákat tiszteletben tartó, illetve méltányosabb munkafeltételek), és ennek elérése érdekében partnerségi viszonyban működjenek együtt beszállítóikkal. Lényege: egy vállalat alvállalkozásokra vonatkozó részletes vállalati politikájában (pl. magatartási kódex) nevesíthet néhány olyan tényezőt, melyeket meg kell vizsgálni annak érdekében, hogy az alvállalkozókat alkalmazó vállalatok megfeleljenek bizonyos, a társadalmi /szociális felelősség (CSR) által támasztott feltételeknek. Mindazonáltal a kihívás a gyakorlatban abban jelentkezik, hogyan biztosítható az, hogy e politikák bevezetésre, majd betartásra (ld. monitoring, audit stb. révén) kerüljenek.

8 Bővebben: Garcia-Muñoz Alhambra Antonio; Ter Haar Beryl; Kun Attila (2020): Harnessing Public Institutions for Labour Law Enforcement : Embedding a Transnational Labour Inspectorate within the ILO. *International Organizations Law Review* (1572-3739 1572-3747): 17 1, 233-260 (2020)

Az utóbbi időben – különösképpen a „Business and Human Rights”⁹ agenda jegyében – mind egyértelműbbé válik, hogy a tárgykör közpolitikai, jogi orientációjának igénye világszerte fokozódni látszik, és e folyamatokban az Európai Unió¹⁰ is élen jár, vagy legalábbis erre törekszik.

Olybá tűnik, hogy az alább bemutatásra kerülő kockázat-alapú emberi jogi due diligence (HRDD: human rights due diligence) elve csakugyan a progresszív jogfejlődés, illetve a fokozatos intézményesülés¹¹ útjára terelődött: felerősödött a vállalati emberi jogi due diligence elvének határozottabb szabályozását, kötelező jellegét szorgalmazó hangok ereje.¹² A közelmúltban egyre több EU-tagállam vezetett be sajátos „mHRDD” (mandatory human rights due diligence) szabályokat, kötelezővé téve valamiként az emberi jogi due diligence folyamatát, vagy annak legalábbis bizonyos aspektusait. Ilyen példaként említhető a 2017-ben elfogadott francia Duty of Vigilance Law, a 2019-est holland Child Labour Due Diligence Law, vagy a tárgybani norvég szabályozási koncepció¹³ 2019 végéről. Más tagállamok – többek között Németország, Ausztria, Svédország, Finnország, Dánia és Luxemburg – jelenleg ilyen jogszabályok elfogadását fontolgatják. Összességében úgy tűnik, hogy az „mHRDD”-szabályozás trendje van kialakulóban Európában. Nagy jelentőségű és szimbolikus érvényű Európai Unió

9 Bővebben: <https://www.business-humanrights.org/en/>

10 Az Európai Bizottság (2011 óta) az alábbi generális meghatározást javasolja a vállalati társadalmi felelősségvállalásra: „a vállalkozásoknak a társadalomra gyakorolt hatásuk iránti felelőssége”. E kötelezettségvállalás teljesítésének előfeltétele az alkalmazandó jogszabályok betartása, illetve a szociális partnerek között létrejött kollektív megállapodások tiszteletben tartása. Ahhoz, hogy a vállalkozások teljes mértékben eleget tudjanak tenni társadalmi felelősségvállalásuknak, az érintett területeket képviselő érdekelt felek szoros bevonása mellett ki kell alakítaniuk a társadalmi, környezeti, etikai, emberi jogi és fogyasztói kérdések üzleti tevékenységükbe és alapstratégiájukba való beépítését szolgáló folyamatot. *A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, A TANÁCSNAK, A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK A vállalati társadalmi felelősségvállalásra vonatkozó megújult uniós stratégia (2011–2014), COM/2011/0681 végleges, 3. 1.*

11 OECD *Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct*, <https://mneguidelines.oecd.org/due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct.htm> (2021. 05. 01.)

12 Említést érdemel, hogy az ENSZ berkeiben immár többször kísérelték meg egy kötelező érvényű „Business and Human Rights” norma megalkotását: legutóbb 2014-ben került felállításra e tárgykörben az azóta is folyamatosan működő nyílt végű kormányközi munkacsoportot, az ún. „Open-ended intergovernmental working group on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights (OEWG).” Bővebben: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/WGTransCorp/Pages/IGWGOntnc.aspx> (2020. 12. 18.). Lásd: LBI: Legally Binding Instrument To Regulate, In International Human Rights Law, The Activities Of Transnational Corporations And Other Business Enterprises.

13 “Act relating to transparency regarding supply chains, the duty to know and due diligence”, https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/documents/Norway_Draft_Transparency_Act_-_draft_translation_0.pdf (2020. 11. 25.).

szintű fejlemény, hogy 2020 áprilisában az EU igazságügyi biztosa, Didier Reynders hivatalosan is elkötelezte magát az „mHRDD”-vel kapcsolatos uniós kezdeményezés mellett. A konkrét jogalkotási javaslat 2021-ben várható. Ezzel párhuzamosan az Európai Parlament többször is hangsúlyozta az „mHRDD” uniós szintű szabályozásának szükségességét.¹⁴ Mindezzel párhuzamosan, az ENSZ szintjén is fontos fejlemények történtek, közzétételre került ugyanis – az Office of the UN High Commissioner for Human Rights publikálásában – az „mHRDD”-kezdeményezések „legfontosabb szempontjainak” irányadó listája.¹⁵

A beharangozott, 2021-re várható „mHRDD”-vel kapcsolatos uniós kezdeményezés előszóbjának tekinthető a fentebb említett, jelen dolgozat főbb tárgyát képező, 2021. március 10-én az Európai Parlament által elfogadott Állásfoglalás a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról. Jelen dolgozat egyrészt áttekinti a HRDD mibenlétét, hátterét, előzményeit (2. fejezet), a tárgybani legfrissebb uniós törekvéseket az említett Állásfoglalás tükrében (3. fejezet), majd levon bizonyos általános szabályozásméleti következtetéseket (4. fejezet).

II. A kockázat-alapú emberi jogi due diligence mibenlétéről általában¹⁶

A HRDD az emberi jogok üzleti szférában való érvényesítésének egy új szisztémáját jelenti. A due diligence szemlélete – az állami ellenőrzésekkel együtt – új csatornát nyithat a hagyományos globális ellátási lánc-irányítási rendszereken túlmutató alternatív, etikus üzleti modellek elterjedéséhez. A HRDD ideája körében hangsúlyos kívánalomként artikulálódik a munkavállalók jogainak jobb védelme a globális ellátási láncokban. A

14 Bővebben: *Human Rights Due Diligence Legislation - Options for the EU, European Union*, June 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/603495/EXPO_BRI\(2020\)603495_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/603495/EXPO_BRI(2020)603495_EN.pdf) (2020. 11. 10.).

15 *Mandatory Human Rights Due Diligence Regimes – Some Key Considerations*, June 2020, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/MandatoryHR_Due_Diligence_Key_Considerations.pdf (2020. 11. 15.).

16 Jelen alfejezet nagymértékben épít a szerző hasonló témájú írásaira, azaz az emberi jogi due diligence-ről lásd bővebben: Kun Attila (2020): A migráns munkavállalók alapvető emberi jogai és a vállalati szféra felelőssége a transznacionális munkajog újabb fejleményei tükrében, In: Berke Gyula; Kiss György; Bankó Zoltán (szerk.): *Tanulmányok a személyek határokon átnyúló munkavégzésének munkaerőpiaci, foglalkoztatáspolitikai és munkajogi kibívásai kutatásból 2020*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 104-119; Kun Attila (2017): Kellő gondosság (due diligence) alapú belső átvilágítás a munkajogban, mint a transznacionális vállalatok magatartásának új zsinórmértéke, *Miskolci Jogi Szemle*, XX. évf., 2017/ 2. különszám, 285-298. Továbbá: Kun, Attila (2020): The potentials of human rights due diligence for transnational labour law, In: Pichrt, J.; Koldinská, K.; Morávek, J. (szerk.) *Obrana pracovního práva. The Defence of Labour Law. Pocta prof. JUDr. Miroslavu Bělínovi, CSc. : BECKOVA EDICE PRÁVO*, Praha, Csehország: C.H.Beck, (2020), 521-532.

HRDD egyfajta innovatív, normatív útmutatót jelenthet a vállalatok számára a munkajogi, foglalkoztatási kockázatok kezelésének és enyhítésének elősegítése érdekében, akció-orientált szemlélettel, kollaboratív, számos érdekelt felet bevonó módon.

A due diligence – mint procedurális szemléletű jogelv – karakterisztikusan négy lépést foglal magában: a tényleges és lehetséges emberi jogok hatások, kockázatok felmérése; e felmérések eredményeinek szerves integrálása a vállalati működésbe és a kockázatok kezelésére irányuló cselekvés; a válaszok nyomon követése; és a hatások kezelésének mikéntjét nyilvánosságra hozó kommunikáció. A folyamat során tanácsos szoros konzultációt folytatni azokkal a helyi szervezetekkel, érintettekkel, amelyek mélyreható és konkrét ismeretekkel és a helyi dinamikák átlátásának lehetőségével rendelkeznek.

A kialakulóban lévő ún. transznacionális, hibrid szabályozási térben¹⁷ mérvadó, a CSR „intézményes” megközelítése iránt fogékony vállalatok számára hitelt érdemlő útmutatást adnak a nemzetközileg elismert elvek és iránymutatások. Ilyenek mindenekelőtt a következők: a multinacionális vállalatokról és a szociális politikára vonatkozó elvekről szóló háromoldalú ILO-nyilatkozat (továbbiakban: ILO Tripartit Nyilatkozat; elfogadás: 1977, legutolsó frissítés: 2017, 5. kiadás); a multinacionális vállalatokra vonatkozó OECD-irányelvek (továbbiakban: OECD Irányelvek; elfogadás: 1976, legutolsó frissítés: 2011); az üzleti és emberi jogokra vonatkozó irányadó ENSZ-alapelvek (továbbiakban: UNGP; 2011). Ezek az elemi, nemzetközileg elismert elvek és iránymutatások folyamatosan fejlődő globális keretet biztosítanak a vállalati társadalmi felelősségvállaláshoz és – standardizáló, normatív igényük révén – egyben karakteres eltávolodást mutatnak a CSR sokáig vegytisztán önkéntes indíttatású „főáramú” paradigmájától. E három – kiemelt hitelt érdemlő, bár formálisan pusztán puha jogi – dokumentum egyik fő közös nevezője, hogy céljuk alapvetően a (nagy)vállalatok magatartásának orientálása és befolyásolása: az emberi jogi – és ezáltal munkajogi – téren is szabálykövetőbb, szociálisan felelősebb vállalati politikára ösztönzés. 2011 óta mindhárom fentebb vázolt szabályanyag (ILO, OECD, ENSZ iránymutatások) egy új, innovatív – etikai töltetű és alapú, ám normatív karakterű – elvet igyekszik meghonosítani, az emberi jogi due diligence elvét.

A due diligence egy angol kifejezés, eredeti jelentésében megközelítőleg „kellő gondosság”-nak lehetne fordítani. A due diligence egyfajta kockázatalapú belső átvilágítás, rizikó-analízis. Az elv először a befektetés-védelem preventív eszközeként jelent meg az Egyesült Államokban a 20. század elején.¹⁸ Az üzleti világban a due diligence lényegében nem más, mint egy objektum körültekintő – pénzügyi, jogi, adóügyi,

17 Bővebben: Fenwick, C. – Novitz, T. (2010): Conclusion: Regulating to Protect Workers’ Human Rights. In: Fenwick, C. – Novitz, T. (ed.): *Human Rights at Work*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 585–617; Ter Haar, B. (2013): Love, Flirt or Repel: Hybrid global governance of the ILO core labour standards, *European Journal of Social Law*, No. 2. June 2013; Kolben K. (2011): Transnational Labor Regulation and the Limits of Governance. *Theoretical Inquiries in Law*. Vol. 12, No. 2. stb.

18 Első említése: USA, Securities Act, 1933, 11. §

környezeti stb. – elemzése, átvilágítása és értékelése egy tervezett üzleti tranzakció keretén belül („kellő gondossággal”). A due diligence elvi indíttatása, hogy az üzleti szereplőknek, befektetőknek mindig van egyfajta védelmi igénye, hiszen kockázatot vállalnak. Ezért a fő cél olyan áttekintést, átvilágítást, helyzetfelmérést adni a vállalatról, üzleti partnerekről, amelynek tükrében a megrendelő (befektető) a kapcsolódó lehetőségek és kockázatok ismeretében tud döntéseket hozni.

A due diligence emberi jogi vonatkozású hasznosítása csak az utóbbi időkben került előtérbe. Legáltalánosabban fogalmazva az emberi jogi gondossági kötelezettség („obligation of due diligence”) azt várja el a vállaltoktól, hogy befolyási szférájukban védjék az emberi jogokat, mégpedig olyan mértékben, amennyire ez ésszerűen, az adott körülmények között elvárható. Voltaképpen a due diligence egy olyan nyitott norma¹⁹ (kvázi generál-klauzula, „open norm”), amely önmagán túlmutató hatással bír, hiszen egyfajta általános magatartásformáló, (vállalati) kultúra-alakító igénnyel lép fel.

A due diligence szorosan kapcsolódik a compliance (azaz: megfelelés) kultúrájához. A compliance kifejezés²⁰ nem jelent mást, mint a vonatkozó összes (jogi és egyéb) szabálynak, elvárásnak való körültekintő megfelelést, azok szerinti működést azzal, hogy ez nem csupán a vállalat belső folyamatait, hanem a működésének a külső világra gyakorolt hatásait is figyelembe veszi. A jogi előírások megtartása tehát szerves egységben értelmezendő azzal a kívánalommal, hogy a vállalat – és ellátási lánc – illeszkedjen közvetlen, valamint tágabb értelemben vett környezetébe.²¹ A compliance része tehát a jogkövetésre szorítás, de azon túl is mutat, hiszen felelősebb, tisztességebb, a társadalmi – és piaci – elvárásokhoz szervesen igazodó, minőségi működésre kíván ösztönözni. A due diligence lefolytatása önmagában nem „pipálhatja ki” a compliance

19 A generálklauzulák (“open norms”) munkajogi jelentőségéről lásd: Davidov, Guy (2016): *A Purposive Approach to Labour Law*, Oxford University Press, 7. fejezet. Kun, Attila (2018): How to Operationalize Open Norms in Hard and Soft Laws: Reflections Based on Two Distinct Regulatory Examples, *International Journal of Comparative Labour Law & Industrial Relations* (0952-617X): 34 No. 1. 23-52.

20 A compliance gondolata mindinkább előtérbe kerül a munkajogi szakirodalomban: Pires, R. (2008): Promoting sustainable compliance: Styles of labour inspection and compliance outcomes in Brazil. *International Labour Review*, Vol. 147 No. 2–3(2008); *Compliance with labour legislation: its efficacy and efficiency* (2010) ed. by Giuseppe Casale, Adalberto Perulli; International Labour Office, Labour Administration and Inspection Programme (LAB/ADMIN), Geneva: ILO, 2010, Working document; No.6; Maschmann, Frank (2009): *Corporate Compliance und Arbeitsrecht*, Mannheimer Arbeitsrechtstag, Nomos; Lelley, Jan Tibor (2006): *Compliance im Arbeitsrecht*, Leitfaden für die Praxis, 1. Auflage, Luchterhand, 2010.; Macklem, P. – Trebilcock, M. (2006): *New Labour Standards Compliance Strategies: Corporate Codes of Conduct and Social Labeling Programs*. Faculty of Law, University of Toronto, A Research Report prepared for the Federal Labour Standards Review.

21 Balogh Mónika (2012): Compliance, a 21. század kihívása. *HR – Munkajog*, 2012. november, 3. évf. 11. sz., 51–53.

követelményét, de fontos építőköve lehet – illetve kellene, hogy legyen – annak. A due diligence alapú együttműködési programok – szándékaik szerint – mind hitelességekben, mind komplexitásban túlmutatnak a tipikus audit-megoldásokon.

A fentebb említett keretrendszerek, lényegében egységes szellemben, arra szólítják fel tehát a vállalatokat, hogy – méretükhöz és körülményeikhez igazodóan – dinamikus, rendszeres HRDD folyamatokat intézményesítsenek abból a célból, hogy azonosítására, megelőzésére, enyhítésére és elszámoltatásra kerülhessenek fennálló és lehetséges kedvezőtlen emberi jogi hatásaik (és azok megfelelően legyenek kezelve). Munkaügyi vonatkozásban az átvilágítás alapját, tartalmát képező jogok köre egyébként minimálisan az ILO 1998-as Alapvető Munkahelyi Elvekről és Jogokról szóló Nyilatkozatában foglaltakat kell, hogy jelentse. Fontos, hogy az átvilágításnak, hatásvizsgálatnak az ellátási láncot is le kell fednie. Nagyszámú beszállító és túlon túl komplex ellátási lánc esetén – ahol a teljes átvilágítás nonszensz lenne – lehetőség kell, hogy legyen bizonyos priorizálásra, rangsorolásra.

A HRDD szempontjából azok a kedvezőtlen hatások relevánsak, amelyeket a vállalkozások maguk okoztak vagy jelentősen hozzájárultak azok kialakulásához, illetve közvetlenül kapcsolódnak működésükhöz, termékeikhez vagy szolgáltatásaikhoz („üzleti kapcsolataik” révén). Az átvilágítás segíthet a vállalkozásoknak elkerülni az ilyen kedvezőtlen hatások kockázatát.

A due diligence tehát egy flexibilis, modern jogelv, amely ambiciózus, nem „egy réteg mélységű” (azaz nem csak a közvetlen, „első körös” beszállítókra, üzleti partnerekre vonatkozik), de nem elvárás az egész ellátási láncon átívelő „zéró tolerancia” sem. Egyfelől magasra teszi a lécet (például aktív magatartást vár el), másfelől megvéd a túl magas elvárásoktól. A kellő körültekintés jellege és elvárt intenzitása mindig relatív: a méret, a kontextus, a befolyás („leverage”) mértéke, a negatív hatás súlyossága mind-mind befolyásolja (valamiféle fokozatosság is elfogadható, hiszen folyamat-orientált elvről van szó). Napjainkban a due diligence már nem csupán egy befektetés-védelmi, kockázatkerülési célú, üzleti eszköz tehát, hanem az emberi jogi megfelelés, a munkavállaló-védelem és a szociális felelősség komplex vállalati struktúrákban, alvállalkozói láncokban való kikényszerítésének egy innovatív narratívája is. A due diligence egy olyan modern „szuperelv”, amely „alfája és omegája” – egyfajta ernyője, alapja, centrális erőtere – számos kapcsolódó, a vállalati szociális felelősség (CSR) ideáját támogató modern, kialakulóban lévő jogi technikának.²² Így a due diligence alapú átvilágítás megkövetelhető (köz)beszerzési előírásokban (vesd össze: felelős (köz)beszerzés ideája²³); előírható nemzetközi kereskedelmi megállapodásokba,

22 Bővebben: Kun Attila (2014): *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*, L'Harmattan Kiadó-KRE, Bp.

23 SRPP: Socially Responsible Public Procurement. Lásd ehhez: Kun Attila (2013): Az állami beszerzések szerepe a felelős foglalkoztatásban – szociálisan felelős közbeszerzés és munkajog, *Esély*, 2013/4.

gyakorlatokba épített szociális klauzulák körében; eredményéről „illik” nyilvánosan jelenteni (vesd össze: transzparencia-alapú, szociális jelentéstétel szabályozási ideája²⁴), whistleblowing (visszaélés-jelentéstételi) programok támogathatják hatékonyságát;²⁵ alkalmazása beszállítói szerződések feltételévé emelhető²⁶ stb.

A due diligence sajátos „misztikuma” és kétarcúsága abban áll, hogy az egyfelől egy rendkívül absztrakt, bizonytalan tartalmú elv, másfelől esetről-esetre, a gyakorlatban tovagyűrűző konkrét procedurális technika. A due diligence tartalmának pontos megragadását az is nehezíti, hogy legalább három lehetséges értelmezési síkját lehet azonosítani. A due diligence ugyanis felfogható úgy, (1) mint magatartási zsinór-mérték, standard (gondossági szint, mérce); (2) mint procedura (maga az átvilágítás) és (3) mint valamiféle output, eredmény, mint „kellő gondosság” (ami – mint láttuk – része a compliance-nek, de nem feltétlen egyenlő azzal).

III. Az Európai Parlament állásfoglalása a vállalati átvilágításról

Amint említettük, az Európai Parlament 2021. március 10-én Állásfoglalást fogadott el a vállalati átvilágításról és a vállalati elszámoltathatóságról. Ebben egyértelműen artikulálásra került, hogy Uniónak sürgősen jogilag kötelező érvényű minimumkövetelményeket kellene elfogadnia. Ennek szellemében a Bizottság számára konkrét ajánlások kerültek megfogalmazásra a tárgyban Irányelv (továbbiakban: Javaslat) kidolgozására nézve. Kiindulópontnak tekinti az Állásfoglalás, hogy „az önkéntes átvilágítási szabályoknak megvannak a korlátai, és nem értek el jelentős haladást az emberi jogok és a környezet káros hatásokkal szembeni védelme és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosítása terén.” Hangsúlyozza továbbá, hogy „a vállalkozások számára bizonyítottan előnyökkel jár a tényleges felelősségteljes üzleti magatartás.”²⁷ A Parlament meggyőződése, hogy egy tárgyban Irányelv „egy uniós átvilágítási szabály meghatározásán keresztül előmozdíthatja egy felelős üzleti magatartásra vonatkozó globális norma kialakulását.”²⁸ Az Állásfoglalás határozottan leszögezi, hogy „az átvilágítási kötelezettségeknek való megfelelés a belső piachoz való hozzáférés feltétele kell, hogy legyen.”²⁹

Az Állásfoglalás, kontextusát tekintve, figyelemmel van egyrészt a tárgyban

24 Lásd ehhez az EU-ban: az Európai Parlament és a Tanács 2014/95/EU Irányelve (2014. október 22.) a 2013/34/EU irányelvnek a nem pénzügyi és a sokszínűséggel kapcsolatos információknak bizonyos nagyvállalkozások és vállalatcsoportok általi közzétételéről tekintetében történő módosításáról.

25 Bővebben: Kun Attila (2011): A whistleblowerok védelme – különös tekintettel a munkajogi aspektusokra, *Pécsi Munkajogi Közlemények*, 2011. szeptember, IV. évf. II. szám, 113-145.

26 RSCM: Responsible Supply Chain Management.

27 Állásfoglalás, Para. 1.

28 Javaslat, 13. Preambulumbekezdés.

29 Állásfoglalás, Para. 10.

nemzetközi szabályozási keretekre (lásd fentebb) és célokra (például: az Egyesült Nemzetek 2030-ra vonatkozó, 2015-ben elfogadott fenntartható fejlődési céljai), másrészt a Covid19-válság aktuális hatásaira is, hiszen az komolyan megakasztotta a globális értékláncokat és felfokozta a munkavállalókra és az ellátási láncokra gyakorolt káros hatások rizikóját. Előzményként említhető továbbá, hogy az Unió bizonyos ágazatokra vonatkozóan korábban már elfogadott due diligence-alapú átvilágítási jogszabályokat (például a konfliktusövezetekből származó ásványokról szóló rendeletet, a fa- és fatermékpiacon rendeletet).

Alapvető cél, hogy a vállalkozások jobban reagáljanak az általuk okozott káros hatásokra, felelősségteljesebbé és elszámoltathatóbbá váljanak a részben vagy egészében általuk okozott, vagy közvetlenül hozzájuk kapcsolódó káros hatások tekintetében. Az Irányelv-javaslat célja, hogy „az emberi jogokra, a környezetre és a jó kormányzásra gyakorolt lehetséges vagy tényleges káros hatások megelőzése és mérséklése az értékláncban, valamint annak biztosítása, hogy a vállalkozások felelősségre vonhatók legyenek az ilyen hatásokért, és hogy bárki, aki e tekintetben kárt szenvedett, hatékonyan gyakorolhassa a bíróság előtti tisztességes eljáráshoz és a jogorvoslathoz való jogot a nemzeti joggal összhangban.”³⁰

A Javaslat szerint egy jövőbeli kötelező uniós átvilágítási keret hatókörének szélesnek kell lennie, és ki kell terjednie minden olyan nagyvállalatra, amelyek a tagállamok jogának hatálya alá tartoznak, illetve amelyeknek az Unió területén van a székhelyük, beleértve a pénzügyi termékeket és szolgáltatásokat nyújtó vállalkozásokat is, függetlenül tevékenységi ágazatuktól, vagy attól, hogy állami tulajdonú vagy ellenőrzésű vállalkozások-e, továbbá minden tőzsdén jegyzett, illetve nagy kockázatú kis- és középvállalkozásra; továbbá a keretnek azokra a vállalkozásokra is ki kell terjednie, amelyek székhelye az Unión kívül van, de a belső piacon működnek.³¹

Az Állásfoglalás munkajogi szempontból meghatározó momentuma, hogy több ponton hangsúlyozza, hogy az uniós átvilágítási keretnek nemzeti, uniós és globális szinten biztosítania kell a szakszervezeteknek és a munkavállalók képviselőinek az átvilágításra vonatkozó stratégia kidolgozásába és végrehajtásába való bevonását.³²

A Javaslat definiálja az átvilágítás fogalmát (összhangban az említett nemzetközi keretekkel). A vállalkozások átvilágítási kötelezettségeinek a teljes értéklánca ki kell terjedniük, ugyanakkor kockázatalapú megközelítést kell alkalmazniuk az észszerűség és arányosság szempontjai mentén. Ennek jegyében a vállalkozásoktól meg kell követelni egy olyan dokumentum elkészítését, rendszeres felülvizsgálatát és végrehajtását, amelyben nyilvánosan ismertetik átvilágítási stratégiájukat,³³ kellő figyelmet fordítva az üzleti titoktartásra. Említést érdemel, hogy amennyiben egy vállalat arra a következtetésre jut, hogy nem járul hozzá és nem kapcsolódik közvetlenül az emberi

30 Javaslat, 14. Preambulumbekkezdés.

31 Lásd: Javaslat 2. Cikk. Hatály.

32 Állásfoglalás, Para. 19; Javaslat 5. Cikk. Az érdekelt felek bevonása.

33 Javaslat 4. Cikk. Átvilágítási stratégia.

jogokra, a környezetre vagy a jó kormányzásra gyakorolt lehetséges vagy tényleges káros hatásokhoz, vagy nem okozója azoknak, elegendő egy ún. kockázatértékelést is tartalmazó nyilatkozatot publikálnia.³⁴

A Javaslat fontos nívuma, hogy nagy hangsúlyt kíván fektetni a végrehajtásra. Mindenekelőtt előírnyozza, hogy a tagállamoknak létre kellene hozniuk vagy ki kellene jelölniük a bevált gyakorlatok megosztásáért, a vizsgálatok (konkrét ellenőrzések) folytatásáért, valamint a szankciók felügyeletéért és akár bírságok kiszabásáért felelős nemzeti hatóságokat³⁵, a Bizottságnak pedig létre kell hoznia egy európai átvilágítási hálózatot (amely, egyebek mellett, éves átvilágítási eredménytáblát tenne közzé).³⁶ Mindemellett biztosítani lenne szükséges, hogy a vállalkozások az illetékes nemzeti hatóságok által felügyelt, nyilvánosan hozzáférhető és központosított platformon közzé tegyék átvilágítási stratégiáikat.³⁷ Emellett fontos cél a vállalati szintű panasztételi mechanizmusok megerősítése annak érdekében, hogy hatékony jogorvoslatot biztosíthassanak.³⁸ A végrehajtást támogatnák továbbá a bíróságon kívüli jogorvoslatok³⁹, az ágazati vagy ágazatközi átvilágítási cselekvési tervek⁴⁰, illetve a nem kötelező erejű iránymutatások⁴¹ is. A szankciók körében az illetékes nemzeti hatóságok különösen a vállalkozás árbevétele alapján kiszámított arányos bírságokat szabhatnának ki, ideiglenesen vagy határozatlan időre kizárhatnák a vállalkozásokat a közbeszerzésekből, az állami támogatásból, az állami támogatási rendszerekből, beleértve az exporthitel-ügynökségeken és hiteleken alapuló rendszereket is, árufelfoglaláshoz és egyéb megfelelő közigazgatási szankciókhoz folyamodhatnának.⁴²

A végrehajtás terén megfontolásra javasolja a Parlament a versenyjogban és az adatvédelmi jogban jelenleg előírt bírságokhoz hasonló nagyságrendű közigazgatási bírságokat bevezetését.⁴³ Hangsúlyos lenne továbbá a kijelölt nemzeti hatóságok együttműködése az országukban elérhető OECD Nemzeti Kapcsolattartó Pontokkal⁴⁴

34 Javaslat 4. Cikk (3) bek.

35 Javaslat 12. Cikk. Felügyelet.

36 Javaslat 16. Cikk. Uniós szintű együttműködés.

37 Javaslat 6-7. Cikk.

38 Javaslat 9. Cikk. Panasztételi mechanizmusok.

39 Javaslat 10. Cikk.

40 Javaslat 11. Cikk.

41 Javaslat 14. Cikk.

42 Javaslat 18. Cikk (2) bek.

43 Javaslat, 50. Preambulumbekezdés.

44 A HRDD gyakorlati érvényesítésének, illetve a vállalati elszámoltathatóságnak legfőbb terepét, jelentik az OECD Nemzeti Kapcsolattartó Pontok (NKP) előtt zajló mediációs jellegű eljárások. A már említett OECD Irányelveket támogató országok ugyanis jogi kötelezettséget vállalnak az Irányelvek megvalósítására, illetve ennek érdekében NKP felállítására az Irányelvek hatékonyságának támogatására. Az NKP-k - egyebek mellett - egyezségeen alapuló, peren kívüli eljárásokat kínálnak vagy segítenek elő, így egyeztetést vagy mediációt az aktuális

és nemzeti emberi jogi szervezetekkel.⁴⁵

Alaptétel, hogy az átvilágítás elvégzése nem mentesíti automatikusan a vállalkozásokat az általuk okozott vagy a közreműködésükkel előidézett károkért vállalt felelősség alól.⁴⁶ A polgári jogi felelősségi rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a vállalkozások a nemzeti joggal összhangban felelősségre vonhatók legyenek, és kártérítést biztosítsanak az általuk vagy az ellenőrzésük alatt álló vállalkozások által elkövetett cselekmények vagy mulasztások által okozott, vagy ezek közreműködésével keletkezett, az emberi jogokra, a környezetre vagy a jó kormányzásra gyakorolt lehetséges vagy tényleges káros hatásokért. A tagállamoknak biztosítania lenne szükséges, hogy a felelősségi rendszerük olyan legyen, hogy a kárért ne vonják felelősségre azokat a vállalkozásokat, amelyek bizonyítják, hogy kellő gondossággal jártak el a szóban forgó kár elkerülése érdekében, vagy hogy a kár akkor is bekövetkezett volna, ha kellő gondossággal jártak volna el.⁴⁷ Nemzetközi magánjogi kapcsolódás, hogy a tagállamoknak biztosítania kellene, hogy az új Irányelv vonatkozó rendelkezései imperatív rendelkezéseknek minősüljenek a 864/2007/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet 16. cikkével összhangban.⁴⁸

IV. Következtetések, összegzés

Egyre inkább kialakulni látszik – a „business and human rights” narratíva mentén – a vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR, RBC) jogi infrastruktúrája az Európai Unióban. Ennek fő eleme lehet az Európai Parlament által javasolt, beharangozott új mHRDD Irányelv. Szintén e körbe sorolható a témakör bizonyos aspektusait érintő több kiegészítő joganyag. Ilyen a jelentéstétel terén a 2014. október 22-i 2014/95/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv a nem pénzügyi információk közzétételéről (NFRD). A Bizottság 2021 áprilisában elfogadta a vállalati fenntarthatósági jelentéstételi irányelvre (CSRD) vonatkozó új javaslatot,⁴⁹ amely módosítaná – kiterjesztené,

helyzet, konkrét vitás esetek feloldása érdekében. A panaszos esetek vizsgálata nem jogi aktus, az NKP nem része az igazságszolgáltatásnak, ám esetjoga, praxisa fontos gyakorlati jelentőséggel bír. Az OECD adatbázisban gyűjti az NKP-k által kezelt egyedi ügyeket. Magyarországon lásd: 245/2017. (VIII. 29.) Korm. rendelet a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) Multinacionális vállalatokra vonatkozó irányelveiről szóló, 2011. május 25-én módosított C(2000)96/FINAL tanácsi határozatának kihirdetéséről és az OECD Multinacionális vállalatokra vonatkozó irányelvek alapján a Magyar Nemzeti Kapcsolattartó Pont létrehozásáról.

45 Javaslat, 51. Preambulumbekezdés.

46 Állásfoglalás, Para. 28; Javaslat 19. Cikk (1) bek

47 Javaslat 19. Cikk. Polgári jogi felelősség.

48 Javaslat 20.Cikk

49 Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and

fejlesztené – az NFRD jelenlegi jelentési követelményeit. Szintén kapcsolódik a tárgykörhöz az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1937 irányelve (2019. október 23.) az uniós jog megsértését bejelentő személyek védelméről (ún. Whistleblowing Irányelv). E jogalkotási termékek közös nevezője, egyebek mellett, a fokozottan procedurális szemlélet, amennyiben bizonyos eljárások (HRDD; „reporting” / jelentéstétel / átláthatóság; bejelentési csatornák) intézményesítése révén kívánják ösztönözni a felelős vállalati magatartást. E szabályozási megoldások magukon viselik az ún. „light touch”, illetve „new governance” regulációs technikák sajátosságait.

Az mHRDD logika normatív igénnyel kíván intézményesíteni, „terelgetni” voltaképpen önszabályozási folyamatokat, mindezt reszponzív, reflexív, experimentális módon. A due diligence potenciális előnye és ígérete, hogy a szervezeti kultúra (továbbá a szervezeti etikai infrastruktúra) fősodrába, a vállalat általános kockázat-menedzsment rendszerébe építi be szervesen, reflexíven, preventív igénnyel és szisztematikusan az emberi jogi, szociális felelősségi kérdéseket is. Kritikusan szemlélve, a due diligence továbbá felfogható egy – sok tekintetben azért kockázatos – szemantikai mesterfogásnak is: az emberi jogi / etikai kultúrát menedzsment nyelven kívánja „befogadhatóvá tenni” a vállalatok számára (hiszen „összeházasítja” az emberi jogi megfelelés és a kockázatkezelés eleddig egymástól relatíve távol álló eszméit⁵⁰). Egyértelmű hátránya ugyanakkor, hogy – alapvetően belső folyamat lévén – jogilag nehezen megragadható, eredményei kevésbé egzaktak.⁵¹ Mindenkor kérdésként merül fel továbbá, hogy mennyire reális, hogy erre a nagyvállalatok csakugyan komoly erőforrásokat áldozzanak, illetve mennyiben veszélyes – a kockázat-alapú logika jegyében – magukra a vállaltokra bízni a prioritizálást. A due diligence elmaradásának szankciói egyelőre kimunkálatlanok (és nagyban a nyilvánosság – bizonytalan – elszámoltató kapacitására, illetve a meg nem felelés miatti, spontán generálódó esetleges versenyhátrányra építenek). A due diligence koncepciója ugyanakkor – a szakirodalom álláspontja szerint is – a jogfejlődés ígéretes területe lehet a jövőben, hiszen az további jogi kötelezettségek forrását képezheti.⁵² Mint említettük, az utóbbi időben kibontakozott egy szabályozási trend, amely előmozdíthatja az „mHRDD” szabályozási megoldások fokozottabb intézményesülését. Kérdés, hogy végül az EU miként lép ebben a kérdésben, mennyiben követi az Európai Parlament ambiciózus javaslatait.

Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting, COM/2021/189 final.

50 Vö.: Taylor, Mark B., Luc Zandvliet és Mitra Forouhar (2009): *Due Diligence for Human Rights: A Risk-Based Approach*. Corporate Social Responsibility Initiative Working Paper No. 53. Cambridge, MA: John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

51 Bővebben: Trebilcock, Anne (2013): *Due Diligence and Rights at Work: Mirage or New Bright Light on the Horizon?*, Conference Paper, Inaugural conference of the Labour Law Research Network, Barcelona, June 13–15, 2013.

52 Saage-Maaß, Miriam (2011): *Labour Conditions in the Global Supply Chain*, IPA, Friedrich Ebert Stiftung, December 2011. 17.

Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, tanszékvezető egyetemi tanár, dékán

ANYAGI JOGI ÉS ELJÁRÁSJOGI KÉRDÉSEK KAPCSOLÓDÁSA A VERSENYJOGI JOGSÉRTÉSSEL OKOZOTT KÁROK MEGTÉRÍTÉSE ÉRDEKÉBEN

Szabó Imrét olyan vezető oktatóként ismertem meg, aki aktívan segíti témavezetettjének sikeres PhD védését. A tehetséggondozás Tőle látott magas foka opponensként mintául szolgált számomra. Később az általa szervezett konferenciák előadójaként módomban állt megismerni szervezőképességét, levezető elnökként is megszillantott humorát. Különböző bizottságok tagjaként sokszor tapasztaltam diplomáciai készségét, racionalitását és kompromisszumképességét. Kívánom magunknak, hogy konfliktusok elsimításában szerzett tapasztalataival, remek javaslataival, elgondolkodtató ötleteivel még sokáig segítse közös céljaink elérését. Ehhez jó erőt, egészséget kívánok Neki. Isten éltesen Imre!

Az anyagi jog és az adott jogterülethez kapcsolódó eljárásjog szoros együttműködésben szolgálja a jogkeresőket. Ideális esetben a két jogág „kéz a kézben jár”, az anyagi jog rögzíti a jogokat és kötelezettségeket, meghatározza a tilalmakat, az eljárásjog pedig gyors, egyszerű lehetőséget teremt minden olyan helyzetben, amikor a közvetlen érintettek magatartása nem elegendő a jogszerű állapotok kialakulásához, fennmaradásához. A jogtudomány főleg az olyan – kivételes – helyzetekre reagál, amikor „homokszem kerül a gépezetbe”, vagy az anyagi jog vagy az eljárásjog nem tölti be tökéletesen a feladatát. Jelen írás egy olyan eseménysort mutat be, amelynek eredményeként eljárási szabályok alkalmazása révén az anyagi jog határfoka is megnövekszik. A helyzet azért is érdekes, mert az eljárási szabályok változtatása és új eljárásjogi jogintézmények alkalmazása az anyagi jogban is változást eredményez, egy korábban szinte csak elméletben létező jogosultság valóban kikényszeríthető igényné válik. A témaválasztással kívánok tisztelni Szabó Imre Professzor Úr szerteágazó tudományos munkássága előtt.

I. Károk – versenyjogi jogsértéssel okozott károk

A károk lehetnek vagyoni és nem vagyoni, erkölcsi jellegűek. A vagyoni károkon belül megkülönböztetjük a *damnum emergens* és a *lucrum cessans* károkat, és általában ide soroljuk a kárelhárítás és kárenyhítés költségeit is.

A versenyjogi tilalmakba ütköző magatartások is okozhatnak károkat, amelyek között valamennyi kárfajta felmerülhet, bár az esetek többségében vagyoni károk következnek be. A versenyjogi jogsértéssel okozott károk általában nehezen észlelhetők. A kartell, vagy a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés többnyire áremelkedést okoz. A károsultak azt gondolhatják, hogy helyzetük piaci folyamatok hatására romlik. A kartellek hatása először a jogsértők közvetlen szerződéses partnereinél jelentkezik, de ők képesek lehetnek az áremelkedés tovább hátrítására.¹ Ha ez sikerrel jár, akkor a közvetlen partnert csak *lucrum cessans* jellegű veszteség éri, mert az emelkedő költségeit is tartalmazó, ezért a korábbinál magasabb áron valószínűleg csak kisebb mennyiséget képes értékesíteni.² Ha az áremelkedést csak részben tudja tovább hátrítani, akkor *damnum emergens* jellegű kár is éri. A végleges veszteség többnyire a végfelhasználóknál jelentkezik, akik nem tudják az áremelkedést tovább hátrítani.

II. Kártérítés – versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítése

Az anyagi magánjog – néhány kivételtől eltekintve – tiltja a károkozást, és a kárért felelős személyt a kár megtérítésére kötelezi. A felelősség megállapításához valamilyen okozati kapcsolat szükséges a károkozó magatartás és a bekövetkezett kár között. A klasszikus esetekben többnyire egyértelmű, hogy ki tanúsított jogellenes magatartást, világos az okozati összefüggés a jogellenes magatartás és a kár között, továbbá a bekövetkezett kár mértéke viszonylag könnyen bizonyítható. A bizonyítási teher³ megosztása is hozzá járul ahhoz, hogy a kártérítési perben a károsult számára kedvező ítélet születhessen.

A versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítése több szempontból is nehezebb

-
- 1 Az értékesítési lánc korai szakaszában tevékenykedő kartellek által kiváltott áremelkedés lehetőséget teremt a kartelltagok – magasabb vételár megfizetésére kényszerülő – közvetlen vevőinek arra, hogy az általuk fizetendő magasabb árat – részben vagy egészben – beépítsék saját eladási áraikba. A kartelltagok közvetlen vevőinek helyzetében el kell különíteni a rövid- és a hosszú távú hatásokat. Átmenetileg elnehezül a helyzetük, mert csak a költségeiket növeli a magasabb fizetendő vételár. Abban az esetben, ha az őket sújtó károkat, vagy egy részüket továbbhárítják saját üzleti partnereikre, akik a kartelltagok közvetett vevői, akkor – ebben a második szakaszban – a káruk csökken. A közvetett vevők ugyanígy járhatnak el, és az árhullám tovagyűrűzhet egészen a végső felhasználóig, akik fogyasztóként már nem tudják másra áthárítani beszerzési áraik növekedését.
 - 2 A megemelkedett beszerzési árak teljes áthárítása esetén is marad megtérítendő kár, egyrészt a közvetlen vevőnél jelentkező forgalomcsökkenés miatti elmaradt haszon, másrészt az a kamatvesztés, ami a megemelkedett beszerzési árak és az áthárított eladási árak időbeli különbsége miatt jelentkezik.
 - 3 Lásd ezzel kapcsolatban Szabó Imre: A bizonyítási kötelezettség (érdek) és a bizonyítási tehet elhatárolása, in: In: Balogh Judit - Koncz Ibolya Katalin - Szabó István - Tóth J. Zoltán (szerk.): *Studia in honorem István Stipta* Budapest, 2017, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 409-416.

az egyéb jogterületeken okozott károk megtérítésénél. A versenyjogi jogsértések károsultjainak többsége Európában nem lép fel jogi úton annak érdekében, hogy kárai megtérüljenek. A bírósági keresetek elmaradása több körülményre is visszavezethető.

- Sokakban nem is tudatosul az, hogy kárt szenvedtek.
- A magasabb árát fizetők sokszor nem észlelik azt, hogy káruk egy versenyjog által tiltott magatartásra vezethető vissza. A kartellek többnyire titkosak, így a kartelltagokkal üzleti kapcsolatban állók és – végső soron – a fogyasztók nem rendelkeznek arra vonatkozó információval, hogy az általuk megvásárolt termék, vagy igénybe vett szolgáltatás azért drágább, mert a termelési-értékesítési láncolatba valahol beékelődött egy kartell, amely megemelte az árakat, amelyek végiggyűrűzve eljutottak a végső felhasználókig.
- A kartellek és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélések áldozatainak kell bizonyítani azt, hogy kárt szenvedtek, annak összegét és azt, hogy a káruk okozati összefüggésben áll a kartellel vagy a gazdasági erőfölénnyel való visszaéléssel. A károsultak ezekről a körülményekről nem rendelkeznek információval, így nem látják értelmét egy bizonytalan kimenetelű bírósági eljárás megindításának.

Ugyanezek a nehézségek az Amerikai Egyesült Államokban is fennállnak, ott a kártérítés mégis fontos szerepet játszik, a versenyjogi ügyek 90%-a tilos antitruszt magatartással okozott károk megtérítése érdekében indul. Ebben olyan intézmények is⁴ jelentős szerepet kapnak, amelyek az eljárásjog területére esnek. Kiemelkedő ezek közül a tényállás bizonyításának sajátos rendje, és a csoportos keresetek lehetősége.

III. A versenyjogsértéssel okozott károk megtérítését célzó irányelv

Az Európai Bizottság a kártérítés intézményének igénybevételével fokozni szeretné a jogi fellépés hatékonyságát a versenyjogi jogsértések károsultjainak érdekében és – áttételesen – a verseny érdekében, remélve a kártérítés preventív hatásának az érvényesülését is. 2014. november 26-án elfogadták a 2014/104/EU irányelvet⁵ (a továbbiakban: Irányelv), melynek jelen tanulmányban csak az eljárási vonatkozású részei kerülnek bemutatásra. Brüsszel elvárásként fogalmazza meg a tagállamokkal szemben, hogy a nemzeti szabályozás tegye lehetővé a kártérítés tényleges érvényesülését. Az Irányelv erőteljesebb szerepet szán a versenyhatósági⁶ döntéseknek a kártérítési perben. Elvárás,

4 A versenyjogi kártérítési perek széles körű amerikai elterjedésében kiemelkedő szerepet játszik a „büntetőkártérítés” lehetősége is, amely az elszenvedett kár háromszorosa is lehet. A perindítások gyakoriságában közrehat az ügyvédek anyagi érdekeltsége is. Ezzel kapcsolatban lásd Udvarý Sándor: *Pro Actione Collectiva*, Patrocínium, Budapest, 2015, 179-183.

5 European Parliament and Council Directive 2014/104/EU on antitrust damages actions

6 Az Európai Bizottság mint versenyhatóság és az eljáró bírósággal azonos tagállamban tevékenykedő nemzeti versenyhatóság versenyjogi jogsértést megállapító döntései kötelezőek

hogy a tagállamok ne biztosítsanak lehetőséget arra, hogy a kártérítés iránti perben az alperes újra vitathassa azt, hogy magatartása a versenyjogba ütközött, ha ezt már a versenyhatóság megállapította az általa lefolytatott versenyfelügyeleti eljárásban.⁷

1. Az Irányelv átültetésének folyamata

Az Irányelv átültetése a Versenytörvénybe⁸ illesztett új rendelkezések és kisebb szöveg-módosítások révén valósult meg. A Tpv. azért is alkalmasnak látszott az új szabályok befogadására, mert eleve tartalmazott anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseket. A Parlament 2016. december 16.-án 2016. évi CLXI. törvényként fogadta el a javaslatot.

2. A magyar kártérítési jog az Irányelv átvételét megelőzően

2.1. A magyar jog helyzete az Irányelv megalkotására irányuló munka kezdetén

A magyar kártérítési jog számos kérdésben eleve összhangban volt azokkal a követelményekkel, amelyeket a később megalkotott Irányelv tartalmaz. A versenyjogsértéssel okozott károk megtérítése sohasem volt kizárt. Mind az ún. follow-on mind a stand-alone eljárásokra lehetőség nyílt, azaz a versenyfelügyeleti eljárás befejezését követő és a versenyfelügyeleti eljárástól függetlenül azzal párhuzamosan, vagy azt megelőzően is kártérítési pert lehetett kezdeményezni.⁹ A Ptk. mindig a teljes kár megtérítését tekintette főszabálynak, és csak kivételesen, bírói mérlegelés alapján engedett ettől eltérést.¹⁰ A kárigény elévülésére vonatkozó szabályok többsége¹¹ eleve megfelelt az Irányelv előkészítése során szorgalmazott követelményeknek. A magyar kártérítési jog ismerte az általános kártérítés¹² lehetőségét, ami hasonló az Európai Bizottság

a bíróságokra. Más tagállam versenyhatóságának határozata a bíróságra nem kötelező, de bizonyítékként figyelembe vehető.

7 Az Irányelv 9. cikk (1) bekezdésében vázolt megoldás nem csupán a károsult felperes bizonyítását könnyíti meg, de pergazdaságossági szerepe is van, mivel a bíróságokat megkíméli egy olyan kérdés tárgyalásától, amit korábban egy másik eljárásban már tisztáztak.

8 1996. évi LVII. törvény

9 A nemzetközi versenyjogi irodalomban stand-alone eljárásként ismert fellépés lehetőségét a Tpv. 2005. évi módosítása deklarálta.

10 Peter Miskolczi Bodnár: Indemnification and harm caused by infringement of Antitrust rules from Private Law point of view 26-40. in: András Osztovits (ed.): Recent Developments in European and Hungarian Competition Law Karoli Gaspar University of the Reformed Church in Hungary, Budapest 2012.

11 A kárigény elévülési ideje, az elévülés nyugvása eleve megfelelt az európai elvárásoknak, viszont eltért ezektől az elévülés kezdő időpontjának meghatározása.

12 Régi Ptk. 359. §

által szorgalmazott lehetőséghez, hogy a bíróságok becsléssel is megállapíthassák a versenyjogi jogsértő magatartással okozott károk mértékét.

2.2. Az Irányelv készítése során a magyar jogban bekövetkező változások

Az Irányelv megalkotására irányuló európai előkészületek¹³ nyomán a Tpv-t többször kiegészítették és módosították annak érdekében, hogy a versenyjogi jogsértések károsultjai számára kedvezőbb jogi környezetet teremtsenek.

2.2.1. Vélelem a kartell árnövelő hatásának mértékéről

2009. június 1. napján lépett hatályba a Tpv-t-nek a 2009. évi XIII. törvénnyel beiktatott 88/C §-a, amely szerint a versenytársak közötti bizonyos kartellek¹⁴ esetén – az ellenkező bizonyításáig – úgy kell tekinteni, hogy a jogsértés az árat 10%-nyi mértékben befolyásolta. A vélelem bevezetésével a jogalkotó könnyíteni kívánt a károsult helyzetén, abban a reményben, hogy így elhárítja a kártérítési perek útjából a legnehezebb akadályt. A 10%-os áremelkedési vélelem nem tette – és ma sem teszi – szükségtelemmé azt, hogy a károsult bizonyítsa egyrészt azt, hogy az őt ért kár a kartelltilalomba, vagy a gazdasági erőfölénnyel való visszaélést tiltó normába ütköző magatartás következménye, másrészt a kár mértékét.¹⁵

2.2.2. A bírságelengedésben részesülő engedékenységi kérelmező felelőssége

Áttételesen könnyíti a károsultak bizonyítási feladatát az engedékenységi politika, amely a kartellek leleplezéséhez szükséges bizonyítékot szolgáltató kartelltagok számára a bírság elengedését, csökkentését garantálja.¹⁶ Ezekkel a versenyjogi kedvezményekkel kívánják előmozdítani a kartellek leleplezését.¹⁷ Az engedékenység azonban önmagában nem jelent

13 Green Book COM 672, 2005. 12. 19. Green Paper on damages actions for breach of the EC antitrust rules, White Book 2. 4. 2008 COM (2008) 165 final White Paper on damages actions for breach of the EC antitrust rules

14 Az eladási árak közvetlen vagy közvetett meghatározására, a piac felosztására, termelési kvóták meghatározására irányuló kartellekhez kapcsolódott a vélelem.

15 Csongor István Nagy: The new Hungarian rules on damages caused by horizontal hardcore cartels: presumed price increase and limited protection for whistleblowers – an analytical introduction [2011] E.C.L.R., issue 2

16 A 2009. évi XIV. törvény a Tpv-t. 78/A és 78/B §-aiként iktatta be az engedékenységre vonatkozó normákat.

17 A 2013. évi CCI. törvény és a 2020. évi XIX. törvény számos eljárási szabállyal egészítette ki az engedékenység intézményét, lehetőséget biztosítva pl. arra, hogy a bizonyíték benyújtása nélkül tisztázni lehessen a várható következményeket (nem végleges kérelem), pontosította a sorrendiséget, az iratbetekintés lehetőségét és kizárta a hiánypótlás valamint az igazolási kérelem lehetőségét.

elegendő ösztönzést. Az engedékenységei kérelmezőt ugyanis a kártérítés fizetésének kötelezettsége is fenyegeti, sőt ezen a területen az engedékenységi kérelmező a korábbinál rosszabb helyzetbe kerül, mert ő már elismerte a jogsértést, míg a többi kartelltag vitatja a versenyhatóság határozatát. Az egyetemleges felelősség alapján a károsultak éppen az engedékenységei kérelmezővel szemben indíthatnak pert. Ezen a helyzeten segített az az eljárásjogi rendelkezés, mely szerint kártérítési pert fel kellett függeszteni a GVH jogsértést megállapító határozatának felülvizsgálata iránti közigazgatási per jogerős befejezéséig.¹⁸

2.2.3. A versenyfelügyeleti határozatok kötőereje

A 2013. évi CCI. törvény előírta, hogy a GVH keresettel nem támadott határozatának, illetve, ha a határozat felülvizsgálatát kérték, akkor a GVH határozatát felülvizsgáló bíróság határozatának a versenyjogi jogsértést megállapító részéhez a bíróság kötve van.¹⁹ Ez a rendelkezés könnyíti a felperes károsultak bizonyítási helyzetét, hiszen a tényállás jelentős részét már feltárta a GVH határozata. A rendelkezés csökkenti a kártérítési per időtartamát, hiszen a versenyfelügyeleti eljárásban már tisztázott körülményeket nem kell és nem is lehet újra vitatni.

2.3. Az Irányelv elfogadásának idején fennálló hazai helyzet

A magyar kártérítési jog eleve nyitott volt a versenyjogi jogsértések által okozott károk megtérítésére, majd ennek lehetőségét a Tpv. kifejezetten deklarálta is. A hagyományos szabályok és az Irányelv készítése során elfogadott kiegészítések és módosító rendelkezések közelítették a magyar jog helyzetét az Európai Bizottság által elérni kívánt állapothoz. Látható, hogy nem csupán az anyagi jogot érintették a módosítások, hanem eljárásjogi eszközöket is bevetett a magyar jogalkotó.

Mindezek ellenére nagyon ritkán nyújtottak be olyan kártérítési kereseteket, amelyek versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítését igényelték, és ezek a perek sem jártak sikerrel.²⁰ Szükség volt tehát a szabályok átalakítására. Kiemelendő, hogy a kártérítés működképességének megteremtéséhez nem volt elegendő az anyagi jogi normák módosítása, eljárásjogi intézmények alkalmazására is szükség volt és – megítélésünk szerint – a jövőben újabb eljárásjogi intézmények bevetése is indokolt lesz.

18 A Tpv. 2009. június 1. napjától hatályos 88/D. §-a a *bírságelengedésben részesült engedékenységi kérelmezőt feljogosította arra, hogy mindaddig megtagadja a Tpv. 11. §-ába*, vagy az EK-Szerződés 81. cikkébe ütköző magatartásával okozott kár megtérítését, amíg a követelés az ugyanazon jogsértésért felelős másik károkozótól behajtható.

19 A Tpv. 88/B §-ának a 2013. évi CCI. törvénnyel beiktatott (6a) bekezdése.

20 Pál Szilágyi: Private Enforcement of Competition Law and Stand-alone Actions in Hungary, [2013] G.C.L.R., Issue 3, 141.

IV. A Tpv. módosítás

1. Eljárásjogi normák a Tpv.-ben

A 2016-ban a Tpv.-be beiktatott szabályok többsége eljárásjogi jellegű, kisebb részben a kártérítéshez kötődő anyagi jogi norma (ez utóbbiakat éppen csak érintjük jelen tanulmányban).

1.1. A károk számszerűsítése

A versenyjogi jogsértéssel okozott kár pontos összegének megállapítása jóval nehezebb, mint más károk esetén. Piaci körülmények között, ahol a termékek és szolgáltatások ára folyamatos mozgásban van, nagyon sokféle körülmény játszik szerepet az árváltozásokban, amelyeknek a kartell és a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés csak az egyike. Az időmúlás és az értékesítési lánc hosszúsága tovább fokozza a bizonytalanságokat.²¹

Az irányelv két iránymutatást tartalmaz a tagállamok számára a versenyjogi jogsértéssel okozott károk mértéke tekintetében.

Elvárás, hogy a bíróságok becsléssel is megállapíthassák az ilyen károkat. A Tpv. nem tartalmaz a kár mértékének becsléssel történő megállapítására vonatkozó speciális rendelkezést, de a Ptk. 6:531. § rendelkezik az általános kártérítésről.²²

Az irányelv felhívja a figyelmet arra, hogy a tényleges káron kívül a magasabb árak miatti forgalomcsökkenés következtében elmaradt haszon jellegű károk is keletkeznek, és a tagállamok ne feledkezzenek meg a kamatok érvényesítéséről sem a károkozás és a kártérítés megfizetése közötti időszakra vonatkozóan. Miközben mind az elmaradt haszon, mind a kamatok igénylésére lehetőség nyílik, a magyar jog a keresetlevéltől teszi függővé e kérelemek megtérítését. Abban az esetben, ha a kereseti kérelem kiterjed a kár ezen összetevőire, akkor a bíróság a kártérítés mértékét ezek figyelembe vételével állapítja meg. A bíróságnak azonban nincs kitanítási kötelezettsége. Valamelyest nehezíti a károsult helyzetét az, hogy a perfelvételi tárgyalást

21 Még abban az esetben is, ha egyértelmű bizonyítékot lehet találni arra, hogy a kartell résztvevői megegyezésük alapján január elsejétől 10%-kal növelték az árat, kérdés lehet, hogy a változatlan ár decemberben még mindig 10% extra hasznot tartalmaz-e, vagy a külső körülmények hatására is emelkedtek volna valamennyit az árak az év során. Különösen nehéz az értékesítési lánc végén, több értékesítést követően bizonyítani azt, hogy egy bizonyos alkatrész árának 10%-os emelése miatt mennyivel nőtt az alkatrészt tartalmazó félkész termék, majd a félkész terméket tartalmazó végtermék ára. További bizonytalanságot jelent, hogy a különböző szintű kereskedők vajon általuk drágábban megvásárolt termékre a korábbival egyező mértékű haszonkulcsot számítottak-e fel.

22 Ha a kár mértéke nem állapítható meg, a károkozásért felelős személy olyan összegű kártérítés megfizetésére köteles, amely a károsult kárának a kiegyenlítésére alkalmas. (Ptk. 6:531. §)

követően már nincs lehetőség a kereset kiterjesztésére, ha abban elmaradt hasznot, kamatot nem igényeltek volna. Más kérdés, hogy a versenyjogi jogsértéssel okozott károk megtérítésére irányuló perек – bonyolultságuk miatt – ügyvédek bevonásával zajlanak, így jó esély nyílik arra, hogy a kereseti kérelem kiterjed mindenre, aminek a megtérítésére jogi lehetőség nyílik.

Az Európai Bizottság segítséget nyújt a kár mértékének megállapításához, amikor közleményt bocsát ki az európai versenyjogba ütköző magatartásokkal okozott károk könnyebb számszerűsítése érdekében,²³ és egy ajánlást is készített ugyanebből a célból. Magyarországon – megítélésem szerint – eddig nem fordítottak elég figyelmet a kár könnyebb és pontosabb számszerűsítése érdekében az Európai Bizottság által végzett munka tanulmányozására.

1.2. Az önkéntes vitarendezés keretében egyezséget kötő károkozó felelőssége

A versenyjog is követi azt az általános tendenciát, mely szerint előtérbe kerül a követelések gyors, peren kívüli rendezése. A versenyjogi jogsértéssel okozott károkért való felelősség körében a károkozókat kedvezőbb felelősségi konstrukcióval igyekeznek érdekeltté tenni az egyezség alapján történő önkéntes teljesítésben. Az olyan versenyjogi károkozó, aki önkéntes vitarendezés keretében egyezséget köt a károsulttal főszabályként nem tartozik felelősséggel a károsult fennmaradó kárjaiért. Kivételesen mégis meg kell, hogy térítse az ilyen károkat is, ha a többi károkozótól nem térülne meg a károsult kárának ezen része. Az egyezségben azonban kizárhatja ezt a megtérítési jellegű helytállást.²⁴

1.3. Az egyetemleges felelősség bírói mellőzésének a tilalma

A polgári jogi felelősség szabályai szerint a károkozók egyetemleges felelősségét a bíróság rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények miatt mellőzheti. Ugyanez a lehetőség nem illeti meg a bírót versenyjogi jogsértés esetén.²⁵

23 A Bizottság 2013/C 167/07 közleménye az Európai Unió működéséről szóló szerződés 101. és 102. cikkének megsértése alapján indított kártérítési keresetekben a károk számszerűsítéséről.

24 Irányelv. 19. cikk (1) – (3)

25 Nem alkalmazható a Ptk. 6:524. § (3) bekezdése, amely alapján a bíróság mellőzhetné az egyetemleges felelősséget három esetben. Más kérdés, hogy a Tpv. három esetben a polgári jogtól eltérően rendeli alkalmazni az egyetemleges felelősséget, és ezzel maga a jogalkotó fogalmaz meg, általa méltányolhatónak minősített eseteket. Ezekben felül azonban bírói méltányosság alkalmazására nincs lehetőség.

2. A pertartamra²⁶ ható tényezők

- A kár továbbhárításán alapuló védekezés lehetősége alapvetően pozitív jogintézménynek tekinthető, mivel az értékesítési láncolat távolabbi szereplőit ért károk megtérítésére is lehetőséget biztosít. Egy konkrét perben azonban a felperes kereseti kérelmének lassabb elbírálására, így a kártérítés elhúzódására is lehetőséget teremt, ha a károkozó alperes bizonyítást kezdeményez arra vonatkozóan, hogy a károsult alperes a kárt, vagy annak egy részét továbbhárította.
- Gyorsaságával szolgálja a károsult érdekeit a peren kívüli vitarendezés ösztönzése, de előfordulhat, hogy ekkor nem kap teljes kártérítést a károsult.

3. Bizonyítási könnyítés

A Tpvt. az amerikai példa sikerén felbuzdulva, az irányelvben foglaltakat a hazai jogba átültetve újfajta megoldást honosít meg a bizonyítás rendjét illetően. A 2. pontban bemutattuk azt, hogy milyen nehéz helyzetben van a felperes károsult. Ezt ellensúlyozandó a Tpvt. feljogosítja a bíróságot arra, hogy – bizonyos feltételek esetén – a bizonyítékok feltárására kötelezzen. Versenyjogi kártérítési perben a bíróság a fél indokolt kérelmére bárkit²⁷ a rendelkezése alatt álló meghatározott bizonyíték²⁸ a bemutatására, illetve közlésére kötelezhet, ha a bizonyítékfeltárást kérő fél az irattal, egyéb bizonyítási eszközzel, illetve adattal nem rendelkezik, és valószínűsíti, hogy a feltárni kért bizonyíték alkalmas lehet valamely, a per eldöntése szempontjából jelentőséggel bíró tény vagy körülmény bizonyítására.²⁹ A bizonyíték feltárására kötelezésnek további előfeltétele is van. A bíróság – alapos mérlegelést³⁰ követően – akkor rendeli el

26 A perek gyorsításának lehetőségét Szabó Imre több tanulmányában is vizsgálta, pl. Szabó Imre: Perjogi kísérletek az igényérvényesítés gyorsítására In: Certicky Mária (szerk.) Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában, Tanulmánykötet, Szeged, 2020, Magánjogot Oktatók Egyesülete 13-19.

27 Jellemzően az alperes lesz a kötelezett. Ha másnál vannak a feltárandó bizonyítékok, azt a személyt tanúként kell idézni és a bizonyíték bemutatására kötelezni.

28 A bizonyítékok között a Tpvt. az alábbiakat említi: az irat és egyéb bizonyítási eszköz, illetve ezek meghatározott köre, kategóriája vagy meghatározott adat vagy adatok meghatározott köre, kategóriája.

29 Tpvt. 88/J. § (1) bek.

30 A bíróság különösen azt mérlegeli, hogy

a) a felek kérelmeit, álláspontját milyen mértékben támasztják alá a bizonyítékok feltárására vonatkozó indítvány indokolásaként előterjesztett, rendelkezésre álló bizonyítékok, ismert tények,

b) - különösen, ha annak elrendelése valamely, a perben félként részt nem vevő személlyel szemben kerülne sor - a bizonyítékok indítványozott feltárása a bizonyítási eszközök, adatok milyen mennyiségére és körére terjed ki, és az milyen költségekkel járna, megelőzendő a per

a bizonyítékok feltárását, ha a felperes az igénye fennállását, illetve az ezzel kapcsolatos tényállításainak valóságát – az elvárhatóan rendelkezésre álló bizonyítékokra, ismert tényekre is figyelemmel – már valószínűsítette. A bíróság a bizonyítékok feltárását csak a legszükségesebb körben rendelheti el. A törvény terjedelmes felsorolása rögzíti a kivételeket, azokat a bizonyítékokat, amelyek feltárását a bíróság nem rendelheti el. Ügyelnie kell a bíróságnak arra is, hogy a bizonyítékfeltárással kötelezettnek okozott hátrány ne haladja meg az azzal elérhető előnyöket, és arra is, hogy titkok, korlátozottan megismerhető adatok csak az arra jogosultak birtokába kerüljenek.

A bizonyítékfeltárással kötelezés „per a perben”. A bíróság a döntés előtt az érdekelteket meghallgatja, vagy biztosítja az írásbeli nyilatkozattétel lehetőségét. A bíróság végzésével szemben a bizonyítékok feltárással kötelezett külön fellebbezéssel élhet. A fellebbezésnek a bizonyítékfeltárást elrendelő végzés végrehajtására halasztó hatálya van.

A jogalkotó ügyel arra, hogy a bizonyítékfeltárással lehető legkevesebb késedelmet okozza. A meghallgatási határnap vagy az írásbeli nyilatkozatra nyitva álló határidő elmulasztása miatt nincs helye igazolásnak. Az indítvány tárgyában a bíróság soron kívül határoz. A bizonyítékok feltárással kötelező végzéssel szembeni fellebbezést a másodfokú bíróság soron kívül bírálja el.

V. Továbblépési lehetőség

Az Egyesült Államokban sikerrel alkalmazott kártérítési modellnek³¹ egy eleme nem kapott helyet a magyar jogi szabályozásban. Ez a jogintézmény a csoportkereset.

A Tpv. módosítása során – tudomásom szerint – arra tekintettel nem foglalkoztak ezzel az intézménnyel, mert tervbe volt véve az, hogy az új Pp. erre majd olyan lehetőséget biztosít, amely versenyjogi jogsértésekkel okozott károk megtérítése iránti ügyekben is alkalmazható lesz. A Pp. ismeri is a társult per³² kategóriáját³³,

szempontjából feltételezhetően jelentőséggel nem bíró általános információkérés,
e) az indítvány szerint feltárni kért bizonyíték tartalmaz-e - különösen a perben félként részt nem vevő személy tekintetében - korlátozottan megismerhető adatot, és ezen adatok megfelelő védelme biztosítható-e. [Tpv. 88/K § (2) bek.]

31 Udvarý Sándor: Az amerikai class action főbb jellegzetességei, Jogtudományi Közlöny 2017/3. 133-140.133., Udvarý Sándor: Az amerikai class action elméleti háttere és jogszabályi konstrukciója In: Varga, István (szerk.) Codificatio processualis civilis: Studia in Honorem Németh János II., Budapest, 2013, ELTE Eötvös Kiadó 449-488.

32 Legalább tíz felperes egy vagy több olyan jogát, amely tartalmában azonos valamennyi felperes vonatkozásában (a továbbiakban: reprezentatív jog), társult per formájában érvényesítheti, ha a reprezentatív jogot megalapozó tények érdemben valamennyi felperes vonatkozásában azonosak (a továbbiakban: reprezentatív tények), és a társult per a bíróság engedélyezi. [Pp. 583. § (1) bek.]

33 Udvarý Sándor: Társult per In: Wopera, Zsuzsa (szerk.) Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez Budapest, 2017, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 889-908.

de a versenyjogi jogsértésekkel okozott károk megtérítése iránti ügyekben nem teszi lehetővé³⁴ annak alkalmazását. Megítélésem szerint érdemi előrelépést jelentene, ha társult per engedélyezésére³⁵ versenyjogi kártérítések tekintetében is lehetőség nyílna.

34 Társult per csak a következő esetekben indítható: *a)* fogyasztói szerződésből eredő követelés érvényesítése céljából, *b)* a XXXIX. Fejezet szerinti munkaügyi perben, vagy *c)* emberi tevékenységen vagy mulasztáson alapuló, előre nem látható környezetterhelés által közvetlenül okozott egészségkárosodásból fakadó igények vagy vagyoni kárigények érvényesítése esetén. [Pp. 583. § (2) bek.]

35 A Pp. 585. § (1) bekezdése sorolja fel azokat az eseteket, amikor a bíróság a társult per engedélyezése iránti kérelmet elutasítja.

Dr. habil. Móra Sándor, egyetemi docens

GONDOLATOK A KOLLEKTÍV NEMZETISÉGI JOGÉRVÉNYESÍTÉSRŐL

Megtiszteltetés számomra, hogy Szabó Imre professzort több mint 10 éve ismerhetem, sőt kollégája is lehetek a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Úgy ismertem meg őt, mint aki nemcsak óriási tudással és tapasztalattal rendelkezik, hanem kész szakmai segítséget, támogatást is nyújtani fiatalabb kollégáinak. Isten éltesen, Tanár úr!

Nem kevés fejtörést okozott, hogy találjak olyan témát, amely a nemzetiségi jogot és a polgári eljárásjogot is érinti. A kollektív jogérvényesítés formái és a nemzetiségi jogok védelme között összefüggések lehetnek, ezek bemutatására teszek kísérletet.

1. A kollektív nemzetiségi jogok és a kollektív jogérvényesítés

A nemzetiségi jogok Alaptörvénybe és törvénybe foglalása akkor bír normatív erővel, ha kikényszeríthetőségük, jogi védelmük lehetősége is fennáll. Az érvényesíthetőség szempontjából különös jelentősége van a nemzetiségi jogok alkotmányi megfogalmazásának és a szabályozás jellegének is. Ezek döntő mértékben befolyásolják a jogok „számonkérhetőségét”, illetve az állami feladatvállalás mértékét.

Az államok gyakran idegenkednek attól, hogy a nemzetiségi jogokat, különösen a kollektív jogokat a szó szoros értelmében vett jogként biztosítsák, ezek inkább harmadik generációs programnormaként jelennek meg az alkotmányokban. Sok esetben az államok arra törekednek, hogy csak alkotmányi ígéretet tegyenek, vagy további jogalkotásra irányuló kötelezettséget írjanak elő, amely a jogi értelemben vett kikényszerítési lehetőséggel az adott jog tekintetében az egyént már nem ruházza fel, ezek a megfogalmazások államcélként szoktak megjelenni. A nemzetállami ideológia magától értetődően az egyéni jogokat favorizálja, és bár itt-ott megenged néhány kollektív jogot (például nemzetiségi oktatás), „irtózik” az önrendelkezési jog biztosításától, szemben Magyarországgal, ahol a kollektív nemzetiségi jogok alkotmányos elismerése, illetve biztosítása példamutató. A bírósági és alkotmánybírósági védelem magukkal a nemzetiségi önkormányzati jogokkal kapcsolatban is fennáll.

Az egyéni alapjogok megsértése esetén viszonylag könnyű megállapítani, hogy ki az áldozat, így az emberi jogi kontrollmechanizmus könnyen alkalmazható a jogaiban sértett egyénre. A kollektív jogok sérelme esetén azonban a sértett tulajdonképpen

az egyének közössége, és amennyire evidenciaként hat mindez, annyira nehéz annak bizonyítása vagy éppen ellenőrzése, hogy az adott közösség összes tagja sérelmet szenvedett.¹ Kétségtelen, hogy emiatt a bíróságok sokáig nem kedvelték a csoportok perbeli fellépését, és a jogalkotó is inkább az egyéni jogérvényesítést preferálta annak ellenére, hogy a csoportos jogérvényesítés – az eljárások számának csökkentése és koncentrációja révén – növeli az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságát, és egyúttal perköltségmegtakarítást is jelent.² Sőt mi több, a csoportos keresetindítás a joghoz való tényleges hozzáférést is elősegítheti, hiszen lehetővé teszi a költségek megosztását azoknak a peres feleknek, akiknek az egyéni jogérvényesítése a várható perköltség miatt nem tűnik gazdaságosnak, vagy az önálló perindítást egyáltalán nem engedhetnék meg maguknak.³

2. A kollektív igényérvényesítés formái

Jogrendszerünk a kollektív igényérvényesítés két formáját ismeri: a *közérdekből indított per* és a *társult per*.⁴

2.1. A közérdekből indított per

A közérdekű kereset lényege, hogy közérdekből – a perindításra elsődlegesen jogosult mellett, illetve helyett – a jogszabály által erre feljogosított személy vagy szerv jogot érvényesít anélkül, hogy annak anyagi jogi értelemben vett jogosultja vagy kötelezettje volna. A külön jogszabályban biztosított keresetindítási jog alkotmányos alapja a

1 Kovács Péter: *Egyéni és kollektív kisebbségi jogok az alkotmányos fejlődésben – pozitívista szempontból*. Magyar Kisebbség, Nemzetpolitikai Szemle, 1996/5. <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00004/m960303.html> (2021. 03. 31.)

2 A polgári peres eljárás hatékonyságát lásd: Szabó Imre: *Perjogi kísérletek az igényérvényesítés gyorsítására*. In: Certicky Mária (szerk.): *Innovatív magánjogi megoldások a társadalmi-gazdasági haladás szolgálatában. Tanulmánykötet*. Szeged, Magánjogot Oktatók Egyesülete, 2020, 13-19. http://www.maganjog.hu/wp-content/uploads/2020/02/MOE_Innovat%C3%ADv-mag%C3%A1n-jogi-megold%C3%A1sok.-Tanulm%C3%A1nyk%C3%B6tet.pdf (2021. 03. 31.); Szabó Imre: *A megújult polgári perrendtartás hatékonysági rendelkezései*. In: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábíán Eszter tiszteletére, jogász-pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2017, 470–478; Szabó Imre: *Perhatékonyság és a percselekmények időszűrésének elve*. In: Varga István (szerk.): *Codificatio processualis civilis. Studia in Honorem Németh János II.* Budapest, ELTE Eötvös, 2013, 365–376.

3 Fleming, Don: *Responding to New Demands: Legal Aid and Multi-party Actions*. In: Regan, Francis – Paterson, Alan – Goriely, Tamara – Fleming, Don (eds): *The Transformation of Legal Aid: Comparative and Historical Studies*. New York, Oxford University Press, 2002, 261.

4 A tanulmány nem vizsgálja a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényben és a 2016. évi CXXX. törvényben (a továbbiakban: Pp.) szabályozott *pertársaságot*.

közérdek, illetve az, hogy ezekben az eljárásokban az erre feljogosított szerv olyan mások általi jogvédelmet nem kezdeményezhető magánjogi érdeket érvényesít, amely igényérvényesítés éppen az egyéb érdekvédelem akadálya vagy nehézsége folytán válik közérdekké.⁵

A kollektív igényérvényesítés viszont nem vezethet oda, hogy az egyén ne fordulhasson a saját nevében bírósághoz jogai védelmében, de azt sem eredményezi, hogy külön jog illetné meg az egyént, és külön jog a kollektivitást, illetve az azt megjelenítő intézményt.⁶ A közérdekű per tehát *opt-out* rendszerű kollektív igényérvényesítés, mivel a saját jogon történő keresetindítás lehetősége akkor marad meg, ha a jogosult úgy nyilatkozik, hogy e jogát fenn kívánja tartani. Ahhoz viszont, hogy ezt a nyilatkozatát megtehesse, értesíteni kell őt a jogerős ítéletről.⁷

A közérdekű keresetben nemcsak a jogszerűtlenség megállapítása, hanem konkrét jogorvoslat is kérhető, ugyanakkor egyértelmű, hogy anyagi jogerőhatása csak a csoport tagjaira terjed ki.

A közérdekű perekre vonatkozó szabályok különböző ágazati törvényekben vannak jelen: a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:105. és 6:106. §, a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény 39. §, a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény 85/A. §, a Magyar Nemzeti Bankról szóló 2013. évi CXXXIX. törvény 164. §, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Ebktv.) 20. § (1) bek. erre vonatkozó rendelkezéseket tartalmaz. A 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 571-579. §-ai voltaképp az ágazati anyagi jogszabályokat egészítik ki azzal, hogy lefektetik eme perek eljárásjogi kereteit (perindítás, ítélet tartalma, anyagi jogerő, elévülés stb.). Ezek a szabályok generális szabályként érvényesülnek, amelyekhez képest egyes szektorális közérdekű perek eltérhetnek a külön szabályban. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a pertípus szabályai csak olyan esetekben érvényesülnek, ha az anyagi jog azt kifejezetten felhívja.⁸

Az Ebktv. 20. § (1) bekezdésében szabályozott közérdekű kereset hozható leginkább összefüggésbe a nemzetiségekkel. „Az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt bíróság előtt személyiségi jog érvényesítése iránti pert, munkaügyi pert, valamint közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatos pert indíthat

5 A közérdekű igényérvényesítést részletesen lásd: Gelencsér Dániel: *Közérdekű igényérvényesítés Magyarországon I. – a gyakorlat tükrében*. Eljárásjogi Szemle, 2016/3, 31-45; Gelencsér Dániel: *Közérdekű igényérvényesítés Magyarországon II. – a gyakorlat tükrében*. Eljárásjogi Szemle, 2016/4, 25-37.

6 Gyakran csak az adott közösség egy része állíthatja magáról, hogy – az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata alapján – „tényleges áldozat”, másik része csak „potenciális áldozat” vagy esetleg még az sem. [Kovács 1996, 1.]

7 Udvarny Sándor: *A közérdekű és társult perek a polgári perrendtartásban*. Jogtudományi Közlöny, 2018/5, 225.

8 Udvarny 2018, 222.

- a) az ügyész,
- b) a hatóság,⁹
- c) a civil és érdekképviseleti szervezet,
ha az egyenlő bánásmód követelményének megsértése vagy annak közvetlen veszélye olyan, a 8. §-ban meghatározott valamely tulajdonságon alapult, amely az egyes ember személyiségének lényegi vonása, és a jogsértés vagy annak közvetlen veszélye személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érinti.”

A személyiség lényegi vonásának tekinthető, vagyis a személyiség lényegi vonásához közvetlenül kapcsolódik például a nemzetiségi hovatartozás, a vallási meggyőződés vagy a nemi hovatartozás.

Az Egyenlő Bánásmód Hatóság¹⁰ tudomásunk szerint egyetlen közérdekű pert indított az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt, amelynek egyékként nem volt nemzetiségi relevanciája,¹¹ a civil szervezetek viszont számos esetben indítottak közérdekű pert az Ebktv. 20. § (1) bekezdésre való hivatkozással, például a roma és a halmozottan hátrányos helyzetben lévő gyermekek jogellenes elkülönítése miatt.¹² Munkaügyi tárgyú közérdekű per indult például arra hivatkozással, hogy az alperes a munkavállalókat jogellenesen megkülönbözteti aszerint, hogy a munkavállalók érdekképviseleti szervezethez tartoznak-e vagy sem.¹³

Pénzben ki sem fejezhető az a sérelem, amely egy nemzetiség egészét – közvetve vagy közvetlenül annak tagjait – éri a jogellenes diszkrimináció révén, és hosszú időre kihathat az adott nemzetiség társadalmi megítélésére, a társadalom nemzetiségellenes csoportjainak aktivitására, valamint komoly félelmet, identitási zavart okozhat a közösség egyes tagjaiban, de negatív értelemben elbizonytalaníthatja a társadalom úgymond közömbös, előítéletektől mentes csoportjait is.

9 2021. január 1-től az Egyenlő Bánásmód Hatóság feladatait az alapvető jogok biztosa vette át.

10 Az Egyenlő Bánásmód Hatóság – 2020. december 31-ig történő működéséig – közvetlen és közvetett hátrányos megkülönböztetés, illetve egyéb magatartások esetén volt jogosult hatósági eljárást lefolytatni, ha valakit vélt vagy valós nemzetisége, illetve nemzetiséghez tartozása miatt értek az Ebktv.-ben foglalt hátrányos következmények. A hatóság joggyakorlatában több olyan határozat is fellelhető, amelyben a nemzetiségi hovatartozás, mint védett tulajdonság miatti hátrányos megkülönböztetés következtében állapított meg jogsértést, például EBH/25/2016, EBH/381/2016, EBH/381/2016, EBH/349/2016, EBH/39/2016, EBH/232/2016, EBH/70/2018, EBH/45/2018, EBH/319/2018, EBH/553/2018.

11 *Tájékoztató az Egyenlő Bánásmód Hatóság 2018. évi tevékenységéről, valamint az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény alkalmazásának tapasztalatairól.* Budapest, Egyenlő Bánásmód Hatóság, 2019. 46-47.

12 Kúria Pfv.IV.20.068/2012/3., Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.936/2008/4., Debreceni Ítéltőtábla Pf.I.20.361/2007/8.

13 Bács-Kiskun Megyei Bíróság 3.Mf.21.085/2010/3., Kecskeméti Munkaügyi Bíróság 2.M.722/2009/7.

Korábban a szakirodalomban újra és újra felvetődött, hogy vajon miért maradt ki az ombudsmani intézmény a közkereseti jog gyakorlói köréből,¹⁴ hiszen az ombudsman intézménye minden olyan adottsággal rendelkezik, amely alkalmassá teszi arra, hogy a hatályos szabályozásnál tágabb körben, a közérdekű igényérvényesítés hatáskörével is rendelkezve a diszkriminációellenes jogvédelem hatékonyabb intézménye legyen. A jogalkotó ezt a szakmai javaslatot úgy oldotta meg, hogy 2021. január 1-től az Egyenlő Bánásmód Hatóság feladatait és hatásköreit az alapvető jogok biztosa vette át. Az ombudsman tehát közigazgatási hatósági eljárás keretében jár el az egyenlő bánásmódot és az esélyegyenlőség előmozdítását érintő ügyekben, a vonatkozó eljárási szabályoknak megfelelően.¹⁵

2.2. *A társult per*

A Pp. a közérdekű perek eljárásjogi szabályai mellett 2018-tól bevezette a *társult per* intézményét, ahol a perlés lehetősége megmarad a magánfeleknél, akiknek a beleegyezése már a per megindításához szükséges. A *társult per* lényege abban áll, hogy a felperesek nem külön-külön kezdeményeznek egyedi eljárásokat, hanem közösen indítanak egyet; az azonos igényekkel fellépő felpereseket pedig egy reprezentatív felperes képviseli. Ez egy ún. *opt-in* típusú kollektív igényérvényesítési eszköz,¹⁶ amely meghatározott tárgyú ügyekben vehető igénybe, és azt teszi lehetővé, hogy egy peren belül több személy (nem egyesítéssel, nem a pertársasági szabályok szerint) érvényesíthesse reprezentatív jogát (közös jogi és ténybeli alapokon nyugvó igényeit).¹⁷ A *társult per* két legfontosabb hatása az, hogy *egyrészt* a jog az abban részt vevő felpereseket egységesen kezeli, azaz egymástól eltérő lépéseket nem tehetnek, *másrészt* a per számukra – *jogilag* csak a csoporttagok számára – ítélt dolgot (*res iudicata*) eredményez.¹⁸

14 *A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztosának beszámolója a 2005-ös évről*, Budapest, Országgyűlési Biztos Hivatala, 2006. http://www.kisebbségiombudsman.hu/word/04-29-2008_10_43_30/besz_2005.html (2021. 03. 31.)

15 Bár a nemzetiségi biztoshelyettes és az Egyenlő Bánásmód Főigazgatóság közötti ügyelosztás jogszabályi környezete tisztázott, esetről esetre mérlegelni szükséges, hogy az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény vagy az Ebktv. szerinti eljárás lefolytatása volna-e megfelelőbb választás.

16 Az *opt-in* modell megvalósítása azért volt fontos, mert a rendelkezési jogot sérthetné, ha a perindításra jogosultak beleegyezése nélkül is indulhatott volna rájuk kiható per, és pedig nem közérdekből, speciális perindító által, hanem egy hasonló helyzetben lévő anyagi érdekelt által. Vö. Wallacher Lajos: *A közérdekből indított per*. In: Wopera Zsuzsa (szerk.): *A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény magyarázata*. Budapest, Wolters Kluwer, 2017, 644. Idézi: Udvary 2018, 224.

17 Udvary 2018, 222.

18 Szalai Ákos: *Társult perek: nyitott kérdések és joggazdaságtani elemzés*. Eljárásjogi Szemle, 2017/3, 23.

A jogszabály számos előfeltételt rögzít a *társult perrel* kapcsolatban:

- legalább tíz felperes indíthatja meg;
- azonos, de legalábbis hasonló módon szenvedtek el sérelmet, amely miatt azonos igényeket támasztanak;
- a társult perlési formát a bíróságnak engedélyeznie kell. Az engedély megadása elsődlegesen az azt megalapozó körülmények reprezentativitásának igazolásán múlik, vagyis, hogy a felperesek igényei valóban azonosak. Ha a bíróság esetlegesen nem engedélyezi a csoportos igényérvényesítést, a felperesek akkor sincsenek elzárva a perlés lehetőségétől, ez esetben egyénileg kell peres eljárást kezdeményezniük;
- a felpereseknek még az eljárás megindítása előtt egymással szerződést kell kötniük. Ebben a szerződésben kell megállapodniuk például azokban a kérdésekben, hogy ki legyen a reprezentatív felperes, illetve annak helyettese, hogy szükséges-e ezek nyilatkozataihoz a többi felperes jóváhagyása vagy, hogy milyen arányban előlegezik, illetve viselik a pereskedés költségeit a felperesek.

A *társult per* formájában való eljárás nem alanyi jog, így a tárgyi köre jogalkotói mérlegelés alá esik, korlátozott. *Társult per* csak munkaügyi perben,¹⁹ fogyasztói szerződésekkel kapcsolatos jogvitákban²⁰ és környezetvédelem körében felmerült károk esetén lehet kezdeményezni.²¹ Noha az igények azonosságából következően számos egyéb ügyben lehet célszerűbb a társult per, a jogalkotói szándék sokkal inkább az lehetett, hogy olyan csoportokat ruházzon fel a csoportos igényérvényesítés lehetőségével, akik egyénileg valószínűleg nem kezdeményeznének eljárást (például a csekély súlyú kár vagy a magas költség-, energia- és időráfordítás miatt). Nem kizárt, hogy a jövőben a pertípus sikere esetén a hatály bővíthető.²²

A Ptk. 2:54. § (5) bekezdésében speciális jogvédelmi eszközként került meghatározásra a közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítésének lehetősége.²³ Ezen jogvédelmi eszköz intézményi alapját az Alaptörvény IX. cikkének

19 A munkaügyi perek közé nemcsak a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény alapján létesített, de a közalkalmazotti, bizonyos törvényben foglalt kivételekkel a szolgálati, a közfoglalkoztatási, a sporttörvény alapján kötött munkaszerződéses, a szakképzés során kötött tanulószerveződésből eredő, a nemzeti felsőoktatási törvény szerinti hallgatói munkaszerződésből eredő, a szociális szövetkezettel és foglalkoztatási szövetkezettel létesített tagi munkavégzési jogviszony is lehet a per alapja.

20 A Ptk. 8:1. § (1) bek. 3. pontja szerinti fogyasztó (a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy) vállalkozással kötött szerződése, abból fakadó igény.

21 Az emberi magatartáson vagy mulasztáson alapuló (utóbbi akkor áll fenn, ha törvényi kötelezettsége van az adott személynek tartózkodnia a magatartástól), előre nem látható környezet-terhelés által közvetlenül okozott egészségkárosodásból fakadó igény vagy vagyoni kár.

22 Udvary 2018, 226.

23 Ptk. 2:54. § „(5) A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának mi-

(4) és (5) bekezdéseiben találjuk meg, melyet az Alaptörvény negyedik módosítása (2013. március 25.) vezetett be.²⁴

Az Alaptörvény fenti szövegének értelmezésével kapcsolatban az Alkotmánybíróság 6/2021. (II. 19.) AB határozata megállapította, hogy „a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji és vallási közösségek méltósága védelmében a véleménynyilvánítás szabadsága és így a közügyeket érintő szólás alkotmányosan korlátozható. A véleményszabadság már nem nyújt védelmet a közösségekkel kapcsolatos olyan öncélú, a közügyek vitatásának körén kívül eső közléseknek, amelyek célja a pusztá gyűlölködés, a közösséghez tartozó személyek emberi mivoltában való megalázása, a súlyosan bántó vagy sértő kifejezések használata, illetve más jogsérelem okozása. Ilyen célra nem irányulhat a véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása. A közéleti vitában kifejtett vélemény megfogalmazása sem járhat az emberi méltóság korlátozhatatlan magjának sérelmével, így a közösséghez tartozó személyek emberi státuszának nyilvánvaló és súlyos becsmérlésével.”

A szakirodalomban találkozunk olyan véleménnyel is, hogy ez a szabályozás diszkriminatív, mert csak olyan személyek számára biztosít fellépési lehetőséget, akik a magyar nemzethez, vagy a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez való tartozás miatt érzik személyiségi jogaikat megsértve és például nem, nemi identitás, szexuális orientáció szerint nem.²⁵

A szabályozás alkalmazhatósága körében fontos kérdés, hogy a közösséget ért jogsérelem esetében megállapítható-e egyáltalán az egyéni jogsérelem bekövetkezése. Az alanyi jog sérelme csak akkor következhet be, ha az adott közösséghez tartozás olyan szorosan kötődik az egyén önazonosságához és integritásához, hogy a közösséget ért sérelem „átsugárzik” a közösség tagjaira is.²⁶ Ahhoz, hogy ez bekövetkezzen, a sértő

nőszülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

24 Ez a módosítás egy alapvetően kisebbségek védelmére létrejött jogintézményt kiterjesztett a magyar nemzetre, ami nem feltétlenül rossz, hiszen a többségi társadalmat is diszkriminációmentesen megilleti a védelem. Az Alaptörvény tehát nem vádolható „nemzeti nemtörődömséggel” a globalizálódó posztmodern világunkban.

25 Módosító javaslat a polgári perrendtartásról szóló T/10537. számú törvényjavaslathoz, Országgyűlés Hivatala, T/11900/9. <https://www.parlament.hu/irom40/11900/11900-0009.pdf> (2021. 03. 23.)

26 Az „átsugárzó” jogsérelem fogalmát lásd: Farkas György Tamás: *Az átsugárzó diszkrimináció fogalma, gyakorlata az alapjogvédelem rendszerében*. KRE-DIT, 2019/2. <http://www.kre-dit.hu/tanulmányok/farkas-gyorgy-tamas-az-atsugarzo-diszkriminacio-fogalma-gyakorlata-az-alapjogvedelem-rendszerében/> (2021. 03. 23.)

magatartásnak mindenképpen a személyiség lényegi vonására kell irányulnia, és az érintett közösségnek kellően körülhatárolható közösségnek kell lennie.²⁷ A súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem értelmét és az „átsugárzás” korlátait a joggyakorlatnak egységesen és pontosan kell meghatároznia, figyelembe véve a nemzetiségvédelemre és a gyűlöletbeszéd valós természetére vonatkozó érveket.²⁸

A gyakorlati megvalósítást illetően nehezen tűnt megoldhatónak a gyűlöletbeszéd-ből fakadó külön indított perek sokaságának bírósági kezelése. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: korábbi Pp.) XXII. fejezetének 2014. március 15-én hatályba lépett módosítása²⁹ – a perek együttes kezelésével és a szankció arányosításával – próbálta megoldani ezt a problémát; a Pp. átvette a korábbi szabályozást.³⁰

A közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítése iránti per szabályozása azért is érdekes, mert a perek egyesítésének és együttes kezelésének szabályai mellett az identitás azonosítására és az „átsugárzás” megállapításának módszertanára is iránymutatást fogalmaz meg, illetve egyértelműen utal arra is, hogy a Ptk. személyeket ért jogsérelmeket kíván orvosolni, és nem az érintett közösség méltóságának a

27 Gárdos-Orosz Fruzsina – Pap András László: *Gondolatok a gyűlöletbeszéd polgári jogi szabályozásának jogi és jogpolitikai környezetéről*. Állam- és Jogtudomány, 2014/2, 17. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/Allam-%20es%20Jogtudomany/2014_2/2014-2-gardos-pap.pdf (2021. 03. 23.)

28 Gárdos-Orosz – Pap 2014, 26.

29 Korábbi Pp. 348/A. és 348/B. §.

30 Pp. 505. § „(3) [...] A keresetet csak ugyanabból a ténybeli alapból származó közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítésére vonatkozó keresettel lehet összekapcsolni.”

506. § „(1) A bíróság elrendeli az előtte folyamatban lévő olyan perek egyesítését, amelyekben a kereseti igény ugyanabból a ténybeli alapból származó közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítése. A különböző bíróságok előtt folyamatban lévő ilyen pereket is egyesíteni kell azon bíróság előtt folyó perhez, amelyhez a keresetlevél legkorábban érkezett. Ha az egyesített perek valamelyikében az egyesítésig a perfelvétel már lezárásra került, az érintett ügy tekintetében a bíróság a perfelvételt újra megnyitja.”

507. § „(1) A felperes keresetlevélben foglalt nyilatkozata igazolja, hogy a jogsérelemmel érintett közösséghez tartozik [...].

(2) A bíróság a személyiség lényeges vonásának minősülő, a közösséghez tartozással összefüggő személyiségjegy vonatkozásában azt vizsgálja, hogy a közösséget bántó jogsérelem alkalmas lehet-e arra, hogy általában véve a közösséghez tartozó személy személyiségi jogának a sérelmét is okozza.

(3) [...]

(4) A jogsértés körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértés közösségre gyakorolt hatására - tekintettel meghatározott sérelemdíjat egy összegben kell megítélni, ami a sérelemdíj iránti igényt érvényesítő felpereseket egyetemlegesen illeti meg.”

sérelmét kell a polgári bíróságnak vizsgálnia. Ez a törekvés túlmutat a polgári eljárásjog kompetenciáin, ám ez végeredményében előremutatónak tekinthető.³¹

Álláspontunk szerint *de lege ferenda* felvethető a *társult per* tárgyi hatályának kiterjesztése a közösséghez tartozással összefüggő személyiségi jog érvényesítése iránti perekre is.³² Ismereteink szerint több országban is – akárcsak nálunk – a csoportos perlés tárgya valamely konkrét szolgáltatásból vagy jogviszonyból eredő tényleges vagyoni kár együttes elbírálása, ám kétségtelen, hogy a perek tárgyi hatályának meghatározása alapvetően jogpolitikai kérdés. Ennélfogva az egyes államok szabályozásában, illetve joggyakorlatában a lehetséges pertárgyak behatároltak.³³ A magunk részéről viszont elképzelhetőnek tartjuk a jelenlegi hazai szabályozás kibővítését; egyébként már a törvényjavaslatot előkészítő Polgári Perjogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság ülése során is felmerült az a kérdés, hogy szükséges-e a pertárgyak lehetséges körének „szűkre szabása” vagy nem kellene ilyen korlátozás? Az *Ünnepelt* által vezetett Szerkesztőbizottság végül azt az érvelést fogadta el, amely szerint az új intézmény bevezetését szűkebb körben célszerű engedni, nem kizárva a későbbi bővítés lehetőségét. A kiterjesztéssel nemcsak a párhuzamosan futó hasonló peres ügyek lezárását lehetne segíteni, hanem az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést is, hiszen a *társult perek* lebonthatnak olyan gazdasági és szociológiai akadályokat, amelyek miatt bizonyos perek el sem indulnának.

31 Gárdos-Orosz – Pap 2014, 26.

32 Ez a javaslat vélhetően akkor lehet hatékony megoldás, ha ugyanaz a jogvédő szervezet, ügyvédi iroda stb. képviselheti valamennyi társult személyt.

33 Talán csak az angol csoportos per (*Group Litigation*) tárgyi hatálya nem korlátozott. Lásd részletesen: Neil, Andrews: *The Three Paths of Justice: Court Proceedings, Arbitration, and Mediation in England*. Dordrecht, Springer, 2013; Harsági Viktória: *Európai válaszok a kollektív igényérvényesítés szükségességének kérdésére*. Budapest, Pázmány Press, 2018, 41-58.

Dr. Muzsalyi Róbert, Ph.D., egyetemi adjunktus¹

A DIGITALIZÁCIÓ ELSŐ EREDMÉNYEI AZ IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS TERÜLETÉN

Tíz évvel ezelőtt még egyetemi hallgatóként élvezhettem Szabó Imre professzor úr kiváló előadásait, ma pedig óriási megtiszteltetés, hogy tanszéki kollégaként tekinthetünk egymásra. Nem ismerek olyan kihívást, amiben professzor úr nem állta volna meg a helyét: oktatói, kutatói, tudományszervezői szakmai pályafutása minden téren példaértékű számomra. Isten éltesen, Tanár úr!

Az Európai Unión belül 2018-ban mintegy 3,4 millió polgári és kereskedelmi bírósági eljárás rendelkezett határon átnyúló elemekkel,² és az Európai Bizottság becslései szerint ez a szám 2030-ra eléri a 4,16 millió eljárást. A legtöbb ilyen ügyben (nevezetesen azokban, ahol legalább az egyik fél más tagállamban lakik, mint az eljárás helye szerinti tagállam), a bíróságok gyakran többször is alkalmazzák az iratkézből szóló rendeletet, vagy ha a másik tagállamból származó bizonyítékot is be kell szerezni, akkor a bizonyításfelvételi rendeletet. Az esetek 55%-ában még mindig postai úton továbbították a dokumentumokat a tagállamok között, és e kézbesítések közül minden negyediket (!) meg kellett ismételni valamilyen postai hiányosság miatt.

A papíralapú kapcsolattartás nehézségeit felismerve az uniós jogalkotók átfogó modernizációs lépésekre határozták el magukat. Az európai e-igazságügyi cselekvési terv a 2019-2023-as időszakra három fő célkitűzést tartalmaz: biztosítani és fejleszteni az információkhoz való hozzáférést, az igazságügyi területén folytatott e-kommunikációt és a kölcsönös átjárhatóságot. Ez a terv 36 konkrét projektet tartalmaz, szerepelnek benne olyan újítások, mint a kísértékű követelések online vitarendezése, a digitalizált büntetőeljárások megvalósítása, az online szakértés vagy például az e-CODEX projekt, ami a határokon átnyúló bírósági eljárások digitalizálását szolgálja.

1 Kúriai titkár. Az írás a szerző véleményét tartalmazza és nem értelmezhető az őt foglalkoztató intézmény állásfoglalásának.

2 Javaslat az Európai Parlament és a Tanács rendelete a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkézből) szóló 1393/2007/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról COM/2018/379 final.

A digitalizáció első eredményei már jogszabályi szinten is megjelentek: az Európai Parlament és Tanács 2020. november 25-én új bizonyításfelvételi³ és iratkézbítésési⁴ rendeleteket fogadott el. Az átdolgozás egyértelmű célja volt, hogy a korábbi két rendeletet hozzáigazítsa a műszaki fejlődéshez, kiaknázza a digitalizáció előnyeit, ezáltal növelje a jogbiztonságot, egyszerűsítse és észszerűsítse az együttműködési mechanizmusokat a határokon átnyúló ügyekben.

E tanulmány kereteiben a bizonyításfelvételi rendelet főbb módosításait fogom bemutatni, kiemelve azokat az elemeket, amelyek leginkább hozzájárulnak a hatékonyság és a gyorsaság növeléséhez a tagállami bíróságok közötti kapcsolattartásban.

I. A bizonyításfelvételi rendelet és módosításának jelentősége

A polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködésről szóló 1206/2001/EK tanácsi rendelet (a továbbiakban: régi rendelet) az európai igazságügyi együttműködés fontos eszköze: lehetőséget ad más tagállamban a közvetett és közvetlen bizonyításfelvételre egyaránt.⁵ Hatálybalépése óta azonban eltelt csaknem húsz év, így ideje volt egy alaposabb „ráncteljesítés” keretében a jelenkor technológiai eszközeivel gyorsabbá és hatékonyabbá tenni a határon átnyúló bizonyításfelvételt. Emlékeztetni kell arra, hogy a régi rendelet több pontján is célul tűzte ki az egyszerű, gyors és hatékony bizonyításfelvételt [lásd: (2), (7), (8), (10) és (11) preambulumbekkezdés]. Az Európai Unió Bírósága is kimondta, hogy valamely tagállami bíróság által a másik tagállamban található bizonyítékok megszerzése nem eredményezheti a nemzeti eljárás elhúzódtását. Ezért az említett rendelet olyan rendszert vezetett be, amely a részes tagállamokat arra kötelezi, hogy az e téren esetleg felmerülő akadályokat leküzdjék.⁶

A régi rendelet által létrehozott uniós szintű rendszer főbb jellemzői változatlanok maradtak, azonban a tagállamok közötti kapcsolattartás esetén elsődleges lett az elekt-

3 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1783 rendelete (2020. november 25.) a tagállamok bíróságai között a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő együttműködésről (átdolgozás) a továbbiakban: rendelet vagy új rendelet.

4 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/1784 rendelete (2020. november 25.) a tagállamokban a polgári és kereskedelmi ügyekben a bírósági és bíróságon kívüli iratok kézbesítéséről (iratkézbítésés) (átdolgozás).

5 Határokon átlépő jogviták tekintetében nagy jelentősége van annak, hogy a bíróság milyen módon jusson hozzá a sokszor perdöntő bizonyítékhoz, amennyiben például a tanú külföldön lakik, a helyszín, amit a szemle során meg kell tekinteni egy másik államban van vagy esetleg az okiratot őrzik a perbíróság államának területén kívül. A régi rendelet jelentőségéről bővebben lásd: Kengyel Miklós – Harsági Viktória: Európai polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, Budapest, 2009, 266.

6 Weryński ítélet C-283/09, ECLI:EU:C:2011:85, 62. pont, ProRail ítélet C-332/11, ECLI:EU:C:2013:87, 43. pont.

ronikus adatátvitel használata az elektronikus kommunikáció és dokumentumcsere alapértelmezett csatornájaként. Főbb újításai között szerepel még a modern bizonyításvételi eszközök – például videokonferencia – használatának előmozdítása, az elektronikus (digitális) bizonyítékok elfogadása előtt álló jogi akadályok felszámolása, valamint a „bírótság” fogalma eltérő értelmezésének megszüntetése.

A módosítások egyik közös eleme a digitalizáció, ami az Európai Unióban a 2019–2023-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia és cselekvési tervből⁷ fakadóan prioritást élvez valamennyi területen. Az e-igazságügy célja az információkhoz való hozzáférés javítása és egyszerűsítése az igazságügy területén, valamint a határokon átnyúló bírósági és bíróságon kívüli eljárások digitalizálásának támogatása. E cselekvési terv három fő célkitűzést tartalmaz: biztosítani és fejleszteni az információkhoz való hozzáférést, az igazságügyi területén folytatott e-kommunikációt és a kölcsönös átjárhatóságot. Az új rendelet szabályai mindhárom célkitűzéshez igazodnak és szoros kapcsolatban állnak az igazságügyi együttműködés fejlesztésének több elemével is, így kiemelten a kézbesítési rendelettel és a határokon átnyúló kommunikációra szolgáló számítógépes rendszer (az e-CODEX rendszer) létrehozására előterjesztett javaslattal⁸ is.

II. A rendelet új szabályai

1.1. Fogalommeghatározások

A régi rendeletben a „bírótság” fogalma nincs meghatározva, és ez a Bizottsági előterjesztés szerint eltérő értelmezésekhez vezetett a tagállamokban. Egyesek csak a hagyományos törvényszékeket értik alatta, míg mások más igazságügyi hatóságoktól (pl. közjegyzők) érkező megkereséseket is végrehajtanak, amennyiben nemzeti joguk szerint ezek bizonyításvételi feladatok ellátására jogosultak. Ennek megfelelően a rendelet egy tág bírósági fogalmat határoz meg. Ebbe beletartoznak a tagállamok bíróságai mellett a Bizottságnak bejelentett olyan egyéb hatóságai, amelyek igazságügyi feladatokat látnak el, amelyek egy igazságügyi hatóság felhatalmazása alapján járnak el vagy amelyek egy igazságügyi hatóság ellenőrzése alatt járnak el, és amelyek a nemzeti jog alapján hatáskörrel rendelkeznek a polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott bírósági eljárások céljából történő bizonyításvételre [(5) preambulumbekzdés, 2. cikk 1.]. Ez a meghatározás – a tagállami szabályozástól függően – a köztisztviselőket (például a közjegyzőket) is magában foglalhatja, kizárja azonban – ahogy arra az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság is rámutatott véleményében – a magánjellegű választottbírószerveket, vonatkoznak akár

7 2019-2023 Action Plan European e-Justice (2019/C 96/05).

8 Javaslát az Európai Parlament és a Tanács rendelete a polgári és büntetőügyekben történő határokon átnyúló kommunikációra szolgáló számítógépes rendszerről (e-CODEX rendszer) és az (EU) 2018/1726 rendelet módosításáról COM/2020/712 final.

a befektetési, kereskedelmi, fogyasztóvédelmi választottbíráskodás területére, vagy egyéb vitás ügy rendezésével foglalkozó bármely egyéb választottbíróvási szervre.⁹

A fogalom meghatározások között a bíróság mellett még a „decentralizált informatikai rendszert” definiálja a rendelet, ami lényegében központi eleme az átdolgozásnak. A fogalom három fő elemből áll: i) nemzeti informatikai rendszerekből és interoperábilis hozzáférési pontokból álló hálózat, ii) amely lehetővé teszi a nemzeti informatikai rendszerek közötti biztonságos és megbízható, határokon átnyúló információcserét, iii) tagállamok felelőssége mellett és irányítása alatt működik [2. cikk 2.]. Az interoperabilitás ebben a vonatkozásban azt jelenti, hogy a tagállamok informatikai eszközei képesek kell legyenek az együttműködésre. Technikailag ez abban merül ki, hogy a rendszerek között fizikailag lehetséges az adatcsere, az információt a felhasználó értelmezni tudja. Erre példaként a rendelet az uniós országokat érintő e-CODEX-et említi, ami az internetes adatcserén alapuló e-igazságügyi kommunikáció rövidítése (e-Justice Communication via Online Data Exchange). Az e-CODEX a 2009–2013-as időszakra szóló többéves e-igazságügyi cselekvési terv keretében indult, elsősorban a határokon átnyúló bírósági eljárások digitalizálásának előmozdítása és a tagállamok igazságügyi hatóságai közötti kommunikáció megkönnyítése érdekében.

Érdemes megemlíteni, hogy a régi rendelet alapján is lett volna lehetőség a tagállamok bíróságai között elektronikus kapcsolattartásra (a kérelmek továbbításáról szóló 6. cikk „bármely alkalmas eszköz”-t említi a továbbításhoz), sőt a videokonferenciára is [10. cikk (4) bekezdés]. Elvben tehát semmi sem akadályozza meg a tagállamokat abban, hogy digitalizálják kommunikációs csatornáikat. A Bizottsági jelentés szerint azonban a bíróságok közötti kapcsolatok még mindig szinte kizárólag papíralapúak, a videokonferenciát továbbra is ritkán használják a más tagállamban tartózkodó személyek meghallgatására, mindez pedig kedvezőtlen hatásokkal jár a költségekre és a hatékonyságra. A Bizottság ezért arra jutott, hogy az előrehaladás nagyon lassú lenne, és ha a tagállamok hoznak is intézkedéseket, az interoperabilitás az uniós jog keretei nélkül nem biztosítható.

1.2. Az elektronikus iratok joghatása és a hitelesítési eszközök

Az elektronikus iratok joghatása kapcsán a rendelet 8. cikke rögzíti, hogy a decentralizált informatikai rendszeren keresztül továbbított iratok az eljárásban nem foszthatók meg joghatásuktól és nem tekinthetők bizonyítékként elfogadhatatlannak kizárólag azon az alapon, hogy elektronikus formátumúak. Ez nemcsak a polgárok és a vállalkozások terheit csökkenti, hanem korlátozza azokat az eseteket is, amikor az elektronikus bizonyítékokat elutasítják.

⁹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Javaslat európai parlamenti és tanácsi rendeletre a polgári és kereskedelmi ügyekben a bizonyításfelvétel tekintetében történő, a tagállamok bíróságai közötti együttműködéséről szóló, 2001. május 28-i 1206/2001/EK tanácsi rendelet módosításáról COM(2018) 378 final – 2018/203 (COD).

A rendelet lehetőséget ad arra, hogy a bélyegző és a kézzel aláírt kérelmek és tájékoztatások helyett a 910/2014/EU rendeletben¹⁰ meghatározott minősített elektronikus bélyegzőt vagy minősített elektronikus aláírást lehet használni.

1.3. *Kivételek az elektronikus kapcsolattartás alól*

A rendelet szerint csak kivételes esetben lehet eltekinteni az elektronikus kapcsolattartástól. Erre példalázó jelleggel megjelöl egy pár esetet: a rendszer üzemzavara vagy a bizonyíték jellege, például a DNS- vagy vérmenták továbbítása esetében. Más kommunikációs eszközök megfelelőbbek lehetnek kivételes körülmények esetén is, például olyan helyzetekben, amikor nagy terjedelmű dokumentáció elektronikus formátumúvá való átalakítása aránytalan adminisztratív terhet róna az illetékes hatóságokra, vagy ha a hitelesség megállapítása céljából az eredeti papírformátumú iratra van szükség. Ugyanakkor rögzíti a rendelet, hogy abban az esetben amikor nem kerül sor a decentralizált informatikai rendszer igénybevételére, a továbbítást a lehető legalkalmasabb alternatív módon kell elvégezni. Az ilyen alternatív mód többek között azzal kell, hogy járjon, hogy a továbbítás elvégzésére a lehető leggyorsabban, biztonságos módon, más biztonságos elektronikus eszközzel vagy postai szolgáltatás útján kerül sor [(12) preambulumbekzdés, 7. cikk (4) bekezdés].

1.4. *Távközlési technológia közvetlen bizonyításfelvétel során*

Újítása a rendeletnek, hogy a közvetlen bizonyításfelvételre már részletesen szabályozza a távközlési technológia alkalmazhatóságának feltételeit.¹¹ Így például, ha egy másik tagállamban tartózkodó személy meghallgatása útján kell bizonyítékot felvenni, akkor a rendelet szerint videokonferenciát vagy egyéb távközlési technológiát kell alkalmaznia. Ennek feltétele, hogy az említett technológia rendelkezésre álljon és a bíróság mérlegelésére van bízva, hogy megítélje a technológia használata az ügy sajátos körülményeire tekintettel megfelelő. Fontos még, hogy a megkereső és a megkeresett bíróságnak előzetesen meg kell állapodniuk a meghallgatás gyakorlati szabályairól is. Kérés esetén a megkereső bíróság részére segítséget kell nyújtani ahhoz, hogy szükség esetén tolmácsot találjon [(21) preambulumbekzdés, 20. cikk (1) bekezdés].

10 Az Európai Parlament és a Tanács 910/2014/EU rendelete (2014. július 23.) a belső piacon történő elektronikus tranzakciókhoz kapcsolódó elektronikus azonosításról és bizalmi szolgáltatásokról, valamint az 1999/93/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről.

11 A rendelet 12. cikk (3) bekezdésében a *közvetett* bizonyításfelvétel módjára lehetőségként meghatározott kommunikációs eszközök (videó- és telefonkonferencia) alkalmazhatósága nem új rendelkezés, ez már a régi rendeletben is adott volt [10. cikk (4) bekezdés].

1.5. *Diplomáciai vagy konzuli tisztviselők általi bizonyításfelvétel*

A rendelet további újítása, hogy lehetővé teszi a diplomáciai vagy a konzuli tisztviselők által végzett bizonyításfelvételt (21. cikk). A tagállamok nemzeti jogukban lehetővé tehetik bíróságaik számára, hogy diplomáciai képviselőiket vagy konzuli tisztviselőiket egy másik tagállam területén – azon a területen belül, ahol akkreditálva vannak – kérjék a bizonyításfelvétel az elvégzésére. A bizonyításfelvétel keretében ilyen meghallgatásra csak az általuk képviselt tagállam állampolgárait az általuk képviselt tagállam bíróságai előtt folyamatban lévő eljárások keretében kerülhet sor. További követelmény, hogy ez az eljárás kizárólag önkéntes alapon, kényszerítő intézkedések alkalmazása nélkül alkalmazható. A megkeresett diplomáciai képviselő vagy konzuli tisztviselő a saját tagállamának joga szerint teljesíti a kérelmet. A tagállamok mérlegelési jogkörébe tartozik, hogy a diplomáciai képviselői vagy konzuli tisztviselői a feladatkörük részeként rendelkeznek-e bizonyításfelvételi hatáskörrel. A bizonyításfelvételi rendelet e szabályának hazai végrehajtásához kapcsolódóan az Országgyűlés módosította a nemzetközi magánjogról szóló 2017. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Nmjt.v.) egyes rendelkezéseit.¹²

A magyar belső jog ilyen bizonyításfelvételt biztosító rendelkezést eddig nem tartalmazott. Erre tekintettel az Nmjt.v.-t kiegészítették a 81/A. §-sal, amely a rendelet szabályait átelve, a megkeresett bíróság útján történő bizonyításfelvétel szabályaira [Pp. 81. alcím] nagyban hasonlító rendelkezéseket épít be a törvénybe. Ezáltal lehetővé teszi a diplomáciai vagy konzuli tisztviselők általi bizonyításfelvételt nemcsak uniós viszonylatban, hanem harmadik államok viszonylatában is. Az Nmjt.v. 81/A. §-a szerint ugyanis a konzuli tisztviselő az Európai Unió kötelező jogi aktusában, nemzetközi szerződésben vagy a fogadó állam jogában meghatározott feltételek szerint belföldi eljárás céljaira, az eljáró bíróság megkeresésére külföldön tartózkodó magyar állampolgárt meghallgathat, kényszerítő intézkedés alkalmazása nélkül. A megkeresésre a Pp. 282. § (2) és (3) bekezdését kell alkalmazni.

E módosítások – a rendelethez hasonlóan – 2022. július 1-jén lépnek hatályba.

1.6. *Adatvédelem*

A rendelet külön cikkben kiemeli az adatvédelem fontosságát és a magánélet védelmére vonatkozó követelményeket. A Bizottsági javaslat is külön hangsúlyozta, hogy az adatcserére olyan biztonságos műszaki megoldást kell alkalmazni, amely biztosítja a továbbított adatok integritását és bizalmas jellegét. A továbbított információk védelméről rendelkező 30. cikk rögzíti, hogy a személyes adatok kezelését az általános

¹² Az egyes törvényeknek a kézbesítéssel és az igazságügyi ágazati szabályozással összefüggő módosításáról 2021. évi LI. törvény 75. §.

adatvédelemi rendelettel¹³ és az illetékes hatóságok közötti adatcserét a 2018/1725 rendelettel¹⁴ összhangban kell végezni. A rendelet kimondja, hogy a nemzeti jog szerinti hatóságok adatkezelőnek minősülnek, a továbbított információkat kizárólag arra a célra használhatják, amelyre a továbbítás történt, és hogy haladéktalanul törölni kell azokat a személyes adatokat, amelyek nem relevánsak.

A Bizottsági javaslat külön figyelmeztet arra, hogy a közzsféra informatikai infrastruktúrája elleni (kiber)támadáskísérletek várhatóan elérik a tagállamok bíróságait is és kihatnak rájuk; hatásukat tovább súlyosbíthatja az IT-rendszerek növekvő összekapcsoltsága (nemzeti és uniós szinten).

1.7. *Ami nem változott*

A régi rendelet főbb rendszertani jellemzői nem változtak, így például a kérelem teljesítésének megtagadási okai is ugyanazok. Az átdolgozás a határidőket sem érintette: továbbra is 7 napon belül kell visszaigazolni a megkereső bíróságnak a közvetett bizonyításra irányuló kérelem átvételét, 30 napon belül a közvetlen bizonyítását. Ugyanúgy 30 napon belül kell kérni a költségek előlegezését vagy letétbe helyezését és erre továbbra is 10 napja van a megkereső bíróságnak. A kérelem teljesítésének maximális időtartama (90 nap) sem változott. A régi rendelet szerint már ismert kézikönyv sem változik, csak kiegészítik a kérelmek fogadására szolgáló technikai eszközök felsorolásával.

III. Hatálybalépés, felkészülés

A rendeletet 2022. július 1-től kell alkalmazni. Erre a határidőre a Bizottság a decentralizált informatikai rendszer létrehozása érdekében végrehajtási jogi aktusokat fogad el. Ennek keretében fogja meghatározni az alkalmazhatóság érdekében – többek között – a kommunikációs módok és protokollok műszaki leírásait, az információbiztonsági minimumelőírások teljesülését biztosító műszaki intézkedéseket, a decentralizált informatikai rendszer által biztosított szolgáltatások hozzáférhetőségével kapcsolatos minimumcéllokat és az ezzel kapcsolatos esetleges műszaki követelményeket. Külön irányítóbizottságot hoznak létre a tagállamok képviselőiből, amely e rendelet céljainak elérése érdekében biztosítja a decentralizált informatikai rendszer üzemeltetését és karbantartását.

13 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről,

14 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1725 rendelete (2018. október 23.) a természetes személyeknek a személyes adatok uniós intézmények, szervek, hivatalok és ügynökségek általi kezelése tekintetében való védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 45/2001/EK rendelet és az 1247/2002/EK határozat hatályon kívül helyezéséről.

A Bizottság felel annak a referenciaalkalmazási szoftvernek a létrehozásáért, karbantartásáért és jövőbeli fejlesztéséért, amelyet a tagállamok saját döntésük alapján a nemzeti informatikai rendszer helyett háttérrendszerként alkalmazhatnak. A Bizottság 2020. decemberében már benyújtotta e-CODEX rendszer létrehozásáról szóló javaslatát. E tervszerint az e-CODEX rendszer egy olyan szoftvercsomag lesz, amely a biztonságos kommunikációt szolgáló hozzáférési pont létrehozására használható. Minden egyes hozzáférési pont hozzákapcsolható például egy nemzeti ügyviteli rendszerhez annak érdekében, hogy lehetővé tegye a dokumentumok más hasonló rendszerekkel való biztonságos cseréjét.

E fejlesztés költségei is megoszlanak: a referenciaalkalmazási szoftver létrehozását, karbantartását és jövőbeli fejlesztését az Unió általános költségvetéséből kell finanszírozni, míg a tagállamok viselik hozzáférési pontok telepítésével, üzemeltetésével és karbantartásával kapcsolatos költségeket, valamint azokat a kiadásokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a nemzeti informatikai rendszerek interoperábilisak legyenek a hozzáférési pontokkal [28. cikk (1)-(2) bekezdés].

IV. Konklúzió

Magyarország esetében az elektronikus kapcsolattartás és a bizonyításfelvétel már nem hat az újdonság erejével, így azokhoz a tagállamokhoz képest, ahol ezt a technikai fejlődés még nem valósult meg teljes mértékben, vagy a digitalizáció elején tartanak, a magyar bírák mindenképp felkészültebben tudják majd kezelni az új eszközöket.

A régi rendelet nem követelte meg a modern technológiák alkalmazását, az új szabályozás viszont főszabállyá teszi azt, ezzel háttérbe szorul a költségesebb és lassabb papíralapú kommunikáció. Ezek az újítások ösztönzően fognak hatni a külföldi bizonyításfelvétel alkalmazására, ami összességében javítani fogja a felek igazságszolgáltatáshoz való jogának érvényesülését és a tisztességes eljárás biztosításának feltételeit.

Az elfogadott bizonyításfelvételi és a kézbesítési rendeletek 2022. július 1-jén lépnek hatályba, az e-CODEX projekt még csak javaslat. Épp ideje tehát, hogy a digitalizáció az európai igazságügyi együttműködést is hatékonyra tegye. Lehet, hogy a fizikai határokat lebontották a tagállamok között az Európai Unióban, azonban ahhoz, hogy a határon átnyúló ügyek intézése valóban hatékony és gyors legyen, a papíralapú kommunikáció lebontása még hátravan.

Prof. Dr. Osztovits András, tanszékvezető egyetemi tanár

AZ ELTŰNT PEREK NYOMÁBAN – GONDOLATOK A POLGÁRI BÍRÁSKODÁS VÁLSÁGÁRÓL

Szabó Imre Professor Urat a jogi kar elvégzése után, a doktori szigorlatomon ismertem meg. Talán az ott elhangzottak is hozzájárultak ahhoz, hogy azt követően professzor úrral a szakmai, majd a kollegiális kapcsolatunk is egyre szorosabbá vált. Évekig taníthattam vele együtt a Károli Egyetem Polgári Eljárásjogi Tanszékén és nemcsak akkor, hanem azt követően is mindig mindenben támogatott, segített. Bár ismeretségünk közel két évtizedre tekint vissza, még mindig csak kétkedve fogadom el, hogy ez az ünnepi kötet a jubiláns melyik évfordulójához köthető. Az alábbi tanulmányommal is szeretném kifejezni neki köszönetemet mindazért, amit tőle kaptam és tanulhattam.

A témaválasztás során felidéztem Professor Úr egyik sokat emlegetett mondatát: „ha egy változást nem tudsz megállítani, állj az élére”. Egyre több jel mutat ugyanis arra, hogy a modern polgári bírászkodás válságba került. Az erre utaló jelek közé tartozik, hogy nem csak Magyarországon hanem szinte mindenhol a világon évek óta csökken a bírósághoz érkező ügyek száma, ugyanakkor az ésszerű határidőn belüli befejezés követelménye, az igazságszolgáltatás hatékonysága pedig változatlanul kérdésként, megoldandó feladatként szerepel a jogirodalomban, a nemzetközi, regionális bíróságok és az egyes országok igazságszolgáltatási rendszerében is. Tanulmányomban igyekszem röviden felvázolni az egyes válság tüneteket és azokra gondolatébresztő megoldási javaslatokat is megfogalmazni. Teszem mindezt a magyar művelődéstörténet egyik legnagyobb hatású alakja, Kazinczy Ferenc: Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél című művében megfogalmazott iránymutatás szerint: „Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s egységben és ellenkezésben van önmagával.”. Igyekszem tehát több szempontból is körüljárni a témát és bemutatni a hagyományos, ismert javaslatok mellett néhány, még ki nem próbált, újszerű megoldást is.

I. Válságtünetek

1. A magánjogi jogérvényesítés növekvő piacán megjelenő új versenytársak

A rendes bíróságok működését, hatékonyságát gyakran szembe állítják az alternatív vitarendezési fórumok igénybevételének előnyeivel, különösen a választottbíróságokkal. Némileg leegyszerűsítő az a magyarázat, hogy a választottbíróságokhoz érkező ügyek nagy száma a rendes bíróságok kritikájaként is felfogható, tekintettel arra, hogy válasz-

tottbíróshoz a vonatkozó jogi szabályozásnak köszönhetően csak a magánjogi perek egy része, a kereskedelmi jogviták kerülhetnek. Kétségtelen tény, azt érdemes lenne végig gondolni, hogy a rendes bíróságokat kifejezetten a gazdasági perek vonatkozásában hogyan lehetne hatékonyabb, gyorsabb eljárási szabályokkal vonzóbbá tenni a kereskedelmi élet szereplői számára. A polgári perjogi kodifikációknak ez az egyik leggyakrabban ismétlődő kérdése, amit jól mutatnak a különböző kodifikációs kísérletek 1952-es Pp. egyes novelláinál, illetve az új Pp. kodifikációja során felmerült elképzelések.

Az alternatív vitarendezési fórumok közül ki kell emelni a különböző mediációs eljárásokat, amelyekkel kapcsolatban az elmúlt évtizedekben számos különböző modell és szabályozás volt hatályban. Az egyre részletesebb szabályozások ellenére úgy tűnik, hogy Magyarországon az igazi áttörés ezen a területen minden jószándék és igyekezet ellenére még nem történt meg.

Egyre látványosabb ugyanakkor a globális online szolgáltató cégek (pl. E-bay, Alibaba stb.) növekvő jelenléte a jogérvényesítés piacán, akik a saját felületükön alternatív vitarendezési platformokat hoztak létre. Ezek a szolgáltatók hamar felismerték, hogy honlapjuk látogatottságát, az általuk nyújtott szolgáltatások igénybevételének számát növeli, ha az ott létrejött szerződésekkel kapcsolatos jogviták rendezésére gyors és hatékony megoldást kínálnak.¹ Ennek kidolgozásában segítette őket az is, hogy az adott szerződéssel kapcsolatban minden adat rendelkezésre állt, visszakereshető volt az adott platformon: mikor, milyen tartalommal, kik között jött létre a szerződés, így a feleknek nem kell a bizonyítékok összegyűjtésével időt tölteniük. Az E-bay platform fejlesztésének egyik tanulsága volt az is, hogy az első verziót évekkal később egy újabb fejlesztés során egyszerűsítették annak érdekében, hogy a feleknek minél kevesebb kérdést kelljen megválaszolniuk, adatot megjelölniük ahhoz, hogy az eljárás elindulhasson. Az egyszerűsítés az igényérvényesítések számának ugrásszerű növekedését hozta, ami arra utal, hogy minél egyszerűbb módon igénybe vehető egy jogérvényesítés, az annál több fél számára válik vonzóvá és elérhetővé.²

2. Kapcsolattartás, kommunikáció, ügyintézés változásai

Már most könyvtári irodalma van annak, hogy a modern technológiák, az internet alapú okos eszközök hogyan alakítják át az emberek közötti kommunikációt, kapcsolattartást.³ Bár ezen a területen jól érzékelhető különbségek mutatkoznak az egyes generációk között, a legfiatalabbak számára lényegében csak az a szolgáltatás

1 Ethan Katsh – Orna Rabinovich-Einy: Digital Justice, Oxford University Press, 2017, New York; 155-157. (a továbbiakban: Katsh-Rabinovich, 2017)

2 Katsh-Rabinovich, 2017, 160.

3 A vonatkozó legismertebb társadalomelméleti leírások összegzését lásd: Pokol Béla: A mesterséges intelligencia társadalma. Kairosz Kiadó, 2018, Budapest. Meggyőzően mutatja be azt a folyamatot: Yuval Noah Harari: 21 lecke a 21. századra. Animus, 2018, Budapest; 15-80.

létezik, ami egy okostelefonnal elérhető, igénybe vehető. Ez a jelenség, tendencia szinte biztosan nem fog ellenkező irányba fordulni, hanem az információs technológia robbanásszerű fejlődésével egyre gyorsabb és még okosabb eszközök használatához fog vezetni. Mindezt a magánszektor szereplői, a szolgáltatók többsége már felismerte és termékeiket, szolgáltatásaikat elérhetővé teszik ezen eszközök számára is. Ezekhez a változásokhoz az állami szolgáltatóknak, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szereplőinek is alkalmazkodnia kell. A közigazgatás fejlesztésével kapcsolatban már vannak stratégiai célkitűzések, amelyek úgy összegezhetőek, hogy az állam minél több szolgáltatást, minél egyszerűbben az információs technológiák alkalmazásával kíván elérhetővé tenni az állampolgárok számára.

3. Időtényező

Ahogy a modern technológiák fejlődésének köszönhetően szinte minden egyre gyorsabban elérhetővé válik, úgy csökken a szolgáltatók ügyintézésével szembeni türelem. Ha a jogalanyok ahhoz szoknak hozzá, hogy bár kattintással rendelhetnek meg, intézhetnek el egyre több mindent, úgy ez az elvárás válik természetessé számukra a közszolgáltatásokkal szemben is. A modern technológiák tehát olyan szemléletváltozást hoznak, ami kihatóbbak között az „időérzetre” is. Bár ez utóbbi fogalom személyenként változhat, ezáltal szubjektív, a tendencia szinte biztos: ami tegnap még elfogadható időtartamnak tűnt, az ma már nem biztos, holnap pedig már biztosan nem lesz az.

II. Lehetséges válaszok

1. Funkcióváltás: ítélkezés helyett szolgáltatás

A bíróságok jelenleg még szinte mindenhol a világon szervezetileg, eljárásjogilag az általános ítélkezési funkcióra vannak berendezkedve, a magánjogi jogviták eldöntésének ultima ratiojaként működnek. De éppen a magánjogi jogviták egyik nagy előnye a közjog területéhez tartozó közigazgatási- és büntető eljárásokhoz képest, hogy nem feltétlenül szükséges a bírósági ítélet a jogvita lezárásához, sokkal inkább szolgálja a felek érdekét az egyezségkötés. A fenti váláságtünetek kezelése érdekében változtatni kell ezen a szűk körű funkción, és növelni kell a bíróságok szolgáltató jellegét, részben a jelenleg inkább „melléktevékenységként”, teherként kezelt feladatok felkarolásával. A bíróságoknak némileg más szemlélettel, „igazságügyi központként” kell működniük, olyan helyként, ahol a felek minden segítséget (a jogi tájékoztatástól, a formanyomtatvány kitöltésén át a mediációig stb.) kapjanak meg ahhoz, hogy jogvitájukat gyorsan és hatékonyan el tudják intézni. A bíróságok épületében nem csak meghatározott napokon, hanem folyamatosan biztosítani kell ezeket a szolgáltatásokat, nagyobb hangsúlyt fektetve a befogadó szemléletre.

2. Online bírósági platformok létrehozása

A polgári bíróságok ügyérkezésének csökkenése nem azt jelenti, hogy kevesebb magánjogi jogviszony, vagy magánjogi jogvita keletkezne a társadalom és a gazdaság szereplői között. A jelenség sokkal inkább arra utal, hogy ezek a szereplők már kevésbé látják megfelelőnek, hatékonynak bírósági úton való jogérvényesítést. A bíróságoknak tanulniuk kell a magánjogi jogérvényesítés növekvő piacán megjelenő új versenytársak által használt technikai megoldásokból. Magánjogi jogviszonyok már most tömeges méretekben az online térben jönnek létre, így szükségszerűen létre kell hozni egy olyan online bírósági platformot, amelyen keresztül a felek magánjogi jogvitáik egy részét akár otthonról, okos eszközzel is intézhetik, a keresetlevél benyújtásától kezdve az ítélet kézbesítéséig. Fontos kiemelni, hogy ez a megoldás szinte biztosan nem jelent minden egyes polgári perfajtára hatékony megoldást, de az biztos, hogy egy ilyen platform nagy mennyiségű ügyérkezést jelentene a bíróságok számára.

Külföldön már több ilyen megoldás is található, amelyek első tapasztalatai kedvezőek. Az Amerikai Egyesült Államokban a michigani egyetem kutatói dolgozták ki a Matterhorn elnevezésű online szolgáltatást, amit először 2017-ben egy michigani kerületi bíróságon indítottak el, és jelenleg már több mint 40 bíróságon 8 különböző államban működik. A rendszert eredetileg úgy tervezték, hogy a bíróságok és az állampolgárok hatékonyabban tudjanak kommunikálni egymással. Ez a szolgáltatás okostelefonon keresztül napi 24 órában elérhető, és elsősorban kis perértékű ügyek, családjogi jogviták ügyintézésére alkalmas. A felek a bíróság döntését ezen a platformon keresztül kapják meg. A másik online bíróság 2018-ban Utah-ban indult el a 11 ezer dollár alatti jogvitákra. Ezen a platformon keresztül a felek megkísérelhetik egyezség létrehozását a bíróság közrehatása nélkül, vagy olyan ügyintéző segítségével, aki az alapvető jogi kérdéseiket megválaszolja és közvetíti az egyezség létrehozása érdekében. Az ügyintéző feladata még, hogy sikertelen egyezségi kísérletet követően segítsen a szükséges dokumentumok benyújtásában. Az ügyintéző a felek erre irányuló kérelme esetén meghallgatás nélkül, a benyújtott dokumentumok alapján is dönthet, vagy az ügyet bíró elé utalja, aki elrendelheti a felek meghallgatását.⁴

Susskind szerint jelenleg a legismertebb és legfejlettebb online vitarendezési rendszer Kanadában, British Columbiában van Civil Resolution Tribunal (polgári döntőbíróság) elnevezéssel. A 2016 közepén indult szolgáltatás 5 ezer kanadai dollárt meg nem haladó vagyoni jogviták eldöntése kérhető, 2019-től már közlekedési balesetekben okozott, 50 ezer kanadai dollárt el nem érő kárigényekre is igénybe vehető. Négy részből áll a szolgáltatás. Az elsőben segítenek a felhasználóknak megérteni a jogi helyzetüket, a következőben egy informális egyezséget igyekeznek létrehozni a felek között. Ha ez

4 Richard Susskind: *Online Courts and the Future of Justice*. Oxford University Press, 2019, Oxford, 174-176. (a továbbiakban: Susskind, 2019)

sikertelen, egy ügyintéző lép be a harmadik részben és megkísérli a feleket egyezsége juttatni. Végül, ha ez sem vezet eredményre, akkor a polgári döntőbíró tagja (aki nem minősül bírónak) határozatot hoz.⁵

Az online bíróságok tehát nem kizárólag és nem elsősorban döntési funkciót látnak el, hanem a magánjogi jogviták hatékony rendezését kívánják elősegíteni a bírósági és bíróságon kívüli funkciók egyesítésével. Fontos felismerés, hogy a jogérvényesítés csak úgy tud hatékony lenni, ha a felek az ahhoz szükséges információkat, jogi ismereteket, a lehetőségek leírását egyhelyről kaphatják meg, ahol egyúttal lehetőségük van egymással is egyeztetve egyezséget kötni, vagy annak sikertelensége esetén a bíróság döntését kérni.

3. Eljárásjogi fekete lyukak feltérképezése és felszámolása

A polgári eljárás szabályozásának legnagyobb kihívása a perek idődimenziója: a pertartam radikális csökkentése nélkül a polgári bírászkodás a maradék vonzerejét is elveszítheti. A fent vázolt technológiai, társadalmi változások miatt ma már a gyakorló jogászokon kívül senki nem fogadja el, hogy egy 1-1,5 éves pertartam ésszerű határidőn belülnek, jónak, hatékornak számít (különösen az öt, tíz évvel ezelőtti adatokkal összehasonlítva). Az, hogy milyen nehézségek árán sikerült csökkenteni az átlagos pertartamot, eljutni a mostani kedvező állapotokhoz, nem vizsgálja azt a felet, akinek most van elintézésre váró jogvitája és vár a bíróságoktól gyors és hatékony megoldást. A polgári per idődimenziójának feltérképezésével át kell tekinteni, hogy hol folyik el indokolatlanul sok idő a bírósági jogérvényesítés során. E tanulmány átfogó vizsgálatra most nem vállalkozhat, de az első rátekintésre biztosan kijelenthető, hogy a hatásköri, illetékességi szabályok célját és értelmét újra kell gondolni. A hatáskör, illetékesség minden eljárás szabályozásnak az egyik alapja, amely számos igazságszolgáltatási alapelvhez kapcsolódik. Legfontosabb célja, hogy kiszámítható legyen a konkrét jogvitában eljárni jogosult és köteles bíróság, biztosítva ezzel a felek törvényes bíróhoz való jogát. Ugyanakkor az is tapasztalható, hogy a hatásköri, illetékességi szabályok önmagukban nem képesek kezelni egy országon belül a különböző régiók közötti ügyérkezési különbségeket. Hatékony megoldásként lehet utalni a fizetési meghagyásos eljárás 2009-es reformjára, amelynek eredményeként ez az eljárás közjegyzői hatáskörbe került. A változtatás előtt, amíg ez az eljárás bírósági hatáskörbe tartozott, a Pp. hatásköri, illetékességi szabályait kellett alkalmazni, amelyek következtében lényeges eltérések alakultak ki országos szinten a kibocsátás időtartamában. 2009 után, részben az eljárás elektronizációjával is összefüggésben a hatásköri, illetékességi szabályok is megváltoztak és

5 Susskind, 2019, 168-169.

mindezek együttes eredményeként a fizetési meghagyásos eljárás már ténylegesen és lényegesen gyorsabban és hatékonyabban tölti be jogérvényesítési funkcióját.⁶

A jogirodalomban egyre gyakrabban olvashatók olyan álláspontok is, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog részeként a törvényes bíróhoz való jog nagyon szigorú korlátok közé szorított garanciális szabályai nem élvezhetnek abszolút elsőbbséget a többi részjogosítványhoz képest.⁷ Így különösen az információs technológia fejlődése, az igazságszolgáltatás idődimenziójára gyakorolt hatása miatt nagy valószínűséggel a jogalkotás és a joggyakorlat szintjén is újra kell gondolni, hogyan lehet a jelenlegi szabályokhoz képest egy ország egészében hatékonyabban biztosítani azt, hogy ne legyenek lényeges eltérések az igényérvényesítés pertartamában.⁸ Ennek részeként azt is fel kell ismerni, hogy a garanciális szabályok nem válhatnak kontraproduktívvá: ha a hatásköri, illetékességi szabályok nem biztosítják a hatékony jogérvényesítést, akkor a peres felek előbb-utóbb bíróságon kívüli eljárásokban keresnek megoldást. Első lépésként azt kell megvizsgálni, hogy vannak-e olyan (nemperes) eljárások, amelyek személyes jelenlét nélkül, kizárólag online rendszerben intézhetők, ezáltal az ország bármely bírósága eljárhatna egy automatikus ügyelosztás segítségével.

4. Szervezeti kérdések

A modern magyar polgári bírászkodás szervezeti kereteinek jellemzői kb. 150 éve – egyes történelmi időszakokban bekövetkezett kényszerű változtatásokat leszámítva – változatlanok: osztott elsőfokú, ezáltal osztott másodfokú hatáskör, az eljárás végén, végső fórumként pedig a Kúria dönt. Jelenlegi formájában a magyar bírósági szervezetrendszer egy patinás, tágas épülethez hasonlítható, amihez – mivel a történelmünk része – elsősorban érzelmileg kötődünk, de aminek fenntartása („az épület befűtése, kivilágítása stb.”) egyre nehezebb. Szükségszerűen felmerül a kérdés, hogy 2021-ben ténylegesen mi indokolja még az elsőfokú, és ezáltal a másodfokú hatáskör megosztását. A legfontosabb ismert szakmai érv ezzel kapcsolatban az, hogy a bonyolultabb, összetettebb jogi megítélésű ügyeket a nagyobb tapasztalattal, tudással rendelkező törvényszéki bírácoknak kell eldönteni elsőfokon, a járásbírók pedig, ahol kezdő bírók is dolgoznak, az egyszerűbb jogi megítélésű ügyek induljanak. A Pp. hatásköri szabályai könnyen átültethetőek lennének az egyes törvényszékek és az ahhoz tartozó járásbírók ügyelosztási rendjébe is, és ezúton megvalósítható lenne

6 Molnár Judit: „A fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmek feletti hatósági kontroll terjedelme a jogszabály változások tükrében” *Jogtudományi Közlemények* 2014/5. 239–247.; MOLNÁR Judit: „Alternatívák most és a jövőben is? Az egymillió forintot meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítése Magyarországon” *Jog, Állam, Politika* 2016/2. 151–164.

7 Susskind, 2019, 166–168.

8 Osztovits András: „Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély?” *Magyar Jog* 2020/11. 625–632.

az előbb említett jogpolitika szempont. Az elsőfokú hatáskör megosztásával szükségszerűen együtt járó másodfokú hatáskörmegosztás a joggyakorlat egységesítésének egyik legnagyobb akadálya. Minél több fórum mondhat jogerősen véleményt egyes jogkérdésekben, annál nagyobb az eltérő jogértelmezés lehetősége. A jelenlegi magyar bírósági szervezetrendszerben 20 törvényszék mellett 5 ítélőtábla járhat el másodfokon büntető és polgári perekben, a törvényszéki másodfok pedig nincs összekötve az ítélőtáblák gyakorlatával. Sokkal gyorsabb, a joggyakorlat egységesítése szempontjából hatékonyabb megoldás lenne, ha kizárólag az 5 ítélőtábla járna el másodfokon, ők végeznék regionális szinten a joggyakorlat egységesítésének feladatát.

Mindez csak látszólag jelentene nagy szervezeti átalakítást. A 2019. évi CXXVII. törvénnyel bevezetett törvénykezési hely jogintézményét alapul véve lehetne a már most működő járásbíróságokat a törvényszékek törvénykezési helyeként meghatározni (így egyetlen bíróságot sem kellene bezárni, sem bírói státuszt megszüntetni, és a peres felek is a megszokott, hozzájuk földrajzilag is közeleső bírósági helyen érvényesíthetnék jogaikat), a törvényszékeket pedig általános elsőfokú bíróságként meghatározni, amelyek határozataival szemben az ítélőtáblához van helye fellebbezésnek. Ennek a jobban áttekinthető, egyszerűsített rendszernek további előnye, hogy megszüntetné a hatásköri összeütközések miatti kijelölési eljárásokat. Azaz a feleknek nem kell arra hónapokat várniuk, hogy egy bíróság eldöntse, a konkrét ügyben a járásbíróságnak vagy a törvényszéknek van-e hatásköre. Önmagában ennek kiiktatása tovább növelné a bíróságok szolgáltató jellegét.

III. Összegzés

Ez a tanulmány, korlátai ellenére igyekezett felhívni a figyelmet egy folyamatban lévő jelenségre, a polgári igényérvényesítés válságára, amelynek megoldásához a kipróbált eszközök mellett újszerű válaszokra is szükség lesz. Bízom abban, hogy Professzor Úr egyetlen meglátásaim legalább egy részével és ezúttal is a változások élére állva segít abban, hogy a polgári bíráskodás megerősödve kerüljön ki jelenlegi nehéz helyzetéből.

Prof. Dr. Rixer Ádám, tanszékvezető egyetemi tanár

TEHETSÉG – HIT – IDENTITÁS, AVAGY A TEHETSÉGGONDOZÁS LEHETSÉGES ÚJ ELEMEI A KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM JOGÁSZKÉPZÉSÉBEN

Élénken él bennem egy, a Zsinati Székházban lezajlott beszélgetésünk emléke, mikor is rácsodálkoztam arra, hogy a Rád bízottakat – legyen azok beosztottak, hallgatók vagy mások – nem statikus szereplőnek érzed az életedben, nem kizárólag pillanatnyi tetteik, hibáik vagy erényeik alapján ítéled meg őket: sokkal inkább folyamatában látod valamennyiüket, amennyiben a motivációikkal és terveikkel is számolsz, élettapasztalatod birtokában még azt is felmérve, amire ők maguk is csak később ébrednek rá. S ami ott, abban a beszélgetésben különösen épített engem, az a nagyvonalú, elnöző beszédmód volt, amivel az egyes emberekről beszéltél – noha sokan szóba kerültek... Ezek fontos készségek a tehetséggondozásban is: mind az adott helyzeten, állapoton, tudáson túltekintő és jót feltételező alapállás, mind a sokszor a tapasztalatok ellenében is gyakorolt, bizalomból fakadó segítő szándék, mind pedig a szakmaiságot kiegészítő emberség építőkövei valamennyi emberi közösségnek, így az Egyetemnek is!

Bevezetés

A magyarországi jogászképzés fejlesztése körében – a kádárizmus langymelegében – hosszú évtizedeken keresztül az egyetlen érdemben is megvitatható kérdés úgy hangzott, hogy *miként is alakuljon az elmélet és a gyakorlat viszonya*, melyiket is kellene erősíteni, minek a rovására stb. Ez a sajátos binaritás fennmaradt a rendszerváltozás után is, hogy aztán a kétezres években egy harmadik elem is bekerüljön a véráramba, a tudományos viták témái közé: ekkortól az etikai szempontok megjelenítésének érdemi, önálló szerepét is egyre több írásmű veti fel¹ (részben attól a tényről függetlenül, hogy ekkor a képző intézmények között már két egyházi fenntartású is megjelent). Természetesen nem az erkölcsre és annak jelentőségére történő hivatkozások hiányoztak korábban sem, csupán arról volt szó, hogy az 1945 előtti hivatásrendi etikai standardok elbontása után sem a büntetőjog új-régi szabályai, sem a szocialista erkölcs pártos gumiszabályai és szakmai

¹ Lásd például Rixer Ádám: Megjegyzések Jakab András jogi oktatásra vonatkozó reformjavaslatához. *Magyar Jog*, 2010/9. 545-551.

etikai implikációi nem voltak alkalmasak arra, hogy a *tényleges* jogászi magatartások egy igen jelentős területét, a kialakult szakmai „életvezetési” mintákat érdemben befolyásolják... s valljuk be, az 1989 utáni, a jogászok iránti igényt a korábbi sokszorosára növelő vadkapitalista fejlődést sem a jogászi hivatásrendek radikális morális megújulásának időszakaként rögzíthetjük. A magunk mögött hagyott, 2008-2009 utáni bő évtized, a maga permanenssé váló – csak elnevezéseiben különböző – válságaival, a harmadik generációs egyetemek iránti igények felfutásával és a jogpozitivizmus kizárólagosságának gyorsuló oldódásával egyre hangosabban szegezi nekünk a kérdést: mi is az, amit a tárgyi tudáson és a képzési és kimeneti követelményekben is megjelenített készségeken túl biztosan szeretnénk elsajátíttatni a hallgatóinkkal, illetve mi az, amit, mint saját értéket, eredményt szeretnénk a külvilág felé is megjeleníteni? S ha vannak saját – átadható és átadni vágyott – mintáink, akkor mi kell ahhoz, hogy ezek ténylegesen is „érvényesüljenek”? Mennyiben érint(het)i ez a mintatantervet, a személyi állomány összetételét, a képzés során használt módszereket vagy éppen a hivatalos oktatási platformokon kívüli közösségi életet, illetve szakmai közéletet? Továbbá a hitbéli igazságok, a meggyőződések, a véleménykérdések hol, milyen terjedelemben és milyen előjellel lehetnek jelen az oktatásban? Melyek azok a vonatkozások, melyek kifejezetten hasznosak, feltétlenül hozzájárulnak a lelkiileg is egészséges ifjú és éltesebb kollégák neveléséhez, s melyek azok, melyek inkább – az esetleges – képmutatás fenntartását, megerősödését, a felszínes vallásosság elidegenítő üzenetének terjedését szolgálják?

I. A tehetség gondozás új fogalmi eleme

Jelen írás egy, a jogászképzés egészénél szűkebb területre, az ún. tehetség gondozásra koncentrálni, előljáróban rögzítve, hogy tehetség gondozás alatt a „kurrikuláris” kötelezettségeken túlmutató, legalább részben tanórán kívüli, egyéniesített fejlesztést értünk. Maga a tehetség gondozás a mai magyar felsőoktatási intézmény fogalmának egyik lényeges eleme is, amennyiben a törvényi meghatározás szerint ezen intézmény „ellátja a tehetség gondozással és a tudomány társadalmi elismertségének növelésével kapcsolatos feladatokat” is.²

Meggyőződésünk, – s ez a *Bevezetés* fényében talán nem is meglepő – hogy a tehetség gondozás nem pusztán készségfejlesztés és tudásátadás, mechanikus tudásbővítés, hanem – tekintettel az egyetem és a fenntartó egyház küldetésére is – *legalább ilyen súllyal* hitébresztés, hitépítés és utóbbiakkal összefüggésben az emberi kvalitások tudatos építése. Pontosabban *segítői közreműködés* ebben, hiszen mi, mint oktatók csupán gondozói vagyunk a ránk bízottaknak, részbeni *aktív kísérői* a bennük lévő, és nem is tőlünk származó adottságok, tehetségek kibomlásának. Ahogyan az írás fogalmaz: „Én ültettem, Apollós öntözte, de a növekedést Isten adta” (1Kor. 3,6).

2 A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 11. § (1) bekezdésének d) pontja.

A témafelvetés egyenes úton vezet el minket az első kérdés megfogalmazásához: *Vajon lehetséges-e hitről igei alapok nélkül beszélni?* A Biblia világossá teszi, hogy „A hit hallásból van, a hallás pedig Isten ígéje által.”³ Ennek jelentőségét a vizsgált területen az adja, hogy a saját életünkben, illetve mások életében való *kitartó és előremutató* jelenlét hit (biblikus meggyőződések és önmagunkon túlmutató célok) nélkül nem lehetséges. Aki nem önátadó, saját személyét háttérbe szorító módon van jelen mások (esetünkben a hallgatók) életében, az abban a pillanatban, amint világi célját elérte (az adott pályázati, kinevezési stb. feltételt kipipálta) *jó eséllyel* el is fog tántorodni mindazon tevékenységektől, melyek kevésbé látványosak – s valljuk be, az érdemi tehetséggondozás is ezek közé tartozik. „A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés” – mondja az írás (Zsid 11,1). Márpedig a nem látható dolgokra figyelésben, a mások javát szolgáló vágyakozásban nehéz kitartani erős meggyőződések nélkül...

Mindez – az oktató és az oktatott szemszögéből egyaránt – egy folyamatábrán is jól bemutatható (ez egy leegyszerűsítés, ám a mondandó alátámasztását feltétlenül szolgálja):

Az Ige ismerete, sőt, *folyamatos* megismerése – hit – szakmai és emberi tartalmak átadása/átvétele hitből és hit által is – Kiteljesedett tehetséggondozás – mint kettős természetű jelenség (a szakmai és hitbéli növekedés megvalósulása révén)

Ez az ideális „pályáiv”, s ennek részeként a hit éltető jelenléte jobb esetben mind az oktató, mind pedig a hallgató oldalán fennáll – de számolva azzal a ténnyel is, hogy a hallgatóink jelentős része nem hívő (semmilyen értelemben, tehát a ma terjedő, „maga módján vallásos” értelemben sem⁴), előtérbe kerül az indirekt mintaadás (a direkt „vallásos”, illetve teológiai tartalmak közvetítése mellett, s leginkább helyett – különösen a világi *típusú* képzésekben, mint amilyen a jogászképzés is). Nem túlbecsülhető tehát az egyéni felelősség oktatói oldalon, ami részben szakmai felkészültséget, másrészt az élet dolgait lelki kontextusba ágyazni képes oktatói attitűdöt, nem utolsósorban pedig az előbbi kettőt példamutató életvitellel hitelesítő magatartást feltételez. Utóbbi – az egész intézmény, illetve képzés megítélését érintő – jelentőségét hajlamosak vagyunk rosszul felmérni: hiába beszélünk ugyanis arról, hogy mértékletesen, józanul és becsületesen kell élni, ha tényleges mintaként akár az egyetemen is *a könyöklés, a tülekedés, a kímélet nélküli önérdekérvényesítés, a pótlólagos anyagi forrásokért és pozíciókért, titulusokért és az azonnali elismerésért, megerősítő visszajelzésért* vívott ádáz harc tölti ki a tanórán kívüli, a olykor a tanórai létünket is. Önkorlátozást mutató, azt rendszeresen visszatükröző tényleges gyakorlatok híján az igazi világosság is könnyen rejtve marad, s nem lesz, aki az általunk alakított oktatási, tehetséggondozási helyzetek nyomán dicsőítene Istent (ennek teológiai hátteréhez ld. Mt 5,14-16-ot).

3 Róm 10,17. (SZIT)

4 Kozma Tamás: Az emberek többsége a „maga módján” vallásos. *Lelkipásztor*, 1993/9. 325–326.

A mintaadás kapcsán kerül előtérbe a világos etikai standardok kérdése is: ezeket – jobb esetben – magának az intézménynek is meg kell fogalmaznia – részben (valamilyen mértékben) minden szituációban érvényesítendő alapelvekként, részben pedig a tömegesen előforduló, tipikus élethelyzetek vonatkozásában konkrét, bibliai alapú szabályokként. Egyre nyilvánvalóbb, hogy a keresztyén vagy keresztyén erkölcsre történő elnagyolt utalás önmagában nem elegendő sem a hitépítéshez, sem az elemi morális standardok világos megjelöléséhez, kinyilvánításához, illetve azok utóbb történő és helyesléssel találkozó számonkéréséhez.

Azt állítom tehát, hogy a hitépítés és a tehetséggondozás szoros logikai kapcsolatban, sőt ideális esetben szimbiotikus viszonyban állnak egymással, ahol a lelki alapok léte és folyamatos erősödésének önálló, karakterépítő célja kiegészül az előbbi révén nagyobb távlatokat kapó szakmai fejlesztés céljával. Mindez – tekintettel a vallástalanok jelentős arányára – nem kizárólag bibliai kategóriákba sűrítetten, hanem „kortárs keretek” között is lehetséges, amennyiben például a biblikus magatartások, jézusi minták mellett/helyett *fair magatartásokként* tálaljuk az igei eredetű standardokat. Így például a *fair magatartások* rögzítése valamennyiünk közös reménye szerint hozzásegítheti a tehetséggondozásban résztvevőket (is) a többi egyetemi polgárral kapcsolatos lényeges köz- és magánéleti kérdések felelős és megbízható kezeléséhez, sőt, a szakmai, tanulmányi típusú dilemmák helyes feloldásához is.

Ahhoz, hogy mindez ne valami túlságosan elvont fejtegetésnek hasson, célszerű ezen a ponton megjelölni néhányat a fentebb említett alapelvekből, illetve konkrétabb „szabályokból”: alapelvekként jelenhet meg (és egy nem hívő számára is jól értelmezhető, könnyen elfogadható), hogy „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük!” (Mt 7,12), illetve például konkrét szabályként jelenhet meg, hogy a hallgató bármely – az Egyetemmel, valamely Karral, annak valamely polgárával kapcsolatos – probléma esetén először közvetlenül az érintettel, illetve a felelős személlyel próbálja meg rendezni a kérdést, s további személyek, illetve fórumok bevonására csak ennek sikertelensége esetén kerítsen sort (*fokozatosság követelménye, lásd: Mt 18,15-17*).⁵ A munkamorál, a feladatokhoz való viszonyulás kérdéseiben is támpontot nyújt a 3Móz 19,11,⁶ amely tökéletesen alátámasztja azt az elvárást, miszerint a hallgató nem alkalmaz meg nem engedett eszközöket, s a különféle számonkérések, elvégzendő feladatok alkalmával becsületesen, egyenesen jár el, továbbá tettei következményeit is felvállalja.

Szintén ilyen szabály lehet az is, amely arra hajlamosít, hogy a tehetséggondozásban résztvevő (is) megadja a kellő tiszteletet valamennyi hallgatótársának, valamennyi

5 „Ha pedig vétkezik ellened a testvéred, menj el hozzá, fedd meg négy szemközt: ha hallgat rád, megnyerted a testvéredet. Ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egy vagy két embert, hogy két vagy három tanú szava erősítsen meg minden vallomást. Ha nem hallgat rájuk, mondd meg a gyülekezetnek! Ha pedig a gyülekezetre sem hallgat, tekintsd olyannak, mint a pogányt vagy a vámszedőt!” (SZIT)

6 „Ne lopjatok, ne tagadjatok le semmit és ne csalja meg egyiktek a másikat!” (KNB)

oktatójának, a kari adminisztráció tagjainak, továbbá mindazoknak, akikkel munkája során kapcsolatba kerül (Róm 12,10: „Ami a testvéri szeretetet illeti, legyetek gyöngédek, tiszteletadás dolgában legyetek előzékenyek”; továbbá Róm 13,7: „Adjátok meg tehát mindenkinek, ami jár neki: akinek adó, annak adót, akinek vám, vámot, akinek hódolat, hódolatot, akinek tisztelet, tiszteletet”). Sőt, egy elképesztően magas etikai standard is megjelenik e körben, amikor is mindent el kell követnie a tehetséggondozásban résztvevőnek, hogy akár saját hallgatótársai tudományos sikereihez is hozzájáruljon (Fil 2,3-4: „Semmit ne tegyetek önzésből, se hiú dicsőségvágyból, hanem alázattal különbnek tartátok egymást magatoknál; és senki se a maga hasznát nézze, hanem mindenki a másokét is”). Már az eddig leírtakból is következik egy további szükséglet is, az tudniillik, hogy saját munkáját, feladatait legjobb tudása szerint és jó hozzáállással lássa el a hallgató is (Kol 3,23: „Bármit tesztek, tegyétek szívből, mintha az Úrnak és nem embereknek tennétek”). Mindezt persze nehéz megérteni, illetve elfogadni, bensővé tenni erős meggyőződések nélkül, de utóbbiak kialakítását segítheti maga a példaadás, illetve a morális összefüggések önálló – ám nem túlterhelő, és ezen keresztül elidegenítő – megjelenítése is a tehetséggondozási folyamatban.

II. Hogyan lehetséges mindez?

S hogy mindezzel hogyan találkozok a hallgató, továbbá a tehetséggondozási folyamat valamennyi további résztvevője (akikre a fentiek is ugyanúgy vonatkoznak, sőt...), hogyan tudja ezeket maga az intézmény jól hozzáférhetővé, illetve elvi lehetőségből érdemi lehetőséggé tenni?

Elsősorban etikai kódexek révén. Az etikai kódexek és más hasonló rendeltetésű belső dokumentumok valódi jelentőségét az adja, hogy hihetetlen ereje, jelentősége van akár csak két-három olyan elem rögzítésének, amely valamifajta érdemi közmegegyezéssé válva az identitást is formálja, végső soron újjáalakítva és elmélyítve azt.⁷ E körbe sorolhatóak az 1. fejezetben felhozott alapelvi jellegű és némileg konkrétabb szabályok is, így ezek között a sortartás, a fokozatosság megtartására utaló elvárás, amely a konfliktusok megoldásához nyújthat támpontot, de számos további, a sexualitás vagy éppen a pénzügyi kérdések tekintetében orientáló idézet megjelenítése, sőt, a tisztaság kérdése általánosságban is megjelenhet (félreérhető helyzetek elkerüléséhez nyújtva támpontokat). Ugyanígy a helyes szerepfelfogások közvetítése, elmélyítése is cél lehet ezek révén: választ és mintát kaphatunk arra nézve is, hogy milyen a jó kutató, a jó oktató, a jó tanár? Végső soron pedig segíthetnek abban is, hogy a hallgatók bizalmat szerezzenek Isten ígéjében, felismerve, megtapasztalva, hogy azok gyakorlati körülmények között is működnek!

⁷ Lásd az első zsinat példáját az ApCsel 15,1-29-ben.

Másodsorban bibliaismereti tárgy bevezetésével az állam- és jogtudományi képzésben. Az intézményben jórészt hiányzik Isten Igéjének érdemi, gyakorlati közvetítése, a Biblia ismeretének javítását célzó bármely oktatási program vagy (tan)tárgy – miközben ezek jelentenek egy keresztyén irányultságú intézményben azt a gondolati és lelki középpontot, sarokkövet, amelyre tekintettel és amely köré minden más ismeret és tudás elrendezhető. Egy egyházi fenntartású és értékeit tekintve elkötelezett állam- és jogtudományi karon ma minden korábbinál erősebb szükséglet a Biblia-ismeret növelésének (növekedésének) elősegítése, hiszen – minden hangzatos lózunggal szemben – ez a valódi alapja annak, hogy egy jogász konfliktushelyzetekben képes legyen tartósan jó, erkölcsileg érett döntéseket hozni: II. Timóteus 3:16 szerint „A teljes Írás Istentől ihletett, és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, az igazságban való nevelésre”.

Az Egyetem és a Kar tevékenysége – az Egyetem küldetésnyilatkozatában foglaltaknak megfelelően – nem korlátozódhat szakemberképzésre: a fő cél az, hogy a kapun kilépő végzett hallgató morális értelemben is felkészült legyen arra, ami a „világban” várja. A tisztesség nem a szaktudásból nő ki: az kizárólag ennek a teremtett világnak az egyetlen tartós értékéből sarjadhat ki: Isten Igéjéből. Azt pedig meg kell hallani és meg kell érteni. Ahhoz pedig valakinek hirdetnie (tanítania) is kell azt,⁸ esetünkben intézményesen is elősegítve Isten Szava terjedését – hiszen ez ébreszthet hitre, és ez elevenít meg. Amiként a Rómaiakhoz írott levél korábban is idézet sora fogalmaz egy másik fordításban: „Eszerint a hit hallásból van, a hallás pedig Krisztus szava által” (Róm. 10:17). Javasolható tehát, hogy a képzés mintatantervébe – adott esetben egyes tárgyak összevonása vagy részleges elhagyása mellett – illesszünk be egy Biblia-ismereti tárgyat. A tárgy – természetesen – nem kollokviummal zárulna, csupán beszámoló lenne a teljesítés feltétele: nem a kényszer eleme dominálna (nem a „vallásos” tartalmak elidegenítő erőltetése jellemezné), hanem egy, az alapvető üdvkérdések ismertetésén túl is érdekes, hasznos – akár történeti, jogi – összefüggéseket bemutató stúdium volna, amely *nem csak emlegetné, de világossá is tenné az alapvető jézusi értékeket.*

Jó gyakorlatért, követendő példáért it sem kell messzire mennünk: a KRE BTK Pszichológiai Intézete a pszichológia alapszakosoknak a 3. félévben kötelező, 0 kredites (!) tárgyat hirdet *Bevezetés a Biblia világába* címmel.

Harmadsorban a tudományos tevékenység részeként. Olyan kutatási témák felkínálása szükséges – akár a tudományos diákkörök keretében, akár az évfolyam- és szakdol-

8 Ehhez legjobb bibliai példaként lásd Fülöp és az etióp kincstárnok történetét. ApCsel 8,27b: „És íme, egy etióp férfi, a kandakénak, az etiópok királynőjének udvari főembere, aki egész kincstára fölé volt rendelve, és Jeruzsálemben járt az Istent imádni, visszatérőben hintóján ülve Ézsaiás prófétát olvasta. Ezt mondta a Lélek Fülöpnek: Menj oda, és csatlakozz ahhoz a hintóhoz! Amikor Fülöp odafutott, hallotta, hogy Ézsaiás prófétát olvassa, és megkérdezte tőle: Érted is, amit olvasol? Erre az így válaszolt: Hogyan érthetném, ha valaki meg nem magyarázza? És megkérte Fülöpöt, hogy szálljon fel, és üljön mellé.” (SZIT)

gozatok tekintetében –, melyek szorosan összekapcsolódnak szűken vett lelki, hitéleti vagy tágabban vett erkölcsi kérdésekkel. A filozófia, a jogbölcselet, az állami egyházjog, a családjog, a jogászai hivatásrendek etikai kérdéseinek elemzése közvetlenül, de valamivel közvetettebb formában valamennyi jogi diszciplína, illetve segédtudomány számos lehetőséget biztosít arra, hogy a jogias megközelítések ne korlátozódjanak a tétéles jog elemzésére. Ebben egyébiránt segítségünkre vannak a magunk mögött hagyott évtized változásai is: a *mai világ és jog átalakulása nyomán ugyanis* kibővül a jogtudomány fogalmának terrénuma is. Jakab és Menyhárd megfogalmazásában: „Bár hagyományosan a jogtudományi munka szíve a hatályos jogra vonatkozó fogalmi tisztázó (jogdogmatikai) elemzés, a jogtudomány nem csupán jogdogmatikai kutatásokat végez. [...] jogtudományként fogjuk fel a jogtörténeti [...], valamint a jogbölcseleti, továbbá a *de lege ferenda*, az empirikus, és a jogra vonatkozó politikai filozófiai kérdésfelvetéseket is”.⁹ A jog és a tudás egyéb formái közötti dialógus kialakulását, illetve megerősödését manapság leginkább az erőteljesen interdiszciplináris megközelítések biztosítják. Ez ma már többet jelent, mint a szociológia vagy a diszkurzus-analízis módszereinek segítségül hívása a jogi folyamatok jobb megértéséhez, áttekintéséhez: megfogalmazódik az olyan új (tudomány)területek felé történő nyitás igénye is, melyek mindeddig nem vagy csak alig érintkeztek a jogtudománnyal (kulturális antropológia, teológia, vallástudomány, szociálpszichológia stb.).¹⁰ Sőt, ma már ezek kapcsolata sem szorítkozhat az általánosságok szintjén mozgó „kölcsonös bemutatkozásra”; sokkal inkább olyan előzetesen megkonstruált interdiszciplináris eljárások, és ezekhez kötődő koherens és szisztematikus módszerek kialakítása szükséges, melyek biztosítani képesek az érdemi összehasonlító elemzések/kutatások stabil kereteit, s egyúttal a szükséges rugalmasság és nyitottság felé is elkötelezettek.

Negyedsorban szánalomra képzéssel. Fleck a jogászképzéssel kapcsolatban fogalmaz meg lényeges megállapításokat: „A jogászai tevékenység alapszerkezetének és az ebből következő személyes következményeknek és követelményeknek az érzékelhetővé tétele azonban csak bevonódás, közvetlen tapasztalat, érzékenyítés útján lehetséges. Az igazságtalanság észlelése, a személyes elkötelezettség a szembenállásra, kritikára csak a saját szerep megfogalmazásával fejlődik. Határozott feladata a képzésnek, hogy visszahozza az emberi szenvedés megértését a speciális szakmai szempontok közé, szorgalmazza a személyes bevonódást. Ez leginkább a személyes narratívák, a névvel és arccal rendelkező szereplők, a kapcsolatrendszer és történések mély textúrájának közvetlen érzékelésével lehetséges. A jogász tanulók a tipikus jogászai gondolkodást

9 Jakab András – Menyhárd Attila: A magyar jogtudomány helyzete és kilátásai. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó, 2015. 25-26.

10 A kérdéskörhöz részletesebben lásd Rixer Ádám: *A magyar jogrendszer jellegzetességei 2010 után*. Budapest, Patrocinium, 2012. 14.

nagyon korán elsajátítják, ez a visszavétel (érzékenyítés) zavart okozhat, amelyet kezelni kell, tehát pedagógiai érzéket, még inkább pedagógiai kompetenciákat kíván meg az oktatóktól”.¹¹ És persze – tehetjük hozzá Fleck szavaihoz – erős meggyőződéseket a számalom, az együttérzés és végső soron a mások életében való kezdeményező, kötelező szerepeken túli jelenlét fontosságáról...

Az emberi szenvedés megértéséhez hozzátartozik annak figyelembe vétele is, hogy a tágabb jogi-igazgatási szférában dolgozó, jogvégzett személy nem egyszerűen jogalkotó, jogalkalmazó, (jog)szolgáltató, szervező tevékenységeket lát el, hanem mindezek során *emberi konfliktusokkal, 'sorsokkal', érzelmileg, erkölcsileg kihívó helyzetekkel is találkozók, sőt, ezek egy részében maga is közvetlenül érintett.*

Lehetséges-e egyáltalán egy jogvita feloldása, bármely komolyabb 'jogi' kérdés rendezése oly módon, hogy annak folyamatából teljes mértékben kirekesztjük az érzelmi nehézségeket és a lehetséges lelki sérüléseket, valamint azok következményeit? A válaszuk határozott nem, sőt alappal feltételezhetjük, hogy a jogi oktatásnak, sőt a hivatalos kereteken túlmutató tudományos ismeretterjesztésnek is kifejezett célja kell, hogy legyen a részvét-képesség, *az altruizmusra készíthettség fejlesztése* is.¹² Természetesen nem kérdőjelezzük meg, hogy a jogi rendszer legfőbb erejét éppen az adja, hogy a felektől egyenlő távolságban, pártatlanul, az érzéseket, vágyakat kirekesztve képes többé-kevésbé objektív döntéseket elérni. Inkább arról van szó, hogy az együttérzés képességének növekedése alkalmassá tesz minket a párhuzamos valóságok, illetve a komplexitás észlelésére, egyes, a jogtól távolabb eső univerzumok érzékelésére is – tehát végső soron a megalapozottabb, körültekintőbb döntésre is.

Pilinszky a pszichológusokkal kapcsolatban veti fel, hogy az a gond velük, hogy mindenben a problémát látják és problémát akarnak megoldani, miközben az ember élete valójában tragédiák sorozata, és nem elsősorban problémamegoldásra, hanem kegyelemre van szüksége: „Ti úgy gondoljátok, hogy az életben problémák vannak és megoldásokra van szükség, én meg úgy gondolom, hogy az életben tragédiák vannak, és irgalomra van szükség.”¹³ A jogászok esetében nagyon hasonló a helyzet: hajlamosak vagyunk történeti tényállásokban és azokra alkalmazható törvényi tényállásokban, valamint az ezekkel kapcsolatos megfelelő érvelés nyomán előálló szakmai és anyagi előnyökben gondolkodni (erre korlátozzuk önmagunkat, szakmai problémaérzékelésünket), kirekesztve mindebből azt aényt, hogy egy bibliai alapú

11 Fleck Zoltán: A jogászképzés módszertani dilemmái. *Neveléstudomány*, 2018/4, 35.

12 A jogtudomány és a tudománynépszerűsítés jelentőségére és azon belül az együttérzés kialakításának fontosságára nézve lásd például: Rixer Ádám – Csáki-Hatalovics Gyula – Repponi Felícia: A közigazgatási jogtudomány mint népszerű tudomány. In: Furkó Péter – Szathmári Éva (szerk.): *Népszerű tudomány, tudománynépszerűsítés: A Károli Gáspár Református Egyetem 2019-es évkönyve*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2019. 49-65.

13 <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/imadok-olvasni/mit-mondott-pilinszky-poppernek-az-elet-dolgairol/> (2021. 04. 11.)

szerepfelfogás mellett jogászként az *elsődleges* célunk nem a szakmai előrejutás, nem a pénzkereset, hanem a segítő jelenlét mások életében – akár ügyvédként, akár más jogi hivatás űzőjeként, tehát adott esetben oktatóként is.

Ötödsorban – *jóval közvetettebb formaként – hagyományépítéssel, akár mesterségesen is*. Rögzítsük, hogy a hagyomány megkerülhetetlen, helyettesíthetetlen éltető forrása minden emberi közösségnek. Még akkor is, ha egyúttal veszélyes is, hiszen öncéllá válhat, kiüresedve elidegenítő elemmé, gyakorlattá is válhat, de fordított esetben – tehát a hagyomány elhagyása hiánya esetén – is fennáll a veszély: saját, a fenntartó és az intézmény valamint az egyes egyének (egyetemi polgárok) céljait, törekvéseit is kifejező hagyományok nélkül nincs identitás, identitáshiányos állapotokban pedig általában nehéz bármifajta hitet, célokat, álmokat detektálnunk – legalábbis, ha azokat nem azonosítjuk a kötelező és frappáns lózungokkal. A hibás hagyományok és azok csökevényes jelenléte nem feledtetheti velünk, hogy az aktívan, személyesen, résztvevő módon megélt és gyakorolt értékek tudatos megjelenítése nélkül egy egyetem is csupán holt intézményként funkcionál, anómiák és hiátusok gerjesztőjeként. *A hagyomány nem feltétlenül jelent közvetlen kapcsolatot a vallás ünnepeivel, a szakrális terekkel vagy rítusokkal, az Ige közvetlen megjelenítésével*. Eszközökben, használati tárgyak formájában – pl. kari kitűzők képében – is megjelenhet, nem utolsó sorban pedig olyan közösségi programokban, melyek nem állnak közvetlen kapcsolatban a primer oktatási és kutatási helyzetekkel. Emeljük ki, hogy nem maga a hagyomány a lényeg, de a jófajta hagyománynak emlékeztető szerepe van – visszavezethet a helyes dolgokhoz, a fontosakhoz!

III. Összefoglalás helyett

A tehetség érdekes dolog: a világot, akár a nagyvilágot, akár a helyi közösségeket nem azok változtatják meg, akik tehetségesek (másként: jó alapkészségekkel, adottságokkal rendelkeznek), hanem azok, akik a tehetségük mellett hittel is rendelkeznek. Azok, akiknek meggyőződéseik vannak, akik nem lankadnak, és a sikertelenség idején is képesek valamiből erőt meríteni, megújulni. Sokan közülük *elsősorban* magukban hisznek, de – és ezt mondjuk ki – a helyes alapállás az, hogy Istenben hiszünk, s kellő alázattal, Őrá és a Fiára figyelve éljük az életünket, akár kezdeményező, a környezetünket alakító módon is – helyén kezelve, de egyúttal értékelve és használva is a tőle kapott tehetséget.

Kétféle embertípust (legalábbis két végletet) ismerünk: az egyik visszafogott, csendes, bizonytalan és gyengéd, a másik pedig hangos, törtető és határozott, mindig a középpontba helyezi önmagát. Az ideális azonban a határozott és együttérző ember (a jézusi karakter): valaki, aki helyes Isten- és önképe folytán határozottan éli az életét (felelősségeit), de emellett saját korlátai és a lelki prioritások ismeretében tud

mértéktartó, önkorlátozó, másokra figyelő és akár a saját pillanatnyi érdekei ellenében is adakozó lenni. Vajon az ideális jogász nem éppen ilyen-e? Valaki, aki szakmai kérdésekben magabiztos, miközben ismeri a szánalom jelentőségét is, valaki, aki képes különválasztani a bűnt és az embert. Ezekre önmagától, saját tehetsége révén senki sem képes, senki sem válik alkalmassá: ezeket csak Jézus követése során lehet elsajátítani, elbukások közepette is újra meg újra megpróbálva a helyes dolgokat cselekedni.

A konklúzió: hit nélkül nincs tehetséggondozás, identitás és semmi más sem.

Dr. habil. Szuchy Róbert, tanszékvezető-helyettes egyetemi docens, dékánhelyettes

AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG TISZTA ENERGIÁKRA VONATKOZÓ INTÉZKEDÉSCSOMAGJA

Az idő sokkal gyorsabban múlik, mint ahogy gondolnánk. De egyszer ez a nap is elérkezett, hogy Szabó Imre Professzor Úr munkásságát, életművét és azt a sok segítséget, amit a Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Karáért tett, egy ünnepi kötettel köszönhetjük meg. Nagy öröm és megtiszteltetés volt számomra az elmúlt évek közös munkája. Bölcs meglátásai, szakmai élettapasztalata mindig nagyban elősegítették a kari munkát és döntéseket. Professzor Úr energiáját és dinamizmusát látva, bízom benne, hogy ez az együttműködés csak folytatódni fog. Jelen – a kutatási területembe illő – cikkel tisztelettel adózom Professzor Úr előtt.

I. Az Európai Bizottság tiszta energiákra vonatkozó intézkedéscsomagja, a „Winter Package

1. A téli csomag célkitűzései

2014 októberében az Európai Tanács lefektette a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó éghajlat- és energiapolitikai keretet, amely azt az egész gazdaságra kiterjedő, markáns belső célt tűzte ki, hogy 2030-ig legalább 40%-kal csökkenti az üvegházhatásúgáz-kibocsátást. A párizsi megállapodás uniós megközelítést igényel. Az Európai Tanács által elfogadott, a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó éghajlat- és energiapolitikai keret végrehajtása prioritást élvez a párizsi megállapodás nyomonkövetése során.

Ezen előzmények után az Európai Bizottság 2016. november 30-án tette közzé azt a komplex intézkedéscsomagját, amelynek célja volt, hogy a tiszta energiákra való átállás következtében megváltozott globális energiapiacra is biztosítani az Európai Unió versenyképességét.¹

A Bizottság szerint az EU-nak vezető szerepet kell vállalnia a tiszta energiaforrások használatára való átállásban, nem csak alkalmazkodnia kell ahhoz. A javaslatoknak három fő célja volt: előtérbe helyezni az energiahatékonyságot; világszinten vezető szerephez jutni a megújuló energiák terén; illetve méltányos feltételeket biztosítani a fogyasztóknak.

A jövő energiapiacain a fogyasztók is aktív és központi szerephez jutnak. A jövőben

¹ Communication from the Commission: Clean Energy For All Europeans Brussels, 30.11.2016 COM(2016) 860 final

az egész EU-ban szeretnénk nagyobb kínálatot biztosítani számukra, elérhetővé tenni az energiaárak megbízható összehasonlítását nyújtó eszközöket, és lehetővé tenni, hogy saját használatra és eladásra elektromos áramot állítsanak elő. A fokozott átláthatóság és a jobb szabályozás nagyobb teret enged a civil társadalomnak az energiarendszerekben való részvételre és az árjelzésekre való reagálásra. A csomag emellett több olyan intézkedést is tartalmaz, amelyek a leginkább kiszolgáltatott helyzetben lévő fogyasztók védelmét szolgálják.

A „Tiszta energia minden európainak” jogalkotási javaslatcsomag az energiahatékonyság, a megújuló energiák, a villamosenergia-piac kialakítása, a villamosenergia-ellátás biztonsága és az energiaunió kormányzása kérdéseivel foglalkozott. Emellett a Bizottság új irányt határozott meg a környezetbarát tervezésben, valamint stratégiát javasol az összekapcsolt és automatizált mobilitás számára.

2. A téli csomag elfogadott jogszabályai a villamosenergia-piacra vonatkozóan

a) Új rendelet a villamosenergia-piacról

A „Téli Csomag” részeként egy új rendelet is elfogadásra került.² A 714/2009/EK rendeletet³ több alkalommal jelentős mértékben módosították. Mivel további módosítások szükségesek, a rendeletet az áttekinthetőség érdekében célszerű volt átdolgozni. Az energiaunió célja, hogy a végfelhasználók számára – legyen szó lakossági fogyasztókról vagy vállalkozásokról – megbízható, biztonságos, fenntartható, versenyalapú és megfizethető módon kínáljon energiát. A villamosenergia-rendszert korábban vertikálisan integrált, gyakran köztulajdonú monopóliumok uralták, amelyek nagy teljesítményű, centralizált atomerőművekkel vagy fosszilis tüzelésű hőerőművekkel rendelkeztek. A villamos energia 1999 óta fokozatosan megvalósuló belső piacának célja, hogy az Unió valamennyi fogyasztója számára egyaránt valós választási lehetőséget teremtsen, új üzleti lehetőségeket nyisson és bővítse a határokon átnyúló kereskedelmet, és ezáltal hatékonyságjavulást, versenyi árcsökkentést és magasabb szintű szolgáltatásokat teremtsen, továbbá hogy hozzájáruljon az ellátás biztonságához és fenntarthatóságához. A villamos energia belső piaca növelte a versenyt különösen nagykereskedelmi szinten, valamint az övezetközi kereskedelmet. A villamos energia belső piaca továbbra is alapja a hatékony energiapiacnak.

Az Unió energiarendszere az elmúlt évtizedek legmélyrehatóbb változásán megy keresztül, és a villamos energia piaca e változás központi eleme. Az a közös cél, hogy az energiarendszert dekarbonizálni kell, új lehetőségeket és új kihívásokat jelent a

2 Az Európai Parlament és a Tanács 2019. június 5-i (EU) 2019/943 rendelete a villamos energia belső piacáról.

3 Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 714/2009/EK rendelete a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelme esetén alkalmazandó hálózati hozzáférési feltételekről és az 1228/2003/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről.

piaci szereplők számára. Ugyanakkor a műszaki fejlődés a fogyasztói részvétel és a határokon átvitelő együttműködés új formáit teszi lehetővé.

Ez a rendelet olyan szabályokat állapít meg, amelyek a villamos energia belső piacának működését hivatottak biztosítani és magában foglalja a megújuló energiaforrások és a környezetvédelmi politika fejlesztésével kapcsolatos követelményeket, így külön szabályokat tartalmaz a megújulóenergia-termelő létesítmények egyes típusaira, a kiegyenlítő szabályozási felelősségre, a teherelosztásra és -újraelosztásra, valamint az új termelőkapacitásra vonatkozó CO₂-kibocsátás küszöbértékére vonatkozóan, amennyiben e kapacitás az erőforrás-megfelelőség szükséges szintjét biztosítani hivatott átmeneti intézkedések, nevezetesen kapacitásmechanizmusok tárgyát képezi.

A kis villamosenergia-termelő létesítményekből származó megújuló forrásból származó villamos energiára elsőbbségi alapú teherelosztást kell alkalmazni vagy a teherelosztási módszertanban meghatározott egyedi prioritási sorrend, vagy a piacüzemeltetőket a villamos energia piaci forgalmazására kötelező, jogi vagy szabályozási követelmények révén. Az azonos gazdasági feltételek mellett a rendszerüzemeltetési szolgáltatások keretében alkalmazott elsőbbségi alapú teherelosztást úgy kell tekinteni, mint amely megfelel e rendeletnek. Az elsőbbségi alapú teherelosztást minden esetben összeegyeztethetőnek kell tekinteni a megújuló energiaforrásokat felhasználó villamosenergia-termelő létesítmények részvételével a villamos energia piacán.

A rendelet célja, hogy:

- a) megalapozza az európai energiaunió számára – különösen a 2030-ig tartó időszakra vonatkozó éghajlat- és energiapolitikai keretben – kitűzött célok hatékony teljesítését, és ennek érdekében lehetővé teszi, hogy a piac jelzéseket adjon a hatékonyság, a megújuló energiaforrások magasabb részaránya, az ellátásbiztonság, a rugalmasság, a fenntarthatóság, a dekarbonizáció és az innováció fokozásához;
- b) olyan alapelveket állapítson meg a jól működő, integrált villamosenergia-piacok számára, amelyek lehetővé teszik az erőforrások valamennyi szolgáltatója és a villamos energia valamennyi felhasználója számára a megkülönböztetésmentes piaci hozzáférést, bővítik a fogyasztók döntési mozgásterét, biztosítják a versenyképességet a globális piacon, valamint a keresletoldali választ, az energiatárolást és az energiahatékonyság növelését, megkönnyítik a térben megoszló kereslet és kínálat közösségekbe tömörült piaci jelenlétét és megteremtik a megújuló erőforrásokból előállított villamos energia piaci és ágazati integrációjának és piaci alapú árképzésének feltételeit;
- c) méltányos szabályokat állapítson meg a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelmére vonatkozóan, elősegítve ezzel a versenyt a villamos energia belső piacán, figyelembe véve a nemzeti és a regionális piacok sajátos jellegzetességeit is, ideértve a határokon átnyúló villamosenergia-forgalomra alkalmazható ellentételezési mechanizmus létrehozását, valamint összehangolt elvek kialakítását a határkeresztesztő átvitel díjaira és a nemzeti átviteli hálózatok közötti rendszerösszekötők kapacitásának felosztására vonatkozóan;

- d) elősegítse egy jól működő és átlátható nagykereskedelmi piac kialakulását, hozzájáruljon a villamosenergia-ellátás nagyfokú biztonságához, és mechanizmusokról rendelkezzen a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelmére vonatkozó szabályok harmonizációja céljából.

Az Európai Bizottságnak segítenie kell az EU országait a tiszta energiára való áttérés társadalmi és gazdasági hatásainak kezelésében, többek között azáltal, hogy támogatja a szén és más szilárd fosszilis tüzelőanyagok kitermelésének csökkentését célzó nemzeti stratégiákat. Az uniós országok kötelesek minden megfelelő intézkedést megtenni a szűk keresztmetszet orvoslása érdekében.

Ezért az ajánlattételi övezeteket úgy kell meghatározni, hogy biztosítsák a piac likviditását, a szűk keresztmetszetek hatékony kezelését és az általános piaci hatékonyságot. A villamosenergia-piaci átvitelrendszer-üzemeltetők európai hálózatának háromévente jelentést kell tennie a pályázati területeken belüli és azok közötti strukturális és egyéb jelentős fizikai szűk keresztmetszetről, ideértve az ilyen szűk keresztmetszetek helyét és gyakoriságát.

A megállapított strukturális keresztmetszettel küzdő uniós tagállamok ekkor az átvitelrendszer-üzemeltetőikkel együttműködve nemzeti vagy multinacionális cselekvési terveket dolgoznak ki a kereskedelemhez rendelkezésre álló határokon átnyúló kapacitás növelése érdekében, vagy az ajánlattételi övezet konfigurációjának felülvizsgálata vagy módosítása céljából. A rendelet meghatározta azokat a feltételeket, amelyek mellett az uniós tagállamok létrehozhatják a kapacitásmechanizmusokat és azok létrehozásának alapelveit.

Ezeknek a mechanizmusoknak az a célja, hogy a csúcsidőszakban elegendő villamosenergia-ellátást biztosítsanak, és az erőforrások rendelkezésre állásáért cserébe pénzügyi ellentételezést biztosítsanak. Ideiglenes jellegűnek kell lenniük, és úgy kell kialakítani őket, hogy az erőforrások megfelelőségére vonatkozóan megállapított probléma kezelését kell célozzák. Nyitottnak kell lenniük a határokon átnyúló részvételre.

Az (EU) 2019/943 rendelet hatályon kívüli helyezi a 714/2009/EK rendeletet (lásd a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelméről szóló összefoglalót), a rendelet 2020. január 1-jén lépett hatályba.

b) Az új villamosenergia-piaci irányelv

Az új, 2019/944/EU irányelv⁴ meghatározza a piac megújított működési modelljét, amelynek főbb rendelkezéseit 2021. január 1-től alkalmazni kell Magyarországon is. Az EU gazdasági növekedése és fogyasztóinak jóléte szempontjából meghatározó,

4 A Európai Parlament és a Tanács 2019. június 5-i (EU) 2019/944 irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2012/27/EU irányelv módosításáról.

hogyan az árak versenyképesek legyenek, ezért ennek biztosítása az uniós energiapolitika lényegi elemét képezi. A villamosenergia-piac jelenlegi szerkezete a 2009-ben elfogadott harmadik energiaügyi csomag⁵ szabályait követi. Ezeket a szabályokat utólag a piaci visszaélések elleni jogszabályokkal,⁶ valamint a villamosenergia-kereskedelemre és a hálózatüzemeltetési szabályokra vonatkozó végrehajtási jogszabályokkal egészítették ki.⁷

A harmadik energiaügyi csomag a fogyasztók számára érezhető előrelépést hozott. Javult az európai villamosenergia-piacok likviditása, és nagymértékben felélénkült a határokon átnyúló kereskedelem. Sok tagállamban a fogyasztók most már nagyobb kínálatból választhatnak. A különösen a nagykereskedelmi piacokon fokozódó versenynek köszönhetően sikerült a nagykereskedelmi árakat visszafogni. A fogyasztók energiapiacokon elfoglalt pozíciója egyértelműen megerősödött, ami a harmadik energiaügyi csomaggal bevezetett új fogyasztói jogoknak tulajdonítható.

Az új fejlemények az európai villamosenergia-piacok gyökeres átalakulásához vezettek. A megújuló energiaforrásokból előállított villamos energia aránya meredeken nő. E tendencia folytatódni fog, hiszen az ez irányba való elmozdulás előfeltétele az éghajlatváltozással kapcsolatban a Párizsi Megállapodás keretében vállalt uniós kötelezettségek teljesítésének. A természeténél fogva változékonnyabb és kevésbé jól előrejelezhető mennyiségű megújuló energiaforrásokból a hagyományosnál kevésbé központosított módon előállított villamos energia térnyerése miatt a piac rugalmasabbá válik, és emiatt kiigazításra szorulnak a piacra és a hálózatüzemeltetésre vonatkozó szabályok is. Ezzel egyidejűleg a többnyire koordináció nélkül végzett állami beavatkozások eredményeként torzult a nagykereskedelmi villamosenergia-piac, ami érzékenyen érintette a beruházásokat és a nemzetközi kereskedelmet is.⁸ Komoly változások mennek végbe a technológia terén is. A villamos energia kereskedelme már csaknem Európa egészében az energiátözsdék és az átvitelirendszer-üzemeltetők (TSO-k) által közösen létrehozott, ún. piac-összekapcsolásokon keresztül folyik. A digitalizációnak és az internetalapú fogyasztásmérési és kereskedelmi megoldások gyors fejlődésének köszönhetően ma már nemcsak az ágazat, hanem a vállalkozások, sőt a háztartások is

-
- 5 Az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 2009/72/EK irányelve a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről; az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 714/2009/EK rendelete a villamos energia határokon keresztül történő kereskedelme esetén alkalmazandó hálózati hozzáférési feltételekről és az 1228/2003/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről; az Európai Parlament és a Tanács 2009. július 13-i 713/2009/EK rendelete az Energiaszabályozók Együttműködési Ügynöksége létrehozásáról.
 - 6 Például az Európai Parlament és a Tanács 2011. október 25-i 1227/2011/EU rendelete a nagykereskedelmi energiapiacok integritásáról és átláthatóságáról.
 - 7 Például a Bizottság 2015. július 24-i (EU) 2015/1222 rendelete a kapacitásfelosztásra és a szűk keresztmetszetek kezelésére vonatkozó iránymutatás létrehozásáról.
 - 8 Lásd: A villamos energia belső piacának megteremtése és az állami beavatkozások optimális hozzájárulása című bizottsági közleményt, C(2013) 7243, 2013.11.5.

képesek energia-előállításra és -tárolásra, és az ún. „felhasználóoldali válaszon” alapuló megoldások révén részt tudnak venni a villamosenergia-piacokon. A következő évtized villamosenergia-piacát változatosabb és decentralizáltabb villamosenergia-termelés, a tagállamok egymásrautaltságának fokozódása, valamint olyan új technológiai lehetőségek fogják jellemezni, amelyeknek köszönhetően a fogyasztók csökkenthetik számláikat, és a felhasználóoldali válasz, a saját termelésű energia fogyasztása vagy tárolása révén a villamosenergia-piacok aktív szereplőivé válhatnak.

A villamosenergia-piac szerkezetének átalakítására vonatkozó ezen kezdeményezésnek tehát az a célja, hogy a jelenlegi piaci szabályokat hozzáigazítsa az új piaci viszonyokhoz, lehetővé téve, hogy a villamos energia az árakon keresztül közvetített torzulásmentes jelzésekre reagálva akadálytalanul mozoghasson, tehát kellő időben eljuthasson oda, ahol a legnagyobb szükség van rá. Ezzel bővülnének a fogyasztók lehetőségei, a társadalom a lehető legnagyobb mértékben kihasználhatná a határokon átnyúló verseny jótékony hatásait, és mindez a megfelelő jelzésekkel ösztönzőleg hatna az energiarendszerünk dekarbonizációjához szükséges beruházásokra is. A kezdeményezés továbbá kiemelt szerepet biztosít az energiahatékony megoldásoknak, és hozzá kíván járulni ahhoz is, hogy az EU világszínre lépjen a megújuló energiaforrásokból származó energiatermelésben, ami célravezető a munkahelyteremtésre, valamint a növekedés és a beruházások fellendítésére irányuló uniós célkitűzés elérése szempontjából is.

3. A piaci szabályok kiigazítása

A jelenlegi piaci szabályok az elmúlt tíz évben leginkább használatos energiatermelési technológiákon alapulnak, vagyis központosított, nagy léptékű, fosszilis tüzelőanyagokat hasznosító erőműveket magában foglaló termelési módszereken, amelyek a fogyasztók számára csupán korlátozott részvételi lehetőséget biztosítottak. Mivel a megújuló energiaforrásokból előállított, természeténél fogva ingadozó villamos energia egyre nagyobb szerepet fog játszani a jövő energiaszerkezetében, és a fogyasztók számára lehetővé kell tenni a piaci részvételt, változtatni kell a szabályokon. A megújuló energiaforrásokból előállított villamos energia piaci integrációjához kulcsfontosságúak az ily módon előállított energiával folytatott kereskedelmet lehetővé tévő, rövid határidős villamosenergia-piacok. Ennek az oka abban keresendő, hogy a megújuló energiaforrásokból előállított energia mennyiségének pontos előrejelzése (a bizonytalan időjárási viszonyok miatt) többnyire csak röviddel a tényleges energiatermelés előtt lehetséges. Ahhoz, hogy a megújuló energiaforrásokból villamos energiát termelők méltányos feltételekkel tudják az energiát eladni, olyan piacok létrehozására van szükség, amelyeken elég a tényleges szállítás előtt csupán rövid idővel megjelenni (ezek az úgynevezett „napon belüli” vagy „kiegyenlítő” piacok) – ez mellesleg a piacok likviditását is javítaná. A rövid határidős piacok új üzleti lehetőségeket kínálnak a nagy energiaigény, de alacsony megújulóenergia-termelés esetén energiataralék-képzési

megoldásokat nyújtó piaci szereplőknek. E megoldások közé tartozik az is, hogy a fogyasztók átütemezhetik az energiaigényüket (ez az ún. „felhasználóoldali válasz”), és szorosan ehhez kapcsolódnak a tárolásrendszer-üzemeltetők és a rugalmas termelők. Míg a kisebb régiókban az ingadozó energiamennyiség kezelése igen költséges lehet, a váltakozó mennyiségű termelés nagyobb területeken való aggregálása révén a fogyasztók sokat spórolhatnak. Integrált rövid határidős piacokban azonban továbbra is hiány van.

Az aktuális piaci berendezkedés hiányosságai miatt az energiaágazat kevésbé vonzó az új beruházások számára. Egy megfelelően összekapcsolt, piaci alapú energiarendszer, amelyen az árak a piac jelzéseit követve alakulnak, ösztönzőleg hatna az energiatermeléshez és továbbításhoz szükséges beruházásokra, és biztosítaná, hogy ott kerüljön rájuk sor, ahol ezekre a piacon legnagyobb az igény, ami egyúttal minimálisra csökkentené az állami beruházások szükségességét.

4. A fogyasztók az energiaunió középpontjában

Amennyiben sikerül az ipari, kereskedelmi és lakossági fogyasztókat teljes mértékben integrálni az energiarendszerbe, tetemes megtakarításokra lesz lehetőség az energiataralék-képzés terén, amelynek költségeit egyébként a fogyasztóknak kellene megfizetniük. Így azonban még profitálhatnak is az áringadozásokból, és pénzt kereshetnek a piacon való részvétellel. A fogyasztók aktivizálása ezért előfeltétele az energetikai áttérés sikeres és költséghatékony lebonyolításának.

Az energiaunió egyik legfontosabb vállalása, hogy megerősítse a fogyasztók helyzetét. A jelenlegi piaci szabályok azonban gyakran megakadályozzák, hogy a fogyasztók élhessenek az új lehetőségekkel. Noha termelhetnek és tárolhatnak villamos energiát, és energiafogyasztásukat könnyebben befolyásolni tudják, mint valaha, a kiskereskedelmi piac jelenlegi szerkezete nem engedi, hogy teljes mértékben kihasználják az említett előnyöket.

A legtöbb tagállamban a végső fogyasztók semmilyen vagy csak elhanyagolható mértékű ösztönzést kapnak arra, hogy a piaci árváltozások nyomán változtassanak energiafogyasztásukon, mivel a valós idejű árjelzések nem jutnak el hozzájuk. A piac szerkezetének átalakítására vonatkozó csomag most lehetőséget nyújt a fent említett vállalat teljesítésére.

Az átláthatóbb, valós idejű árjelzések ösztönzőleg hatnak a fogyasztók piaci részvételére (akár egyéni, akár összesített szinten), és rugalmasabbá teszik a villamosenergia-rendszert, elősegítve a megújuló energiaforrásokból származó villamos energia integrációját. A technológiai fejlesztéseknek köszönhetően egyfelől a háztartások is rengeteg energiát takaríthatnak meg, másfelől a készülékek és rendszerek, úgymint az intelligens háztartási gépek, az elektromos járművek, a villanyfűtés, a szigetelt épületek légkondicionáló berendezései és hőszivattyúi, valamint a távfűtés és -hűtés automatikusan alkalmazkodni tudnak az áringadozásokhoz, és rendszerszinten jelentős szerepet játszva, rugalmasan

tudnak kapcsolódni a villamosenergia-hálózatba. Ahhoz, hogy a fogyasztók anyagilag is jól járjanak, fontos, hogy jól működő, intelligens rendszerekhez legyen hozzáférésük, valamint olyan villamosenergia-szolgáltatási szerződéseket kössenek velük, amelyek az azonnali piaccal összekapcsolt dinamikus árakat garantálnak.

Amellett, hogy a fogyasztók az árjelzések függvényében befolyásolják energiafogyasztásukat, új keresletoldali szolgáltatások is kialakulóban vannak: bizonyos új piaci szereplők vállalják, hogy kezelik meghatározott számú fogyasztó villamosenergia-fogyasztását, kiket rugalmasságukért kompenzálnak. Noha ezeket a szolgáltatásokat a hatályos uniós jogszabályok jelenleg is támogatják, a gyakorlati tapasztalatok szerint a hatályos rendelkezések nem elég hatékonyak ahhoz, hogy megszüntessék a szóban forgó szolgáltatók piacra jutását gátoló elsődleges piaci akadályokat. Az ilyen jellegű új szolgáltatások jobb elterjedése érdekében meg kell erősíteni az idevágó rendelkezéseket.

A rohamosan csökkenő technológiai költségeknek köszönhetően egyre több fogyasztó engedheti meg magának, hogy háztetőre szerelhető szolárpanelekkel és napelemekkel csökkentse energiaszámláját. A saját célú energiatermelést azonban még mindig megnehezíti, hogy nincsenek közös szabályok az úgynevezett „termelő-fogyasztók” számára. Ezeket az akadályokat a megfelelő szabályokkal el lehetne hárítani, pl. a fogyasztók arra irányuló jogainak garantálásával, hogy saját felhasználásra energiát termelhessenek és a felesleget térítés ellenében betáplálhassák a hálózatba, az egész rendszer szintjén jelentkező költségeket és hasznokat is figyelembe véve (pl. megfelelő hozzájárulás a hálózatfenntartási költségekhez).

A helyi energiaközösségek kialakítása jó módszer lehet az energia közösségi szinten történő kezelésére: e közösségek vagy közvetlenül maguk használják fel a termelt villamos energiát, vagy (táv)fűtésre és -hűtésre fordítják, függetlenül attól, hogy csatlakoznak-e az elosztóhálózathoz. E kezdeményezések akadály nélküli kibontakozásához a tagállamoknak e tevékenységeket lehetővé tévő, megfelelő jogi keretrendszereket kell létrehozniuk a piaci szerkezetátalakítás keretében.

Jelenleg a villamos energiát termelő, ingadozó jellegű megújuló energiaforrások több mint 90 %-a csatlakoztatva van az elosztóhálózathoz. A helyi termelés integrációját követően a háztartási fogyasztók által fizetendő hálózati díjak ennek megfelelően megugrottak. Ezzel egyidejűleg a hálózat kiterjesztése és a megújuló energiák terén történő beruházások finanszírozásához szükséges adók és járulékok mértéke is drámaian nőtt. A piac szerkezetátalakítása és a megújulóenergia-irányelv felülvizsgálata jó alkalom e problémák megoldására, amelyek adott esetben bizonyos háztartási fogyasztókat aránytalan mértékben sújtanak.

II. Konklúzió

Sok tagállamban a villamosenergia-árak egyáltalán nem követik a keresletet és a kínálatot, hanem hatósági szabályozás tárgyát képezik. Az árszabályozás visszafoghatja a hatékony verseny kialakulását, a beruházók kedvét szegheti és megakadályozhatja az új szereplők piacra jutását. A Bizottság ezért az energiaunióra vonatkozó keretstratégiájában⁹ vállalta, hogy fokozatosan megszünteti a költségeket nem fedező szinten leszabályozott árakat, és arra biztatja a tagállamokat, hogy ütemtervet készítsenek az összes szabályozott ár eltörlésére. A piaci szerkezetátalakítás egyik célja, hogy az ellátási árakat – néhány indokolt kivételtől eltekintve – semmiféle állami beavatkozás ne befolyásolja. E szabályozás-tervezet jelentheti a legnagyobb ellenállást a tagállamok részéről, hiszen ezáltal nem lehetne az árakat „hatósági” módon meghatározni, és ez ellentétes lehet egyes tagállami politikai célokkal.

⁹ Lásd: A stabil és alkalmazkodóképes energiaunió és az előrettekintő éghajlat-politika keretstratégiája” című bizottsági közleményt, COM(2015) 080.

Dr. habil. Udvary Sándor, tanszékvezető egyetemi docens

AZ ELSŐ Pp. NOVELLA HATÁSA A MÁSODFOKÚ ELJÁRÁSRA

Szabó Imre professzorral immár 22 éve dolgozhatok együtt Karunkon. Tanár úr a jogi oktatás kezdetén elfogadta a hívást és kitartott a Kar mellett jó és rossz időkben is, a távolság és más nehézségek ellenére. Közel tizenöt éven át vezette a Polgári Eljárásjogi Tanszékét, s amikor a körülmények miatt a vezetést átadta, mindig ott volt, hogy tanácsával, befo-lyásával segítsen. De nem csak a Karnak, személyesen nekem is sokat jelentett támogatása, barátsága, ami jobb időkben jókedvű beszélgetéseket, nehezebb időkben kitartó munkát jelentett. Most én ugrom, te fedezel, holnap te ugrasz, én fedezlek! A katonaeveiből hozott normát mindig megtartotta, ha mást nem, csak a kollegialitást tanultam volna tőle, az is elegendő lenne. De mást is tanulhattam, eljárásjogi gondolkodásról, jogalkotásról a kodifikáció során, egyetemi vezetésről. Mindezeket e szerény tanulmánnyal megköszönni nem lehet, de talán jelzi a tiszteletteljes nagyrabecsülésemet. Isten éltesse, Tanár úr!

1. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény¹ módosításáról szóló 2020. évi CXIX. törvény (a továbbiakban: I. Ppn.) nem az első, amely a Pp.-t hatálybalépése óta módosítja. Három évvel ezelőtti hatálybalépése óta hét kisebb módosítást ért meg.² A módosítások a csekélyebb jelentőségű szövegpontosítástól a hatásköri szabályok változásáig vagy éppen a Kúria új hatáskörének a törvénybe való illesztéséig terjedtek. Ezek a Pp. alapvető szerkezetét, a leginkább lényeges eljárási cselekményeket, mint keresetlevél és megvizsgálása, tárgyalás, nem érintették, s tömegük sem érte el azt a szintet, ami alapján a jogalkalmazó és tudományos közösség szerint novelláris módosítást eszközöltek volna a törvényen.

A törvénnyel szemben mindazonáltal állandó jelleggel merült fel a korrekció igénye. Annak dacára, hogy az elméletben szinte teljes egyetértés mutatkozott az osztott perszerkezet bevezetése helyessége tekintetében,³ annak mikéntjét már érték

1 A továbbiakban: Pp.

2 2017. évi CXCVII. törvény 499. §; 2017. évi CXXXVI. törvény 95. §; 2018. évi CXXVI. törvény 183.; 2018. évi XCII. törvény 2.-3. §.; 2019. évi LXVI. törvény 149.-158. §; 2019. évi CXXVII. törvény 196. §.; 2019. évi CXXVII. törvény 182. §

3 WOPERA ZSUZSA: *Az új polgári perrendtartás elvi alapjai*. Jogtudományi Közlöny. 2017/4. sz. 153-161.; ÉLESS TAMÁS – ÉBNER VILMOS: *A pervezetés – Az érdemi tárgyalás előkészítése*. In: Egy új polgári perrendtartás alapjai (szerk. Varga István – Németh János). Budapest, HVG–Orac, 2014. 383.; UDVARY SÁNDOR: *Új Pp. - új Perszerkezet*. *Advocat*, 2017/1-2. sz. 6-11.; BARTHA

kritikák a gyakorlat tükrében.⁴ A hatályba lépést követő időszakban a Kúria és egyes bírói testületek iránymutatásokat adtak az eljárási szabályok érvényesítésére,⁵ amelyek sokszor harmonizáltak a jogalkotó eredeti céljával, bizonyos esetekben azonban a gyakorlat szigorja túlmutatott azon.⁶ Természetesen az eljárási jogszabály – közjogi jellegéből is fakadóan – igényli a szigorú nyelvtani, logikai, rendszertani értelmezést, s a teleologikus értelmezési tartomány ezek sikertelensége esetén kerül előtérbe. Ha a bíróságok értelmezési tartománya pedig nem felel meg a jogalkotó eredeti célkitűzésének, akkor elsősorban ismét a jogalkotó feladata, hogy világosabb keretet szabjon adott eljárási kérdés megoldására, kizárva az általa túlzóan szigorúnak, vagy éppen kevésbé hatékonynak tartott értelmezést. A novellának erre is módja volt, túl azon a szokásos feladaton, hogy az idő múlásából, a technikai haladásból, más jogszabályok változásából fakadóan szükségessé vált módosításokat megtegye.⁷

2. A fellebbezés általános szabályai tekintetében az első változtatást a Pp. 366. § (2) bekezdésén eszközölte a jogalkotó. A fellebbezés hiánypótlására vonatkozó rendelkezési kiegészültek azzal a rendelkezéssel, amely szerint a „fellebbezés érdemi vizsgálatra való alkalmassága szempontjából nem vizsgálható a fellebbezésben előadott azon kérelem, állítás, illetve érvelés, amelynek értékelése az ügy érdemére tartozik”. Ez a szabály összhangban van az I. Ppn.-ával módosított 176. § (6) bekezdéssel, amit máshol értékeltünk.⁸ A módosító szabályhoz fűzött indokolás részletes kifejtés nélkül utal ugyanazokra az okokra, mint amit az elsőfokú eljárás tekintetében feltárt: el kell választani a fellebbezés érdemi illetve alaki szempontból való vizsgálatát akként, hogy

BENCE: *A tárgyalási szerkezet változásainak hatásai – témaindító* <<<http://www.kre-dit.hu/tanulmányok/bartha-bence-a-targyalasi-szerkezet-valtozasainak-hatasai-temaindito/>>> (2021.02.10.).

4 ÉLESS TAMÁS: *A tárgyalás szerkezete, a perfelvétel, perhatékonyosság*. Közjegyzők Közlönye. 2017/5. sz. 13-18.; VARGA ISTVÁN: *Első rész, Alapvetések*. In: A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. I. kötet (szerk. Varga István). Budapest, HVG-Orac, 2018. 11-33.; VARGA ISTVÁN: *Nemzetközi összehasonlító kitekintés a perakadályok rendszerére*. (7. melléklet). In: A keresetlevél visszautasításának vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat elemző csoport összefoglaló véleménye. <<https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/a_keresetlevel_visszautasitanak_vizsgalata_osszefoglalo_velemenypdf>> (2021.02.10.) 144.

5 Különös figyelmet érdekel a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete (CKOT), amely számos ülésén bocsátott ki nem kötelező érvényű, de a bíróságok által széles körben követett jogértelmezéseket konkrét kérdések kapcsán.

6 pl. a keresetlevél visszautasítása. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy a közhiedelemmel ellentétben a visszautasítások száma csak a kezdeti időszakban volt magasabb, egy féléves időszakot követően azonban stabilizálódott.

7 Az I. Ppn. elsőfokú eljárásra gyakorolt hatásai tekintetében ld.: Udvary Sándor: Az I. Ppn. hatása az elsőfokú eljárásra, *Jogtudományi Közlöny* 2021. megjelenés alatt.

8 *ibid.*

az alaki vizsgálat ne csapjon át az érdemi vizsgálat terebélyére. Az így módosult szabály alapján tehát a megengedhetőség vizsgálata kizárólag arra terjed majd ki, hogy a keresetlevél – csökkent – kellékei megvannak-e, de arra bizonyosan nem terjedhet ki, hogy ezek alkalmasak-e a kért eredmény elérésére.

A módosítással egyetértünk, helyes az eljárési lépések során vizsgálható körülmények megfelelő elkülönítése, bár azt kívánjuk, hogy a gyakorlat során egységessé vált volna ez a helyes értelmezés, s nem lett volna szükség jogalkotásra. Ugyan a fellebbezési szak nem különül el élesen perfelvételi és érdemi szakra, de ez nem jelenti azt, hogy a megengedhetőség körében való vizsgálódás átvehetné a fellebbezés érdeme vizsgálatának szerepét.

Megjegyezzük, hogy azáltal, hogy az első módosítást a fellebbezés vizsgálata tekintetében eszközölte a jogalkotó, egyben azt a vizsgálatot is elvégezte, hogy a fellebbezhető határozatok körének megváltoztatása beváltotta-e a reményeket. Abból, hogy nem változtatta, nem szélesítette a fellebbezéssel támadható határozatok körét, arra a következtetésre juthatunk, hogy ez a szabály – t.i. a végzések elleni főszabályi külön fellebbezési tilalom, egyedi kivételek engedésével – kiállta a bíróságok és a jogi képviselői szakma próbáját.

3. Kevésbé állta viszont ki a próbát az anyagi pervezetés másodfokú részletező szabálya. A módosított 369. § (4) bekezdése elejti a bekezdésen belüli *a)-b)* pontot, az indokolás szerint a „módosítás a (...) szövegezés(...)t egyszerűsíti, azonban az valós tartalmi változtatást nem eredményez”. Ez az indokolás nem áll összhangban a módosítás tényével, hiszen bármilyen egyszerűsítést el lehet végezni a korábbi szabály egyszerűbb értelmezésével is.

Véleményünk szerint a módosítást annak kizárása indokolta, hogy a bíróságok indokolatlanul szűk gyakorlatot folytassanak az anyagi pervezetés másodfokú szabályainak alkalmazása körében. Érvelésünket az alábbiakkal támasztjuk alá. A Pp. 369. § (4) bekezdése korábbi szövege kifejezetten előírta azokat a cselekményeket, amelyeket a másodfokú bíróság az általa elvégzendő anyagi pervezetés során megtehet. A szövegezés nem tartalmaz olyan kifejezést, mint „különösen” vagy „a 237. §-ban meghatározott eszközökön felül”, ami miatt nem kizárt olyan értelmezés a bíróságok részéről, amely ezekre az eszközökre korlátozza a másodfokú anyagi pervezetést. Álláspontunk szerint ez indokolatlanul szűk⁹ értelmezés volna és helyes az a módosítás, amely a szöveg egyszerűsítése jegyében immár csak annyi ír elő: a másodfokú bíróság „köteles elvégezni a saját anyagi jogi álláspontja szerint helyes anyagi pervezetést és az ezzel összefüggő intézkedéseket megtenni”. A szabály így világossá teszi, hogy az anyagi pervezetésnek nincsen első- vagy másodfokú eltérő tartalma: egy tartalma van, amelynek kereteit az elsőfokú eljárásban határozza meg a jogalkotó, s a másodfokú eljárásban is azokat kell alkalmazni. Minden olyan intézkedés, amit az elsőfokú bíróság megtehetett, a másodfokú bíróság is megtehet.

9 A szűk értelmezésre egyébként más tekintetben példa a PJD 2020.35. sz. döntést.

Az igazi kérdés, hogy a korábbi 369. § (4) bekezdés *a)-b)* pontjának elejtése után kimarad-e olyan lehetőség, amire a korábbi szabályok alapján – többletként – volt lehetősége a másodfokú bíróságnak. A korábban hatályos szabályok áttekintésével arra juthatunk, hogy a 369. § (4) bekezdés jelentős részben átfedést mutat a 237. § (egyébként változatlan) szabályaival, a többletet a szakértői bizonyításra való nyilatkozattétel és a bizonyítás lehetősége jelentette. Ezek az anyagi pervezetés általános szabályai között nem szerepelnek, így a jövőben kiesnek azon lehetőségek közül, amelyekkel korábban a másodfokú bíróságok – az elsőfokú anyagi pervezetésen túlmutató körben – rendelkeztek.

4. A fellebbezés kellékei is módosultak. A Pp. 371. § (1) bekezdésének *b)* és *d)* pontjait módosította, *c)* pontját elejtette a jogalkotó. A fellebbezési kérelem tekintetében a jogalkotó visszatért a korábról ismert fordulatra, amely szerint a kérelemnek azt kell tartalmazni, hogy a másodfokú bíróság „mennyiben és milyen okból” változtassa meg vagy helyezze hatályon kívül az elsőfokú határozatot. Az okra való utalással jár együtt, hogy a korábbi *c)* pont, amely alapján külön kellett kifejtetni a felülbírálati jogkört és annak indokait, hatályon kívül kerül. A *d)* pont pedig szövegezésével nyilvánvalóvá teszi, hogy egyszerre lehet hivatkozni anyagi és/vagy eljárási jogszabálysértésre – ezt a „vagy” helyett az „illetve” kifejezés beiktatásával éri el a jogalkotó –; valamint enyhíti a jogszabály megjelölésére vonatkozó követelményt azáltal, hogy a jogszabályhelyre utalást elejti, de a fellebbezés alapjára való utalást a szövegben elhelyezi.

A módosítást támogatjuk, mert a fellebbezés érdemi elbírálását elősegítendő, a feleket a perorvoslat lényeges elemeinek meghatározására kötelezi, s a bíróságra helyezi a megfelelő módszer megtalálásának terhét. Értjük ezalatt azt, hogy a fellebbező félnek továbbra is kötelessége a fellebbezés tárgyán felül a határozott kérelmet annak indokaival együtt előterjeszteni, indokain belül pedig meg kell jelölnie a jogszabálysértést, mint a perorvoslat alapját. Helyesen kezelte azt a félreérthető fordulatot a jogalkotó, ami mintha korlátozta volna az anyagi és eljárásjogi érvelés együttes felhozatalát. De! a fellebbezési jogkörök szabályai nem változnak, nem ejtette el őket a jogalkotó! Annyi változott, hogy immár a fellebbezési kérelemnek nem alaki kelléke azok pontos megjelölése, egyben korlátozva a fellebbezés tárgyi hatályát erre a jogkörre.

Ezzel a jogalkotó némiképp újrapozícionálta a bíróság szerepét a másodfokú eljárásban, jelentősebb mozgásteret adva neki. A fél immár „csak” jogszabálysértést jelöl meg és indokolja, hogy milyen módon okozott neki ez jogsérelmet. A bíróság pedig ezen túl maga dönti el, hogy mely felülbírálati jogköre a legalkalmasabb a fellebbező fél által – alappal – kívánt eredmény elérésére. Érvelésünk alátámasztására rámutatunk, hogy a felülbírálati jogköröket meghatározó 369. § változatlansága mellett a 370. §, a másodfokú bíróság felülbírálati jogkörének korlátai is változatlanok. A szöveg alapján a bíróság a fellebbezés korlátai között gyakorolja jogkörét, „[i]lyen korlátnak minősülnek a 371. § (1) bekezdés *a)-d)* pontjában megjelölt tartalmi követelmények körében előadottak.” [370. § (1) bek. második mondat] Csakhogy! A tartalmi követelmények

közül a *c)* pont, a felülbírálati jogkör konkrét megjelölése, elesett. Amíg a korábbi szabályok alapján a másodfokú bíróság kötve volt a fellebbező fél azon kérelméhez is, hogy melyik felülbírálati jogkörét gyakorolja, s például helytelen kérelem esetén egy mégoly észlelt jogsértést sem orvosolhatott, addig a jelen szabályok miatt ez a kötöttség már nem áll fenn.

Abból, hogy a fél jogszabálysértést és annak indokait jelöl meg a kérelemben, az következik, hogy nem neki kell választani a felülbírálati jogkörök közül. Nem marad más, mint a bíróság, akinek viszont gyakorolnia kell ezeket a jogköröket. Mindaddig amíg a fél – törvényi kötelezettség híján, pusztán szabad akaratából – nem jelöli meg a 369. §-ban foglalt valamelyik felülbírálati jogkört [és erre a lehetősége fennmaradt, csak a kötelezettsége enyészett el a *c)* pont hatályon kívül helyezésével], addig a bíróság kezébe teszi le a választás lehetőségét, hogy a legalkalmasabb eszközt megtalálja. Természetesen a kérelmében megjelölt korlátok irányadók, így ha a fellebbező fél a 371. § (1) bekezdés *b)* pontja alapján megjelölte, hogy „mennyiben és milyen okból” él a fellebbezéssel, s ebből egyértelműen levezethető a felülbírálati jogkör, akkor az a másodfokú bíróságot kötni fogja.

Mivel alapvetésünk a bizodalom a bírói kar hozzáértésében, a változtatás hatásait is üdvözljük. Az egyetlen kérdés, hogy a tényleges esetekre hogyan fognak reagálni a fellebbezéssel érintett felek. Első reakció nyilván az enyhített kellékek üdvözlése lesz. Amint azonban felismeri a fellebbezés folytán pervesztessé vált fél, hogy a bíróság fellebbezési kérelemhez való kötöttsége is másképpen érvényesült, teret adva a bírónak, hogy hivatalból válassza a megfelelőnek vélt felülbírálati jogkört, vajon kritizálni fogja-e az eljárási igazságosságot, pártatlanságot? Alappal teheti-e ezt? Álláspontunk szerint nem!

A fellebbezést mindig is a felperes kérelmének keretei között kellett elbírálni, s kell a jövőben is. A kérelmen túlterjeszkedést alappal kifogásolhatná akár felülvizsgálati kérelem útján is. Ha azonban a kérelemnek már nem része, s a fellebbező fél maga sem él annak lehetőségével, hogy megjelölje a felülbírálati jogkört, csak a bíróságra maradhat annak meghatározása. Az eljárásjog szolgáltart példát arra, hogy a bíró akár a fél kérelmétől eltérve (ld. a közös tulajdon megosztásának módját) vagy anélkül (így az előzetes végrehajthatóság) is hozhat döntést. Jelen eset ennél kevesebbet jelent, hiszen fellebbezési kérelemre, annak indokolása keretein belül fog eljárni a bíróság, mindössze a rendelkezési jog gyakorlásának hiányában a felülbírálati jogkört fogja hivatalból meghatározni.

5. Végül az I. Ppn. változtat a tényállítás szabályain is a másodfokú eljárás tekintetében. A Pp. megalkotáskori karakterisztikus jellemzője, hogy a tényállítást elsősorban a keresetindítási és a perfelvételi szakra koncentrálna, bár a korábban hatályos szabályok is adtak kivételes lehetőséget a tényállítások kiegészítésére az érdemi szakban. A másodfokú eljárás során azonban az eredeti megfogalmazás szerint a tényállítások megváltoztatására volt lehetőség, igen szűk körben, ami a korábban felhozottakhoz

képest újszerű tény állítását kizárni látszott. Ezzel a korlátozással az I. Ppn. leszámol.

A főszabály – t.i. az anyagi jogi rendelkező kérelmek megváltoztathatatlansága – fennmarad, de az az alóli kivételt – t.i. a tényanyag és az azon alapuló kérelem megváltoztatását – egyszerűsíti a jogalkotó. A 373. § (2) bekezdése szerint „A fellebbezésben új tény állítására akkor kerülhet sor, ha az új tény a fél önhibáján kívüli okból az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztését követően jutott a fellebbező fél tudomására vagy következett be, feltéve, hogy az elbírálás esetén rá nézve kedvezőbb ítéletet eredményezhetett volna.” Két körülmény figyelemre méltó számunkra.

Az első, hogy a jogalkotó itt nem minősíti az új tényállítást kivételesnek. Az érdemi tárgyalás tekintetében ezt nem mulasztotta el megtenni, így hallgatásából csak arra lehet következtetni, hogy még a bíróságot sem akarja arra indítani, hogy megszorítóan értelmezze ezt a lehetőséget. Természetesen az eljárási feltételeknek meg kell felelni, de a kivételességet nem hangsúlyozza a jogszabály.

A második, hogy az „új tény állítása”, mint fogalom nem itt kerül először elő az I. Ppn.-ával módosított Pp.-ben. Azt a Pp. 214. §-a az érdemi tárgyalási szak tekintetében szabályozza, ráadásul a fogalom tárgyi hatályát sem korlátozza sem az elsőfokú eljárásra. Mivel a másodfokú eljárásra az elsőfokú eljárás szabályait *lex specialis-lex generalis* viszonyban megfelelően alkalmazni kell (364. §), felmerül a kérdés, hogy az új tényállítás fogalmát mennyiben befolyásolja az érdemi tárgyalásnál kialakított fogalom.

Az új tényállítást az érdemi tárgyalás során a következő feltételek mentén engedi a Pp. (a) Legyen a tényállítás eltérő vagy további a perfelvétel során megtett állításokhoz képest; (b) legyen az új tényállítás kivételes; (c) ne tiltsa az új tényállítást törvény kifejezett rendelkezése; (d) legkésőbb az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig terjesszék elő; (e) legyen olyan tény, amelyet a fél önhibáján kívül nem érvényesített ezt megelőzően és ez utóbbi feltételen belül vagy (ei) a perfelvételt lezáró végzést követően jutott tudomására, vált ismertté előtte, vagy (eii) a perfelvételt lezáró végzés meghozatala után tudomására jutott vagy bekövetkezett tény miatt újonnan vált relevánssá, a per eldöntése szempontjából jelentőssé. További feltétel, hogy (f) a tény bekövetkezésétől vagy tudomásra jutástól számított 15 napon belül terjeszthető elő az új tényállítás; a tényállítás figyelembevételére irányuló kérelemben (g) valószínűsíteni kell (gi) az időpontot és (gii) az önhiba hiányát. Az új tényállítás előterjesztése az érdemi tárgyalás során jól láthatóan szélesebb körben engedélyezett, mint korábban, de semmiképpen nem parttalan ez a lehetőség.

Ehhez képest a speciális szabályként – az érdemi tárgyalásnál kialakított szabályokat helyettesítő módon, azokra való tekintet nélkül – érvényesülő fellebbezési szabályok alapján a következők szerint állítható új tény. Legyen a (A) fellebbezésben előadott új tény olyan, ami (B) az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztését követően (Bi) jutott a fél tudomására vagy (Bii) következett be; (C) a felet nem

terheli önhiba abban a tekintetben, hogy a tény korábban nem jutott tudomására, vagy következett be; (D) és az új tényállítás alkalmas lett volna arra elfogadása esetén, hogy a félre nézve kedvezőbb ítéletet eredményezzen.

Első pillantásra úgy tűnik, hogy a feltételek lényegesen egyszerűbbek, de valójában ez a szabály is tartalmaz kezdő időhatárt és végső határidőt is. Így csak olyan tényállítás tehető, amelyet az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztését megelőzően a félnek nem volt módja megtenni – akár tudomása hiányában, akár a tény bekövetkezése hiányában. A végső határidő pedig – ha csak ezt a szabályt nézünk – a fellebbezés előterjesztésének időpontja.

A Pp. 373. § (2) bekezdés nyelvtani értelmezése az új tényállítás előterjesztésének határideje tekintetében egyszerű: a fellebbezésben terjeszthető ilyen elő és később nem. A vizsgált § rendszeréből sem következik más. A 373. § (1) bekezdés ugyanis azt mondja ki főszabályként, hogy „[a] fellebbezésben és a másodfokú eljárás során – a (2)-(5) bekezdésben foglalt kivételekkel – a keresetet (...) megváltoztatni nem lehet, utólagos bizonyításnak nincs helye.” Ehhez képest a (2) bekezdés – másra nem tudunk gondolni, nyilván célzatosan – már csak a fellebbezésben előterjeszhető új tényállításról beszél. Ha a jogalkotó azt akarta volna, hogy a fellebbezési eljárás *során* is előterjeszhetőek legyenek az új tényállítások, egyszerűen a következő szabályt adta volna: „Új tény állítására akkor kerülhet sor, ha az új tény a fél önhibáján kívüli okból az elsőfokú ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztését követően jutott a fellebbező fél tudomására vagy következett be, feltéve, hogy az elbírálás esetén rá nézve kedvezőbb ítéletet eredményezhetett volna.” Ebben az esetben az első bekezdés fellebbezésre és fellebbezési eljárásra kiterjedő általános szabálya időbeli terjedelme megfelelően érvényesült volna; ehhez képest a (2) bekezdés azáltal, hogy csak a fellebbezést említi, vagy egyáltalán említi azt, korlátozza az időbeli terjedelmét.

Nézhetjük azonban csak ezt a rendelkezést? Merthogy az I. Ppn.-ával módosított 375. § (2) bekezdése szerint:

Pp. 375. § (2) *A fél a fellebbezést, illetve a csatlakozó fellebbezést – a 373. és 374. § keretei között – a másodfokú határozat meghozataláig vagy tárgyalás tartása esetén a másodfokú tárgyalás berekesztéséig akkor változtathatja meg, ha az a másodfokú bíróság által a fél tudomására hozottak alapján megengedett, vagy engedélyezett kereset-, illetve ellenkérelem-változtatás, a 373. § (2) bekezdés szerinti új tény állítása, valamint beszámítás folytán szükséges. (Kiemelés tőlem! US)*

Ez a szabály – immár a rendszertani értelmezési módszerrel – úgy tűnik, lehetővé tenné a fellebbezés megváltoztatását is új tényállításra való hivatkozással. Ez ellentmond a fentebbi érvelésünknek, ami nyelvtani majd logikai értelmezéssel arra jutott, hogy az új tényállítás végső határának a fellebbezést tekinti a jogalkotó. Nem igazít el egyébként bennünket a módosító jogszabályhoz fűzött indokolás sem, mert csak arra utal, hogy szövegpontosítás történt a 375. §-ban.

Számunkra a 373. § (2) bekezdés nyelvtani értelmezése kielégítően biztos. Véleményünk szerint a nyelvtani értelmezést meghaladni csak akkor szükséges, ha az nyelvtani értelemben bizonytalan, több lehetséges eltérő eredményre vezet. Ráadásul a §-on belüli logikai értelmezés is ugyanerre az eredményre vezet, nem látjuk ezért támogathatónak a szisztematikus értelmezés bevezetését. Ebből az következik számunkra, hogy az I. Ppn. megnyitotta az új tényállítás lehetőségét a fentebbi feltételek mellett, de azt csak a fellebbezésben előadható nyilatkozatnak tekinti.

Az I. Ppn. sok tekintetben orvosolja a gyakorlat által kifogásolt problémákat. Ahogy azonban a fentebbi elemzésünk is rámutat, el fogja hozni a maga problémáit is. Bízunk abban, hogy ezek megoldására a bíróság józan és mérsékelt gyakorlata is elegendő lesz, s minél kevesebbszer kényszerül a jogalkotó a törvényt alakítani.